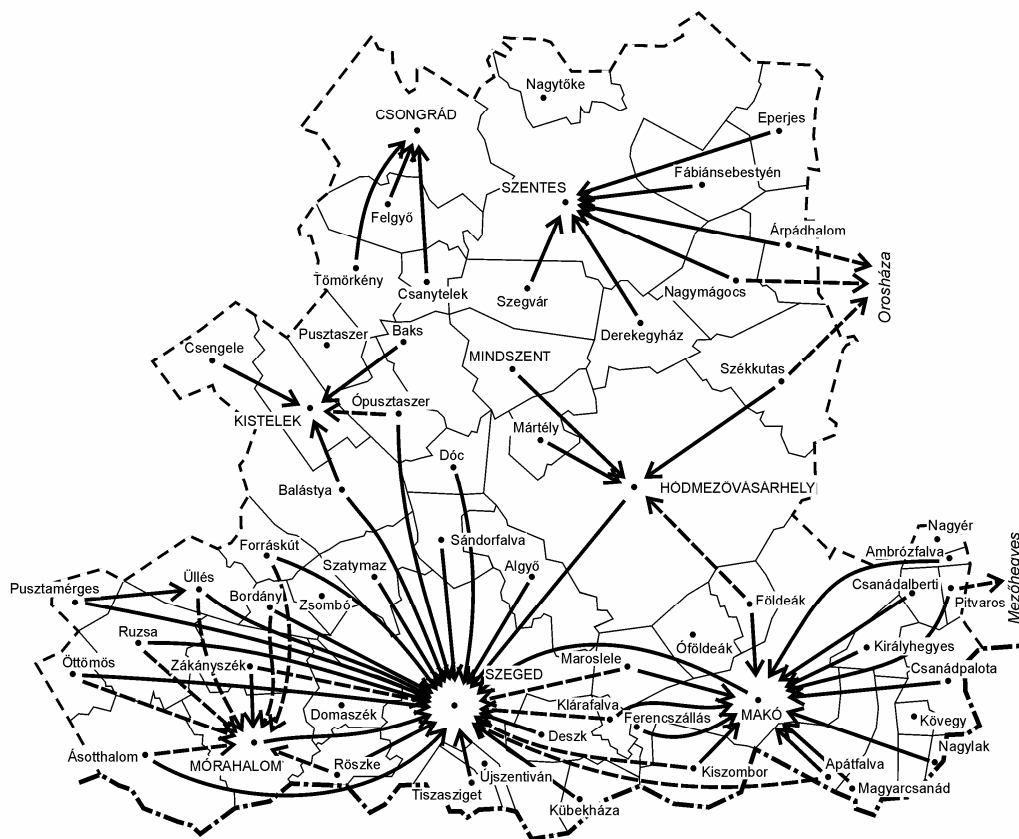

CSONGRÁD MEGYE
TERÜLETFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓJA

Helyzetértékelés

2007.

Csongrád Megye Területfejlesztési Konceptiója

I.kötet

Helyzetértékelés

*Csongrád Megyei Területfejlesztési Tanács
megbízásából*

*készítette az MTA Regionális Kutatások Központja
Békéscsabai Osztálya*

Békéscsaba, 2007. április

A TERVEZÉSI DOKUMENTUM KÉSZÍTŐI

Témavezető:

Dr. Nagy Gábor, tudományos főmunkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Szerzők:

Belanka Csaba, tudományos segédmunkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Dr. Baukó Tamás, tudományos munkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Duray Balázs, tudományos segédmunkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Horváth Csaba, elemző, KSH Dél-Alföldi Igazgatóság, Békéscsabai Kirendeltség

Dr. Kugler József, tudományos főmunkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Dr. Nagy Erika, tudományos főmunkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Dr. Nagy Gábor, tudományos főmunkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Dr. Nagy Imre, tudományos osztályvezető, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Nagy Terézia, tudományos segédmunkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Pál Viktor, egyetemi tanársegéd, SZTE Társadalom és Gazdasági Földrajzi Tanszék

Dr. Timár Judit, tudományos főmunkatárs, MTA RKK ATI, Békéscsaba

Közreműködők:

Bencsikné Szőke Margit, ábrarajzoló

Vámosné Zöld Márta, technikai szerkesztő

Vetési Sándor, adatfeldolgozó, ábrarajzoló

TARTALOMJEGYZÉK

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	6
ÁBRAJEGYZÉK	9
ELŐZMÉNYEK, A TERVEZÉS IDŐSZERŰSÉGE, ALAPELVE	11
A KÖRNYEZET ÁLLAPOTA	13
<i>Levegőkörnyezet.....</i>	<i>13</i>
Szennyezőforrások és szennyezést módosító tényezők	13
Levegőszennyezettség.....	13
<i>Vízminőség, vízgazdálkodás</i>	<i>16</i>
Felszíni vizek minősége	16
Közüzeti vízellátás és szennyvízkezelés	17
Vízgazdálkodás	20
<i>Hulladékgazdálkodás</i>	<i>22</i>
<i>Zajkibocsátás.....</i>	<i>23</i>
<i>Természeti értékek.....</i>	<i>23</i>
AZ EMBERI TÉNYEZŐK ÉS A HUMÁN INFRASTRUKTÚRA	25
<i>A demográfiai folyamatok alakulása Csongrád megyében.....</i>	<i>25</i>
A megye népmozgalmi jellemzői.....	25
Területi különbségek	27
<i>Változások Csongrád megye egészségi és egészségügyi helyzetében 1996-2005</i>	<i>30</i>
Egészségi állapot	30
Egészségügy és intézményrendszere.....	32
<i>A lakosság jövedelmi helyzete, munkanélküliség, szociális ellátás és iskolai végzettség Csongrád megyében</i>	<i>36</i>
Lakossági jövedelmek és fogyasztás.....	36
A munkanélküliség Csongrád megyében	39
Szociális ellátás	41
A népesség iskolai végzettsége, nyelvtudása	41
<i>Oktatás-képzés.....</i>	<i>42</i>
Óvodai nevelés és általános iskolai oktatás.....	42
Középiskolai oktatás, szakképzés	43
Képzés-átképzés	44
Felsőfokú oktatás.....	45
<i>Kutatás-fejlesztés.....</i>	<i>47</i>
<i>A lakásállomány és a lakáskörülmények alakulása Csongrád megyében.....</i>	<i>51</i>
Lakásállomány	51
Lakáskörülmények	53
CSONGRÁD MEGYE GAZDASÁGA	57
<i>Az értéktermelés alakulása, a GDP ágazati sajátosságai a megyében 1994-2003 között... </i>	<i>57</i>
A fajlagos nemzeti össztermék alakulása	58
Ágazati sajátosságok, a megye súlya a hozzáadott-érték termelésből	59
<i>A beruházási aktivitás Csongrád megyében.....</i>	<i>61</i>
A beruházások általános jellemzői a régióban és a megyében.....	61

A beruházások megoszlása fő csoportok szerint.....	62
A fajlagos beruházási aktivitás a rendszerváltás időszakában	63
<i>Az élelmiszergazdaság átalakulása.....</i>	<i>64</i>
Területfelhasználás, művelési ágak.....	64
Csongrád megye élelmiszergazdasága	65
A termelés és értékesítés újraszervezésének mintapéldája – a Mórakert Termelői Értékesítő Szövetkezet	70
<i>Az iparban zajló folyamatok.....</i>	<i>71</i>
Országos és nemzetközi szintű specializációk	72
A termelés, a hozzáadott-érték, a foglalkoztatás és a termelékenység alakulása.....	73
Meghatározó és húzó ágazatok az iparban, ipari szerkezetváltás	76
Az ipari beruházások alakulása	77
Az ipar meghatározó vállalkozásai	78
Az ipari export és az ágazati versenyképesség alakulása.....	79
Ipari parkok, vállalkozási inkubáció, logisztikai fejlesztések	81
<i>Az építőipar átalakulása a megyében.....</i>	<i>82</i>
Vállalkozások az ágazatban	82
Építőipari foglalkoztatás	84
Az ágazati teljesítmény változása	85
<i>A kereskedelem átalakulása Csongrád megyében</i>	<i>89</i>
A megye kereskedelmi szektora az átmenet időszakában.....	89
Új trendek az ágazat fejlődésében.....	91
<i>Az üzleti szolgáltató szféra szerepe a gazdasági fejlődésben.....</i>	<i>93</i>
<i>A turisztikai ágazat meghatározó folyamatai.....</i>	<i>95</i>
Az idegenforgalom főbb kínálati tényezőinek változása	95
A vendégforgalom mutatóinak változása	96
Szeged szerepe a megye és az ország idegenforgalmában.....	99
A kistérségek, települések helyzete a megye idegenforgalmában	101
<i>A külföldi tőkebefektetések szerepe a megye gazdaságában.....</i>	<i>102</i>
Országos trendek	102
A külföldi tőke aktivitása a megyében.....	103
A MŰSZAKI INFRASTRUKTÚRA FEJLŐDÉSE 1996-2003 KÖZÖTT	105
Csongrád megye közlekedési helyzete.....	105
Közlekedési adottságok, közlekedésföldrajzi helyzet.....	105
Alapvető közlekedési paraméterek változása.....	107
<i>Az info-kommunikációs szektor Csongrád megyében</i>	<i>109</i>
A szektor infrastruktúrája.....	109
Informatikai indikátorok alakulása.....	113
A TÉR- ÉS TELEPÜLÉSKAPCSOLATOK VÁLTOZÁSA CSONGRÁD MEGYÉBEN	115
<i>Horizontális településkapcsolatok.....</i>	<i>115</i>
<i>Vonzáskörzeti viszonyok átalakulása</i>	<i>116</i>
<i>A szuburbanizáció Csongrád megyében</i>	<i>118</i>
<i>A nemzetközi fejlődés trendjei – Következmények Csongrád megye számára</i>	<i>119</i>
<i>Az Unió politikák hatása a megye fejlődésére.....</i>	<i>120</i>
<i>Csongrád megye helye az Európai Unióban és Magyarországon</i>	<i>122</i>
ESZKÖZ- ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER.....	124
Csongrád megye és a Dél-Alföld régió a hazai területi politikában.....	124
Az eszközrendszer átalakulása	125

CSONGRÁD MEGYE TERÜLETFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓJA (1998)	
MEGVALÓSULÁSA	128
CÉLPIRAMIS	128
A PROGRAMOK ÉS PRIORITÁSOK KAPCSOLÓDÁSAI	129
A PROGRAMOK (TERVEZETT) ÜTEMEZÉSE.....	130
AZ EGYES KISTÉRSÉGEKHEZ RENDELHETŐ FEJLESZTÉSI PROGRAMOK	131
Jelmagyarázat:	131
<i>A célok, prioritások és programok megvalósulása</i>	<i>132</i>
Alapcél	132
Stratégiai célok	132
Fejlesztési prioritások	133
Programok	134
<i>A területi érintettség érvényessége</i>	<i>138</i>
ÖSSZEFOGLALÓ HELYZETÉRTÉKELÉS (SWOT-ELEMZÉS)	139
ERŐSSÉGEK	139
GYENGESÉGEK.....	140
LEHETŐSÉGEK	141
VESZÉLYEK	142
JÖVŐKÉP – VÍZIÓ – ELÉRENDŐ ÁLLAPOT	143
MELLÉKLET – A TELEPÜLÉSI KÉRDŐÍV, TÁBLÁZATOK, ÁBRÁK.....	144

Táblázatok jegyzéke

A környezet állapota

1. táblázat: A városi zöldterületek nagysága és változása 1996 és 2003 között
2. táblázat: A vizsgált vidéki utak zajkibocsátása

Az emberi tényezők és a humán infrastruktúra

3. táblázat: A kistérségek főbb demográfiai adatai (1996-2003, ‰)
- 4.a. táblázat: A Csongrád megyei népesség egészségi állapotának jellemzői 1996, 2003
- 4.b. táblázat: A Csongrád megyei népesség egészségi állapotának jellemzői 1996, 2003
5. táblázat: Az egészségügy fontosabb jellemzői 1996, 2003
6. táblázat: A háztartási jövedelmi különbségek alakulása régióként, 2003
7. táblázat: A háztartási jövedelmek összetételének változása, 1997, 2003
8. táblázat: Az adózott jövedelmek térbeli különbségeinek alakulása, 1997, 2003
9. táblázat: Az adózott jövedelmek fajlagos mutatói a Dél-Alföldön, 1996, 2003
10. táblázat: A háztartások fogyasztási struktúrája országos három „modell-régióban” (Országos átlag=100,0)
11. táblázat: A munkanélküliségi ráta alakulása, 1996-2003
12. táblázat: A munkanélküliséggel kapcsolatos néhány mutató Csongrád megyében, 1998-2003
13. táblázat: A munkanélküliek életkor szerinti megoszlása a megyében, 2003.
14. táblázat: A munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása a megyében, 2003.
15. táblázat: Regisztrált munkanélküliek a munkavállalási korú népességben, kistérségenként, 2003.
- 16a. táblázat: A települések szociális intézményi ellátottsága és szociális szolgáltatásai, 2003
- 16b. táblázat: A települések szociális intézményi ellátottsága és szociális szolgáltatásai, 2003
17. táblázat: Befejezett iskolai évek (elvégzett átlagos évfolyam), kistérségenként, 2003.
18. táblázat: Az óvodások és az általános iskolai tanulók számának alakulása Csongrád megye kistérségeiben 1996-ban és 2003-ban
19. táblázat: A nappali tagozatos középiskolai és szakmunkás (szakiskolai) tanulók számának alakulása Csongrád megye kistérségeiben 1996-ban és 2003-ban
20. táblázat: A Csongrád megyei középiskolák tanulóinak megoszlása lakhely szerint illetve a megyében élő középiskolások iskolaválasztása 1996–2003
21. táblázat: Az ajánlott és elfogadott képzések eredménymutatói Csongrád megyében, 2003-2004-ben
22. táblázat: A Csongrád megyében működő felsőoktatási intézmények néhány mutatója, 1996, 2003
23. táblázat: A Csongrád megyei pályakezdő munkanélküliek megoszlása iskolai végzettségük szerint, 2003-2004.
24. táblázat: A kutatás-fejlesztés főbb Csongrád megyei adatai, 1996, 2000-2003
25. táblázat: A lakásállomány alakulása Csongrád megye kistérségeiben, 1996-2003
26. táblázat: A lakások és lakott üdülők komfortosság szerinti megoszlása Csongrád megye kistérségeiben, 2001. február 1. (%)
27. táblázat: A lakásállomány minőségének alakulása Csongrád megyében és országosan, 1996, 2003 (%)

28. táblázat: Az időszak alatt épített lakások közműellátottsága Csongrád megye kistérségeiben, 1996-2003
29. táblázat: A lakások közműellátottsága Csongrád megye kistérségeiben, 2003

Csongrád megye gazdasága

30. táblázat: Fajlagos beruházások megyék szerint, 1997, 2000, 2003 (Ft, %)
31. táblázat: A megye, a régió és az ország földterületének művelési ágak szerinti megoszlása, 1996, 2003 (%)
32. táblázat: A mezőgazdaság súlya a GDP előállítás alapján, 2003 (%)
33. táblázat: Alkalmazásban állók száma (fő)
34. táblázat: Néhány fontosabb növény termelése Csongrád megyében, 1996-2000, 2002, 2003
35. táblázat: Néhány fontosabb növény termelése Csongrád megyében gazdálkodási forma szerint, 1996-2000, 2003
36. táblázat: Száz hektár mezőgazdasági területre jutó állatállomány, 1997, 2003 (db)
37. táblázat: Az állatállomány alakulása, 1997, 2003 (ezer db)
38. táblázat: Állatállomány alakulása Csongrád megyében gazdálkodási forma szerint, 1996, 2003 (ezer db)
39. táblázat: A különböző művelési ágak tulajdonosi szerkezete Csongrád megyében, 1996, 2003 (%)
40. táblázat: A földterület átlagos mérete a gazdálkodási forma és a terület nagysága szerint, 2000
41. táblázat: A megye kistérségei közötti differenciálódás az agrárszektorban, 2000
42. táblázat: A mezőgazdasági hasznosítású földterület művelési ág szerinti szerkezete kistérségenként, 2000 (%)
43. táblázat: Az állatállomány alakulása a megyében kistérségenként, 2000, %
44. táblázat: Az ipari termelés növekedése székhely és telephely szerint, 1997-2003 (%)
45. táblázat: Az ipari termelés székhely és telephely szerinti adatai és ezek aránya, 1997-2003 (MFt, %)
46. táblázat: Ipari termelés alakulása és megoszlása megyénként, 1997-2003 (MFt, %)
47. táblázat: Fajlagos ipari termelés értéke és szintje megyénként, 1997-2003 (ezer Ft, %)
48. táblázat: Az ipar ágazati szerkezete – értékesítés székhely szerint, 1996, 2000, 2003 (MFt)
49. táblázat: Az ipar ágazati szerkezete – foglalkoztatás, 1996, 2000, 2003 (fő)
50. táblázat: Megyei székhelyű építőipar vállalkozásai gazdálkodási forma szerint, 1996, 2000, 2003 (db)
51. táblázat: Működő építőipari vállalkozások létszámkategória szerint, 2003 (db)
52. táblázat: Építőipari foglalkoztatás alakulása, 1990-2003 (fő)
53. táblázat: A kereskedelemben működő gazdasági szervezetek számának alakulása megyénként, 1997-2003 (db)
54. táblázat: Az üzlettípusok száma és sűrűsége Csongrád megye kistérségeiben, 2003 (db)
55. táblázat: A kiskereskedelmi üzletek számának alakulása megyénként, 1997-2003 (db)
56. táblázat: A kereskedelmi beruházások alakulása megyénként, 1996-2003 (MFt)
57. táblázat: Az üzleti szolgáltatásokat nyújtó ("K" szektorban működő) vállalkozások számának alakulása, 1999-2003 (db, %)
58. táblázat: A Csongrád megyei kistérségek helye (rangszáma) a K szektorban betöltött szerepük szerint, 2002
59. táblázat: Az idegenforgalmi szempontból fontosabb, rendszeresen ismétlődő rendezvények a településeken, 2004. évi állapot

- 60. táblázat: A Móra Ferenc Múzeum és filiáléi, valamint az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark látogatottsága, 1996-2004
- 61. táblázat: A vendégek és vendégéjszakák számának alakulása a kereskedelmi szálláshelyeken Csongrád megyében, 2002-2005
- 62. táblázat: A Csongrád megyei kereskedelmi szálláshelyek kapacitása és vendégforgalma regionális és országos összehasonlításban, 1996, 2000, 2003
- 63. táblázat: A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma Szegeden, valamint a város helye a megyeszékhelyek rangsorában, 1996, 2000, 2003
- 64. táblázat: A vendégéjszakák számának alakulása a magánszállásokon településenként, valamint ebből a külföldiek aránya, 1999-2003 (fő, %)
- 65. táblázat: A települések részesedése a megye magánszállás-forgalmából, 1999-2003 (vendégéjszakák, %)

A műszaki infrastruktúra fejlődése 1996-2003 között

- 66. táblázat: Távbeszélő fővonalak száma 1000 lakosra, 1996-2003
- 67. táblázat: ISDN-fővonalak számának alakulása, 1998-2003
- 68. táblázat: 100 háztartásra jutó mobiltelefonok száma régióként, 1996-2003
- 69. táblázat: Kábel-TV hálózatba kötött lakások száma 1000 lakosra, 1996-2003
- 70. táblázat: Informatikai és kommunikációs célú kiadások régióként háztartásonként, 1996-2003
- 71. táblázat: 100 háztartásra jutó PC-k száma régióként, 1996-2003
- 72. táblázat: Az államigazgatás számítástechnikai területi adatai, 1998-2002
 - a) Informatikai beruházás (MFt)
 - b) Számítógépet használó alkalmazottak aránya (%)
- 73. táblázat: Vállalkozói szféra IKT használati jellemzői, 2001-2003
- 74. táblázat: A domain név regisztrációk száma és változása 1998 és 2004 között
- 75. táblázat: Az IKT vállalkozások megyei eloszlása, 1992, 2004 (db, %)
- 76.a. táblázat: Foglalkozási szerkezet – foglalkozási főcsoportok szerint, 1996 (fő, %)
- 76.b. táblázat: Foglalkozási szerkezet – foglalkozási főcsoportok szerint, 2001 (fő, %)
- 77.a. táblázat: Foglalkozási szerkezet – nemzetgazdasági ágazatok szerint, 1996 (fő, %)
- 77.b. táblázat: Foglalkozási szerkezet – nemzetgazdasági ágazatok szerint, 2001 (fő, %)

Ábrajegyzék

A környezet állapota

1. ábra: Gázzal fűtött és távfűtésbe bekapcsolt lakások aránya 2003
2. ábra: A nitrogén-dioxid határérték túllépései 1991-2003 között
3. ábra: Az üledő por határérték túllépései 1991-2003
4. ábra: Közütemi szennyvízcsatorna-hálózat hossza, 2003
5. ábra: Közcsatorna-hálózatba bekapcsolt lakások aránya, 2003
6. ábra: Közműolló, 2003
7. ábra: Folyékony hulladékot a földfelszínre leürítő helyek, 2003
8. ábra: Működő hulladéklerakók gyűjtőkörzetei, 2003

Az emberi tényezők és a humán infrastruktúra

9. ábra: A természetes szaporodás alakulása Csongrád megyében és országosan (1996–2003)
10. ábra: A házasságkötések és a válások számának alakulása Csongrád megyében (1996–2003)
11. ábra: Születési ráta Csongrád megye településein (1996–2003)
12. ábra: Halálozási ráta Csongrád megye településein (1996–2003)
13. ábra: Természetes szaporodás Csongrád megye településein
14. ábra: Belföldi vándorlási különbözet Csongrád megye településein (1996–2003)
15. ábra: Tényleges szaporodás Csongrád megye településein (1996–2003)
16. ábra: Jellemző halálokok az 1996–2003 időszakban
17. ábra: Vásárlóerő Magyarországon, 2002
18. ábra: Vásárlóerő Magyarországon, 2004
19. ábra: A gazdasági szervezetek, valamint a munkavállalók által kezdeményezett létszám-csökkenések főbb állománycsoportok szerinti megoszlása, 2004, 2005
20. ábra: Csongrád megye részesedése az ország K+F tevékenységéből, 1996, 2000, 2003
21. ábra: A 100 lakásra jutó népesség településenként (2003)
22. ábra: Az összkomfortos lakások aránya Csongrád megye településein (2001.február 1., %)
23. ábra: A külterületi népesség súlya településenként, 2001. február 1.

Csongrád megye gazdasága

24. ábra: Az egy főre eső GDP átlagos éves növekedése megyénként (1996-2003, %)
25. ábra: A szántóterület változása településenként 1998 és 2003 között, %
26. ábra: Az erdőterület változása településenként 1998 és 2003 között, %
27. ábra: A szántóterületek aranykorona-értéke kistérségenként (Ak/ha)
28. ábra: A művelési ágak átlagos területe a gazdálkodó szervezetekben (ha)
29. ábra: A művelési ágak átlagos területe az egyéni gazdaságokban (ha)
30. ábra: Az építőipar meghatározó vállalkozásainak székhelye a Dél-Alföld régióban, (2002)
31. ábra: A Dél-Alföldön megvalósult építőipari kivitelezés a vállalkozások székhelye szerint (mó Ft), 2003
32. ábra: A Dél-Alföld építőipari aktivitása a kivitelezés helye szerint (mó Ft), 2003
33. ábra: Ezer lakosra jutó kereskedelmi vállalkozások száma (1999)
34. ábra: Ezer lakosra jutó kereskedelmi vállalkozások száma (2003)
35. ábra: Ezer lakosra jutó szolgáltató vállalkozások száma (1999)

- 36. ábra: Ezer lakosra jutó szolgáltató vállalkozások száma (2003)
- 37. ábra: Múzeumok, kiállítások, emlékkiállítások, gyűjtemények, galériák, 2005
- 38. ábra: Konferencia-helyszínek, 2005
- 39. ábra: Turisztikai szolgáltatás, 2005
- 40. ábra: Gyógyfürdők, termálfürdők és strandfürdők, 2005; a fürdők vendégforgalma 2000, 2004
- 41. ábra: A szálláshelyek száma településenként, 2005
- 42. ábra: A vendégéjszakák száma és megoszlása a kereskedelmi és a magán-szálláshelyeken a megyében, 1998, 2000, 2003
- 43. ábra: A szállásférőhelyek, a vendégek és a vendégéjszakák alakulása a megyében 1998 és 2003 között a kereskedelmi szálláshelyeken (1998=100%)
- 44. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek külföldi vendégforgalma és megoszlása a megyében országok szerint, 1996, 2000, 2003
- 45. ábra: A szállásférőhelyek száma 1000 lakosra a kereskedelmi szálláshelyeken a kistérségekben
- 46. ábra: A vendégéjszakák száma 1000 lakosra a kereskedelmi szálláshelyeken a kistérségekben
- 47. ábra: A vendégéjszakák száma és megoszlása szálláshely-típusonként a kereskedelmi szálláshelyeken településenként, 1996, 2003 (1000 vendégéjszaka felett 2003-ban)
- 48. ábra: A magánszálláshelyek férőhelyeinek aránya az idegenforgalmi szálláshelyek férőhelyeiből a (2003-ban 50 feletti összes férőhellyel rendelkező) településeken
- 49. ábra: A szállásférőhelyek és a vendégéjszakák száma 1000 lakosra a magán-szálláshelyeken a kistérségekben

A műszaki infrastruktúra fejlődése 1996-2003 között

- 50. ábra: A közúti és vasúti törzshálózatok, valamint a nemzetközi összeköttetések fejlesztései (tervlap az 1999-es koncepcióból)
- 51. ábra: ADSL elérhetőség a Dél-Alföldön, (2003. október)
- 52. ábra: ADSL elérhetőség a Dél-Alföldön, (2005 augusztus)
- 53. ábra: Kábeltelevíziós helyi hálózat megléte a Dél-Alföldön, (2003)
- 54. ábra: Helyi elektronikus média a Dél-Alföldön, 2005.
- 55. ábra: Telehálzzal rendelkező települések a Dél-Alföldön, (2005)
- 56. ábra: eMagyarország pontok területi elhelyezkedése a Dél-Alföldön, (2005)
- 57. ábra: A domain név regisztrációk 1000 lakosra jutó száma kistérségenként (2004. március)
- 58. ábra: Az IKT vállalkozások területi elhelyezkedése a Dél-Alföldön 2004-ben

A térfolyamatok változása Csongrád megyében

- 59. ábra: Településkapcsolatok a lakosság véleménye alapján, 1993
- 60. ábra: Településkapcsolatok a lakosság véleménye alapján, 2005

ELŐZMÉNYEK, A TERVEZÉS IDŐSZERŰSÉGE, ALAPELVE

A Csongrád Megyei Területfejlesztési Tanács által 1999-ben elfogadott megyei területfejlesztési koncepció elkészítését több éves előkészítő munka és széles körű egyeztetési eljárás előzte meg. A Koncepció végleges változatának elfogadása előtt a tervdokumentum készítője, az MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztálya széleskörű társadalmi vitát indított el a Tanács munkaszervezete segítségével, melynek keretében konzultációs és vélemény-nyilvánítási lehetőséget kínáltunk a Koncepció végrehajtásában érdekelt legfontosabb szervezeteknek, csoportoknak. Az így kapott információkat és megjegyzéseket igyekeztünk a lehető legteljesebb mértékig beépíteni a készülő dokumentumba, mely elfogadása után közel 7 éven keresztül jól szolgálta a megyei területfejlesztési döntések és a pályázati tevékenység megalapozását.

A területfejlesztési dokumentumok közül a koncepció által belátni kívánt időtáv a leghosszabb, akár 15-20 éves távlatos előretekintést is megkíván, ám ez nem jelentheti az egyszer elkészült és elfogadott dokumentum változtathatatlanágát a teljes periódusra. Ilyen dokumentumok esetében célszerű 3-4 évenként részletes monitoring keretében feltárni a megvalósulás szintjét, megadni az elmaradások okait, feltárni a külső és belső feltételrendszerben bekövetkezett változásokat, s amennyiben szükséges javaslatot tenni a dokumentum tartalmi részleges felülvizsgálatára. Hasonlóképpen ajánlott a tervezési időszak felénél (az elfogadástól számított 7.-8. év környékén) egy, a korábbinál alaposabb és átfogóbb félideji (ún. mid-term) monitoring elvégzése, illetve a tervdokumentum tartalmi újragondolása a megvalósulás és a külső peremfeltételek átalakulásának függvényében. 2005 év folyamán a Csongrád Megyei Területfejlesztési Tanács azzal a kéréssel fordult a Koncepció korábbi változatának tervezőjéhez, hogy a félidei felülvizsgálat kapcsán készítse el a Megyei Területfejlesztési Koncepció Helyzetértékelő fázisának felülvizsgálatát, majd az eredmények tükrében tegyen javaslatot a „mid-term” monitoring további elemeinek szükségességére vonatkozóan.

Az MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézet Békéscsabai Osztálya, amellet, hogy megtisztelésnek, s a korábbi együttműködés sikerének értékelte a felkérést, felhívta a figyelmet arra, hogy a felkérés pillanatában (2005 nyara) már teljes erővel folyt az országos és regionális szintű területfejlesztési, illetve az ahhoz kapcsolható ágazati fejlesztési tervdokumentumok készítése, illetve újragondolása, így a megyei területfejlesztési alapidokumentum bizonyos mértékű „áttervezése” csak e magasabb szintű dokumentumok ismeretében lehet olyan színvonalú és tartalmú, melyet a Tanács joggal vár el a Tervezőtől. E keretfeltételek mellett határoztuk meg, majd rögzítettük Szerződésben a Helyzetértékelő kötet elkészítésének, majd a munkafázis lezárása után a társadalmi vitának az időtartamát. Jelen dokumentum már tartalmazza a vita során felmerült észrevételek és információk zömét, illetve elvégeztük azokat a szerkezeti és szerkesztési átalakításokat is, melyet a véleményezők kifogásoltak a kötet egyeztetési verziójával kapcsolatban. Néhány esetben a véleményezők által javasolt átalakítások megítélésünk szerint nem szolgálták volna az anyag tartalmának és szerkezetének arányosabbá tételét, s megjelenítésük tartalmi értelemben sem tett volna hozzá a Helyzetértékelés színvonalához. Ezekben az esetekben a tételes átdolgozástól eltekintettünk.

A Helyzetértékelés a hazai területi politika gyakorlatának, s ezen keresztül az Európai Unióban általánosan elfogadott és alkalmazott elveknek a mentén készült. Tartalmában követi a 18/1998. KTM rendelet (A területfejlesztési és területrendezési tervek tartalmi követelményeiről) által meghatározott kereteket, mélységében és megközelítésében a probléma-orientációt tartotta szem előtt. Ennek révén a kötet terjedelme lényegesen csökkent a 7 évvel korábbi változathoz képest, ugyanakkor a megye számára különösen fontos elemek megfelelő súllyal és jelentőséggel kaptak benne teret.

Bár a megyék szerepe a hazai területi politikában nem egyértelmű, a Tervezők hittel vallják, hogy a belső erőforrásokra támaszkodó, a szubszidiaritás elvét szem előtt tartó területfejlesztés megvalósíthatatlan a megyei keretek és a megyei szereplők (szervezetek, intézmények, kistérségek, önkormányzatok, gazdasági szereplők, civil szervezetek), de különösen a megyében élők aktív közreműködése nélkül.

Békéscsaba, 2006. december 10.

Nagy Gábor, témavezető

A KÖRNYEZET ÁLLAPOTA

Levegőkörnyezet

Szennyezőforrások és szennyezést módosító tényezők

A háztartások 84,8%-a van rákapcsolva a vezetékes gázhálózatra. Ez közel 10%-os növekedés 1996 óta. A legrosszabb ellátottság a Kisteleki kistérségben van, a legnagyobb rákapcsoltsági arány a szegediben (1. ábra). A távfűtésbe továbbra is 5 település van bekapcsolva, ezek száma nem változott. Az ellátásban részesülő lakások arányát tekintve Csongrád megye a hetedik a 19 megyéből, a Dél-Alföld Régióban viszont az első. Az összes városi zöldterület 10.062 ezer m², Szeged kivételével mindenütt növekedett, vagy stagnált az érték 1996-hoz viszonyítva (1. táblázat). A városi közutak 80%-a szilárd burkolattal ellátott, ez lényeges javulás az 1996-os állapothoz viszonyítva.

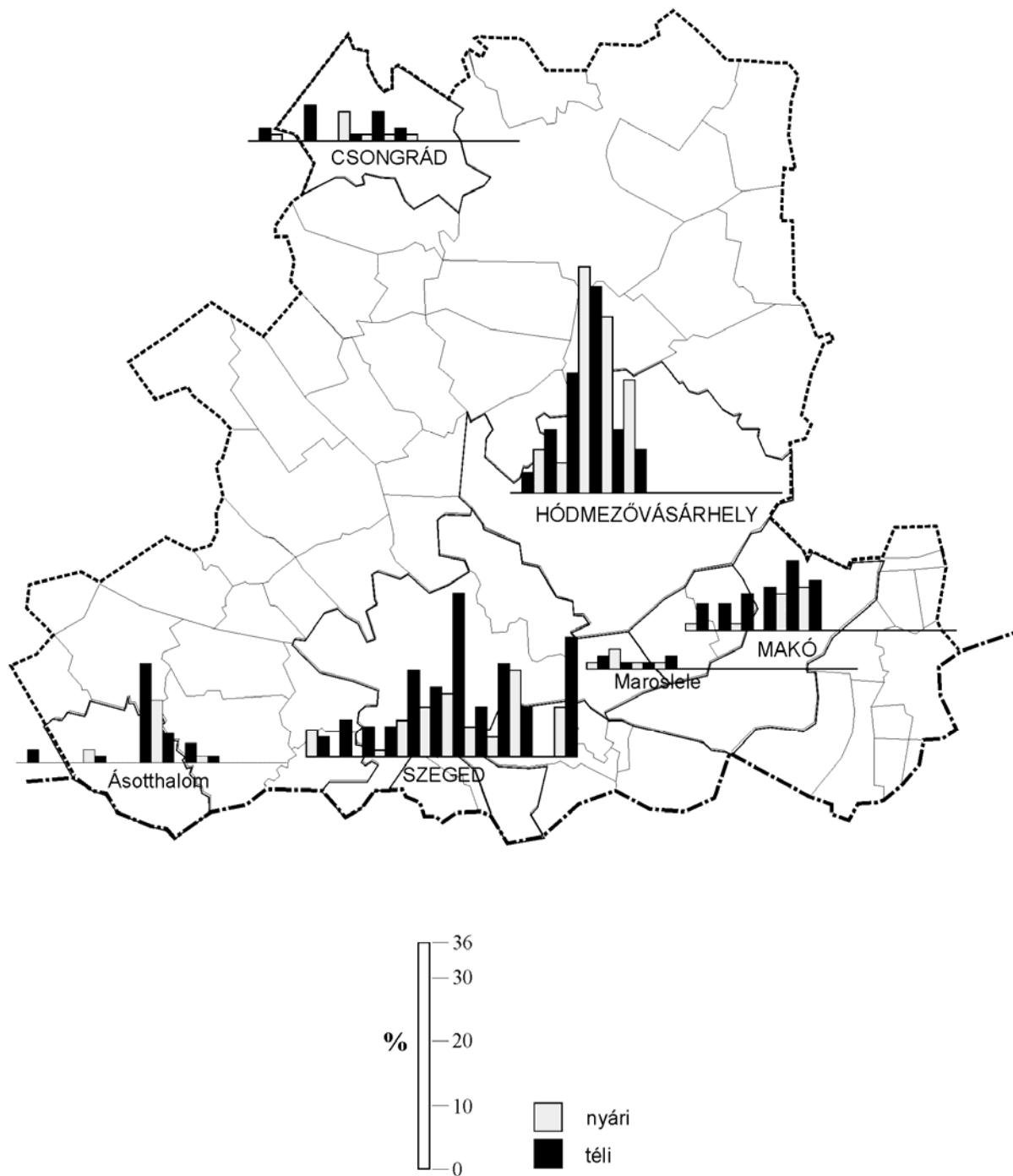
Levegőszennyezettség

A kilencvenes évek közepéhez képest Csongrád megyében kibocsátott légszennyező termelő ágazatok szerkezetében az ipari tevékenységgel összefüggő szennyezés részaránya csökkent (a megyében nincsenek nehézipari termékeket előállító nagyobb gyárak és hiányoznak a súlyosan levegőszennyező erőművek is), a közlekedési eredetű emisszió viszont növekvő tendenciát mutat. Ez egyes városok frekventált területein a levegőminőség jelentős romlásához vezetett.

A kommunális légszennyezés csökkenésében a földgázprogram megvalósítása (a gázzal illetve a távfűtésre csatlakoztatott lakások arányának növekedése) nagy szerepet játszott. A gázhálózattal rendelkező települések aránya az országos 88%-kal szemben gyakorlatilag 100%-os. A térségi különbségek e téren tehát – nem kis részben a központi támogatott gázprogramoknak köszönhetően – mára jelentősen csökkentek, így a lakossági olaj-, illetve fatüzelésű fűtésből származó légszennyezési forma gyakorlatilag minimálisra csökkent.

Az utóbbi 10 évben jól érzékelhető az a kedvező folyamat, melynek eredményeként egyrészt aránylag kevés telephely-üzemeltetőnek van légszennyezés-bejelentési kötelezettsége a környezetvédelmi felügyelőségek felé, a nagyobb településeken pedig – ahol a szennyezés tekintetében jelentős „kiugrások” vannak – az emissziók csökkenő tendenciát mutatnak.

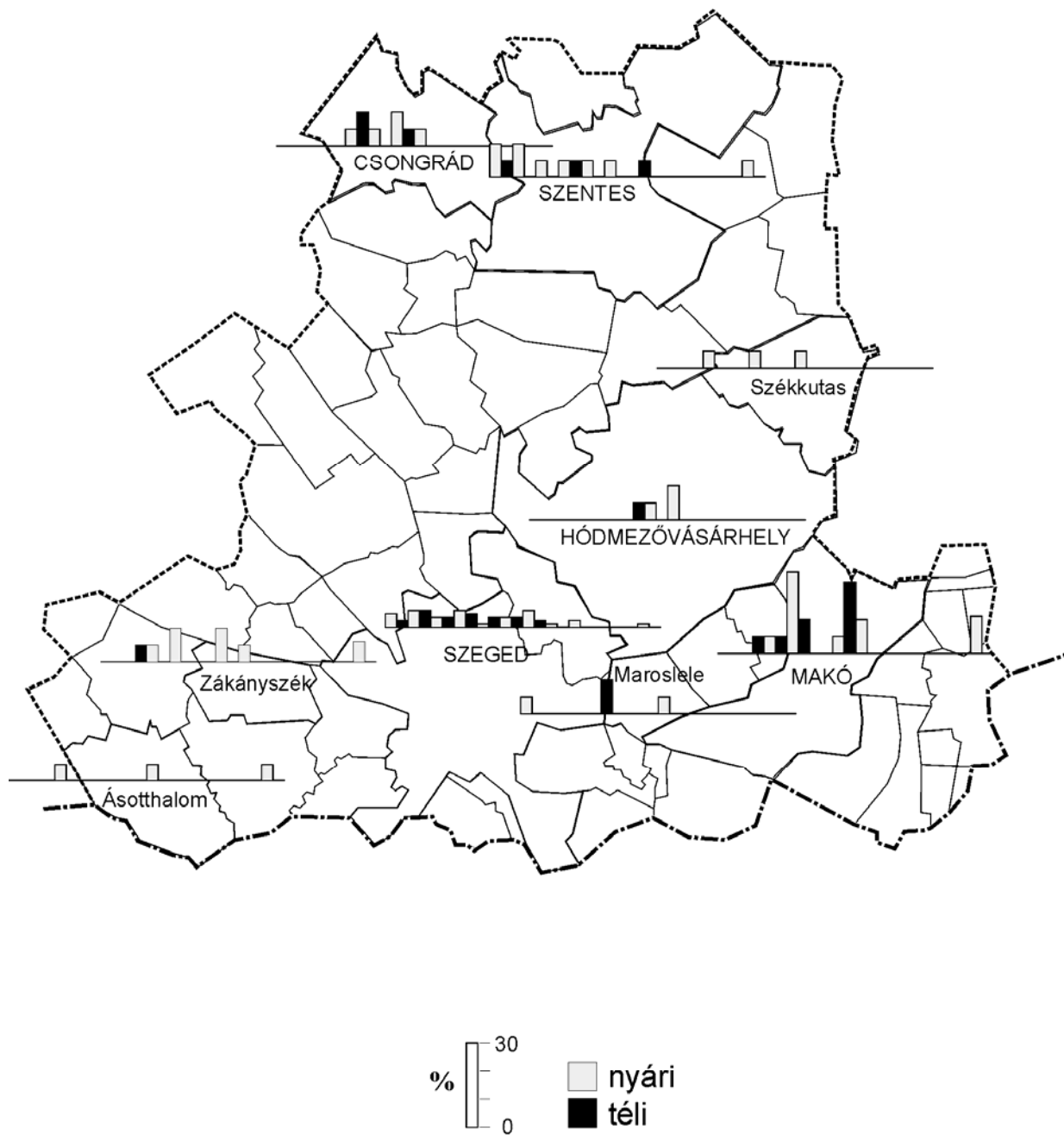
**2. ábra: A nitrogén-dioxid határérték túllépései 1991-2003 között
(a határérték túllépés mértéke százalékban)**

Forrás: T-STAR 1991-2003

© MTA RKK ATI Békéscsaba

**3. ábra: Az ülepedő por határérték túllépései 1991-2003
(a határérték túllépés mértéke százalékban)**

Forrás: T-STAR 1991-2003

© MTA RKK ATI Békéscsaba

A közlekedésből származó kibocsátások jelentős szerepet játszanak a nagy forgalmú utak környezetének és a nagyobb települések levegőjének szennyezésében. A nagyobb városok belterületein és a forgalmas főutak mentén a légzési zónában jelenleg is magasak a szennyezőanyag koncentrációk, helyenként növekvő gyakorisággal. Határérték felett kibocsátó pontforrások száma Hódmezővásárhelyen 72, Szegeden 39, Makón 26 és Csongrádon 21, a többi településen lényegesen kevesebb (2. ábra).

A kén-dioxid koncentrációja évről évre alacsonyabb, s gyakorlatilag messze a határérték alatti (*immissziós határérték 70 mg/m^3 , új határérték $125 \text{ }\mu\text{g/m}^3/24 \text{ óra}$*). A nitrogén-dioxid kibocsátás (*immissziós határérték 70 mg/m^3 , új határérték $85 \text{ g/m}^3/24 \text{ óra}$*) tekintetében egyedül csak Szegeden jelentősebb a túllépés (10%) 2000 után, ez a fajta levegőszennyezés főként a településeken áthaladó intenzív közlekedésből származik. A vizsgált településeken ugyanezen időszak alatt csökkent a határérték feletti kibocsátás.

Az ülepedő por (*immissziós határérték $16 \text{ g/m}^2/30\text{nap}$*) csak néhány településen lépi túl minimális arányban a határértéket (3. ábra). Nem szabályos (ciklikus) előfordulással. A levegőben mért szálló por koncentráció mennyisége is számos esetben meghaladja a higiénés határértékeket (100 g/m^3). Ennek okai közé sorolható a kevés csapadék, a zöldterületek csekély aránya, az intenzív gépkocsiforgalom és a települések perifériáinak nagy arányú burkolatlan úthálózata. Kiugróan magas értékek a nyári hónapokban mérhetők a meleg, száraz időjárás miatt. 1991–2003-ban a megye valamennyi mérőpontján, elsősorban a városokban, 70–100%-os határérték-túllépést jegyeztek.

Jelentős problémának bizonyul a térség pollen-szennyezettsége. A parlagfű csúcs-időszakban – augusztus és szeptember hónapokban – e növény adhatja a légköri pollenmennyiség 90%-át. Az allergén nyár, nyír, libatop-félék periodikusan fordulnak elő.

Vízminőség, vízgazdálkodás

Felszíni vizek minősége

A Tisza Mindszent feletti szakaszán a mikroszennyezők és az egyéb jellemzők tekintetében minősül szennyezettnek, majd a Maros szennyező hatása és Szeged szennyvízmennyisége következtében az országhatárig vízminősége tovább romlik, mikrobiológiai szempontból negyedosztályúvá, rekreációra alkalmatlanná válik. Az 1992-2003-ig vizsgált adatsorokból kitűnik, hogy a folyó mikrobiológiai jellemzők tekintetében mindig szennyezettnek minősült, a tápanyagháztartás szempontjából „szennyezett” vagy „tűrhető” kategóriák között váltakozott. Az oxigénháztartás és egyéb értékek stagnáltak, az

előbbi „tűrhető”, míg az utóbbi a „jó” kategóriába sorolható, továbbá negatív változás következett be a mikroszennyezőket illetően.

A *Maros* kimondottan szennyezetten lép be hazánkba. Oxigénháztartása, tápanyagháztartása alapján is „szennyezett”, illetve „erősen szennyezett” a minősítése. A mikrobiológiai jellemzői bizonyos mértékben javultak (III. oszt.), a mikroszennyezőket illetően viszont szennyezettebb.

A Dél-Alföld folyói közül a Hármas-Körös a legkevésbé szennyezett. A folyó nitrogén- és foszforháztartás tekintetében „szennyezett” minősítésű, további minősítési csoportok szerint III. (mikrobiológiai és mikroszennyező anyagok) és II. (oxigénháztartás és egyéb jellemzők) osztályú.

Közüemi vízellátás és szennyvízkezelés

A közüemi vízellátásba bekötött lakások száma közel 3000-rel nőtt (164.138), ami 90%-os ellátottsági arányt jelent 2003-ban¹. Ezzel az országos átlag alatti 3%-os eltéréssel a megyék sorában a 17., a régióban a 2. helyet foglalja el. A legrosszabb ellátottságú kistérség (54,2%) a mórakalmi. A megye összes településén van vízhálózat, hossza 2363 km. A lakosságnak szolgáltatott ivóvíz mennyisége nem mutat lényeges változást az eltelt időszak alatt (17,4 millió m³/év). Jelentős probléma a megye erőteljesen differenciálódó tanyavilágában élő külterületi lakosság (a megye össznépségének több mint 9%-a) egészséges ivóvízzel való ellátása, elsősorban a Homokhátságához sorolható térségekben.

Szennyvízgyűjtő hálózattal 17 település rendelkezik, ez az összes település 28%-ka. A közcatorna hálózatba bekapcsolt lakások száma 10%-kal nőtt (46,9%), ám még így is 8%-kal marad el az országos átlagtól és Csongrád megye a 12. a megyék között. A régióban viszont az 1. helyen áll. A legrosszabb mutatóval a kisteleki kistérség rendelkezik (4,8%). A közüemi szennyvízcsatorna-hálózat hossza 767 km (4. ábra)². A szennyvízelvezető hálózat még a városokban sincs teljesen kiépítve, a községek legnagyobb részében pedig csak a központi részekre terjed ki. Az Alsó-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság által kiadott műszaki vélemények alapján 2005-2006 folyamán Szentesen, Székkutason és Kisteleken indulhattak nagyobb szennyvíz beruházások. Az összegyűjtött szennyvíz mennyisége csökkent az utóbbi 10 évben (23.141 m³). A tisztítottan elvezetett szennyvíz mennyisége (17.739 m³) pedig ennek 76%-a (1996-ban az összes szennyvíznek még csak 22%-át tisztították). Mivel szennyvíziszap komposztáló nincs a megyében, ezért a

¹ 2004 év végén 165.478 bekötött lakás volt, a vízhálózat hossza 2393 km-re nőtt.

² 2004 év végén 1186 km volt a közüemi szennyvíz-csatorna hálózat hossza.

kommunális szennyvíziszap előkezelésére és hasznosítására irányuló fejlesztéseket kiemelten kell kezelni.

Összegzésképpen elmondható, hogy a közműháló még mindig nagy. A 89,4%-os arányú vízhálózatra kapcsolttság mellett, a lakások csupán 46,9%-a rendelkezik közüzemi szennyvízelvezetővel, ami az országos értékek alatt van (93, illetve 59%) (5. ábra). 100 km vízvezeték-hálózatra jutó szennyvízgyűjtő hálózat hossza 32,5 km (Bács-Kiskun megye: 22,1; Békés megye: 27; 1996-ban: 22,4)³. A legnyitottabb közműháló a Kisteleki kistérségben van, a szegedi pedig a legzártabb. A régiók közül egyébként a Dél-Alföldi Régióban legnagyobb a közműháló nyitottsága (6. ábra).

2001-ben 16 szennyvízrendszer (ezek közül 6 db csak mechanikai, 10 db mechanikai és biológiai tisztítási fokozatú) és 41 szennyvízkezelő létesítmény működött. 2002-ben a szennyvíztisztító művek száma 8, földmedrű leürítő 13, szennyvíztelep és földmedrű leürítő 7db volt. 2001-re a szennyvíztisztítók együttes kapacitása közel 6000 m³-rel nőtt (95.745 m³/nap) (7. ábra).

A szolgáltatott víz minősége az egészségügyi követelményeknek általában megfelel. Az ivóvíz minőség tekintetében Eperjes településen szükséges arzénkezelés (>As 0.05 mg/l).

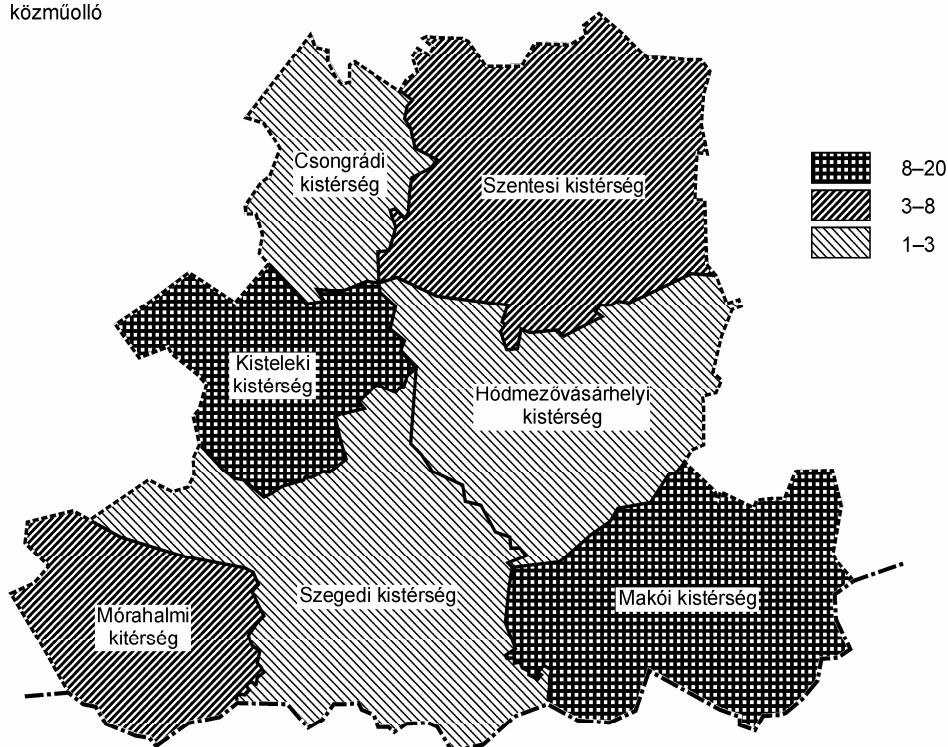
A Dél-Alföldi Régió Ivóvízminőség-javító Programjának 2. szakasza keretében készült el a 201/2001 (X.25.) sz. Kormányrendelet 6. számú mellékletével és a Program 1. fázisa során a 2006. december 25-i határidővel megoldandó vízminőségi problémával terhelt 69 település ivóvízminőségi problémájának megoldásával foglalkozó megvalósíthatósági tanulmány. Ez kompatibilis a 2005-2006-ban elkészítendő, a Békés megye egészét, valamint Bács-Kiskun és Csongrád megyék 2009-ig kötelezett településeit magába foglaló II. ütemben a Kohéziós Alap támogatási kérelemhez készítendő megvalósíthatósági tanulmányokkal.

A Mórahalom Térségi Vízműüzemeltetési Intézmény területén a magas vas és arzéntartalom miatt Ásotthalmon teljesen üzemben kívül helyezték az I. sz. kút, míg a II. sz. kúttartalékként szerepel. Pusztamérgesen az I. sz. kút homokolt, a II. sz. kútnak pedig túl magas volt az As tartalma, így egy új kút fúrására nyertek CÉDA pályázatot. A hálózat ezen a részen rekonstrukciót igényel, a vízminőséget rendszeres hálózatmosatással próbálják javítani, azonban egyes települési hálózatok igen rossz állapotban vannak.(Pl.: Öttömös) Ferencszállás és Klárafalva esetében a II. számú kút magas As tartalom miatt nem üzemel, csak tartalék.

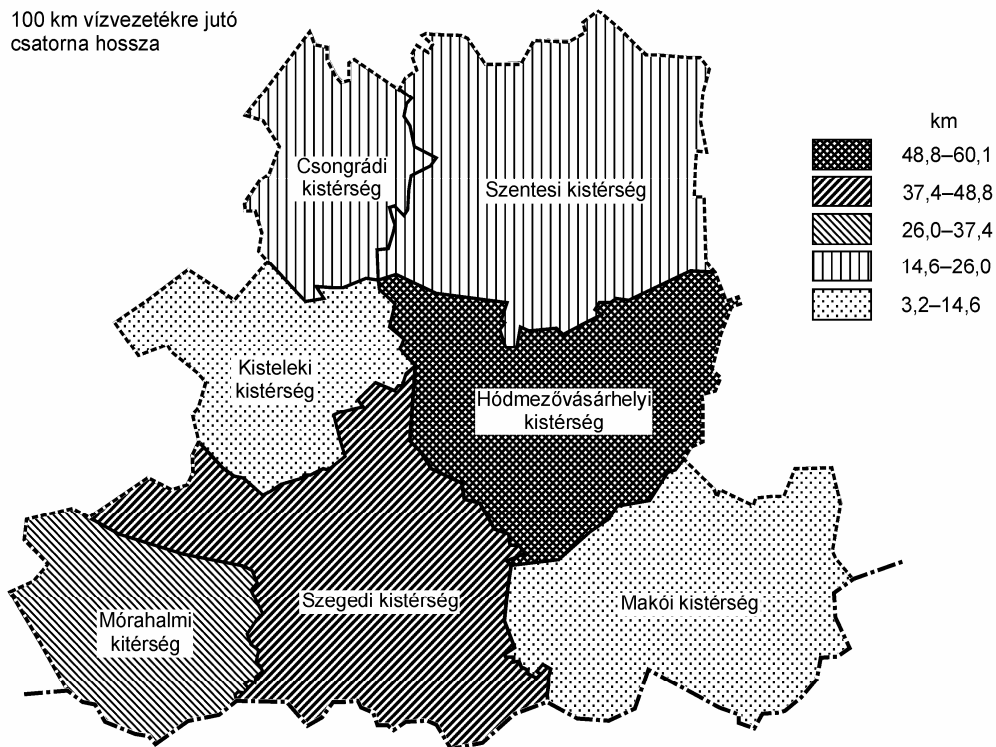
³ 2004 végére a vízhálózatra kapcsolttság aránya 89,6%-ra, a közüzemi szennyvízelvezetésbe kapcsolat háztartások aránya 49,9%-ra növekedett, ami az országos átlag 93, illetve 57%-a volt. A 100 km-re vízvezeték hálózatra jutó szennyvízgyűjtő hálózat hossza 36,9 km volt, valamivel magasabb, mint Bács-Kiskun (30,7) és Békés (33,7) megye értéke ugyanebben az időben.

6. ábra: Közműolló, 2003

közműolló

100 km vízvezetékre jutó
csatorna hossza

Forrás: MeTeIR alapján Nagy Imre számítása

© MTA RKK ATI Békéscsaba

Ugyancsak vízminőségi probléma miatt nem üzemel a III. számú kút Árpádhalmon. A termelt víz magas gáztartalma gáztalanító üzemeltetését kívánja meg Kövegyen, Nagylakon és Csanádpalotán. Eperjesen az arzénmentesítő üzemeltetése sikertelen volt, így jelenleg ki van iktatva és folyamatban van a település átkötése az orosházi kistérségi rendszerre. Több vízműnél elmondható, hogy egy-egy kút határérték feletti szennyezőanyag(ka)t tartalmazó vizet szolgáltat, azonban ezeket keveréssel fel lehet használni. A hálózatok állapota általában elfogadható, természetesen a magas vastartalmú vizeket szolgáltató hálózatokban a vasiszap lerakódik, ami időnként felkeveredve vízminőség romlást okoz.

Vízgazdálkodás

Árvízvédelem

Csongrád megye területének mintegy felét három folyó – a Tisza, a Maros és a Hármas-Körös – árvizei veszélyeztetik, ahol 29 településen, közöttük öt városban (Szeged, Hódmezővásárhely, Szentes, Makó, Csongrád), 400.000 ember él. Az árvizek ellen a folyószakaszok teljes hosszában töltések védik az ármentesített területet. Az árvízi biztonságot szolgáltató 313 km hosszú Csongrád megyei fővédvonalból 298 km-nek kezelője az ATIKÖVIZIG, ebből 281 km földtöltés, 14 km magaspart, 3 km partfal. 15 km töltésszakasz kezelője – a Tiszazugban – a Közép-Tisza vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság. A másodrendű védvonalak hossza 62,1 km (lokalizációs vonalak). Csongrád megye területén nincsen árvízvédelmi szükségeltározó, az Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság területén található hullámtéri véderdő területe 853 ha.

(A 2006. évi tavaszi árvíz jelentős károkat okozott az árvízvédelmi művek és műtárgyak állapotában. Az Alsó-Tisza-vidéki Környezetvédelmi és Vízügyi Igazgatóság által végzett felmérés folyamánként ez évben elfogadták a hosszú távra szóló fejlesztési programot. A program részeként a 2007-2013 időszakra tervezett feladatok között megjelent egy szegedi tározó építésének terve is!)

Belvízvédelem

Csongrád megye területének mintegy kétharmadát veszélyeztetik a belvizek. A leginkább veszélyeztetett térségek a Tisza és a Maros mentesített árterén találhatók. A belvízcsatornák hossza 4926 km hosszú. A szivattyú telepek száma 109 db. 77 belvíztározó közül 38 állandó, 6 holtág és 33 időszakos.

1999/2000 fordulóján, kb. 80 000 hektárt borított el a megyében a belvíz. Az ezt következő években azonban komolyabb belvízi elöntések nem voltak, az elöntési maximum

2003-ban és 2004 tavaszán is mintegy 10 ezer hektárt tett ki, amelynek kb. fele rét-legelő, másik fele pedig szántó (vetés) volt. 2004-ben – az átemelő szivattyútelepek üzemeltetése mellett – elsősorban a Torontáli belvízvédelmi szakaszon kellett műszaki beavatkozásokat végezni.

Belvízvédelmi művek fejlesztése terén az elmúlt időszakban az Algyői, a Dorozsma-Majsai és a Dongéri főcsatornák egyes szakaszainak rekonstrukciós kotrása valósult meg, összesen mintegy 30 km hosszban. Megkezdődött a Hattyasi szivattyútelep (Szeged), a Paphalmi főcsatorna és a Hódtó-Kistiszai főcsatorna rekonstrukciós munkái. Az utóbbi években a decentralizált támogatások révén a települések belterületein jelentős fejlesztések megvalósítására került sor a csapadékvíz és belvízelvezetést szolgáló csatornahálózat kiépítése terén.

Vízhasználat

Az ivóvíz-kitermelés az utóbbi években folyamatosan csökkent, 2003-ban 28,3 millió m³ volt (2001-ben még 30,7 millió m³). Ez a mennyiség 100%-ban felszín alatti, 90%-a rétegvíz, a többi termál és gyógyvíz. A technológiai vízigény 400.000 m³, így a rendelkezésre álló víz mennyisége: 26,4 millió m³. Ebből a mennyiségből csak mintegy 300.000 m³ víz igényel normál fizikai kezelést és fertőtlenítést. A vízkivételi szivattyútelepek napi kapacitása 250.000 m³, a víztisztító létesítményeké pedig 8300 m³.

A vízjogilag engedélyezett 20.944 ha öntözhető földterület 60%-a kihasznált, ahol az öntözésre felhasznált vízmennyiség 14,246 millió m³. A vízjogilag engedélyezett halastavak területének 65%-a van ilyen szempontból kihasználva és 9,444 millió m³ vizet használnak fel erre a célra. 71 vízműrendszer és 174 vízellátási létesítmény található a megye területén, az utóbbiból víztermelő: 87; víztisztító: 12; vízzállító: 2; települési elosztó: 73; ezeken kívül 280 víztermelő kút működik még.

Csongrád megye az ország hévizekben leggazdagabb megyéje. 150 hévízkútból évente kb. 20 millió köbméter hévizet termelnek ki. A hasznosítás fő területe a mezőgazdaság (kertészetek, állatnevelő telepek stb.) és a kommunális szféra (lakások és közintézmények fűtése, használati melegvíz-ellátása). A fürdők is nagymennyiségű hévizet használnak fel. A termálvizek többcélú hasznosítására Szentesen évtizedes tapasztalatok halmozódtak fel, de két-három célra való hasznosításra szép példákat láthatunk Szegeden, Hódmezővásárhelyen, de más megyei településeken is. A termálvíz-hasznosítás mellett az utóbbi években a földhő⁴ fűtésre-hűtésre, illetve energiatermelésre való hasznosítása is felfutóban van, amelyhez a

⁴ Csongrád megyében a geotermikus gradiens kiugróan magas, messze jobb, mint a hazai átlag, mely Európán belül kifejezetten a kedvező értékek közé tartozik.

megyében felhalmozott tapasztalatok a kutatási, kiépítési és alkalmazói oldalon egyaránt nemzetközi szinten is kiemelkedőek. A geotermia / geotermika néven önálló sodó új ágazat országos hálózataának szervezése Szeged központtal indult el, s erős külföldi érdeklődés is mutatkozik az együttműködés térbeli kiterjesztésére⁵.

Hulladékga zdálkodás

A hulladékgyűjtésbe 1996 óta változatlanul 8 város van bevonva. E települések lakásainak 87,8%-ból szállítják el rendszeresen a keletkezett hulladékot, ami az országotól csak 3%-kal marad el. A városi ellátottság adataival Csongrád megye a 15. helyen áll a többi megyéhez viszonyítva, a régióban pedig a 2. (Békés: 88,1%, Bács-Kiskun: 78,6%). Az összes megyei lakásállományt tekintve az arány országos viszonylatban kedvezőbb képet mutat (63,3%), ami közel 10%-os növekedést jelent. Bár így Csongrád megye a dél-alföldi megyék közül a legellátottabb, ugyanakkor ez a növekedés Békés megyében 16%, Bács-Kiskun megyében 13%. Az elszállított hulladék mennyisége (923.000 t) 1996 és 2000 között 113.000 tonnával növekedett (Bács-Kiskun megyében 138.000 t a növekedés, míg Békés megyében 5000 t-val csökkent a gyűjtött hulladék össz tömege).

2003-ban 5 hulladékgyűjtő körzet működött (8. ábra). Ezek közül 2002-ben környezetvédelmi szempontból kifogásolható volt és 2009-ig bezárandó a 14 települést ellátó orosházi és szegedi telepek, kiépített műszaki védelemmel Hódmezővásárhely (17 település), Szentes (5 település) és Makó (7 település) rendelkezik. Tervezés, ill. kivitelezés alatt 5 komposztáló telep van. Ezek közül 4 zöldhulladékot komposztál (Mórahalom, Felgyő, Szentes és Makó), Szegeden zöldhulladék és szennyvíz-komposztáló is működik. Felgyőn 2008-ra tervezik regionális hulladéklerakó létesítését.

Csongrád megyében két ISPA program fogja át a települések korszerű hulladékga zdálkodási rendszerének kialakítását: a szegedi regionális hulladékga zdálkodási program a megye 28 települését, a homokhátsági ISPA projekt Csongrád és Felgyő településeket érinti. ISPA program által nem érintett települések hulladéklerakói közül egységes környezethasználati engedély alapján üzemel a hódmezővásárhelyi, a makói és a szentesi hulladéklerakó.

Állati eredetű és ásványi olaj tartalmú veszélyes hulladékhasznosító 2003-ban egyedül Hódmezővásárhelyen működött. Az ATEV Rt. Hódmezővásárhelyi telephelyén a lerakó

⁵ A geotermikánál sokkal szélesebb tematikával készült el Csongrád megye terve a megújuló energiaforrások hasznosítási lehetőségeiről.

névleges kapacitása 25.000 tonna, ami 2000. évvel bezárólag 84%-ban telt meg. Szabad kapacitása 4.000 tonna. Ugyanitt az állati eredetű veszélyes hulladékot komposztálják is, e mellett pedig Algyőn komposztálnak még ásványi olaj tartalmú veszélyes hulladékot.

Zajkibocsátás

A megye településeinek zajterhelését elsősorban az 5, 43, 44, 47, 55 jelzésű közúti regionális utak mentén egyre intenzívebbé váló tranzitforgalom, illetve a sűrű beépítésű lakó- és nagy forgalmú belvárosi területek közlekedési zaja határozza meg, de a 100-as vasútvonal zajterhelése, mely több szakaszon gondot jelent, a megyét szerencsére nem érinti (2. táblázat).

A belvárosok közlekedési zaja a tömegközlekedés korszerűsítése (troli-közlekedés, kerékpárút-fejlesztés, forgalomszabályozás, forgalomelterelés) és a települést elkerülő közutak kiépítése következtében több helyen csökkent, valamint az elkövetkezendő időszakban is javuló tendencia várható. A tranzitforgalom hatékony csökkentése gyakorlatilag az M5 autópálya befejezésével és Hódmezővásárhelyt elkerülő szakaszok jövőbeni befejezésével válik valóra.

Az elmúlt tíz évben (1994–2004) a zajcsökkentő beavatkozásokból húsznál több zajforrást sikerült teljesen megszüntetni, több objektumnál pedig 5-20 dB zajcsökkenést érték el. A kisvállalkozások számának növekedése azonban sok esetben a lakosságot irritáló zajterhelés növekedésével is járt. Hasonlóan, főként lakott területeken jelentkező zajproblémákat okoz a különböző szolgáltató létesítmények és szórakozóhelyek zajszennyezése, mindez különösen a nyári időszakban.

Természeti értékek

A megye természeti környezetének meghatározói a Tisza és a hozzá kapcsolódó folyók, a holtágak, és a védett területek, továbbá a ligeterdők, a puszták, a kunhalmok, a tanyavilág, a szikes gyepek, mind jelentős tájképi értékkel bírnak. Ezek egyrészt lehetőséget adnak a zöldhálózat-rendszerek kialakítására, másrészt rekreációs potenciált is képviselnek. A természetes vegetáció több megmaradt foltjának biztosítanak védelmet a különböző szintű védett területek.

Igen fontos szerepe lehet a térség gazdasági életében a Csongrád megye területén lévő kiváló talajoknak. A homokhátsági területeken a deflációval veszélyeztetett csernozjom típusú homokféleségek, a futóhomok, és humuszos homok a legnagyobb kiterjedésű talajtípusok. A

megye keleti harmadán többnyire kiváló és jó termőképességű, a Tisza árteréhez kapcsolódó középső területen savanyú réti és öntéstalajok dominálnak. A térség nyugati részein gyenge, deflációval veszélyeztetett talajok találhatók. A termőföld fizikai állapotával kapcsolatban valószínűsíthető, hogy a feltételezett éghajlati változások – az aszályosodás, a talajvíz szintjének jelentős csökkenése, a tél melege – a megye egész területét érintik.

A Dél-Alföld természeti erőforrásai tekintetében kiemelkedő értéket képvisel az itt található szénhidrogén-vagyon. A földtani adottságok között új szempont, hogy egyes kimerült telepek kiválóan alkalmassá tehetők föld alatti gáztárolásra, aminek jelentős gazdasági értéke lehet. A termeléssel folyamatosan keletkező nagy mennyiségű fűrészi iszap ártalmatlanítása, az olajos víz visszasajtolása a rétegekbe a művelés befejezése után a kutak és a feleslegessé váló termékvezetékek környezetének rekultiválása jelent nagy feladatot.

Csongrád megye kiemelten fontos érzékeny területe (KFÉTT) a megye területének 41,4 %-át jelenti. Az érzékeny területek kijelöléséről szóló rendelet Csongrád megye 6 kistérsége közül a Szegedi kistérség kivételével mindegyik kistérséget érinti. A megye 60 települése közül 20 helység kiemelten fontos érzékeny területen fekszik, 4 helység fontos érzékeny terület besorolás alá esik. Az 5 érintett kistérség 28.029,2 ha természetvédelmi területtel rendelkezik, melyből 8.132 ha Nemzeti Park, 17.287,2 ha Tájvédelmi körzet, 654 ha Természetvédelmi terület és 1.956 ha Helyi jelentőségű védett terület besorolás alá esik.

A megye 7-8 %-os erdősültségéhez viszonyítva a Tisza homokhátság erdősültsége 15,2 %, a Vásárhelyi-Csanádi pusztákon 3,0 % és a Körösszögben 2,3 %. A legnagyobb erdőterülettel a Dél-alföldi érdekeltségű DALERD RT. Szeged rendelkezik, 90 %-ot meghaladó mértékben. A Tiszai homokhátság és a Vásárhelyi-Csanádi puszták területén erdős puszták növénytakasulása alakult ki. A mélyebb fekvésű hullámtereken puha fák és ártéri erdők találhatók. Az erdők túlnyomó többsége mesterséges eredetű nyáras, nemesnyáras, akácos, tölgyes valamint erdei és fekete fenyves. A faállománnyal borított terület legnagyobb részét a nemesnyár foglalja el. A hazai nyár, fekete fenyő és akác erdők 15-15 %-ot, míg a kocsányos tölgy mintegy 12 %-ot foglal el. Az erdőterületeken belül az erdőfenyő és fűz 9-9 %-ot tesz ki. Jelentősek még a kőrisek. Megtalálhatók még cserjubar, szil és hárs különböző fajtái. Az erdők 21 %-a 10 évnél fiatalabb, 11-20 éves 26 %-a, 21-30 éves 23 %-a, 31-40 éveseké 15 %, a 41-60 éveseké 13 %. A fennmaradó 2 % a 60 évesnél idősebb faállomány részaránya. Az erdők mintegy tizede természetvédelmi ill. talajvédelmi célokat szolgál.

AZ EMBERI TÉNYEZŐK ÉS A HUMÁN INFRASTRUKTÚRA

A demográfiai folyamatok alakulása Csongrád megyében

A megye népmozgalmi jellemzői

Csongrád megyében 1996 és 2003 között tovább folytatódott a '80-as években kezdődött népességszökkenés (9. ábra). A 2003. év végén a megye lakónépessége 425.785 fő volt, 8847-tel kevesebb, mint 1996 végén⁶. A vizsgált időszak alatt bekövetkezett mintegy 2 százalékos népességfogyás némileg meghaladta az országos átlagot. A megye népsűrűsége az időszak végén 100 fő/km²-re csökkent, ami a Dél-alföldi régión belül magasan a legmagasabb.

Csongrád megye esetében 1980 óta természetes fogyást mutatnak a születési és a halálozási adatok. Nem volt ez másként a vizsgált időszakon belül sem. A lakosságszám csökkenésével párhuzamosan visszaesett a születések és a halálozások száma is, azonban a kettő nem egyforma mértékben. A születések száma 1996-1999 között jelentősen, több mint 500-zal csökkent, majd némi emelkedés után gyakorlatilag stagnált (2004-ben viszont ismét számottevően csökkent 2003-hoz képest). A születési ráta 2003-ban 9,1 ezrelék volt, szemben az országos 9,3-del. A halálozások számának jelentősebb csökkenésére ugyanakkor csak 2001-től került sor; 2003-ban a halálozási ráta 13,7 ezrelék volt a megyében, országosan ugyanakkor 13,4. Mindezek következtében az időszakon belül 1999-ben volt a legnagyobb mértékű természetes fogyás Csongrádban, azóta némileg kedvezőbb ez a mutató. Látható az is, hogy Csongrád megye esetében a természetes szaporodás mutatói az országosnál továbbra is kedvezőtlenebbek, de az utóbbi néhány évben érzékelhető javulás, felzárkózás következett be ezen a téren, bár az is tény, hogy ehhez hozzájárult az országos mutatók romlása is. A demográfiai képet árnyalja, hogy az időszak egészében mérsékelten növekedett a születéskor várható átlagos élettartam: 2003-ban a férfiak esetében 68, a nőknél 77 év feletti értékeket mértek, s Csongrád mindkét nem esetében 1-1 helyet lépett előre a megyék rangsorában, valamelyest közelebb kerülve a hazai legkedvezőbb értékekhez (férfiaknál Budapest, nőknél

⁶ A lakónépesség a 2001-es népszámlálás adatai alapján visszamenőlegesen korrigálva lett. A tanulmány ezeket a korrigált adatokat alkalmazza. A népszámlálás óta a nemzetközi vándorlási adatok figyelembe vételével történik a népességszám kiszámítása. 2001 előttre vonatkozóan ugyanakkor csak becslést állnak rendelkezésre a nemzetközi vándorlásról. További módszertani magyarázat a 2004. évi Demográfiai évkönyvben található.

Zala megye). Ezek az értékek azonban európai összevetésben alacsonyok, a férfiak esetében a kedvezőnek mondható értékektől 8-10, a nők esetében 4-5 éves az elmaradás!

A természetes fogyást a kedvező vándorlási egyenleg lenne képes kompenzálni, de ez Csongrád megye esetében nincs így. Szeged egyre inkább elveszítette központi, vonzó szerepét, és ez kihatott a megye egészének vándorlási egyenlegére. A vizsgált időszakban mindössze három olyan esztendő volt, amikor vándorlási aktívummal zárta az évet Csongrád megye, de összességében 1996 és 2003 között több mint 850 fős belföldi vándorlási passzívum következett be. A belföldi vándorlások összesített értéke rendkívül ingadozó, szomszédos évek között akár 600-700 fős eltérés is adódhat, így hosszú távú trendekről nem beszélhetünk e területen.

Érdekes, és a jövőre nézve is fontos ugyanakkor, hogy a részben becsült, részben tényszerű adatok alapján a megyének számottevő aktívuma származott a vizsgált időszakban a nemzetközi vándorlásból. Egyedül ez a tényező volt képes mérsékelni a természetes fogyás és a negatív belföldi vándorlási egyenleg okozta népességcsökkenést. Az adatok szerint 2003-ban több mint 600 (2004-ben pedig több mint 1100!) külföldi állampolgár telepedett le a megyében, ami azt mutatja, hogy a megye vonzó a külföldiek számára.

Csongrád megyében is – hasonlóan az országoshoz – számottevő nőtöbblet figyelhető meg. Ennek mértéke 2004. január 1-jén meghaladta az 5%-ot. A két nem közti létszámkülönbség az elmúlt években folyamatosan nőtt, ami a férfiak lényegesen rosszabb halálozási mutatóival függ össze. Pusztán a vizsgált időszakban csaknem másfélszer annyival csökkent a férfiak száma, mint a nőké. Ennek következtében nőtt az ezer férfira jutó nők száma, mely 2003 végén már 1114 volt (1995-ben még 1092). Az országos átlag ugyanekkor 1106 volt.

Az előbb ismertetett alacsony születési és magas halálozási ráták egyik fő oka továbbra is a kedvezőtlen korszerkezetben keresendő. Csongrád megyében az országosnál továbbra is alacsonyabb a fiatakorúak, ugyanakkor magasabb az időskorúak aránya. Ezt az öregségi index is mutatja, amely 2004. január 1-jén az országos 1,32-dal szemben Csongrádban 1,40 volt. A Ratkó-korszakban születettek gyermekei zömében a '70-es években látták meg a napvilágot. Ideális esetben nekik a '90-es években, illetve az ezredforduló körül kellett volna a gyermekvállalás útjára lépni, de az adatok szerint ez nem igazán történt meg. Egyrészt napjainkra mind jobban kitolódott a családalapítás és a gyermekvállalás időszaka, másrészt a gyermekek száma jellemzően 1, esetleg 2 családonként, amely nem képes ellensúlyozni a magas halálozási mutatókat. Ennek révén, valamint a kedvezőtlen korszerkezetnek köszönhetően az '50-es években indult népesedési hullám napjainkra

kifulladt, és nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy a közeljövőben nem várható a népesség természetes önreprodukciójának felerősödése, a negatív demográfiai folyamatok megfordítása.

Bár a természetes szaporodási mutatók javításának nem előfeltétele a házasságkötések magas száma, de mindenképpen van összefüggés a két tényező között. Az, hogy évek, sőt évtizedek óta csökken a házasságkötések száma mind országosan, mind megyei viszonylatban, nyilvánvalóan csökkenti az ideális számú gyermekvállalás esélyét. 2003-ban a Csongrád megyei házasságkötési (4,5) és válási ráta (2,5) megegyezett az országossal (10. ábra).

Területi különbségek

A megyén belül kistérségenként és településenként demográfiai szempontból jelentős eltérések tapasztalhatók. A megye északi két kistérségében, a Csongrádiban és a Szentesiben volt a legnagyobb, 4 százalékot is meghaladó mértékű a népességcsökkenés 1996-2003 között, ennél némileg kisebb volt a Hódmezővásárhelyi, a Makói és a Kisteleki kistérségekben, de még ezekben is a megyei átlagnál nagyobb. Az átlagnál kisebb lakosságszám-visszaesést könyvelhetett el a Szegedi kistérség, és mindössze egyetlen kistérség, a Mórahalmi lakónépessége növekedett a vizsgált időszak alatt. Igaz, ott is 2002-ben volt a legmagasabb a népességszám, azóta viszont – s ez igaz 2004-re is – kismértékű csökkenés következett be (3. táblázat).

Kistérségenként a vizsgált időszakban a legkedvezőbb születési rátával a Szegedi rendelkezett, ugyanakkor valamennyi kistérségéhez képest lényegesen rosszabb volt ez a mutató a Csongrádiban. A halálozások tekintetében ugyanez a helyzet, azzal a különbséggel, hogy a megyei átlagnál kedvezőbb halálozási rátával rendelkezett a Szegedi mellett még a Hódmezővásárhelyi kistérség is, ugyanakkor az átlagnál lényegesen rosszabb halálozási mutatói voltak a Csongrádi mellett a Kisteleki kistérségnek is. Mindezekből következik, hogy a természetes szaporodás, pontosabban fogyás tekintetében a legkedvezőbb, vagy inkább legkevésbé rossz helyzetben 1996 és 2003 között a Szegedi, illetve a Hódmezővásárhelyi, a legrosszabban pedig a Csongrádi és a Kisteleki kistérség volt (3. táblázat).

Érdekes tény, hogy pozitív belföldi vándorlási egyenleggel éppen a legrosszabb demográfiai mutatókkal, vagyis a legnagyobb természetes fogyással bíró kistérségek (Csongrádi, Kisteleki, Makói, Mórahalmi) rendelkeznek. Közülük is kiemelendő a Mórahalmi, ahol az aktívum mértéke csaknem kompenzálja a természetes fogyást. És mivel

ez a kistérség nem csak a belföldiek, hanem a betelepülő külföldiek számára is vonzó, így a nemzetközi vándorlási aktívum eredményeként ez a kistérség könyvelhetett el egyedülként tényleges szaporodást (3. táblázat).

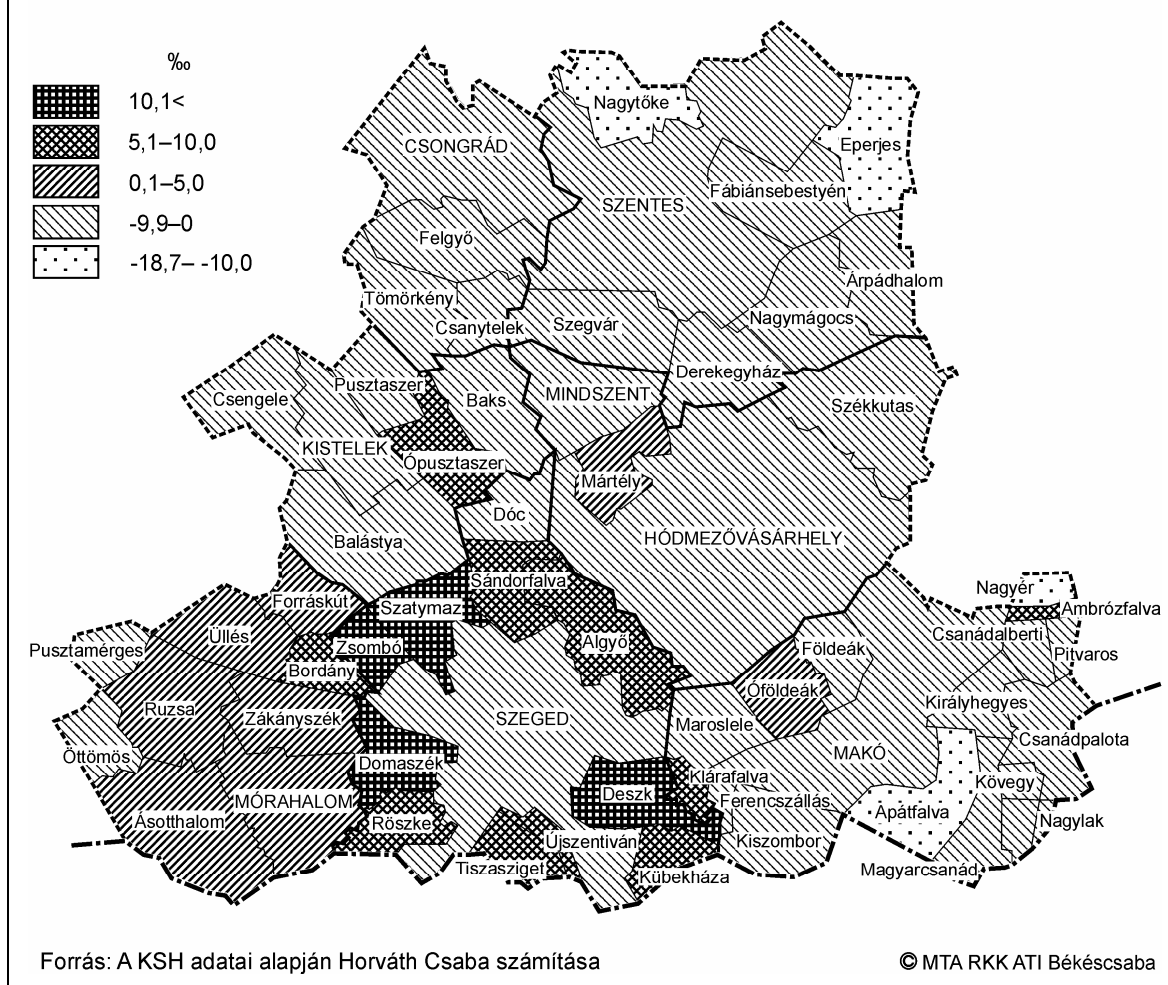
Településszinten⁷ a legkedvezőbb születési mutatókkal rendelkező települések köre a vizsgált időszakban diaszpórikusabb elhelyezkedést mutat, mint a '90-es évek első felében. Tartoznak közéjük Szeged agglomerációjában, vagy annak közelében levők (Klárafalva, Zsombó), a megye középső részén fekvők (Dóc, Baks), és periférikus helyzetűek egyaránt (Öttömös, Fábiánsebestyén, Nagyér, Ambrózfalva, Csanádalberti, Magyarcsanád). Érdekes, hogy az első három legjobb születési rátával rendelkező település a Makói kistérségben található. A városok közül Mindszentnek volt a legmagasabb születési rátája. A legrosszabb mutatókkal többségében a hagyományosan, vagyis évek, évtizedek óta alacsony születési rátát produkáló községek rendelkeznek (Tömörkény, Ferencszállás, Óföldreák, Algyő, Derekegyház, Eperjes). A városok közül Mórahalom és Csongrád születési mutatói a legrosszabbak (11. ábra).

A legkedvezőbb halálozási rátákkal többségében (a legjobb 10 településből 7) a szegedi agglomerációba tartozó települések rendelkeznek (Zsombó, Bordány, Domaszék, Deszk, Újszentiván, Tiszasziget, a városok közül Szeged), de néhány távolabbi település is ide sorolható (Mártély és a legjobb halálozási rátával rendelkező Felgyő). A legrosszabb halálozási mutatókat a periférikus helyzetű, jelentős vándorlási veszteséggel rendelkező, vagy idősök otthonát üzemeltető települések produkálták (Óföldreák, Nagymágocs, Csanytelek, Ópusztaszer, Csanádalberti, Kövegy, Ruzsa). A városok közül Mórahalom rendelkezik a legrosszabb halálozási rátával (12. ábra).

Az előzőekből következik, hogy a természetes szaporodás települési szinten zömében kedvezőtlen. Amíg a '90-es évek első felében két településen volt természetes szaporodás, addig 1996 és 2003 viszonylatában már csak egyben, Klárafalván. (Ott is évente váltakozva fordul elő természetes szaporodás, illetve fogyás.) 2004-ben itt is, és valamennyi, a vizsgált időszak alatt csak kis fogyást produkáló, és az utóbbi néhány évben már pozitív szaporodási mutatókkal rendelkező településen (Zsombó, Nagyér, Felgyő, Ambrózfalva) is újra meghaladta a halálozások száma az élveszületéseket. Tartós javuló tendenciáról tehát nem beszélhetünk. A városok közül a legkisebb természetes fogyást a megyeszékhely, a legnagyobbat pedig Mórahalom könyvelhette el (13. ábra).

⁷ A Szegedtől 1997-ben különvált Algyő adatai 1996-97-ben Szeged adataiban, 1998-tól 2003-ig pedig önállóan lettek figyelembe véve.

15. ábra: Tényleges szaporodás Csongrád megye településein (1996–2003)

Az ezredforduló környéki években a migráció terén dominánssá vált egyrészt a szuburbanizáció folyamata, másrészt a periférikus helyzetű, kedvezőtlen életlehetőségeket nyújtó falvakból való elvándorlás. Az elsőre bizonyíték, hogy a nagymértékű vándorlási aktívummal rendelkező települések szinte kivétel nélkül Szeged környékén találhatók. A Szegedi kistérségben a megyeszékhely nagyarányú belföldi vándorlási veszteségével szemben a többi település – Dóc kivételével – nagyarányú vándorlási nyeresége áll. Rajtuk kívül csak a szociális otthonnal rendelkező falvak és Mórahalom zárta az időszakot jelentős aktívummal. A második megállapítást az támasztja alá, hogy 1000 lakosra vetítve a legnagyobb arányú belföldi vándorlási veszteséggel – Szeged mellett – Eperjes, Nagytőke, Fábiánsebestyén, Árpádhalom, Öttömös, Nagyér, Magyarcsanád és Királyhegyes rendelkeznek, amelyek mind periférikus helyzetű községek (14. ábra).

Településenként a legnagyobb arányú tényleges lakosságszám-növekedést többségében Szeged környéki községek (Domaszék, Zsombó, Szatymaz, Újszentiván, Deszk, Kükesháza) produkálták. A 19 település közül, amelynek az időszak alatt nőtt a népessége, 10

a Szegedi kistérségben található. Ezeken kívül – némileg eltérve a '90-es évek első felében tapasztalttól – Mórahalom és kistérségének néhány települése, az idősök otthonát működtető települések, valamint a természetes szaporodást produkáló Klárafalva népessége növekedett. Érdekes, hogy a városok – a már említett Mórahalom kivételével – veszítettek népességükből a vizsgált időszak alatt, amely a nem megfelelő népességmegtartó képességüket mutatja. Hódmezővásárhely népessége például már nem éri el a megyei jogú státuszhoz előírt 50 ezret sem. A legnagyobb arányú lakosságszám-csökkenést elsősorban a Makói és a Szentesi kistérség apró, periférikus helyzetű falvai szenvedték el (Eperjes, Nagytőke, Nagyér, Nagylak, Apátfalva) (15. ábra).

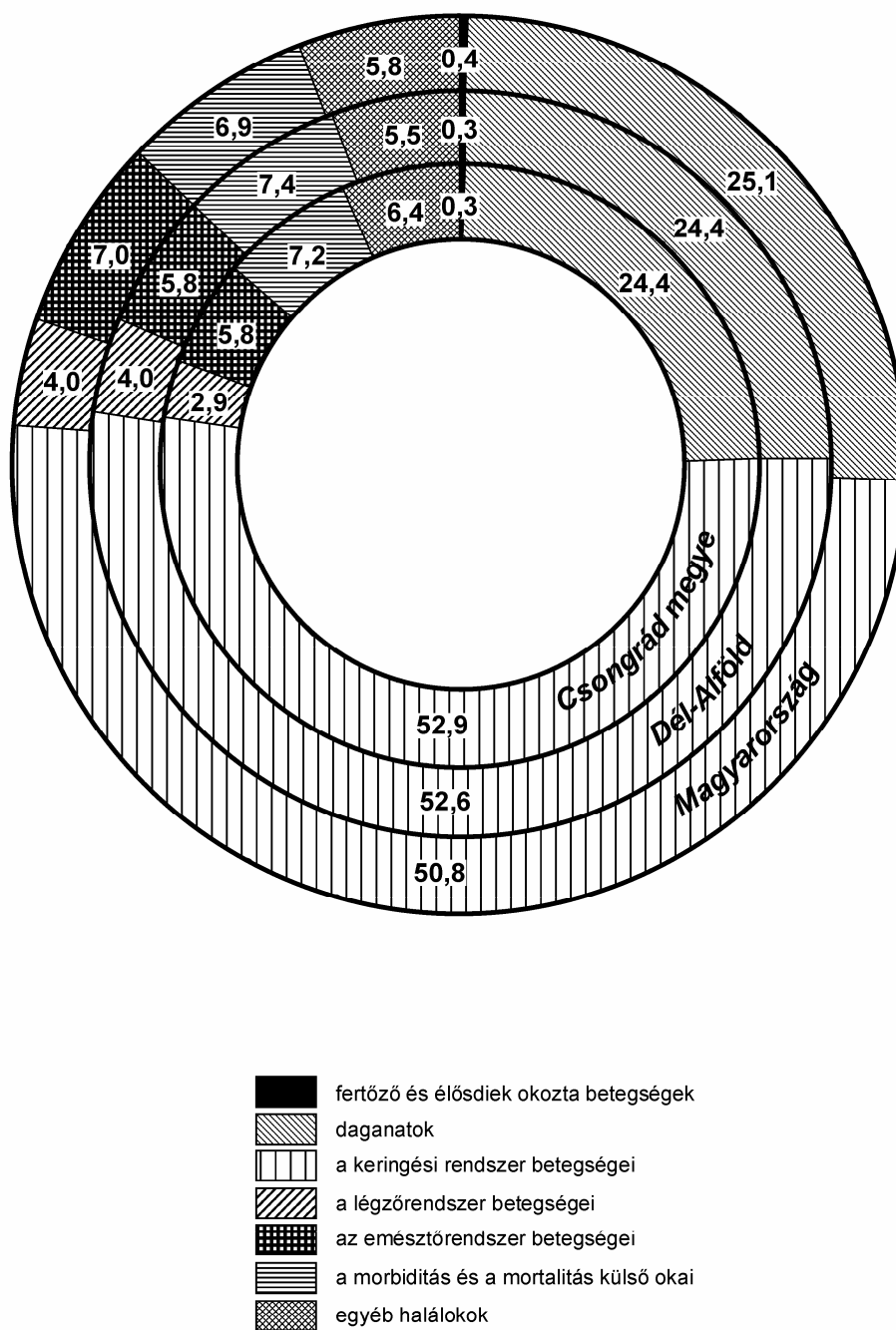
Változások Csongrád megye egészségi és egészségügyi helyzetében 1996-2005

Egészségi állapot

Csongrád megye népességének egészségi állapota – a halálozási és megbetegedési mutatók alapján – 1996 és 2003 között összességében közeledett az országos átlaghoz. Ez javulásnak tekinthető, mivel korábban az egészségi állapot valamelyest az országos átlagtól rosszabbnak volt értékelhető (4.a. és 4.b. táblázatok). Ebben az időszakban az országos tendenciák is kissé javultak, így az átlaghoz közeledés még fontosabb. Ugyanakkor mind az ország, mind Csongrád megye egészségi állapotjelző indikátorai a javulás ellenére nemzetközi viszonylatban még mindig rendkívül kedvezőtlenek. Az egészségi állapot egyes elemein belül továbbra is vannak olyanok, amelyek kedvezőtlenebbek, s olyanok is, amelyek kedvezőbbek az ország átlagánál. Ezek köre 1996 és 2003 között lényegében változatlan maradt.

A halandóság 1996-ban érzékelhető lassú javulása 2003-ig kisebb ingadozásokkal folytatódott, s a *halálozási arány* 2003-ban 101%-volt az 1996-os 108%-al szemben az országos átlaghoz viszonyítva. A korszerkezettől független, ún. *standardizált* halálozási hányados (SHH) még kedvezőbb képet mutat, mivel az országos 98,2%-a volt 2003-ban. Kisebb mértékű javulást és pozícióváltozást jeleznek a *születéskor várható átlagos élettartamban* bekövetkezett változások is. Mivel a megye férfilakosságának születéskor várható átlagos élettartama valamivel nagyobb mértékben emelkedett, mint a nőké, így 2003-ra mindkét nem nagyjából elérte az országos átlagot. A *halálokok* terén ebben az időszakban nem történt érdemi változás (16. ábra). 2003-ban is a keringési rendszer megbetegedései vezették a halálozásokat (54%), hasonlóan az országos helyzethez (51%). A daganatos halálozás aránya kis mértékben emelkedett 2003-ra 1996-hoz képest, hasonlóan az országoshoz, bár az ország egészén 25% a daganatos halálozás részesedése.

16. ábra: Jellemző halálokok az 1996–2003 időszakban

Forrás: A KSH adatai alapján Pál Viktor számítása

© MTA RKK ATI Békéscsaba

Mind a légzőrendszer, mind az emésztőrendszer betegségeiben elhunytak aránya valamelyest kisebb az országosnál, s javult az erőszakos okokból történő halálozás aránya. Ez utóbbi halálteki csoporton belül még mindig jelentős a megyében hagyományosan jelenlévő *öngyilkosságok* aránya. Az öngyilkossági arány már 1996-ban is csökkent a korábbi (1980-as) helyzethez képest, s e csökkenés folytatódott 2003-ig. Bár az öngyilkossági arány csökkenése országosan is végbement a megyében, nagyobb ütemben. Míg 1996-ban az országos öngyilkossági arány 144%-a volt a megye öngyilkossági aránya, addig 2003-ban 134%-a. Az öngyilkosságok terén a Dél-Alföld megyéiben még mindig a legmagasabb a ráta, de a régióon belül Csongrád megyéé a legkisebb, noha korábban első, majd második volt.

A regisztrált megbetegedések terén sem történtek lényegi változások Csongrád megye pozícióját illetően. A regisztrált tüdőbetegségek terén az 1996-oshoz részben hasonló a helyzet. Az *aktív TBC-s betegek* arányában a megye hagyományosan kedvező helyzete ma is jellemző, hiszen tovább javult a TBC-sek aránya. Azonban az ország többi részén, és így a Dél-Alföld másik két megyéjében is a javulás számottevőbb volt. Ennek köszönhetően Csongrád megye relatív helyzete romlott, ami azt jelenti, hogy immár nem 43%-a, hanem 70%-a a megye rátája az országoshoz képest. Ennek ellenére ez továbbra is kedvezőnek tekinthető. A regisztrált *primer hörgőrákos betegek* aránya 1996-ban magasabb volt az országosnál. 2003-ra mind az országban, mind Csongrád megyében nőtt a hörgőrákosok aránya, azonban az ország és Csongrád megye közti különbség csökkent. A *pszichiátriai gondozottak* aránya viszont igen nagymértékben növekedett Csongrád megyében. A növekedés olyan erőteljes, hogy 2003-ban az országos 262%-ával Csongrád megye az első az országban. Korábban is jóval magasabb volt az arány az országos átlagnál, s növekedés folyamatos volt, azonban nem olyan mértékben, mint az utóbbi években. Az intenzív növekedés oka pontosan nem ismert. A kórházi betegforgalmi statisztika betegségstruktúrája továbbra is összhangban van a halálteki statisztika adataival.

Egészségügy és intézményrendszere

A megye egészségügyi folyamatait 1996-tól napjainkig – a korábbihoz hasonlóan – külső tényezők alakították. E külső tényezők között megemlíthető az átfogó egészségügyi reform elmaradása, az egészségügy átpolitizálódása (különösen az egészségügy privatizációjának kapcsán), a gyakran változó cél- és eszközrendszerű nemzeti egészségpolitika, a sokszor kiszámíthatatlanul változó egészségügyi finanszírozás. Magyarországon az 1990-es évek közepe óta a jóléti rendszerek – így köztük az egészségügyi rendszer – alapvető, radikális, szerkezeti reformja napjainkig nem történt meg annak ellenére,

hogy vele kapcsolatban igen élénk társadalmi, politikai és szakmai vita alakult ki. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a reform nem halogatható túlzottan sokáig. E külső körülményekből adódóan – bár fontosak az egészségügyi ellátás mennyiségi különbségei is – az egészségügyi rendszer legnagyobb gondjai megyei dimenzióban is elsősorban ágazati, működésbeli problémák.

Az egészségügyi intézményrendszer – az ország többi megyéjéhez hasonlóan – elavult, mely nehezíti az ellátást. A fekvőbeteg ellátásban kedvezőtlen az aktív és krónikus kórházi ágyak aránya. A struktúra-átalakítás során Csongrád megyének követnie kell az országos folyamatokat.

Csongrád megye egészségügyi helyzete a többi megyéhez, az országos folyamatokhoz képest 1996 óta nem sokat változott, s nem sokat változtak a megyén belüli területi különbségek sem. Csongrád megye egészségügyi ellátottsága továbbra is kiemelkedően jó, mely egyrészt abból származik, hogy a megye relatíve sok városában található kórház, s a Szegedi Tudományegyetem nagy hagyományú orvostképzés folyik. Így Szeged továbbra is jelentős hatást gyakorol a megye egészére (5. táblázat).

Az egészségügyi alapellátás (háziiorvosi, házi gyermekorvosi és gyógyszerellátási, körzeti védőnői szolgálat) a megye legtöbb településén megoldott, s összességében is alapvetően kedvező. A kedvező *háziiorvosi* és házi gyermekorvosi ellátottság 2003-ra tovább javult, jelenleg is az átlagosnál kevesebb beteg jut egy háziiorvosra. Továbbra is fontos probléma a megyében, hogy a háziiorvosi praxisok azokon a területeken a legnagyobb népességszámúak, ahol a legtöbb külterületi népesség él. A külterületi népesség egészségügyi alapellátottsága minden szempontból kedvezőtlenebb. Csongrád megyében – noha csak öt kisebb településen nincs helyi háziiorvosi ellátás – a máshonnan ellátott települések területileg koncentrálnak a makói kistérségben. Ennek ellenére a megye minden településén megoldott a rendelés. Míg a háziiorvosok éves betegforgalma 1996-ban az országos átlag alatt maradt, 2003-ban kissé meghaladta az országos szintet. A háziiorvosok beutalási aránya tovább emelkedett, ráadásul az átlagot meghaladó mértékben. Ez arra utal, hogy az egészségpolitika törekvése a háziiorvosok „kapuőr” szerepének betöltésére a megyében még kevésbé volt eredményes, mint országosan. A szakellátás terheit csökkenteni hivatott „csoportpraxisok” nem jöttek létre. Ugyanakkor az alapellátás privatizációja lényegileg befejeződött. Sokat javult ugyanakkor a megye pozíciója a *védőnői* ellátottság terén 1996-hoz képest, s javulás figyelhető meg az egyébként is kedvező *gyógyszertári* ellátottságban.

A HELYZETÉRTÉKELEÉS FELÜLVIZSGÁLATA

5. táblázat: Az egészségügy fontosabb jellemzői 1996, 2003

Megye	1 házi- és házi gyermekorvosra jutó lakosok száma		1 védőnőre jutó lakosok száma		1 gyógyszertárra jutó lakosok száma		100 lakosra jutó rendelőintézeti gyógykezelési esetek (a kórházi ambuláns betegforgalommal együtt)		10 ezer lakosra jutó működő kórházi ágyak száma		10 ezer lakosra jutó elbocsájtott betegek száma		átlagos ápolási idő (nap)	
	1996	2003	1996	2003	1996	2003	1996	2003	1996	2003	1996	2003	1996	2003
Budapest	1412	1291	2373	2620	5576	4 518	2075	3242	148	132	3810	4379	10,8	8,7
Pest	1576	1738	2346	2493	5328	5 492	752	1331	43	35	865	1007	13,7	10,3
Fejér	1644	1617	2162	2165	5757	5 290	1018	1322	66	62	1765	2263	9,9	7,9
Komárom-Esztergom	1594	1548	2032	2012	5016	5 092	939	1122	71	62	1927	2085	9,9	8,5
Veszprém	1546	1510	2061	2220	3897	4 857	976	1957	98	86	2387	2613	12,0	10,3
Győr-Moson-Sopron	1542	1589	2016	2405	4733	5 172	575	813	89	78	2156	2338	11,1	9,6
Vas	1462	1432	1701	1776	5891	6 509	670	1006	85	72	1990	2258	12,1	9,1
Zala	1527	1570	1750	1902	4412	4 795	1273	2006	97	88	2330	2993	11,1	8,6
Baranya	1399	1336	1876	2042	5037	4 921	1179	1874	97	87	3061	3478	9,1	7,3
Somogy	1518	1491	2021	1977	4421	4 406	1184	1621	86	70	2348	2459	10,3	7,7
Tolna	1440	1472	2173	2010	4769	4 866	622	1230	68	67	1914	2249	10,4	8,2
Borsod-Abaúj-Zemplén	1600	1574	2080	2085	5353	5 616	834	1901	82	73	2315	2369	10,1	9,2
Heves	1597	1660	2168	1871	4620	4 506	1014	2255	87	80	2432	2748	10,4	8,3
Nógrád	1648	1604	2186	2203	5286	6 077	1060	1537	76	74	1992	2071	10,4	8,8
Hajdú-Bihar	1539	1508	2434	2479	5229	4 920	1362	1384	77	80	2601	3375	8,4	6,5
Jász-Nagykun-Szolnok	1663	1589	2290	2025	5185	4 996	934	1775	73	65	2114	2279	9,4	7,7
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1714	1758	1719	1807	4931	5 042	874	1343	72	71	2194	2480	9,1	8,4
Bács-Kiskun	1586	1552	2157	2305	4355	4 274	586	1483	76	65	2171	2470	9,3	7,4
Békés	1629	1535	2213	2207	4407	4 335	1061	2059	76	71	2069	2332	9,9	8,6
Csongrád	1485	1419	2189	1927	4484	4 350	1100	2711	93	81	2792	3183	9,5	7,3
Dél-Alföld	1565	1503	2183	2145	4410	4 315	885	2033	82	72	2335	2653	9,5	7,7
Magyarország	1536	1513	2135	2195	5006	4 903	1143	1880	90	79	2424	2714	10,3	8,4
Csongrád megye														
az országos százalékában	96,64	93,83	102,50	87,79	89,57	88,72	96,27	144,22	103,33	102,12	115,19	117,28	92,23	87,43

Forrás: KSH T-STAR adatbázisa.

Az egészségügyi szakellátás teljesítményei az egészségpolitika törekvései ellenére nagymértékben növekedtek. A *járóbeteg-szakellátás* kapacitásai tekintetében Csongrád megye mind az ezer lakosra jutó rendelőintézeti munkaórák, mind a gyógykezelési esetek számában az ország megyéi között a harmadik. A járóbeteg-szakellátás területi-települési koncentrációja sem oldódott 1996 és 2003 között. A rendelőintézetek a nagyobb városokhoz kötődnek. Szegeden található az ország egyik legnagyobb rendelőintézete, amely nem kórházzal együtt, hanem önállóan működik. A kórházak és klinikák szakambulanciái különösen Szeged esetén emelik a kapacitásokat. A járóbeteg-szakellátás népességarányos teljesítménye a megyében közel a két és félszeresére emelkedett 1996 és 2003 között, mely jóval meghaladta az egyébként sem kedvező országos átlagot (5. táblázat). 1996-ban még az országos átlag alatti volt, 2003-ban már az országos 144%-a. A teljesítménynövekedést nem az egészségi állapot romlása generálta.

A *fekvőbeteg-ellátás* terén a korábbi kórházcentrikus egészségügyi fejlesztések következtében a kórházi ágyellátottság az egészségpolitikai törekvések nyomán tovább csökkent az országoshoz hasonlóan. Ennek mértéke már nem volt olyan erőteljes, mint a korábbi időszakban. Bár a kórházi ágyellátottság még mindig az országos átlag feletti, Csongrád megye helyzete már nem kiugró a Dél-Alföld megyéi között sem (5. táblázat). A kórházak teljesítménye hagyományosan és napjainkban is magasabb az országosnál, s bár a teljesítménymutatók növekedtek, a növekedés nem haladta meg az országos mértéket. Az önálló intézmények száma a csongrádi kórház megszűnésével csökkent (5. táblázat).

Az egészségügyi intézmények működésének feltételeit nagymértékben megnehezíti az egészségügy reformja körül kialakult politikai és társadalmi vita, illetve az egészségügyi finanszírozás várható változása. A kórházak orvosellátottsága korábban kifejezetten jó volt Csongrád megyében az orvosegyetem közelsége miatt. Hazánk Európai Unió csatlakozása után azonban fokozódott az orvosok külföldi munkavállalása, mely hosszabb távon komoly szakorvoshiányhoz vezethet. Ennek hatásai már napjainkban is érezhetők: egyes szakmákban még Szegeden is előfordulnak hosszú ideig betöltetlen orvosi állások. A nehézségeket fokozza az orvosegyetemekre jelentkezők csökkenő száma. A kórházak nagyezköz-ellátottsága, diagnosztikai-eszközparkja igen sokat javult, ugyanakkor a napi működés feltételei sok esetben nehezültek.

Összességében 1996 és 2005 között a megye egészségügyére a külső tényezők gyakorolták a legnagyobb hatást. Ezek között a legfontosabb az Egészségbiztosító hektikus finanszírozási rendszere, a forráselosztás sokszor kiszámíthatatlan változása, az egészségügyi reform körül kialakult politikai és társadalmi vitából származó bizonytalanság, a megjelenő

szakorvos-elvándorlás. Ennek következtében a megyének az eddiginél jobban fel kell készülnie e kívülről érkező hatások kezelésére.

A lakosság jövedelmi helyzete, munkanélküliség, szociális ellátás és iskolai végzettség Csongrád megyében

Az elmúlt hét évben a gazdasági-társadalmi átalakulás tovább folyt: a piacgazdaság megszilárdulása, az állami szerepvállalás csökkenése. Mindez természetesen hatott a munkaerőpiaci résztvevőkre, életszínvonalukra. A munkaerőpiaci helyzet és instabilitás nemcsak az egyénre, hanem közvetlen környezetére is hatással van. A jövedelmi helyzet, a családok életkörülményei a felhalmozott vagyon, tartós fogyasztási cikkek birtoklásával is leírható, de megközelíthető a depriváció oldaláról is. Ennek statisztikai értékű mutatói a munkanélküliség különböző mérőszámai, a legkülönbözőbb szociális támogatások igénybevételére vonatkozó adatok.

Lakossági jövedelmek és fogyasztás

A háztartások relatív jövedelmi pozícióinak gyors változásával, illetve bevételeik és kiadásaik jelentősen csökkenésével jellemezhető időszak az 1995-96-os makrogazdasági kiigazítási „sokkot” követően lezárult Csongrád megyében is. Bár az egy főre jutó reáljövedelem 2002-ben érte el az 1990-es szintet, a lakossági jövedelmek és fogyasztás alakulásában korábban már a kilencvenes évek végén (1997-98) bekövetkezett a fordulópont, a fogyasztói árindexek jelentős mérséklődése és a jövedelmek (előző évi értékhez viszonyított) növekedése következményeként. A kilencvenes évek második felében (makroszinten) nem történt további szignifikáns elmozdulás a háztartások közötti jövedelmi különbségekben, a társadalom legtehetősebb csoportjai stabilizálták helyzetüket, míg a legszegényebbeknek csökkentek esélyei helyzetük javítására. A jövedelmek utóbbi években (2000 után) történő átrendeződésében a háztartások foglalkoztatottsági jellemzői (a keresők száma, a háztartásfő státusza), illetve a háztartásfő iskolázottsági paraméterei bizonyultak a legfontosabb tényezőknek.

A jövedelmi egyenlőtlenségek stabilizálódása a térségben élők jelentős része számára tartós hátrányt – a háztartási bevételek és a fogyasztás szempontjából is leszakadást, illetve ennek konzerválódását – eredményezte. A térbeli jövedelmi egyenlőtlenségek meghatározó dimenziói az 1996 utáni időszakban a falvak és városok, illetve a főváros és a dinamikus vidéki régiók, illetve az ország „többi része” (így Csongrád megye) közötti különbségek voltak. A vidéki térségek között a Dél-Alföld helyzete – a jelentős dinamika ellenére –

mérsékeltlen leszakadó volt, 2003-ban az országos átlagnak csupán 93,7%-át tette ki az egy főre jutó nettó jövedelem, azonban jelentősen – az országos átlagnál nagyobb mértékben – nőtt a munkajövedelmek aránya a háztartások bruttó bevételeiben, ami (regionális szinten) a munkapiacra belépők számának bővülésével, illetve az időszakban bekövetkezett két bérsokk következményeivel magyarázható (6. és 7. táblázatok).

A jövedelmi egyenlőtlenségek mértéke a megyék szintjén nem változott számottevően 1997 és 2003 között, a magas jövedelmű térségek stabilizálták helyzetüket, a viszonylag kedvező helyzetből „induló” Csongrád megye relatív helyzete sem változott számottevően, nem utolsósorban a közszférában bekövetkezett pozitív bérsokk következményeként (8. táblázat).

9. táblázat: Az adózott jövedelmek fajlagos mutatói a Dél-Alföldön, 1996, 2003

Kistérség	szja alap/fő		1 főre jutó szja-alap az országos átlag %-ában	
	1996	2003	1996	2003
Bácsalmási	107 863	308 026	61,5	58,5
Bajai	141 827	379 938	80,8	72,1
Békéscsabai	169 275	532 786	96,4	101,1
Békési	n.a.	354 502	n.a.	67,3
Csongrádi*	n.a.	358 636	n.a.	68,1
Gyulai**	140 560	455 017	80,1	86,4
Hódmezővásárhelyi	164 172	427 542	93,5	81,2
Jánoshalmi	93 667	292 026	53,4	55,4
Kalocsai	120 100	359 346	68,4	68,2
Kecskeméti	164 966	520 884	94,0	98,9
Kiskőrösi	88 457	280 488	50,4	53,2
Kiskunfélegyházai	126 546	385 694	72,1	73,2
Kiskunhalasi	132 027	413 231	75,2	78,4
Kiskunmajsai	125 658	330 839	71,6	62,8
Kisteleki	94 555	259 322	53,9	49,2
Kunszentmiklósi	115 373	352 661	65,7	66,9
Makói	125 090	363 745	71,3	69,0
Mezőkovácsházai	106 040	298 727	60,4	56,7
Mórahalomi	95 736	287 331	54,5	54,5
Orosházai	159 201	410 620	90,7	77,9
Sarkadi	n.a.	261 672	n.a.	49,7
Szarvasi	133 683	406 965	76,2	77,3
Szegedi	202 201	563 840	115,2	107,0
Szeghalomi	116 054	353 356	66,1	67,1
Szentesi	140 922	420 985	80,3	79,9
Országos átlag	175 510	526 811	100,0	100,0

Forrás: APEH, 1996, 2003.

*1996-ban Csongrád-szentesi kistérség

**1996-ban Gyula-sarkadi kistérség

Az adózás alá eső jövedelmek közötti területi különbségek tartós fennmaradását – a munkajövedelmek differenciáltsága mellett – a különböző jövedelemképzési formák térségenként eltérő súlya/aránya is segítette. A jövedelmi egyenlőtlenségekről árnyaltabb képet ad az ezeket is figyelembe vevő vásárlóerő-számítás. Ebben a térstruktúrában Csongrád megye jövedelmi pozíciója az országos átlagnak megfelelő, lassan romló (17. és 18. ábrák)

A vizsgált időszakban a kistérségek szintjén a jövedelmi pozíciók mérsékelt átrendeződése zajlott Csongrád megyében. Valamelyest növekedett az szja-alapot képező jövedelmek kistérségi szintű szóródása (a térségi jövedelmi különbségek). Míg számottevően nőtt a az adózott jövedelmek mértéke 1997 és 2003 között, ennek eloszlás egyenlőtlen volt: az átlagos adóalap csak Szeged térségében haladta meg az országos átlagot, emellett szerényebb mértékű (2–3%-os) felzárkózás a csongrádi, a mórahalmi és a makói kistérségben volt mérhető. Az utóbbi három térségben azonban a jövedelmek továbbra is jelentősen elmaradnak az országos átlagtól (Mórahalom térségében alig haladja meg annak 50%-át). Hódmezővásárhely, valamint Kistelek térségében a népesség jövedelmi helyzete valamelyest romlott. Az adórendszer torzító (esetünkben: az egyenlőtlenségeket valamelyest felnagyító) hatását figyelembe véve is a megyeszékhely, illetve a többi térség közötti „távolodásról” beszélhetünk (9. táblázat).

A területi jövedelmi egyenlőtlenségek fennmaradásában, illetve lassú növekedésében meghatározó szerepet betöltő tényezők közül az iskolai végzettség az országos átlagnál erősebb korrelációt mutat a jövedelmekkel a térségben. Emellett a vállalkozási aktivitás bizonyult fontos (ám az adóalapot képező személyi jövedelmekben többnyire közvetlenül nem megjelenő), térbeli különbségeket alakító tényezőnek – jellemzően a megyeszékhelyeken, illetve a jelentős térségi szerepet betöltő kisvárosokban. A megye „vidékies” (kisvárosi centrummal rendelkező) térségeiben élők azonban az alacsony gazdasági aktivitás és az országos átlagtól elmaradó iskolázottsági szint a tartós miatt a jelenlegi jövedelmi különbségek fennmaradásával, illetve további leszakadással kell számolniuk.

A jövedelmek növekedése és a munkanélküliség csökkenése, továbbá (különösen 2000-től kezdve) a fogyasztási hitelek kínálata a *hazai fogyasztás bővülését* ösztönözte 1997 végétől kezdve, és a folyamat még 2003-ban is tartott. Ez, a kereskedelem számára kedvező trend mind a tartós, mind a napi cikkek piacát érintette. Annak ellenére, hogy a térbeli jövedelmi különbségek tartósan fennmaradtak az évtized végéig, a fogyasztásban a területi

differentenciák mérséklődése volt tapasztalható (10. táblázat). A fent említett folyamat azonban eltérő módon érintette az ország különböző térségeit.

A 2000-es évek elején formálódó, a fejlett gazdaságok fogyasztói társadalmához közelítő, illetve a „felhalmozási” szakaszban levő, anyagi javakra koncentráló (az „átmenet” termékének tekinthető) fogyasztási minták is megjelentek a Dél-Alföldön, a KSH adatai szerint. A régió háztartásai az országos (Uniós összehasonlításban magas) átlagnál többet költöttek élelmiszerekre (miköben a saját termelésű élelmiszer-fogyasztás számszerűsíthető értéke is a legmagasabbak közé tartozik), ugyanakkor drasztikusan nőtt (és megközelítette az országos átlagot) a közlekedésre és telekommunikációra, valamint a kulturális javakra és szabadidős szolgáltatásokra fordított összegek aránya. Ez utóbbi két termékcsoporthoz iránti kereslet növekedése a TÁRKI felmérése szerint elsősorban a magasabb jövedelmű háztartásokhoz köthető (10. táblázat). A tartós fogyasztási cikkek iránti kereslet növekedése ugyanakkor viszonylag szerény volt 1997 után – kivételt jelent azonban a személygépkocsi, amelynek állománya az országos átlagot meghaladó mértékben gyarapodott (a régió kistérségeinek kétharmadában átlag fölötti növekedés volt jellemző 1997 és 2003 között) (10. táblázat).

A régióbeli háztartások e sajátos kettősséggel jellemezhető struktúrája a jövedelmi különbségekkel (éppen a nagyobb városok és a rurális térségek között erősödő polarizációval), illetve a fogyasztás átalakuló struktúrájával magyarázható, amelyben megjelentek falusi és városi, regionális, illetve jövedelmi és generációs (életkori) – és az e tényezőkhez kötődő adaptációs – sajátosságok, fogyasztói preferenciák.

A munkanélküliség Csongrád megyében

A megyében, csakúgy mint az ország más területein, a munkaerőpiaci kereslet-kínálat egyensúlya nem állt helyre, a folyamatos munkaerő-túlkínálatot a munkanélküliségi adatok jelzik. Az 1995-ig drasztikusan növekvő elbocsátások és intézmény-bezárások nem szűntek meg, de intenzitásuk csökkent. Az 1995-ig elbocsátottak egy része a munkaerőpiac és munkanélküli helyzet között kényszerűen ingázik. 1996-2003 között a regisztrált munkanélküliek száma viszonylag stabilnak mondható, 2001-ben csökken valamelyest a számuk (11. táblázat).

A munkanélküliek körében a 45 évnél idősebbek aránya évről-évre nő, ezzel szemben a 20 évnél fiatalabbak aránya valamelyest csökken. A pályakezdők aránya a munkanélkülieken belül együtt változik a munkanélküliek számával, ugyanakkor a folyamatos képzéseknek és bértámogatásoknak köszönhetően ők viszonylag hamar kikerülnek

a munkaerőpiacról, azonban helyükre újak érkeznek. Az aktív eszközökkel való támogatás, valamint a közhasznú foglalkoztatottak aránya valamelyest csökkent, pedig ezek a tartós munkanélküliek támogatása szempontjából fontosak (12. táblázat).

A munkanélküliség különböző statisztikai alapján a veszélyeztetett csoportok közé kell sorolni a 45 évnél idősebb munkavállalókat, az alacsony iskolai végzettségűeket, a pályakezdő fiatalokat, valamint a gyermeket nevelő nőket. A munkaadók által kezdeményezett létszámcsökkentések a foglalkozási szerkezetben betöltött súlyuknál jóval erőteljesebben érintik a segéd- és betanított munkát végzőket, valamint a szakmai képzettséggel rendelkező fizikai munkásokat, miközben a közvélekedésben sokkal látványosabban jelenik meg az adminisztratív és a diplomás munkanélküliek számának emelkedése (19. ábra). A részmunkaidős munkavállalás, az idősek és nők munkabértámogatása, a további átképzések támogatása segítené a munkavállalókat, míg a fekete és szürkegazdaság „kifehérítése” a gazdasági aktivitási mutatókat javítaná (13. és 14. táblázatok).

12. táblázat: A munkanélküliséggel kapcsolatos néhány mutató
Csongrád megyében, 1998-2003

	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Regisztrált munkanélküli	15.391	15.738	15.141	13.588	14.277	15.694
Ebből pályakezdő	1.096	1.310	1.311	1.103	1.518	1.672
Bejelentett betöltetlen álláshely	2.940	2.515	3.303	2.854	2.305	2.059
Egy álláshelyre jutó munkanélküli	5	6	5	5	6	8
Munkanélküli-járadékban részesültek	5.956	7.184	6.211	5.941	5.525	5.570
Rendszeres szociális segélyre jogosultak	-	-	905	1754	2238	2355
Aktív eszközzel támogatott	4.650	6.620	6.388	5.542	4.486	5.059
Ebből: munkanélküliek képzése	116	1.734	1.574	2.110	1.508	1.519
bértámogatás	1.299	1.705	2.228	1.008	1.114	1.098
közhasznú foglalkoztatás	1.066	1.179	967	1.003	644	618

Forrás: MeTeIR..

Csongrád megye a megyék rangsorában – a hivatalos munkanélküliségi adatok alapján – a 2003. évben a 6. helyen állt, ami jelentős visszaesést jelent 1998-1999-hez képest. Ugyanakkor a Dél-Alföld három megyéje között folyamatosan a legjobb mutatókkal rendelkezik a munkanélküliség terén. A megyén belül a legrosszabb helyzetben a mórakalmi és makói, valamint a kisteleki kistérségek vannak, a mutatóik a dél-alföldi átlagtól is magasabb munkanélküliséget mutatnak (15. táblázat).

Szociális ellátás

A munkanélküliséghez hasonló területi szerkezetet mutat a szociálissegély mutatói. Ez ugyanis szervesen összetartozik a depriváció más jelenségeivel. Ahol mégis eltérést mutathatunk ki, ott az önkormányzatnak, a közösség megtartó erejének tudhatjuk be. A rendszeres szociális támogatásban részesülők 35%-a községekhez tartozik.

A családokat segítő szociális és egészségügyi intézetek a városokra koncentrálódnak, ugyanakkor az idősek ellátása a községekben is megoldott (16.a. és 16.b. táblázatok). A külterületen, tanyán élők ellátásáról egy fejlődő tanyagondnoki hálózat és annak infrastruktúrája gondoskodik. A szociális intézményi kör a vizsgált időszak során viszonylag állandó maradt. A népesség előregedését jelzi, hogy a városokban két, a falvakban öt új idősotthon nyílt meg 1996-2003 között (ebből egy Rösztén csak átmenetileg működött), s csupán egy szegedi intézmény szűnt meg. Az idősok klubjainak száma csak a falvakban változott (Algyón és Forráskúton létrejött, Fábánsebestyénben megszűnt az intézmény). A bölcsődei ellátás megszűnése Földeákon, Szegváron, illetve átmeneti működés után Domaszéken, valamint az egyetlen új alapítás Rösztén nem csupán az alacsony gyermeklétszámmal hozható összefüggésbe, hanem a városi munkahelyek növekvő arányával is. Ez a folyamat – különösen a falusi intézmények elsorvadása – egyértelműen az esélyegyenlőség ellen hat a megyében.

A Dél-Alföld megyéi között Csongrád megye kistérségei a szociális ellátás területén jó helyzetben van, kistérségei országos viszonylatban a középmezőny elején foglalnak helyet. A megyén belüli területek közötti különbséget a Szegedtől való távolság, a város-község- külterület kategóriája határozza meg. A Homokhátságához tartozó területek, valamint a makói kistérség viszonylag depriváltabb, a szegedi kistérség jó helyzetben van, akár országos összehasonlításban is.

A népesség iskolai végzettsége, nyelvtudása

A megye iskolai végzettségi mutatói dél-alföldi és országos összevetésben is jónak minősíthetők. A szegedi adatok e tekintetben az egész megye mutatóit felfelé húzzák. A megyén belüli területi különbségeket a város-község dualitás okozza, melyet a Szegedhez való közelség/távolság fokoz. A kistéleki, makói, mórakalmi kistérség mutatói a legkedvezőtlenebbek, jelentősen elmaradnak az országos átlagtól (17. táblázat). Az 1990-2001 közötti időszak alatt a megye – s tágabban a régió, illetve a keleti országrész – kistérségei zömében javították iskolázottsági szintjüket, nem csupán önmagukhoz, hanem az országos átlaghoz, a fejlettebb régiók hasonló adottságú kistérségeihez viszonyítva is. Ez a

felzárkózási folyamat azzal együtt értékelhető, hogy a vizsgálható időszakban az ország egészének iskolázottsági szintje is számottevően felfelé mozdult.

Csongrád megye esetében is feltűnő – miként az országosan is jellemző – az idegennyelv-tudás alacsony aránya a népességen belül. Annak ellenére, hogy a kilencvenes évtizedben számottevő népcsoportok érkeztek mind a volt Jugoszlávia, mind Románia felől az országba (melynek jelentős hányadát az ottani magyar ajkú kisebbség tette ki), a szomszédos országok anyanyelvén kommunikálni képes népesség aránya minimális. A világnyelvek közül az angol dominanciája jóval erősebb a némettel szemben, mint az ország nyugati régióiban, ám a gazdasági partnerként komoly súllyal a megyében megjelenő francia nyelv ismertsége ezek mellett marginálisnak mondható.

Oktatás-képzés

Óvodai nevelés és általános iskolai oktatás

Az óvodai nevelés és alapfokú oktatás intézményrendszerét, annak területi elhelyezkedését alapvetően a demográfiai helyzet, a településhálózati sajátosságok és az állami finanszírozás határozza meg, de befolyást gyakorolhat rá többek között a szabad iskolaválasztás lehetősége és a migráció is. Az 1996 óta eltelt közel egy évtized alatt a születések száma más honi térségekhez hasonlóan Csongrádban is visszaesett, s így csökkent az óvodás- és iskoláskorú gyermekek száma. Az óvodások 2003-ban mintegy negyedével voltak kevesebben, mint, az elmúlt évtized közepén, míg az általános iskolások körében 5% körüli a csökkenés (18. táblázat). A megye sajátos településhálózatából következően egyrészt jellemző a városi népesség magas aránya, a népesség közel kétharmada él a húszezer lakosú vagy annál népesebb településeken, másrészt az ezer főnél kisebb falusi közösségek száma 14, és közel ennyi az ezer-kétezer fő közötti községek száma is. Az ezredforduló éveire jellemző születési arányszám és leginkább a jelenlegi állami finanszírozási gyakorlat mellett, csak a legalább két-két és fél ezres települések képesek önállóan a nyolcosztályos iskolát fenntartani anélkül, hogy az önkormányzat költségvetését túlzott mértékben ne terhelje meg. A szabad iskolaválasztás pedig lehetővé tette a szülő számára, hogy a belátása szerinti oktatási intézménybe írassa gyermekét. A helyhez kötöttség megszüntetése is többnyire a kisiskolák tanulóinak számát apasztja. A migráció a Móraalmi, a Kisteleki és a Szegedi kistérségben okoz pozitív változást, a gyermeklétszám emelkedését.

Az óvodai nevelés és az általános iskolai oktatás intézményhálózata esetében a városi (lakótelepi) iskola-összevonások mellett a kisfalvak iskolafenntartásának kérdése váltja ki a legnagyobb vitát országszerte. 1996-ban Csongrád megye minden települése fenntartott

óvodát, kettőben (Kövegy, Nagytőke) azonban már hiányzott az általános iskolai oktatás, öt településen pedig csak alsó tagozat működött. 2003-ban is mindegyik falu rendelkezett óvodával, míg az iskola nélküli települések száma eggyel (Óföldreák) nőtt, és legalább tíz községben okoz gondot a teljes alapfokú, vagy az alsó tagozatos oktatás helyben tartása. A kistalvak megmaradása nagymértékben függ attól is, hogy legalább az óvoda és az alsó tagozatos osztályok helyben működjenek, és legyen néhány helyben élő értelmiségi, aki a helyi közösséget összefogja. Jelenleg az iskolatársulások alakítása, az összevonások kérdése jelenti az első számú kihívást.

18. táblázat: Az óvodások és az általános iskolai tanulók számának alakulása
Csongrád megye kistérségeiben 1996-ban és 2003-ban

Kistérség	Óvodások			Általános iskolások		
	létszáma (fő)		Változás (%) 2003/1996	létszáma (fő)		Változás (%) 2003/1996
	1996	2003		1996	2003*	
Csongrádi	1.018	789	77,5	2.201	2.087	94,8
Hódmezővásárhelyi	2.518	1.840	73,1	5.976	5.337	89,3
Kisteleki	735	560	76,2	1.789	1.716	95,9
Makói	2.010	1.552	77,2	4.734	4.457	94,1
Mórahalmi	952	818	85,9	2.331	2.386	102,4
Szegedi	8.173	6.394	78,2	18.402	17.433	94,7
Szentesi	1.911	1.432	74,9	4.282	4.077	95,2
Összesen	17.317	13.385	77,3	39.715	37.493	94,4

*A gyógypedagógiai oktatásban részesülőkkel együtt.

Forrás: MeTeIR, T-STAR 1996–2003. KSH.

Középiskolai oktatás, szakképzés

Az általános iskolai tanulók létszámával ellentétben az elmúlt időszakban a középiskolásoké folyamatosan emelkedett Csongrád megyében is, ami főként arra vezethető vissza, hogy a megfelelő korosztályok egyre nagyobb számban tanulnak ebben az iskolatípusban, és a hat- és nyolcosztályos gimnáziumi rendszer bevezetése szintén ez irányba hatott (19. táblázat). A megye országos híré középiskolák egész sorát mondhatja magáénak, mivel a népesebb városok legalább egy-két nagy múltú intézménynek adnak otthont. A Csongrád megyei középiskolákban másfél-kétezerrel több diák tanul, mint amennyi a megyében él. Minden hetedik-nyolcadik tanuló az ország más részeiről érkezett, ami szintén a megyebeli iskolák vonzerejét bizonyítja (20. táblázat). A középiskolák döntő többségét a megye és a két megyei jogú város tartja fenn, mivel a települési (városi) önkormányzatok az elmúlt években anyagi erőforrás híján ajánlották fel középiskolaikat a megyének. 2003-ban a diákok több mint 80%-a megyei és települési önkormányzatok által működtetett iskolát látogatta, az egyházi intézményekben tanulók aránya nem érte el a 8%-ot. A középiskolások

közel 60%-a valamelyik szegedi intézmény tanulója volt. A megyeszékhelyen azonban nem bővült olyan mértékben a tanulólétszám, mint más térségekben. A mórakalmi önkormányzati középiskola megnyitásával teljessé vált a kistérségek középiskolai ellátottsága (19. táblázat).

Az elkövetkezendő időszakban is fontos célként fogalmazódik meg az országos hírű intézmények fejlesztése, oktatási színvonalának megőrzése, a középiskolai kollégiumok korszerűsítése. A 14-18 éves korosztályok számára pedig továbbra is lehetővé kell tenni, minél nagyobb számban végezzék el a középiskolát, jóllehet a pályakezdő munkanélküliek statisztikája még alkalmanként ellentmond ennek törekvésnek. A szakképzésben részt vevők száma összességében csökkent. Ennél az iskolatípusnál az ország más térségeihez hasonlóan a gyakorló helyek hiánya és az oktatott szakmák nem minden esetben megfelelő piacképessége okozhat gondot. Az iskolarendszerű szakképzés egyik fontos eleme a szakiskola. Az ilyen iskolatípust választó fiatalok száma összességében csökkent. A különböző szintű szakképzésben részt vevők, különösen a szakiskolában tanulók számára – az ország más térségeihez hasonlóan – a gyakorló helyek hiánya, valamint az oktatott szakmák nem megfelelő piacképessége okoz(hat) gondot.

A most induló országos szakképzési reform – aminek során az ún. „moduláris rendszer” bevezetésére kerül sor –, célként fogalmazza meg, hogy a képzés a gazdaságban bekövetkező változásokat gyorsan és rugalmasan kövesse.

Képzés-átképzés

Az élethosszig történő tanulás a gazdasági szerkezetváltás eredményeként Csongrád megyében is egyre inkább előtérbe került, ahol az ország más részeihez hasonlóan az agrárgazdaságot és a feldolgozóipart mintegy másfél évtizedes recesszió sújtja. (Csongrád és a dél-alföldi megyék foglalkoztatási gondjai azért is súlyosabbak, mert e térségben éppen az említett ágazatokban tevékenykedett a foglalkoztatottak nagyobbik fele). A Csongrád Megyei Munkaügyi Központ (CSMMK) szakemberei más megyékhez hasonlóan egyebek mellett (át)képzéssel is segítik az állás nélkül maradókat, amelyen az elmúlt két évben közel öt és fél ezren vettek részt. A központ által szervezett ún. ajánlott (csoportos) képzést alig hatodik látogatta, többségük az elfogadott (egyéni) képzés keretében szerzett új képesítést (21. táblázat). Emellett több mint ezer, még munkaviszonyban álló személy képzése is folyt. A CSMMK figyelemmel kísérte a képzésben részt vevő munkanélküliek elhelyezkedését, átlagosan mintegy 40%-uk talált állást, döntő többségük szakirányban. A már korábban munkaviszonyban álltak mellett éppen az elmúlt évben ismét nagyobb számú pályakezdő munkanélküli megjelenését regisztrálták. A jelentkezők nagyobbik hányada a képzetebb

fiatalok (a legalább középiskolai végzettséggel rendelkezők) közül került ki. A gazdasági szervezetek által kezdeményezett létszámcsökkenések az idén és az elmúlt évben is ugyanakkor a segédmunkásokat és a fizikai állományú betanított és szakmunkásokat érintették (érintik). Az iskolai felnőttképzésben részt vevők száma 1996 és 2003 között majdnem megduplázódott (16.610 fő 2003-ban). A növekedés a felső- (220%-os) és a középfokú oktatásban (134%-os) volt a legdinamikusabb. Az általános iskolai és szakiskolai képzésben a tanuló felnőttek mindössze 3,4%-a vett részt.

A képzések megszervezése, pontosabban annak eldöntése, milyen szakirányú tanfolyam elvégzése jelenthet újból belépést a munkaerő-piacra, nagy körültekintést igényel, gyakorta előfordul, hogy éppen az átképzések eredményeként egy-két év alatt telítődnek az üres álláshelyek. A központ felkészült arra eshetőségre is, hogy egy-egy nagyobb befektető számára képezzen az említett módon nagyobb számú szak- és betanított munkást. A jelenleg is formálódó új szakképzési szerkezethez való illeszkedés tovább javíthatja a résztvevők elhelyezkedési esélyeit.

Felsőfokú oktatás

A 2004/5. tanévben a Csongrád megyei felsőfokú intézeteket több mint harmincezen látogatták, az oktatók száma – akik közül 14 akadémikus, 114 akadémiai doktor, 643 pedig PhD, vagy azzal egyenértékű fokozattal rendelkező – meghaladja az 1700-at, míg az összes alkalmazott száma eléri a hétezeret. Szegeden, ahol a megye felsőoktatási intézményhálózata található, a rendszerváltás óta az oktatási-képzési szektor vált az első számú munkaadóvá. Maga a város pedig a legnagyobb vidéki egyetemi centrum (22. táblázat), az ezer lakosra jutó nappali tagozatos hallgatók száma (82) alapján a Szegedi az első az ország kistérségei között. A hallgatók több mint ötöde szegedi és a városhoz közeli települések lakója, közel fele a szomszédos megyékből, szűk harmada pedig az ország más részeiből érkezett.

Az utóbbi években Debrecen és Pécs is erős versenytársaivá váltak az egyetemi oktatás terén a dél-alföldi városnak. A Szegedi Tudományegyetem (SZTE) tudományos teljesítménye alapján (a nemzetközi felmérések szerint) az európai rangsor 70. helyén áll, megelőzve számos nagy múltú közép-európai társát. Harminc egyetemmel tart fenn testvérkapcsolatot, így évente számos vendégoktató adhatja át tudását a szegedi fiataloknak, illetve vehetnek részt a szegedi diákok és oktatók csereprogramokban.

Az elmúlt közel egy évtized alatt az országos tendenciáknak megfelelően egyrészt elmélyült a megyei (szegedi) felsőfokú intézmények integrációja, létrejött a 11 karból álló SZTE, másrészt pedig jelentősen bővült az oktatásban résztvevők száma. Országosan több

mint 60%-os, míg Csongrád megyében (Szeged) nem érte el az 50%-ot a hallgatói létszám emelkedése. Leginkább a levelező és esti tagozaton tanulók, valamint a távoktatási formát választók száma növekedett. 2003-ban az ország főiskolai és egyetemi hallgatóinak valamelyest kisebb hányada választotta a megyebeli intézményeket, mint a korábbi években.

22. táblázat: A Csongrád megyében működő felsőoktatási intézmények néhány mutatója

	1996	2003	Változás 2003./1996. év (%)
A megyében működő felsőoktatási intézmény	9	5	
Ebből kihelyezett	5	3	
Kar	*	15	
A hallgatók száma (fő)	18.383	27.003	147,9
Ebből	13.208	16.855	127,6
– nappali tagozatos (fő és %)	(72,9%)	(62,4%)	
– levelező és esti tagozatos (fő és %)	5.175 (28,1%)	10.148 (37,6%)	196,1
Első évfolyamos hallgatók száma fő	5.401	8.264	153,0
Utolsó évfolyamos hallgatók száma	3.306	5.929	179,3
A kollégiumban lakók aránya (%)	*	20,3	
Az összes magyarországi hallgatóból Csongrád megyében tanul (%)	8,3**	7,4	
Az összes magyarországi nappalis hallgatóból Csongrád megyében tanul (%)	8,9	8,2	

*nincs adat

** 1997. évi adat

Forrás: Csongrád megye statisztikai évkönyve 1996. 1997 és 2003.

A képzésben résztvevők között jelentős az általános és középiskolai tanári, a jogi-és közgazdasági pályára készülők, az orvos-gyógyszerészi hivatást, az informatikát és a természettudományok művelését választók aránya, a műszaki tudományok elsajátítására azonban mind ez ideig nem volt lehetőség. Bevezetésének szükségességéről és főként megvalósíthatóságáról megoszlanak a vélemények. 1996 óta teljessé vált a közgazdászképzés, 1998-ban megalakult az Európa-tanulmányok Központja, segítve az ország uniós felkészülésért. Az Állam és Jogtudományi Karon ugyancsak a kilencvenes évek végétől francia és német nyelvű, az Orvostudományi Karon pedig német és angol nyelvű képzés várja a külföldi hallgatókat, akiknek száma meghaladja az ezret. A SZTE az elmúlt években jelentős fejlesztéseket valósított meg. 2004-ben került átadásra az Ady téri Tanulmányi és Információs Központ, ami nagyszabású nemzetközi konferenciák megtartását is lehetővé teszi a városban.

A felsőoktatás reformja, az uniós irányelveknek megfelelő háromszintű (alap, mester és doktori) képzési rendszer kiépítése más hazai intézményekhez hasonlóan a SZTE-n is

folyamatosan megy végbe. Ezzel egy időben az egyetem a választható képzési irányok (szakok) bővítésével igyekszik alkalmazkodni a változó igényekhez, részben a hazai és külföldi hallgatókért folytatott verseny miatt, részben pedig azért is, mert a végzős egyetemisták, főiskolások egy része (pedagógusok, jogászok, közgazdászok, agárszakemberek) – a jelenlegi munkaerő-piaci viszonyok között – csak nagy nehézségek árán talál állást (23. táblázat). Feljövőben van ugyanakkor az orvosi pálya presztízse, az idegen nyelven tanuló külföldi hallgatók közel fele is a medicinát választotta, és továbbra is nagy az érdeklődés bel- és külföldön egyaránt az informatikusok és bizonyos természettudományi szakokon végzettek iránt. A már meglévő képzési irányok színvonalának emelése és az új szakok beindítása további infrastrukturális fejlesztéseket igényel. Az egyetem soron következő tervei között szerepel a Dugonics téri központi épület felújítása, valamint az új klinikai központ és egy biológiai kutatási-oktatási épülettömb felépítése Újszegeden. Jelenleg a tizenhárom egyetemi és más, részben a hallgatók által is használt kollégiumban a hallgatóknak mindössze ötöde él. A kollégiumok felújítása és a férőhelyek bővítése, valamint egyéb a diákok számára is megfizethető lakhatási lehetőségek kialakítása az egyetem alapvető érdeke. A beruházások pedig újabb munkahelyeket teremtenek a városban élők és a környékeliek számára.

Kutatás-fejlesztés

Csongrád megye és az egész Dél-alföldi régió egyaránt érdekelt abban, hogy Szeged a színvonalas egyetemi képzés mellett továbbra is a hazai kutatás-fejlesztés nemzetközileg elismert centruma maradjon, mint azt az elmúlt másfél-két évtizedben már számos tudós, politikus, gazdasági és közigazgatási szakember is megfogalmazta. Továbbá az eurorégiós együttműködés szempontjából is kiemelt fontosságú ez a szerep, hiszen a város helyi gazdaságának jelenlegi állapota miatt csak a kutatás-fejlesztésben elfoglalt helye és teljesítménye alapján válhat a szerveződő DKMT Eurorégió központjává. A kutatás-fejlesztés bővülése és főként eredményeinek gazdasági hasznosulása további új munkahelyek megteremtését teszi lehetővé.

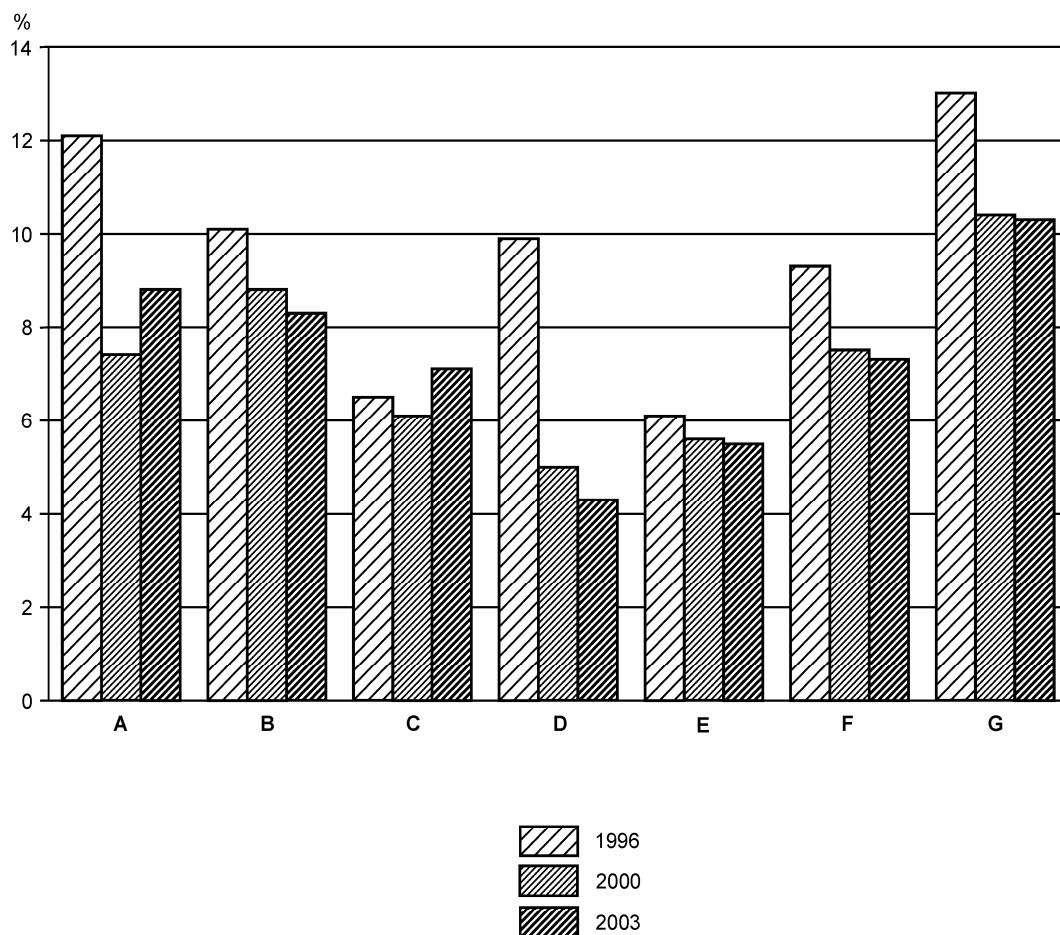
Az elmúlt évek átmeneti visszaesése után a megyei kutatóhelyek száma stabilizálódott, és az e tevékenységgel foglalkozók száma négyezer körül állandósult. A folyó költségek és a beruházások is folyamatos emelkedést jeleznek. A megyében található intézetek munkatársai évente több mint másfélezer témán, fejlesztési feladaton dolgoznak (24. táblázat). Országos összehasonlításban azonban már jóval árnyaltabb a kép. A *menyiségi mutatók* többnyire

Csongrád megye országon belüli súlyának csökkenését jelzik (20. ábra). Így egyebek mellett a magyarországi kutatóknak egyre kisebb hányada tevékenykedik Csongrádban, és valamelyest csökkent a megyei fejlesztő helyekre szánt ráfordítás is, pontosabban az e célra felhasznált források más térségekben gyorsabban növekedtek. A nemzetközi együttműködésben vizsgált témák, feladatok szám szerinti visszaesése azonban nem feltétlenül jelent minőségi romlást, hiszen egy-egy jelentősebb természettudományi-élettani projekt nagyobb számú tudós együttműködését teszi szükségessé. Figyelemre méltó a megye kutatóinak publikációs tevékenysége, különös tekintettel az idegen nyelvű könyvekre és szakcikkre.

A megyében az alapkutatások súlya továbbra is meghatározó maradt. 1996-ban a kutatási témák közel kétharmadát sorolták e kategóriába, míg országosan ez arány nem érte el a 40%-ot. 2003-ban pedig két és félszer annyi alapkutatási feladat megoldásán dolgoztak a csongrádi (szegedi) szakemberek, mint alkalmazott kutatásin. A Csongrád megyei kutatás-fejlesztés csaknem teljes egészében továbbra is Szeged központú. A város súlya azonban a régióban is meghatározó, így dél-alföldi tudományos fokozattal rendelkező kutatók négyötöde is a Tisza parti város valamelyik intézetének munkatársa.

A Csongrád megyei kutatóhelyek döntő többsége a Szegedi Tudományegyetem (SZTE) és a Szegedi Biológiai Központban (SZBK) található. Az egyetem négy (Általános Orvostudományi, Gyógyszerésztudományi, Természettudományi és Bölcsészettudományi) karán húsz, az Akadémiával közös kutatócsoport tevékenykedik. A számos tudományterületet lefedő alapkutatások mellett egyre nagyobb jelentőségűek az alkalmazott kutatások is. Ezek nemzetközileg is elismert területei: a lézerek diagnosztikai és anyagtudományi alkalmazásai, az orvosi diagnosztikai rendszerek fejlesztése, a farmakológiai és gyógyszerkémiai hatóanyag-fejlesztés, a biotechnológia, valamint a környezettechnológiai célú anyagtudományi kutatások. A társadalomtudományi kutatások pedig nemzeti múltunk jobb megismeréséhez járulnak hozzá. Az egyetem közgazdászai által létrehozott tudományos műhely, egyebek mellett Szeged, Csongrád megye és a Dél-alföldi régió versenyképességének javítását tűzte ki célul. Az MTA 1971-ben hívta életre Szegedi Biológiai Központját, feladatként jelölve meg az intézmény számára, a természettudományos alapkutatások végzését és a kísérleti fejlesztést a biológiai tudomány (biofizika, biokémia, enzimológia, genetika, növénybiológia) területein, valamint az elért tudományos eredmények hasznosításának kezdeményezését és elősegítését a mezőgazdaság, a gyógyszer-, élelmiszer-, finomvegyipar, a környezetvédelem és az orvostudomány hazai igényeinek figyelembevételével. Az SZBK kutatási eredményei is világszerte elismerést arattak.

20. ábra: Csongrád megye részesedése az ország K+F tevékenységéből, 1996, 2000, 2003

- A: a kutató-fejlesztő helyeken foglalkoztatottak tényleges létszáma alapján,
 B: a tudományos fokozattal rendelkező kutatás-fejlesztési tevékenységet folytatók alapján,
 C: a kutatási témák, fejlesztési feladatok száma alapján,
 D: a nemzetközi együttműködésben munkált témák, feladatok alapján,
 E: a kutató-fejlesztő helyek ráfordításai alapján,
 F: a megjelent magyar nyelvű tudományos munkák (könyv, szakcikk) alapján,
 G: a megjelent idegen nyelvű tudományos munkák (könyv, szakcikk) alapján.

Forrás: Kutatás és fejlesztés.

A két legfontosabb intézmény mellett az agrárágazati (Gabonatermesztési Kutató Kht, Mezőgazdasági Főiskolai Kar) kutatóhelyek és a közvetlenül a termeléshez kapcsolódó fejlesztő csoportok alkotják a megyei hálózatot. Az MTA Szegedi Akadémiai Bizottsága (SZAB) 1961 óta koordinálja a Dél-alföldi régióban folyó kutatási tevékenységet.

Kedvező tendenciák érvényesülése a Csongrád megyei K+F szektorban:

- A megyebeli intézmények és kutatóhelyek hatékonyságuk növelése érdekében együttműködési megállapodásokat kötöttek. Így alakult meg 12 aláíró fél (köztük az SZTE és SZBK) részvételével a Dél-alföldi Neurobiológiai Tudásközpont (DNT), hogy alkalmazott kutatásai eredményeként új, hatékony molekulát fejlesszen az idegrendszeret érintő betegségek gyógyítására. A Dél-alföldi Élet- és Anyagtudományi Kooperációs Kutatóközpont létrehozói között pedig jelentős számban találhatók a termelésben és szolgáltató szektorban tevékenykedő vállalatok.
- Egyre inkább előtérbe kerül a kutatási-fejlesztési eredmények közvetlen gazdasági célú hasznosítása is. Az egyetem Innovációs Igazgatósága a felsőoktatási intézmény tulajdonában levő szellemi alkotások (alkalmazott kutatási eredmények) menedzselésére és hasznosítására jött létre. A DARFT közreműködésével és külföldi kapcsolatainak felhasználásával befejeződött a Dél-alföldi regionális innovációs stratégia (RIS) kidolgozása, ugyancsak azzal a céllal, hogy elősegítse a kapcsolatok elmélyülését a K+F szektor és a régió vállalatai között. Az 1993-ban alakult meg a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Alapítvány Biotechnológiai Intézete (BAYBIO) a környezetkímélő technológiák kifejlesztésére. 2003-ban hozták létre nyolc alapító egyetértésével (köztük SZTE, SZBK, BAYBIO, SZAB) a Szeged-Biopolisz Élettudományi Konzorciumot. A megfogalmazott célok között szerepelt, a nagyberuházások és az infrastruktúra-fejlesztések koordinálása és a csúcstechnológiára épülő (szegedi) ipar megteremtése. A konzorcium tagjai részt vesznek az új intézményi rendszerek kialakításában a Magyar Genomikai Központ és egy Szegedi Bioinnovációs Központ létrehozásában. A konzorcium a hasznosítható szellemi termékek menedzselésével a BIOPOLISZ Kft-t bízta. A kft. feladatai közé tartozik a vállalati innovációs igények felmérése és a kutatás-fejlesztési eredmények követése, és annak kiajánlása az ipari partnerek által igényelt szakterületen az Ipari Kapcsolatteremtési Program (IKP) program keretében. A DNT céljai között is szerepel a „spin off” és a „startup” cégek létrehozása a kutatási eredmények hasznosítására.

A lakásállomány és a lakáskörülmények alakulása Csongrád megyében

Lakásállomány

A megyében 1996 és 2003 között a korábbi évekhez, évtizedekhez képest jelentősen mérséklődött a lakásállomány növekedési üteme, amely a negatív demográfiai folyamatokkal, valamint a lakótelepi tömbházak, panelházak építésének radikális visszaesésével, megszűnésével függ össze (az időszakon belül összesen 24 lakótelepi lakás épült, az is Szegeden). A vizsgált időszak végén mintegy 2 ezerrel volt több lakás, mint 1996 végén. Ez mindössze 1,11 százalékos növekedést jelent, szemben az országos 3,07 százalékos növekedéssel. Igaz, Csongrád megyének még így is a 7. legnagyobb a lakásállománya a megyék és Budapest rangsorában. A kismértékű állománynövekedés ellenére a 100 lakásra jutó népesség, vagyis a laksűrűség szempontjából nagyon kedvezőek a megye mutatói, hiszen míg ez az érték országosan 245 volt 2004. január 1-jén, addig a megyében 232. Ezzel Csongrád – a fővárost nem számítva – a megyék között az első helyen állt.

25. táblázat: A lakásállomány alakulása Csongrád megye kistérségeiben, 1996-2003

Terület, kistérség	1996	1997	1998	1999	2000*	2001	2002	2003	1996- 2003
Csongrádi	11 603	11 628	11 648	11 667	11 438	11 440	11 465	11 487	-116
Hmvhelyi	24 382	24 408	24 408	24 450	23 965	24 013	24 057	24 171	-211
Kisteleki	8 918	8 943	8 976	8 971	8 783	8 805	8 824	8 848	-70
Makói	22 762	22 774	22 781	22 791	22 320	22 367	22 395	22 409	-353
Mórahalmi	11 345	11 387	11 404	11 433	11 978	11 998	12 037	12 079	734
Szegedi	83 442	83 838	84 179	84 441	85 021	85 118	85 537	86 208	766
Szentesi	19 121	19 165	19 182	19 211	18 392	18 380	18 389	18 390	-731
Megye összesen	181573	182143	182578	182694	181897	182121	182704	183592	2019

* A 2001. február 1-jei népszámlálás adata.

Forrás: Csongrád megye statisztikai évkönyvei (1996-2003), A lakás- és kommunális ellátás adatai (1996, 1997) Lakásstatisztikai évkönyvek (1998-2003), Népszámlálás 2001. 6. Területi adatok, Csongrád megye I-II., Népszámlálás 2001. 6. Területi adatok, Összefoglaló adatok I-II.

A lakásállomány változása kistérségenként eltérően alakult a vizsgált időszak alatt. 2003 végén csak a Szegedi és a Mórahalmi kistérségben volt több lakás, mint 1996 végén. Ebben a két kistérségben az időszakon belül évről-évre nőtt, a többi kistérségben ugyanakkor hullámzóan változott a lakások száma. A települési adatok szimmetriát mutatnak a kistérségi adatokkal. A két, növekvő lakásszámot produkált kistérség valamennyi településén is nőtt a lakásállomány. Rajtuk kívül még 10 település mondhatja ezt el. A megye városai – a két

kistérség központja, vagyis Szeged és Mórahalom kivételével – egyaránt kisebb lakásállománnyal rendelkeztek az időszak végén, mint 1996-ban (25. táblázat).

A lakásellátottságot lényegesen jobban érzékeltető *laksűrűség* szempontjából 2003-ban a legkedvezőbb helyzetben a Mórahalmi és a Csongrádi (100 lakásra 217, illetve 218 fő), legrosszabban pedig a Szentesi és a Hódmezővásárhelyi (245, illetve 246 fő/100 lakás) kistérség volt. A települések között is nagy a különbség, hiszen amíg néhány településen ez az érték a 190-et sem éri el (Tömörkény, Balástya, Köveg, Eperjes), addig többekben megközelíti, vagy meg is haladja a 300-at (Algyő, Deszk, Kübekháza, Tiszasziget, Újszentiván). Alapvetően megállapítható, hogy az alacsonyabb, egyben kedvezőbb mutatókkal az előregedő, fogyó lakosságú községek rendelkeznek, ugyanakkor magasabb ez az érték a vándorlási nyereséget produkáló, elsősorban Szeged és Mórahalom kistérségébe tartozó, illetve a szociális otthont működtető települések esetében (21. ábra).

1996 és 2003 között Csongrád megyében valamivel több, mint 5600 lakást építettek, ezek csaknem kétharmadát a Szegedi kistérségben, azon belül is főleg (közel 3 ezret) Szegeden. Az időszakon belül 1999-ig csökkent, majd azóta ismét nő a lakásépítések száma, 2003-ban már 1140-re adtak ki használatbavételi engedélyt. A tendencia nem Csongrád megyei sajátosság, mivel országosan ugyanez figyelhető meg. Az elmúlt néhány évben egyrészt a magyar gazdaság erősebbé válása, másrészt a lakásvásárlási hitelezés megreformálása tette lehetővé, hogy fellendüljön a lakásépítés.

A használatba vett lakások átlagos alapterülete jellemzően 90 és 100 m² közötti, többsége családi házas, illetve – elsősorban Szegeden, kis számban Hódmezővásárhelyen, Csongrádon és még néhány településen – modern, többszintes, többlakásos, de nem lakótelepi formában épült. Az időszak alatt a kisméretű, 1-2 szobás lakások építése 2001-ig jelentősen visszaesett, majd a fiatal, első lakáshoz jutók igényeihez igazodva ismét egyre többet adtak át belőlük. Az ennél nagyobb, több szobával rendelkező lakások már a '90-es évek vége óta népszerűek, évről-évre többet építenek belőlük. Az 1996 és 2003 között használatba vett új építésű lakások 8%-a egyszobás, 28%-a másfél- és kétszobás, 34%-a két és fél-, illetve háromszobás, 30%-a pedig háromnál több szobás volt.

A vizsgált időszak alatt Csongrád megyében 989 lakás szűnt meg, ezeknek csaknem negyede 2003-ban. A megszűnés fő okai az idős, gyakran 100 év körüli lakások, lakóházak avulása, illetve a régiek lebontása új lakások építése céljából.

Településszinten öröndetes, hogy 15 olyan község is van a megyében, ahol 1996 és 2003 között egyetlen lakás sem szűnt meg, az viszont az érintett települések lakosságának és lakásállományának előregedését, a fiatalok elköltözését mutatja, hogy az időszak alatt 3

faluban (Kövegy, Nagylak, Óföldsé) nem épült egy lakás sem, további 12-ben pedig csak 5-nél kevesebb. Ezeken a településeken a lakosság megtartása, illetve odacsábítása céljából talán indokolt lenne megfontolni az önkormányzatoknak építési telkek jelképes, vagy kedvező összegért való árusítását, kimérését. Bár tény az is, hogy közülük több a kedvezőtlen munkalehetőségek és a nagyobb városoktól való távolság miatt nem vonzó az emberek számára.

Lakáskörülmények

A lakásállomány részletes, mindenre kiterjedő felmérésére a népszámlálások alkalmával kerül sor. A 2001-es census során mintegy 182 ezer lakást írtak össze a megyében. Ezen lakások *komfortosság* szerinti megoszlását nézve jól látható a javulás 1990-hez képest, hiszen egy évtized alatt mintegy 10 százalékkal nőtt az összkomfortos lakások aránya, miközben ugyanennyivel csökkent a komfort nélkülieké (22. ábra). A legutóbbi népszámlálás időpontjában a lakások és lakott üdülők háromnegyede komfortos vagy összkomfortos volt. Ez nyilvánvalóan az új építésű lakásoknak köszönhető, amelyeket már szinte kivétel nélkül összkomfortosra készítenek, de kisebb mértékben megfigyelhető a régi, alacsony komfortfokozatú lakások, házak korszerűsítése, felújítása, és ennek során komfortosabbá tétele is. A 26. táblázatból az is kitűnik, hogy kistérségenként komfortosság szempontjából is számottevő különbségek vannak a lakásállományban. Ilyen szempontból a – magasan – legjobb mutatókkal a Szegedi, a legrosszabbakkal pedig a Kisteleki kistérség rendelkezik, de nem sokkal kedvezőbb a kép a Csongrádi és a Mórahalmi kistérségben sem. Látható az is, hogy a megye lakásainak komfortossága összességében elmarad az országos átlagtól.

Az adatok összefüggésben állnak a lakások korával. Megfigyelhető, hogy azokban a kistérségekben, ahol az utóbbi bő három évtizedben épült a lakások jelentős része (legalább 40%-a), ott lényegesen magasabb a lakások komfortfokozata is (Szegedi, Hódmezővásárhelyi, Szentesi kistérség), és természetesen ez igaz fordítva is. Településenként hasonló, sőt talán még nagyobb különbség figyelhető meg. Ez összefügg a lakások korával, az adott település infrastrukturális, illetve közműellátottságával, de még a lakosság fizetőképességével, tőkeerejével is. Nyilvánvalóan sok helyen a közművek hiánya az elsődleges oka az összkomfortos lakások alacsony arányának.

A lakásállomány további minőségi fokmérője a három- és több szobás, valamint a fürdő-, mosdóhelyiséggel ellátott lakások aránya. Az adatokból (27. táblázat) jól kiolvasható az időszakon belüli minőségi javulás, ugyanakkor az is látszik, hogy a megyei lakások mutatói némileg elmaradnak az országostól.

26. táblázat: A lakások és lakott üdülők komfortosság szerinti megoszlása
Csongrád megye kistérségeiben, 2001. február 1. (%)

Terület, kistérség	Összesen	Összkom- fortos	Komfortos	Félkomfortos	Komfort nélküli	Szükség- és egyéb lakás
Csongrádi	100,0	25,8	32,0	12,4	25,2	4,6
Hódmezővásárhelyi	100,0	37,5	36,2	8,9	14,3	3,1
Kisteleki	100,0	20,8	33,1	10,6	28,7	6,8
Makói	100,0	31,9	31,9	13,6	19,5	3,1
Mórahalmi	100,0	26,0	30,1	8,9	28,9	6,0
Szegedi	100,0	58,0	30,3	3,5	5,6	2,6
Szentesi	100,0	45,0	26,2	8,4	17,0	3,4
Megye összesen	100,0	44,8	31,1	7,2	13,5	3,4
Ország összesen	100,0	49,8	30,1	5,1	10,9	4,0

Forrás: Népszámlálás 2001. 6. Területi adatok, Csongrád megye I-II., Népszámlálás 2001. 6. Területi adatok, Összefoglaló adatok I-II.

1996 és 2003 között történt előrelépés a közműfejlesztés terén. 1996 végén 51 településen volt vezetékes gázellátás, 2003-ban már mind a 60-on. Az időszak elejéhez képest – az azóta Szegedtől különvált Algyőn kívül – 2 településen indult meg a szennyvízcsatorna-hálózat kiépítése, és összesen mintegy 22 ezerrel nőtt a hálózatba bekapcsolt lakások száma.

A vizsgált időszak alatt épített lakások legfőbb hiányossága azonban továbbra is az, hogy alacsony a közüzemi szennyvízhálózatba bekapcsoltak aránya. Ennek elsődleges oka, hogy 2003 végén – az előbb említett fejlődés ellenére – még 41 településen nem volt szennyvízhálózat. A többi közmű terén – miután minden településen rendelkezésre áll – lényegesen jobb a helyzet (28. táblázat).

A 2003. év végi lakáshelyzet is azt mutatja, hogy a legnagyobb megyei probléma a csatornázottság alacsony foka. Igaz, hogy ez országos szintű probléma, de a megyei csatornázottsági mutató még a nem túl kedvező országostól is jelentősen elmarad. A vízhálózatba kapcsolt lakások terén a megye elmaradása tulajdonképpen nem számottevő, a vezetékes gázellátás tekintetében pedig kimondottan jól áll Csongrád megye.

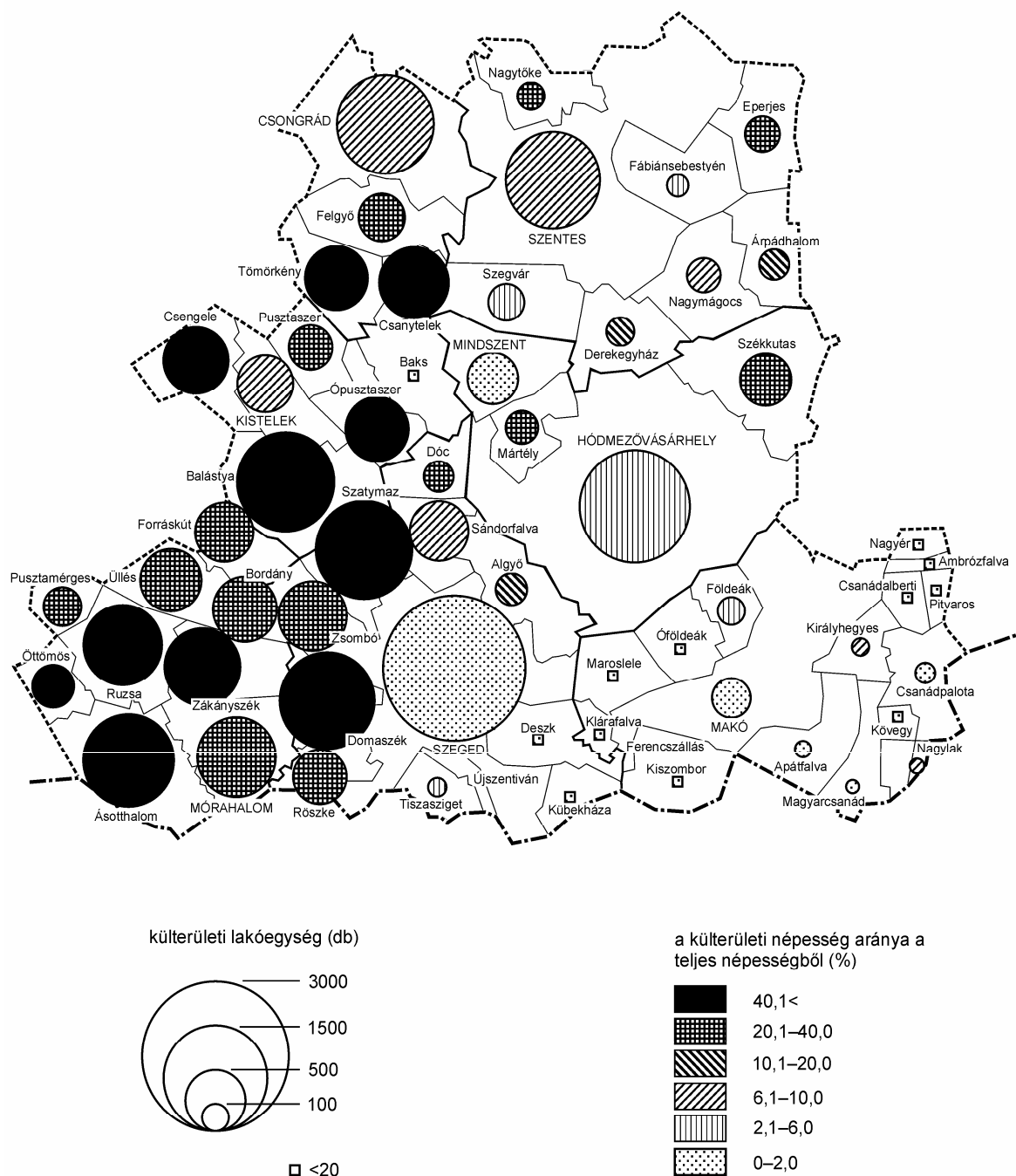
Az egyes kistérségek és települések között viszont nagyok a különbségek. A városokon kívül mindössze 11 településen volt közüzemi szennyvízcsatorna-hálózat 2003 végén, de közülük csak 9-ben volt lakás is rácsatlakoztatva. A Kisteleki és a Makói kistérségben a központi városon kívül szinte teljes a hiány e téren. A Mórahalmi kistérség lakásai minden közmű terén rossz mutatókkal rendelkeznek, a Szegedi kistérség lakásainak adatai pedig – köszönhetően a megyeszékhely kimagasló közműellátottságának – messze legjobbak a megyében (29. táblázat).

A Dél-Alföld hagyományosan az ország legtányásabb térsége. Csongrád megyében a 2001-es népszámlálás időpontjában mintegy 21 ezer külterületi lakóegységben több mint 39 ezer lakost írtak össze. Tény az is, hogy közöttük sok az üres, elhagyott, vagy csak alkalmyszerűen használt tanya (a 21 ezerből 13 ezer volt lakott). Ennél számszerűleg és az összes lakáshoz viszonyítva is több lakóegység csak Bács-Kiskun megyében található. Megfigyelhető, hogy a '90-es években nagyjából stagnált mind a külterületi lakóegységek, mind a külterületi lakosság száma is Csongrád megyében.

A tanyák, tanyaközpontok, tanyaközségek többsége továbbra is a megye Tiszától nyugatra eső homokháti részén található, ugyanakkor a Makói kistérségben számuk és arányuk csekély. A tanyák zöme a Homokhátságon található. A Mórahalmi kistérség rendelkezik a megye tanyáinak 28%-ával, a Kisteleki pedig csaknem egyötödével. A települések közül a legtöbb tanya (1325) Balástya külterületén található (23. ábra).

A 13 ezer lakott külterületi lakás fele 2 szobás, több mint 60 százaléka 1945 előtt épült, 55 százalékuk komfort nélküli vagy szükség- és egyéb lakás. Velük szemben – gyakran éppen mellettük – megtalálhatók a megyében az utóbbi években épített vagy felújított, magas komfortfokozatú, jól megközelíthető farmszerű tanyák is. Mivel a külterületi, tanyasi életforma létező valóság, amely számos hiányossággal küzd, megoldása továbbra is feladat és komoly kihívás az önkormányzatok számára.

23. ábra: A külterületi népesség súlya településenként, 2001. január 1.

Forrás: www.csmfhniv.hu

© MTA RKK ATI Békéscsaba

CSONGRÁD MEGYE GAZDASÁGA

Az értéktermelés alakulása, a GDP ágazati sajátosságai a megyében 1994-2003 között

A megyei szinten (és regionális szinten) mért éves hozzáadott-érték alakulására az 1994-től kezdődő időszakra vonatkozóan állnak rendelkezésre információk, bár Nemes Nagy József és munkatársai az 1992-es évre már adtak becslést a területi GDP alakulásáról. Valójában a fejlett országok által elfogadott és alkalmazott módszertannal csupán az 1995-2003 időszakra rendelkezünk összehasonlítható adatokkal, ám ennek alapján is be lehet mutatni a régió helyzetének alakulására vonatkozó legfontosabb tendenciákat, az értéktermelés alakulását, annak sajátos Csongrád megyei, illetve dél-alföldi vonásait.

Az első és leginkább szembetűnő sajátosság a megye gazdasági fejlődésének vontatott üteme. Ez nem elsősorban abban érhető tetten, hogy az ország fejlett centrumához (a főváros és annak szűkebb környéke) mérten a megye értéktermelése fokozatosan elmarad, nem is csupán abban, hogy az újraiparosodó észak- és nyugat-dunántúli megyék zöméhez viszonyítva Csongrád megye teljesítménye egyre szerényebb, hanem abban is, hogy az Európai Unió „régii tagállamaihoz” (EU-15) mérve a teljesítményét nem dinamikus felzárkózást, hanem stagnálást láthatunk. A vizsgált időszak során érzékelhető közeledés az EU-15 átlagához csupán 2002-2003 folyamán következett be, ám ez nem a megye felgyorsuló gazdasági fejlődésének, hanem döntően a forint-euro keresztárfolyam alakulásának (az erős forint kurzusnak) a következménye (24. ábra).

Miközben a magyar gazdaság fejlődési pályája immár közel egy évtizedre visszatekintve éves átlagban 2-2%-kal múlja felül az Európai Unió 15 „régii” tagállamának átlagát, s a vásárlóerő-paritáson (PPS) mért fajlagos GDP érték az 1996-ban mért 46,7%-os szintről 2003-ra 59,9%-ra⁸ emelkedett, a megye ezzel a fejlődési ütemmel nem tudott lépést tartani. Csongrád megyében a PPS-ben mért fajlagos GDP mindössze 46%, ami az utolsó évben 0,9 ponttal emelkedett (ezzel az ütemmel alig fér be a megyék középső harmadának végébe), összességében a megyék sorrendjében a 9. helyet foglalja el. Ha a hazai régiókat tekintjük, akkor a Dél-Alföld hátulról a harmadik az abszolút mutatókban, megelőzve az északkeleti két régiót, a dinamikában (PPS-ben számolva) az utolsó években csak a Dél-Dunántúlt múlja felül árnyalatnyival. Összességében a Dél-Alföld a kibővült Európai Unióban a régiók között hátulról a 11-12. a fejlettség általános szintjét tekintve, csak néhány lengyel

⁸ A 2004-es előzetes adatok szerint az országos ráta 61%-ra emelkedett.

régiót, az Észak-Alföldet és Észak-Magyarországot, valamint Lettországot előzi meg a rangsorban.

Csongrád megye fejlettségi szintje messze elmarad az Unió átlagától. Ilyen közeledési ütem mellett legkevesebb 45-50 évre volna szükség a lemaradás eltüntetéséhez, miközben országosan 25-30 év alatt ennek bekövetkeztével reálisan számolni lehet. Nem egyszerűen arról van szó, hogy a megye átlagos fejlettségi szintje alacsony, hanem arról, hogy az értéktermelésből hiányzik a dinamika. Nincsenek, vagy nem elégséges mértékben vannak jelen a gazdaságban azok a szegmensek, melyek folyamatos és magas rátájú növekedésre képesek, versenyképesek az európaivá bővült piacokon, s hozzájárulnak a foglalkoztatás bővítéséhez is a magas szintű termelékenység megtartása mellett⁹.

A fajlagos nemzeti össztermék alakulása

Ameddig a fajlagos GDP adatok az Európai Unió átlag esetében nagyon lassú közeledést jeleznek, addig a hazai versenytársakkal való összevetésben Csongrád megye helyzete kifejezetten kedvezőtlennek tekinthető. A Dél-Alföld régió legfejlettebb megyéjeként Csongrád, a rendszerváltást követő évtized során került gazdasági szempontból rendkívül kedvezőtlen helyzetbe. Míg az időszak elején az országos rangsor 5. helyén tanyázott, megelőzve Komárom-Esztergom, Zala, Pest, vagy Veszprém megyét, s az országos átlagtól való elmaradása nem érte el a 7,5%-ot, addig 2003-ra az elmaradás 23% fölé növekedett, s a rangsorban a 9. helyre csúszott vissza. Jelenleg Veszprém mögött, de Baranya, Hajdú-Bihar és Heves előtt áll, de míg ezek esetében az utolsó egy-két év során legalább minimális mértékű javulás történt, addig Csongrádban a leszakadó tendencia megszakítás nélkül folytatódott. Ennek következtében Csongrád várhatóan e három megyétől is le fog maradni a rangsorban, s Tolna megye is megelőzheti, ahol a 2003-as látványos visszaesést a Paksi Atomerőműben bekövetkezett egyszeri termelés kiesés okozta¹⁰.

Az, hogy a régió mindhárom megyéjének fejlődéséből hiányzik a dinamika, rendkívül borús képet fest az Unió csatlakozást követő évek területi folyamatairól. Ha a Strukturális Alapok forrásai, valamint a hazánkba érkező Kohéziós Alap fejlesztést segítő eszközei

⁹ Lengyel Imre interpretációja alapján közismert, hogy Michael Porter modelljében a tartós és magas szintű növekedés forrásai a foglalkoztatás folyamatos bővülése, valamint a termelékenység (az egy foglalkoztatottra jutó termelési érték) megszakítatlan emelkedése. A magas aktivitási ráta párosulva a magas termelékenységgel versenyelőnyként jelentkezik, amit mind a tradeable (a régió kívüli értékesített), mind a non-tradeable (alapvetően a belső keresletre támaszkodó) ágazatokban érvényesíteni lehet.

¹⁰ A 2004-es GDP adatok a csökkenési folyamat megfordulását (is) jelezhetik, ebben az évben a megye fajlagos GDP-je 0,3%-kal közelebb került az országos átlaghoz. Azt csak hosszabb – 3-4 éves – időtávban lehet eldönteni, hogy valóban trendfordulóról van szó, vagy csupán a mezőgazdaság egyszeri (országos átlagban 36%-os) kiugró teljesítménye áll az adatok mögött.

felhasználásában a Dél-Alföld nem tud kiemelkedő eredményeket elérni, biztosítani a helyi önerőt az elnyert pályázatokhoz, s mindezt nem lesz képes egy koherens fejlesztési stratégia szolgálatába állítani, akkor minimális esélye marad a jelenleginél gyorsabb ütemű felzárkózásra, különösen az ország euro-zónához való csatlakozása után.

Ágazati sajátosságok, a megye súlya a hozzáadott-érték termelésből

A megye értéktermelésének sajátos ágazati vonása az *agrártevékenység kiemelkedő súlya*. Miközben az országos átlag már 1995-ben sem érte el a 7%-ot, majd ez 2003-ra 3,3%-ra csökkent, s a vidéki átlag alakulása (10-ről 5%-ra) is jelzi a szektor csökkenő hozzájárulását az éves GDP-hez, a Dél-Alföld esetében minden megye esetében ennél lényegesen magasabb arányokat találunk. Ez részben *természetes specializáció*, hiszen a természeti adottságok (relief, talajok, ritka településhálózat, alacsony erdősültség) kedvező lehetőséget nyújtanak a nagytáblás szántóföldi művelés számára, az éghajlati adottságok egy része (hosszú tenyészidő, magas napfénytartam) kedvez a zöldség és gyümölcsstermesztésnek, s mindezt kiegészítő és feldolgozó ágazatok egész vertikumát lehetett felépíteni. Az agrár ágazat magas aránya a GDP-n belül azonban arra is utal, hogy különösen a feldolgozóipar fejlődése nem volt elég dinamikus ahhoz, hogy a mezőgazdaság jelentősége a Nyugat-Európában átlagos szintre csökkenjen. Az is igaz, hogy a magasabb induló szintről sokkal nagyobb mértékben mérséklődött az ágazat aránya, mint az ország/vidék többi térségében¹¹. A Dél-Alföld az agrár GDP 22,3-24,5%-át adja országosan, ahol az utolsó három évet mérsékelt csökkenés jellemzi. A vidék agrártermelésében a régió súlya 23-25%-ra tehető, s a tendencia hasonló az országoshoz. A régió belül Csongrádban a legalacsonyabb az ágazat szerepe az értéktermelésben (6%), ami nagyjából megfelel Baranya, Hajdú-Bihar, Szabolcs-Szatmár-Bereg hasonló adatának, s alig múlja felül Heves, vagy Jász-Nagykun-Szolnok azonos mutatóját.

Miközben az agrárszektor súlya kiugróan magas, addig az ipari GDP részesedése kifejezetten alacsony, s csaknem megszakítás nélkül csökkent a vizsgálható közel egy évtized során. Ez részben annak a következménye, hogy a régió ipari termelésének növekedési üteme rendre elmarad az országos átlagtól, s így az ipari termelésből való részesedés is folyamatosan zsugorodik. Másik oldalról azonban oka a kialakult helyzetnek, hogy a megye ipara egyre kevésbé képes magas hozzáadott értékű termékek előállítására, melyek még viszonylag alacsonyabb termelési szint mellett is jelentős ipari GDP-t hozhatnának létre. Ezzel együtt a

¹¹ Általában igaz, hogy a nagy agrárszektorral rendelkező megyékben a vidéki átlagnál gyorsabban csökkent az ágazat súlya a GDP-n belül, így végeredményben az abszolút értékekben a megyék valamelyest közeledtek egymáshoz.

feldolgozóipar és tágabban az ipar továbbra is az értéktermelés legjelentősebb forrása¹²; Csongrádban a GDP 21,7%-a származott a szektorból 2003-ban. Ez az arány lényegesen alacsonyabb, mint az újraiparosodás által érintett megyék hasonló mutatói (Fejér 39,7, Győr-Moson-Sopron 41, Komárom-Esztergom 49,8, Vas 41,5%).

Az értéktermelés legnagyobb hányadát már a kilencvenes évek közepén is a különböző szolgáltató tevékenységek adták. A terciarizációs folyamat a régióban legkorábban Csongrád megyében indult el, s mértéke is itt a legnagyobb. 1995-ben már 57,2% volt a szolgáltató ágazatok hozzájárulása a GDP-hez, ami 2003-ra 66,6%-ra növekedett. A megyék közül csak Baranya és Somogy megyében magasabb ez a mutató (1,4, illetve 1,1%-kal), igaz előbbiben már 1995-ben is kiugró (64%-os) rátát mértek. Közelebb került Csongrád megye a főváros mutatóihoz is, hiszen a kilencvenes évek közepén ott a terciar szektor aránya közel 20, 2003-ban azonban már csupán 13%-kal volt magasabb. Ezzel együtt a régió aránya a vidéki szolgáltató GDP-ből 1995 és 2003 között 1%-kal 16%-ra csökkent, elsősorban Pest, illetve az ipari struktúraváltáson átment megyék gyorsabb növekedésének következtében.

Ha a szolgáltató szektor belső struktúráját tekintjük, három, illetve négy ágazat súlya látszik meghatározónak a GDP létrehozásában. Első helyen említhető a kereskedelem, 11%-os aránnyal. Második helyen a gazdasági szolgáltatások (K ágazat) heterogén csoportja, mely Csongrádban közel egyhatodos arányt mutat a GDP-n belül, ami vidéken Pest megye után a legmagasabb, messze felülmúlva az ipar sikertérségeit. Csongrádban a gazdasági szolgáltatások által létrehozott 84 milliárd forintnyi hozzáadott érték megfelel a jóval nagyobb népességű Borsod-Abaúj-Zemplén, vagy Hajdú-Bihar azonos ágazata teljesítményének, s alig marad el Fejér megye hasonló adata mögött. Harmadik helyre a közigazgatás kívánczik, míg a negyedik meghatározó szolgáltató ágazat, mely komoly arányt csupán Csongrád megyében ér el a régióban az oktatás. Ez esetben a Szegedi Tudományegyetem országos léptékkal mérve is kiugró jelentősége tükröződik a GDP magas ágazati arányában (9,2%), melynél magasabbat az országban csupán Baranyában regisztráltak.

Összességében, a megye ágazati szerkezetében meglévő sajátos vonások egyik oldalról a természeti adottságokhoz igazodó specializáció következményeként, másrészt a terciarizációs folyamat megyénként eltérő módon és ütemben végbement átalakulásának eredményeként jöttek létre, s váltak karakteressé.

¹² A KSH ágazati besorolása alapján – a betűvel jelölt tevékenységi köröket tekintve egy ágazatnak.

A beruházási aktivitás Csongrád megyében

A beruházások általános jellemzői a régióban és a megyében

A régió megyéi a rendszerváltás idején az országos beruházásokból 10,5 a vidékiekből közel 15%-kal részesedtek. Előbbi arányt csak a 2003-as év folyamán sikerült újra elérni, míg utóbbit – a hazai területi folyamatok érdemi áttrendeződése következtében – megközelíteni sem sikerült. Az 1996-2003 közötti időszakot tekintve a beruházásokból való részesedés mélypontja az 1998-2000 közötti évekre esett, amikor a régió részesedése országosan 8, a vidéken belül 11% alá esett, messze elmaradva a népesség aránytól, de közelítve a bruttó hozzáadott értékhez való hozzájárulás mértékét. Hasonló gyors leépülés és lassú, visszaesésektől sem mentes felzárkózási folyamat jellemezte Csongrád megyét is.

Ennek oka alapvetően abban kereshető, hogy az ország nyugati és északnyugati megyéiben, valamint a fővárosi agglomerációban a gazdaság stabilizálódása 1992-1995 között nagyrészt végbement, majd az évtized közepétől egy dinamikus fejlődési szakasz kezdődött – nagyrészt a térségbe települt külföldi tulajdoni többséggel működő nagy- és közép vállalatok kiugró növekedése révén – melyet kifejezetten erős beruházási aktivitás alapozott meg, illetve tartott fenn egészen a világgazdaság általános lassulását eredményező 2001-es évig.

A megye gazdasági folyamataiban ehhez képest lényeges eltérések tapasztalhatók (30. táblázat). A gazdasági stabilizáció időszaka kitolódik a fejlettebb régiókhoz képest, nagyjából a kilencvenes évek utolsó harmadában teremtdtek meg a lehetőségei egy nem kiugróan dinamikus növekedésnek. 2001-től kezdve mindezt a beruházási adatok is jelzik. Nem csupán abszolút értékben nőnek a befektetések, hanem az országos és vidéki beruházásokból való részesedés is növekedésnek indult, ami kifejezetten kedvező folyamat, különösen, ha tekintetbe vesszük, hogy a növekmény nem a világgazdasági válság éveire (2000-2001) koncentrálódik¹³, hanem az újra fellendülő és magára találó konjunktúra időszakára.

Bár a megye beruházási aktivitása emelkedett a legutóbbi években, a mértéke továbbra is elmarad a lakosságszám aránytól, de kismértékben már felülmúlja a GDP-ből való részesedést. A megerősödött beruházási tevékenység megalapozhat egy, a jelenleginél dinamikusabb fejlődési pályát, mely hosszabb távon Csongrád megye lassú felzárkózását eredményezheti a fejlettebb hazai régiókhoz¹⁴.

¹³ Ezekben az években az exportvezérelt fejlődési pályán futó régiók beruházási aktivitása ugyanis reálértékben csökkent, döntő mértékben a külföldi tulajdonú vállalkozások инвестиációinak visszafogása következtében.

¹⁴ A 2004-es nem végleges beruházási adatok sajnos a folyamat megtörését jelzik, s ma még nem látható, hogy ez a váltás csupán átmeneti, vagy tartós trendforduló lesz-e.

A beruházások megoszlása fő csoportok szerint

A beruházások forrásainak megoszlása a térségben több sajátos vonást hordoz, mely egyértelműen eltér az ország fejlettebb, iparosodottabb térségeitől. Általában igaz, hogy a jogi személyiségű vállalkozások (a gazdaság legfontosabb szereplői) aránya a beruházásokon belül számottevően alacsonyabb az országos átlagnál¹⁵, s ennél is nagyobb mértékben marad el a nyugati-északnyugati megyék hasonló mutatói mögött.

Míg a rendszerváltás korai éveiben Csongrád megyét a jogi személyiség nélküli vállalkozások kiugró aktivitása jellemezte, mely részben ellensúlyozta a nagyobb gazdasági egységek mérsékelt aktivitását, addig 1996-2000 között ez a kiemelt szerep megszűnt¹⁶, s a trend belesimult az országos átlagba. Az ezredforduló után megélénkülő beruházási tevékenység Csongrád megyében megjelenik ebben a csoportban, s a fejlett megyékhez mért felzárkózás üteme és mértéke is szignifikáns 2000-2003 között. A vizsgált időszak végére érdemi elmaradás csupán Győr-Moson-Sopron, kisebb léptékben Veszprém és Fejér megyékkel szemben áll fenn, a fejlett régiók többi megyéjéhez képest a lemaradás teljes mértékben megszűnt.

A befektetések országos átlagnál magasabb aránya származik a költségvetés forrásaiból. Ezen belül a központi kormányzat szerepvállalása átlagosnak mondható, míg a helyi önkormányzati szféra szerepvállalása 70% körül ingadozott, mely az utolsó négy év során szinte állandónak bizonyult. Bár a költségvetési szféra aránya viszonylag magas, a források abszolút értékben számolt nagysága elmarad a nyugati megyékre fordított összegek mögött. Különösen a kilencvenes években feltűnő a központi költségvetés egyértelmű területi preferenciája a Dél-Alföld rovására és a nyugati-északnyugati megyék javára. A 2000. évtől kezdve lassú trendváltás következik be, megnő a költségvetési források beáramlásának üteme a régióba (ez a relatíve fejlettebb Csongrád megyét alig érinti), illetve fokozódik a helyi önkormányzatok beruházási aktivitása is (ez részben a területfejlesztési források növekedésével magyarázható). A trendváltás azonban csak a vizsgált időszak végére teljeseedik ki, a 2003-as évre szignifikáns előny mutatkozik a régió megyéi javára a költségvetési források elosztása kapcsán, miközben a hazai léptékkel fejlettnek tekinthető megyékben e források nagysága mérséklődik.

¹⁵ Ez alól csak kevés kivétel akad: 1994-ben, illetve 1996-1998 között mutatható ki az országos átlagnak megfelelő, vagy azt közelítő részesedés.

¹⁶ A kiegyenlítő szerep legtovább Bács-Kiskun megye esetében volt megfigyelhető, ahol a jogi személyiség nélküli vállalkozások még 1997-2000 között is – igaz egyre szerényebb mértékben – emelik az átlagos beruházási szintet.

Ha a költségvetési források magas arányával jellemezhető megyék körét kívánjuk megrajzolni, akkor Csongrád 2000-2003 között kerül „kedvező” pozícióba. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy Győr-Moson-Sopron 1992-1994 között, Zala 1995-1996 között, a főváros 1995-2003 között folyamatosan kiemelten támogatott terület volt.

A beruházási aktivitás számottevő hányada kötődik a megyében az egyéni gazdasági tevékenységhez (pl. agrárium), illetve a háztartásokhoz. Ennek nagyságrendje azonban éppen 1996-ig haladja meg a fejlett megyékben mért hasonló adatokat. Ettől kezdve – a jövedelmekben megjelenő különbségek folyamatos növekedésének következtében – a lemaradás egyre erőteljesebb, ami csúcspontját 2002-ben éri el. Bár 2003-ban a területi különbségek valamelyest mérséklődtek (véltetően a központi kormányzat által felvállalt, s még részben a 2002-es évhez köthető központi béremelések eredményeként), ám ennek léptéke csekély, s tartós trendváltásról véltetően nem beszélhetünk.

Meg kell jegyezni, hogy mind országosan, mind a Dél-Alföldön, vagy Csongrád megyében a nonprofit szféra szerepe a beruházásokban marginális, tartós növekedésről, a szféra szerepének felértékelődéséről nem beszélhetünk.

A fajlagos beruházási aktivitás a rendszerváltás időszakában

Csongrád megye esetében az országos átlagtól elmaradó fajlagos beruházási adatok nem a rendszerváltás korszakában alakultak ki és állandósultak, ez a sajátos vonás már a korábbi évek-évtizedek során is folyamatosan megfigyelhető volt, köszönhetően a gazdasági struktúra egyedi vonásainak, a településrendszer alföldi jellegének. Ez a vonás a kilencvenes évek folyamán a régió megyéiben felerősödött, markánsabbá vált. Az évtized közepétől kezdődően a magas fajlagos beruházási értékek egyre inkább a három fejlett régióban koncentráálódtak, s az ország déli és keleti térségeiből csak elvétve került fel megye az átlagnál kedvezőbb mutatókkal a listára. A fajlagos adatokat tekintve a Dél-Alföld megyéi, közté Csongrád is leginkább a másik alföldi régióval és Nógrád megyével mutatnak hasonlóságot.

A fajlagos adatok – melyek az országos átlagtól rendre számottevően elmaradnak – a vizsgált időszakban a megye esetében kiugrásokat (aktív) és mélypontokat (passzív évek) mutatnak. A megye fajlagos beruházási értékei az országos átlag kétharmada-négyötöde között ingadoznak, mely a 2000-2001-es mélypontot kivéve az egész időszakra jellemző volt. 2001 óta egyértelmű jelei mutatkoznak az élénkülésnek, ami a fajlagos adatok 15-16%-os közeledését eredményezték az országos átlaghoz. A régió megyéi közül a rendszerváltás időszakában csaknem végig Csongrádot jellemezték a magasabb fajlagos beruházási adatok¹⁷.

¹⁷ Leszámítva a 2000-2001-es éveket, amikor előbb Bács-Kiskun, majd Békés is elékerült egy rövid időre.

Az élelmiszergazdaság átalakulása

Területfelhasználás, művelési ágak

1996 és 2003 között Csongrád megye terület-felhasználásának változásában többnyire hasonló tendenciák érvényesültek, mind a Dél-Alföld egészén, illetve, országosan. Csökkent a *mezőgazdasági terület* aránya (76,2%-ról 72,8%-ra, úgy, mint országosan, de mérsékeltebben, mint a régióban); nőtt az *erdőterületek* aránya 7,1%-ról 7,7%-ra, az országos gyarapodásnál kisebb mértékben, s a régiótól kissé elmaradva. A *nádasok és a halastavak* összterülete kismértékben nőtt (0,4%-ról 0,6%-ra, illetve 0,8%-ról 0,9%-ra, ugyanolyan ütemben, mint a Dél-Alföldön és az országban). A *művelés alól kivont terület* Csongrádban csekélyebb mértékben nőtt (13,2%-ról 15,8%-ra), mint a régióban, vagy országosan.

A mezőgazdasági területen belül a *szántó* művelési ág aránya 1996 és 2003 között 60,7%-ról 58,2%-ra esett vissza. (A csökkenés mértéke hasonló volt a Dél-Alföldön és Magyarországon is.) A *kert+gyümölcsös+szőlő* területe a megyében szinte alig változott (2,5%-ról 2,6%-ra, hasonló ütemben, mint a régióban, – szemben az országos csökkenő tendenciával).¹⁸ Az viszont tény, hogy a *szőlőterület* Csongrádban a felére esett vissza (1,2%-ról 0,6%-ra, nagyobb mértékben, mint a Dél-Alföldön és Magyarországon.) A *gyepterületek* csökkenése (13,1%-ról 11,9%-ra) a megyében hasonló mértékű, mint a régióban, és valamivel nagyobb, mint országosan (31. táblázat).

31. táblázat: A földterület művelési ágak szerinti megoszlása, 1996, 2003 (%)

Művelési ág	Csongrád megye		Dél-Alföld		Magyarország	
	1996	2003	1996	2003	1996	2003
Szántó	60,7	58,2	59,0	55,7	50,7	48,5
Kert	0,4	1,0	0,3	1,0	1,1	1,0
Gyümölcsös	0,9	1,0	0,8	0,9	1,0	1,1
Szőlő	1,2	0,6	2,4	1,6	1,4	1,0
Gyep	13,1	11,9	13,5	12,3	12,3	11,4
Mezőgazdasági terület	76,2	72,8	76,0	71,5	66,5	63,0
Erdő	9,4	10,0	11,3	12,3	19,0	19,1
Nádas	0,4	0,6	0,5	0,7	0,4	0,6
Halastó	0,8	0,9	0,4	0,5	0,3	0,4
Termőterület	86,8	84,2	88,3	84,9	86,2	83,1
Művelés alól kivont terület	13,2	15,8	11,7	15,1	13,8	16,9
Összes terület	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv 1996; 2003.

¹⁸ A pontos összevetést a kert kategóriában az időközbeni statisztikai módszertani változtatás nem teszi lehetővé, sőt, ugyanezért a szántó és a kert+gyümölcsös+szőlő változásainak értékelése is csak hozzávetőleges lehet.

A művelés alól kivont terület kategóriájában döntő a települések beépített területeinek kiterjedése. A vizsgált időszakban – a megyei főmérnöktől kapott információk szerint – Szegeden a Makóra vezető úttól északra, valamint az északi, egykori zártkerti övezetben, Hódmezővásárhelyen pedig a város északkeleti részén, a vasútvonal menti részeken történt jelentősebb lakóterületi bővítés. A megyében növekvő gond a szemételepek, valamint – főként Hódmezővásárhelyen – az agyaggödrök rekultivációjának szükségessége. Sajátos megoldandó társadalmi, gazdasági, infrastrukturális, környezeti feladatot jelent a *tanyák* helyzetének javítása. Számuk a megyében 2004 elején 21.385 volt.

Településenként és kistérségenként vizsgálva a szántóterületek növekedése 1998 és 2003 között (adatok e két évre állnak rendelkezésünkre) néhány Szeged környéki községben, valamint Csanyteleken, Eperjesen és Nagylakon következett be, csökkenése viszont a Mórahalmi és a Kisteleki kistérségek néhány településében (Bordány, Üllés, Ásotthalom, illetve Pusztaszer, Csengele, Kistelek) (25. ábra). Az erdőterületek jelentősebb növekedése többnyire ugyanazokon a településeken és kistérségekben regisztrálható, ahol a szántó aránya csökkent (26. ábra).

A kert+gyümölcsös+szőlő művelési ágban a legnagyobb növekmény Bordány estében figyelhető meg 12,0%-ról 17,8%-ra (elsősorban a gyümölcsös-telepítések révén), de Zákányszéken és Zsombón is jelentős ültetvény-bővítések voltak. Pusztamérgesen viszont mind a gyümölcsös-, mind a szőlőterületek csökkentek. A gyepterületek intenzívebb csökkenése Deszken, Kübekháza, Tiszaszigeten, Klárafalván és Mindszenten volt megfigyelhető – szinte kizárólag a szántók „javára”. (Igen csekély mértékű növekedés pedig néhány településen jelentkezett.)

Csongrád megye élelmiszergazdasága

Csongrád megye gazdaságnak hagyományosan fontos területe az élelmiszergazdaság, amelynek bázisát a kiváló adottságokat –a jó minőségű talajokat és a kedvező éghajlati tényezőket kihasználó mezőgazdaság nyújtja. Habár a megye élelmiszergazdaságának –mind méretét, mind struktúráját illetően – stratégiai jelentősége továbbra is fennmaradt, az elmúlt évek során veszített meghatározó jellegéből. A mezőgazdasági termelés visszaesésében és a GDP-hez való hozzájárulás csökkenéséhez más szektorok erősödésén túl a technikai – technológiai megújuláshoz szükséges tőke hiánya, a jövedelmezőség állandó csökkenése, az időként jelentkező belvíz (2000) és aszály (2003), továbbá az élelmiszeripari recesszió játszottak/játszanak szerepet, amely a mezőgazdasági termékek iránti kereslet jelentős kereslet csökkenés formájában gyűrűzött be a mezőgazdaságba. Az országosan hasonló ütemű

visszaesés következményeként továbbra is ez a régió termeli meg az ország mezőgazdaságából származó GDP-jének csaknem negyedét. A régióban továbbra is Csongrád megyében van a legkisebb súly a mezőgazdaságnak, de ezzel együtt is az agrárágazat az országos átlagot meghaladó fontosságú (32. táblázat).

A mezőgazdaságban tartozó gazdasági szervezetek száma a Dél-Alföld régióban a legnagyobb (8525 db), ami 7,8%-kal magasabb, mint a sorrendben második Észak-alföldi régió. A megyei összehasonlításban Csongrád megye helyzete már nem ilyen domináns, mert csak a hatodik helyen található ezen összehasonlításban. Sőt 1996-hoz képest egy enyhe csökkenés is megfigyelhető (2,25%-os), amelyet az egyéni vállalkozók számának 5,98%-os fogyatkozása eredményezett. 2003-ban a megyében működő mezőgazdasági vállalkozások közül 407 gazdasági társaság, 75 szövetkezet és 1838 egyéni vállalkozó volt. A megyében a földművelő gazdaságok száma túlnyomó többségében egyéni gazdaság, míg a gazdasági szervezetek általában vegyes gazdaságok.

A mezőgazdasági foglalkoztatottak aránya az összes aktív keresőből a három dél-alföldi megyében jóval meghaladja az országos átlagot. Míg országos szinten a foglalkoztatottaknak csak 3,9%-a dolgozik a mezőgazdaságban, addig ez a Dél-alföldi régióban 8,0% (280.000 fő). Ez a teljesítményhez hasonlóan csökkenést jelent 1996-hoz képest, melynek okai a korábban részletezett teljesítmény és jövedelmezőségi adatokra vezethetők vissza. Míg 1996-ban az országban a keresők 8,0%-a dolgozott a mezőgazdaságban, addig ez most már nincs 4%, Dél-Alföldön pedig 15,7%-ról 8,0%-ra csökkent az arány. A megyei adatokat vizsgálva megállapítható, hogy arányaiban a Csongrád megyei foglalkoztatottak csökkentek a legnagyobb mértékben e szektorban (15,3%-ról 5,9%-ra). Sőt a megyében még az országos ütemnél is gyorsabb a csökkenés (33. táblázat).

Mezőgazdasági szempontból a természeti adottságok kiemelkedően előnyösek. Különösen igaz ez a megye szántóterületeinek minőségvizsgálatakor, mivel a szántóföldek több mint a fele 25AK/ha értékű, amely kiemelkedően magas az országos átlaghoz viszonyítva (27. ábra). A régió ebben a mezőgazdasági mutatóban is vezetőpozíciót foglal el, amely elsősorban a csongrádi szántókat is felülmúló békési földeknek köszönhető. A megyében vannak kiugróan alacsony aranykorona értékű szántóterületek is (pl.: Pusztamérges 6,71 AK/ha; Üllés 5,76 AK/ha; Zákányszék 6,34 AK/ha), de a meghatározó a 25 AK/ha és az a fölötti területek, sőt számos település rendelkezik 30AK/ha fölötti minőségű földekkel (pl.: Hódmezővásárhely 30,42 AK/ha; Makó 30,51 AK/ha; Szeged 39,98 AK/ha; Apátfalva 38,65 AK/ha). A kedvező talajviszonyok mellett Csongrád megye adottságai a hőellátottság, illetve a napsfénygazdagság tekintetében is előnyösek. 2002-ban a napsütéses órák számát, illetve az

átlagos középhőmérséklet tekintve a három legjobb adottságú megye között volt. Viszont a csapadék mennyisége, éven belüli eloszlása és az egyes évek közötti drasztikus mennyiség – ingadozása továbbra sem kielégítő, sőt korlátozó termelési tényező. A megye területéből jelenleg, mintegy 35 ezer ha öntözhető, melyből 20 ezer ha az ún. lineáris, illetve csévélfelhő öntözés, de terjed a zöldség- és gyümölcsstermesztésnél is a víztakarékos mikroöntözés.

A fent ismertetett természeti adottságok ellenére a megye főbb szántóföldi növényfajtáinak a termésátlaga folyamatosan csökkenő tendenciát mutat, amelyek részben vis major eseményekre is visszavezethetők (pl.: belvíz, aszály). Ez a regionális szinten is megfigyelhető. 2003-ban a megyében a meghatározó jelentőségű növényfajták, mind kisebb termésátlagot produkáltak, mint 1 évvel korábban. Sőt a búza, a kukorica és a burgonya termésmennyisége úgy csökkent, hogy közben a betakarított terület nőtt. Figyelemreméltó továbbá, hogy az 1996-2000-ig terjedő időszakhoz képest még nagyobb ütemű a visszaesés (főleg a három legfontosabb őszi betakarítású növény: a búza, kukorica és az őszi árpa terén) (34. táblázat). A fent vizsgált növények tekintetében a gazdasági szervezetek a burgonyát kivéve, mind nagyobb termésátlagot produkáltak, mint az egyéni vállalkozók, ami főleg méretgazdaságossági (lásd birtokméretek) és gépesítettségi okokra vezethető vissza. Különösen aggasztó a tendencia, ha ugyanezen időszakot országos szinten vesszük bázisul, ahol sokkal kisebb ütemű csökkenést figyelhetünk meg, sőt néhány növény (pl.: cukorrépa, burgonya) termésátlaga enyhén nőtt a vizsgált terminusban (35. táblázat).

Az állatállomány '90 években tapasztalt drasztikus visszaesési üteme a tárgyalt időperiódus végére mérséklődött, sőt a juh és a tyúk állománya egyértelmű növekedésnek is indult (36. és 37. táblázatok). A kedvezőtlen megtérülési mutatók, az egyre szigorodó előírások, az egészséges termelési pályák hiánya mind kedvezőtlenül hatott/hat az állattartókra és ennek köszönhető, hogy néhány faj állománya még mindig csökken. A nagyüzemi állattartó telepek egy része felszámolásra került és az új induló egyéni és társas vállalkozásoknak csak kis része volt hajlandó ebbe a tőkeigényes és a vevőknek teljesen kiszolgáltatott ágazatba pénzt fektetni. A térség állattenyésztésének a színvonalát alapvetően meghatározza a Hód-Mezőgazda Rt magas színvonalú tenyésztési és tartási munkája, az általa kibocsátott tenyészállatok minősége. Kiemelkedő a tejtermelés tekintetében a szegvári Puskin Tej Kft, a sertésenyésztésben a Pankotai Agrár Rt, a baromfitenyésztésben a szentesi Árpád Agrár Rt. A feldolgozás tekintetében domináns a szegedi Pick Rt. (sertés) és a szentesi Hungerit (szárnyasok), melyek a sertés és a baromfi ágazat termelőinek jelentős részét integrálják. Az elmúlt évek állat állományának az alakulását, a gazdálkodó szervezetek, illetve az egyéni vállalkozók által tartott állatmennyiséget és 100 hektárra jutó állatok számát

a mellékelt táblázat mutatja (37. táblázat). Az állatállomány takarmányozási céljaira a szántóterület 6-8%-án termelnek kifejezetten tömegtakarmányokat (silókukorica, lucarna).

A földterület, mint az ágazat termelésének alapját biztosító termelési tényező a megfelelő mértékben áll a gazdálkodók rendelkezésére. A mezőgazdasági terület lakossághoz viszonyított aránya továbbra is alig tér el az országos és regionális átlagtól, de az ország termőterületeinek a 20,68%-a a régióban található, ami kimagaslóan a legmagasabb érték. Megyei összehasonlításban Csongrád már csak a 9. helyen áll a megye 4,91%-kal. A szántóterület mind az országos (63,16%), mind a regionális (70,15%) átlagot messze meghaladó részt foglal el a művelt területből a megyében (74,22%). A vizsgált időszakban mindhárom területi szinten (országosan: 51%-ról 63,16%-ra; Dél-Alföld: 57,2%-ról 70,15%-ra; Csongrád megye: 60%-ról 74,22%-ra) nőtt a szántóterület aránya a művelési ág szerinti szerkezetben. Csongrád megyében az összes földterület 54,27%-át egyéni gazdálkodók, míg 45,72%-át különféle mezőgazdasági tevékenységet folytató gazdasági szervezetek hasznosítják (39. táblázat). Ez minimális változást mutat az 1996-os állapotokhoz képest, amikor is a 53%-47% volt az arány. A szántóterületnek az 56,83%-a, az erdőterületnek 34,82%-a, a gyepterületnek az 51,03%-a, a szőlőterület 90,08%-a, a gyümölcsösöknek 89,42%-a, míg a kertterületnek a 99,1%-a van magángazdálkodók kezében a megyében. A birtokviszonyok az elmúlt évtized közepén tapasztaltakhoz képest csak az erdő (25% volt) és a gyepterület (65,6% volt) vonatkozásában mutat lényegi elmozdulást egyik, illetve másik oldalra! Továbbra is megállapítható, hogy a belterjes művelési ágak (kert, gyümölcs, szőlő) területének hasznosításában még mindig kiemelkedően domináns az egyéni gazdálkodók szerepe (28. és 29. ábrák)!

A birtokkoncentráció a megyében is (ahogy országos szinten) nagy különbséget mutat a gazdálkodási forma szerint. Az elmúlt évek során a különböző kormányzati intézkedések hatására enyhe csökkenés mutatkozik a különbségekben, de a nagyságrendi különbség így is fennmaradt. Ez is oka annak, amit már fent említettem, hogy a gazdálkodó szervezetek által produkált termésátlagok magasabbak, mint az egyéni gazdálkodók termés átlagai. A gazdasági szervezetek átlagos birtok méretei a különböző művelési ágak szerint, mind az országos, mind a regionális adatok alatt maradnak, míg az egyéni gazdaságok az országos értékek felett vannak, de a regionális átlagokat nem érik el, köszönhetően elsősorban a szétaprózódott szántóterületeknek (40.a. és b. táblázat). Ezzel együtt, az egyéni gazdálkodók kezében lévő átlagos földterület már 2000 és 2003 között is lényegesen növekedett, melynek oka csak kisebb mértékben a gazdálkodó szervezetek részesedésének visszaesése a művelt

területből, sokkal inkább a gazdálkodók számának látványos csökkenése volt. Az egyéni gazdák korszerkezetét tekintve a folyamat további lendületet vehet a következő 15 év során.

39. táblázat: A különböző művelési ágak tulajdonosi szerkezete Csongrád megyében (%)

	Egyéni gazdálkodók használatában lévő						
	Összes terület	Szántó	Gyep	Kert	Szőlő	Gyümölcs	Erdő
1996	53,0	57,0	65,6	99,4	-	89,2	25,0
2003	54,3	56,8	51,0	99,1	90,1	89,4	34,8
	Gazdasági szervezetek használatában lévő						
	Összes terület	Szántó	Gyep	Kert	Szőlő	Gyümölcs	Erdő
1996	47,0	43,0	34,4	0,6	-	10,8	75,0
2003	45,7	43,2	49,0	0,9	9,9	10,6	65,2

Forrás: Csongrád Megyei Statisztikai Évkönyv 1996; 2003.

40.a. táblázat: A földterület átlagos mérete a gazdálkodási forma és a terület nagysága szerint, 2000 (ha)

Megnevezés	Gazdasági szervezet				
	Országosan	Dél-Alföld	Csongrád	Békés	Bács-Kiskun
				megyében	
Szántó	506,93	505,53	438,39	575,76	493,39
Gyümölcsös	35,74	21,71	13,63	8,70	28,54
Termőterület	663,00	685,17	555,66	616,28	868,72
	Egyéni gazdaságok				
	Országosan	Dél-Alföld	Csongrád	Békés	Bács-Kiskun
Szántó	3,11	3,99	3,35	5,35	3,50
Gyümölcsös	0,37	0,58	0,69	0,18	0,68
Termőterület	2,74	3,39	3,02	3,57	3,47

Forrás: KSH ÁMÖ.

40.b. táblázat: A földterület átlagos mérete a gazdálkodási forma és a terület nagysága szerint, 2003 (ha)

Megnevezés	Gazdasági szervezet				
	Országosan	Dél-Alföld	Csongrád	Békés	Bács-Kiskun
				megyében	
Szántó	384,85	377,75	373,44	425,54	336,26
Gyümölcsös	30,11	18,49	12,55	9,38	22,19
Termőterület	503,06	492,86	459,87	443,71	551,31
	Egyéni gazdaságok				
	Országosan	Dél-Alföld	Csongrád	Békés	Bács-Kiskun
Szántó	4,42	5,34	4,19	7,26	4,82
Gyümölcsös	0,66	0,96	0,88	0,30	1,27
Termőterület	3,33	4,38	4,00	5,02	4,20

Forrás: KSH GSZÖ.

A megye statisztikai kistérségeinek differenciáltságát továbbra is meghatározzák az egyes területek természeti adottságai. Míg a Makói, Szentesi, Hódmezővásárhelyi

kistérséghez tartozó területek, általában igen jó minőségű termelőfölddel rendelkeznek, addig a megye nyugati felén lévő kistérségek (Csongrádi, Mórahalmi, Szegedi, Kisteleki) területein a jóval rosszabb minőségű talajadottságok a termelőket a keleti kistérségekhez képest más, összetettebb termékszerkezet kialakítására ösztönözték, amely a termelési szerkezet, a tulajdonviszonyok, az intézményrendszer heterogén jellegében tükröződnek. Az idővel kialakult termelési struktúrák a vizsgált időszakban erősödtek, lényeges elmozdulás nem tapasztalható, ami azt jelenti, hogy míg a megye keleti felén lévő kistérségekben a szántóföldi növénytermesztés és az állattenyésztés dominál, addig a nyugati kistérségek a szőlő-, zöldség-, gyümölcs-, és virágtermesztés területén meghatározó jellegűek. De természetesen a makói kistérségben továbbra is kiemelkedő körzete a vöröshagyma- és a fokhagymatermesztésnek. Az egész régióban meghatározó jelentőségűek az üveggel és fóliával borított gazdaságok, de hagyományai alapján innen is kiemelkedik a szentesi kistérség. A gyümölcstermesztés területén a mórahalmi, kisteleki és a szegedi kistérség szerepe számottevő (41., 42. és 43. táblázatok). Meghatározó – a megyéhez köthető – fajok az őszibarack és az alma, előbbi termény országosan is jelentős termőterületét a szatymazi tájkörzetben találjuk.

41. táblázat: A megye kistérségei közötti differenciálódás az agrárszektorban, 2000

Megnevezés	Állattartó gazdaságok száma (%)	Földművelő gazdaságok száma összesen (%)	Ebből egyéni gazdaság (%)	Szántó- és szántóként használt kert(%)	Szőlőterület összesen (%)	Szántót használók száma(%)
Csongrádi	8,81	9,03	9,02	8,23	33,40	9,58
Hódmezővásárhelyi	14,75	13,44	13,46	21,37	2,51	10,65
Kisteleki	9,58	9,55	9,60	5,94	13,64	10,56
Makói	20,07	19,59	19,63	19,79	0,71	20,10
Mórahalomi	15,17	15,78	15,85	8,10	36,83	18,21
Szegedi	18,44	20,17	20,07	16,28	10,08	19,34
Szentesi	13,18	12,44	12,37	20,29	2,83	11,58
Összesen	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Forrás: KSH ÁMÖ.

A termelés és értékesítés újraszervezésének mintapéldája – a Mórakert Termelői Értékesítő Szövetkezet

Az 1995. tavaszán alakult meg a Mórakert Termelői Értékesítő Szövetkezet dán és német minta alapján. A szövetkezet alapszabályában is eltér a magyar szövetkezeti hagyományoktól. Alapvető célja, hogy az öngazgatás keretén belül segítse az egyéni gazdálkodást, miközben nem vállalja át a termelés felelősségét, ugyanakkor az értékteremtő

folyamat minden fázisában szakmai tanácsadást nyújt, erőforrásokat koncentrálnak, a rendszerben képződött termékeket értékesíti.

Az új típusú családi gazdálkodásokra alapuló szövetkezet a tagokkal már összel keretszerződést köt, és erre szervezi az értékesítést. A gazdaszövetkezet *zöldség-gyümölcs termékpályás szövetkezet* kialakítását tűzte ki célul. Lényeges eleme a működésnek, hogy a tagok felé non-profit módon tevékenykedik, tehát kizárólag a költségei megtérülésére törekszik. Nyitott tagsági elvet gyakorolnak. Az egy tag, egy szavazat elve érvényesül. A taglétszám folyamatosan gyarapszik, jelenleg több mint 700 tagja van már a Szövetkezetnek. Nagy hangsúlyt fektetnek a minőségi követelményekre, a pultálló termékek előállítására. Bevált módszer a termelői kódszám alkalmazása a minőségi reklamáció forrásának kiderítése céljából.

A Mórakert Szövetkezet a termelésirányítás, a feldolgozás, a logisztika és az értékesítés terén szerzett tapasztalatainak és kivívott gazdasági pozíciójának eredményeként 2000-től előzetesen, 2002-től véglegesen elismert zöldség, gyümölcs termelői, -értékesítő szervezetként (TÉSZ-ként) tevékenykedik.

Eddigi munkájuk eredménye, hogy 16.000 négyzetméter alapterületű, 10 ezer tonna kapacitású fedett, modern és részben hűtött tárolóval, hűtőházzal, válogató, osztályozó és csomagoló gépparkkal rendelkeznek. Az input anyagok – a vetőmag, a permetezőszer – beszerzése közösen történik, így 10-12 %-os költségmegtakarítást érnek el. Mivel azonos vetőmagot használnak a gazdálkodók, viszonylag homogén, jó minőségű árut tudnak termelni. Évente 50 ezer tonna áruval jelennek meg többségében hazai piacon. Az export piacokon elért árbevétel aránya közel 10%, a főbb exportpiacokat Németországban, Ausztriában, Olaszországban találták meg.

Az iparban zajló folyamatok

Bár a 20. század hetvenes éveitől kezdődő időszakban – mely egyes közgazdasági iskolák szemében új hosszútávú gazdasági ciklusként jelenik meg – az ipar gazdaságon belül betöltött szerepe a számok tükrében lényegesen csökkent (lásd a fent említett indikátorokat), s a kutatók zöme elfogadta a poszt-indusztriális társadalom és –gazdaság megjelenését, valójában az ipari tevékenységek kulcsszerepe alig módosult. Sokkal inkább arról van szó, hogy a korábban alacsony szintű hatékonysággal, zömmel lokális, vagy regionális piacokon mozgó szolgáltató tevékenységek váltak egyre szervezettebbé, nemzetközibbé, iparszerűbbé,

melynek révén domináns szerephez jutottak a termelésben, foglalkoztatásban, vagy a beruházások terén.

Az ipar kiemelt szerepe továbbra is megmarad, azonban a terméklánc térbeni folytonossága ma már nem feltétele a hatékony termelésnek. A globális piacon mozgó, globális piacra termelő nagyvállalatok egyre inkább azt a stratégiát folytatják, hogy az alapanyag beszerzéstől az alkatrészek gyártásán, összeszerelésén át a marketing bizonyos elemeiig a termelési láncot felbontják, s elsősorban a kulcsfontosságúnak tekintett kutatási, fejlesztési, dizájn, stratégiai tervezési és –döntéshozási, valamint egyes marketing feladatokat tartanak saját kezben, míg a nem kulcsfontosságúnak tartott elemek helyét bonyolult gazdaságossági számítások alapján igyekeznek megtalálni az éppen átlátott világgazdaságon belül. E befektetési stratégiák motivációiról készített elemzések változatos stratégiákat tártak fel még a szűkebben vett iparon belül is, melyek tértől és időtől egyáltalán nem függetlenül léteznek.

Országos és nemzetközi szintű specializációk

A rendszerváltás idején a régió legfejlettebb ipari bázisával Csongrád megye rendelkezett, melyet alátámasztott az élelmiszeripari ágazatok relatíve kisebb súlya, az ágazatok közül kiemelkedő vegyipari és gépipari tevékenységek viszonylag magasabb súlya, valamint az energetikai tevékenységekben betöltött regionális csomóponti szerepe. Figyelmeztető lehetett volna azonban, hogy az egy foglalkoztatottra jutó termelési érték az élelmiszeriparon kívül legfeljebb az energiaiparban adódott magasnak, az alacsony termelékenység pedig később a versenyképtelenség jelének bizonyult.

Az újonnan alakuló vállalkozások között az ipari karakterű cégek aránya a Dél-Alföldön és a megyében folyamatosan alacsonyabb volt az országosnál. Ezek között a ténylegesen működő vállalkozások aránya szintén valamelyest elmaradt az országostól. A méretkategóriák közötti átfejlődés üteme pedig itt a leglassúbb. Bár a nagyfoglalkoztató (250 főnél magasabb létszámú) egységek száma mindenhol mérséklődött, a megyében az egyik legalacsonyabb a kisméretű üzemből (10-49 fő) középüzemmé (50-249 fő) fejlődött cégek száma, valamint a mikroméretű vállalkozásból (1-9 fő) kisvállalkozássá kinőtt cégek száma is, legalábbis az iparban. Úgy tűnik, vagy a választott tevékenységi kör, vagy a helyi és térségi piac, vagy a külső piacokon megjelenő versenytársak okán, de a régió ipari vállalkozásai kisebb növekedési potenciállal rendelkeznek, mint az ország többi térségének társaságai.

A termelés, a hozzáadott-érték, a foglalkoztatás és a termelékenység alakulása

Az ipari termelésben országosan 1993-tól kezdve folyamatos a növekedés, éves szinten 3% alá még a világgazdasági recesszió által érintett években (2001, 2002) sem esett a fejlődés üteme, 1997-2000 között pedig egészen kiugróan évi 10% feletti ütemben bővült a termelés volumene. Bár az ezredforduló táján valamelyes lassulás kezdődött, a 2000-2004 között az ipari termelés közel felével növekedett. Csongrád megyében az ipari termelés felfutása még másfél évtizeddel a rendszerváltás után sem indult meg, sőt visszatérőek a termelés csökkenésével jellemezhető évek. Ennek eredményeként a kumulált növekmény az utolsó 5 évre Csongrádban épp, hogy eléri az országos szint negyedét, s a növekmény döntően a 2000. év kiemelkedően jó teljesítményéből fakad (44. táblázat).

44. táblázat: Az ipari termelés növekedése székhely és telephely szerint, 1997-2003(%*)

Év	Bács-Kiskun		Békés		Csongrád	
	székhely	telephely	székhely	telephely	székhely	telephely
1998	109,1	108,4	107,1	93	106,6	107,8
1999	104,0	105,4	82,6	90,7	99,8	94,9
2000	117,8	109,4	112,6	117,9	107,6	109,2
2001	120,9	107,8	105,6	95,9	102,8	103,4
2002	108,3	108,2	102,8	101,3	96,5	99,9
2003	101,7	100,3	99,1	102,7	98,3	98,6

Forrás: KSH adatai alapján Nagy Gábor számítása.

* - előző év = 100%

45. táblázat: Az ipari termelés székhely és telephely szerinti adatai és ezek aránya, 1997-2003 (Mrd Ft, %)

Év	Bács-Kiskun			Békés			Csongrád			Dél-Alföld		
	székh.	teleph.	%	székh.	teleph.	%	székh.	teleph.	%	székh.	teleph.	%
1997	110,7	221,6	200,2	106,6	196,8	184,6	159,3	209	131,2	376,6	627,4	166,6
1998	125,1	240,2	192,0	118,5	186	157,0	192,4	225	116,9	436	651,2	149,4
1999	138,2	269,6	195,1	101,7	179	176,0	199,1	230	115,5	439	678,6	154,6
2000	183,2	331,1	180,7	129,1	248	192,1	235,2	302,6	128,7	547,5	881,7	161,0
2001	236	377,3	159,9	154,1	258,5	167,7	271,2	334,4	123,3	661,3	970,2	146,7
2002	256,2	407,3	159,0	154,1	255,4	165,7	264,3	326,5	123,5	674,6	989,2	146,6
2003	269,1	432,2	160,6	153,9	269,5	175,1	272,2	333,7	122,6	695,2	1035,4	148,9
2003/ 1997	243,1	195		144,4	136,9		170,9	159,8		184,6	165,1	

Forrás: Megyei és Területi Statisztikai Évkönyvek.

A régió ipari termelési értéke 1990-ben közelítőleg 150 milliárd Ft-ra volt tehető¹⁹, melyben Csongrád megye közel 40%-os részesedése volt a legnagyobb. 2003-ra Bács-Kiskun és Csongrád megye termelési értéke közel azonossá vált előbbi gyorsabb, visszaesésektől mentes növekedése révén (270-270 milliárd Ft). A telephely szerint vizsgált ipari termelési adatok némileg más képet festenek. 1997-ben a régió ipara 627, 2003-ban már 1035 milliárd Ft-nyi termelési értéket állított elő²⁰, messze többet, mint ami a székhely szerinti adatokból következett (45. táblázat). Ez két fontos következtetésre ad lehetőséget: a régiós székhelyű ipari üzemek zömmel a saját megyéjükön belül dolgoznak, illetve a régió iparának jelentős részét (1997-ben legkevesebb 40, 2003-ban legkevesebb 33%-át) külső döntési központokból irányítják. A régió ipari fejlődése számottevő mértékben nem dél-alföldi döntési kompetenciába tartozik, arra a helyi eliteknek legfeljebb közvetett befolyása lehet. A megyék közül Csongrád ipara tűnik a leginkább függetlennek (23%)²¹.

Az ipari termelés növekedése ellenére (a valóságot jobban közelítő telephelyi adatokat tekintve) a Dél-Alföld jelentősége az ország ipari termelésében folyamatosan mérséklődik. Míg 1997-ben az össz ipari termelés 9,25%-át adta a régió, 2003-ban már 7,5%-nál is kevesebbet²². Csongrádban a csökkenés 0,7% volt 1997 és 2003 között ezzel a 16. helyet foglalja el a megyék sorában, csupán Békést, Nógrádot, Tolnát és Baranyát előzve meg. Míg 1997-1998 során Bács-Kiskun, Békés és Csongrád csaknem azonos volumenű ipari termelést realizált, addig 2003-ban Bács-Kiskun súlya 41% fölé emelkedett, miközben Csongrád arányát csökkent (46. és 47. táblázatok).

Az ipari-építőipari GDP aránya 1995-ben országosan 31,5%-ot ért el (vidéken 36%-ot), ami 1999-re 32,3%-ra növekedett (vidéken 38,5%-ra), köszönhetően a gyors és folyamatos ipari növekedésnek. A szektor ebben a fejlődési szakaszban húzóágazat szerepet töltött be a transzformációs periódusban lévő magyar gazdaságban. 2003-ra azonban az ipar és építőipar együttes aránya az értéktermelésben 30,4%-ra csökkent (vidéken 36%-ra), s a szolgáltató tevékenységek vették át – legalábbis részlegesen – a húzó szerepet. Csongrád megyében az ipari-építőipari szerep erősödése már az első periódusban sem figyelhető meg. A vidék egyes térségeit (elsősorban a Nyugat- és Közép-Dunántúl megyéit) érintő ipari konjunktúra a Dél-Alföldön elmaradt, s különösen Csongrád megye ettől eltérő fejlődési

¹⁹ Az időszak elejétől a megyei ipari termelési adatok a vállalkozások székhelye szerinti bontásban állnak rendelkezésre. A telephely szerinti bontást mutató adatsorok csak az 1997-2003 közötti időszakra követhetők.

²⁰ 1997-ben a székhely szerint számítva csupán 377 milliárd Ft-ot.

²¹ Csongrád esetében a tényleges függőség mértéke a kimutatottnál lényegesen magasabb, hiszen a székhely szerinti termelés adataiba beleszámítódik a nagy energiaszolgáltatók, vagy pl. a PICK-csoport nem a megyében végzett teljesítménye is.

²² 2004-ben a trend tovább folytatódott, az arány 7,37%-ra mérséklődött.

pályára látszott állni a kilencvenes évek végére. 2003-ra Csongrádban az országos átlagot is meghaladó ütemben mérséklődött tovább az ipar és építőipar aránya a GDP-ben.

A feldolgozóipar súlya a GDP-n belül 1995-ben országosan még nem érte el a 22,7%-ot (vidéken 26,1%), ami az évtized végére ez 23,5%-ra növekedett (vidéken 28%-ra), majd 2003-ra 22,5%-ra esett vissza a mutató értéke (vidéken 27%-ra)²³. Az időszak elején Csongrád az országos átlagot meghaladó arányt mutatott a feldolgozóipari GDP-t tekintve, ám a vidéki átlagot ekkor sem érte el. A kilencvenes évtized végére az arányok a megyében 2%-kal az országos átlag alá csúszott. 2003-ra az ipartalanodás tovább folytatódott Csongrád megyében, az országos mértéket csaknem négyszeresen múlta felül a feldolgozóipar súlyának csökkenési üteme. Ezzel Csongrád – a speciális helyzetű Tolna megye mellett – Baranya és Somogy társaságában a legalacsonyabb arányokat mutatta fel vidéken, csaknem 10%-kal elmaradva a vidéki átlagtól.

Az országos ipari GDP-nek 1995-ben még bő 11%-át (a vidékinek közel 15%-át), az évtized végén még közel 9%-át (a vidékinek 11,4%-át), 2003-ban már csupán 8%-át (a vidékinek 10,3%-át) adta a régió, ami egyértelműen jelzi a visszaszorulás mértékét. Mindez annak ellenére történt, hogy a régió ipara folyamatosan magasabb hozzáadott értéket termelt fajlagos ipari termelésre vetítve²⁴. Az ipari termelés és az ipari GDP hányadosa országosan 1997 és 2000 között látványosan csökkent, párhuzamosan a gyors ipari növekedéssel. Ennek hátterében az alacsony hozzáadott értéket termelő egységek termelésének felfutása állt, mely a mutató értékét 35,6%-ról 27,6%-ra mérsékelte. 2000-2003 között lassú emelkedés következett be (zömében 2001 után), de az index így sem kúszott fel 30% fölé. Csongrád megye rendre az országos átlag felett teljesített, ami a megyék rangsorában a középmezőnybe helyezte. Az index csökkenése jelzi, hogy a hagyományos magas hozzáadott értéket termelő ágazatok súlya csökken az ipari termelésen belül, s az átlagos hozzáadott értékük is mérséklődik, másrészt megnőtt a súlya a megyei iparban az alacsony hozzáadott értéket termelő feldolgozóipari üzemeknek. Ez utóbbi szegmens hordozza az ipari dinamikát a régióban, ez kapcsolódik a multinacionális termelési-értékesítési láncokba, ez teremt új munkahelyeket, de csak mérsékelt hozzáadott érték termelésére képes.

Az ipari ágazatokban foglalkoztatottak száma országos szinten 1997-re stabilizálódott, ettől kezdődően a növekedés vagy csökkenés mértéke általában 2%-on belül maradt. Ez a

²³ A KSH adatközlési rendszere miatt 2003-ra a bányászati ágazattal együtt jelent meg a területi ágazati GDP adatokban a feldolgozóipari adat!

²⁴ Kiugróan magas hozzáadott-érték hányadot Tolnában (Paksi Atomerőmű) és Budapesten mértek 1997-2003 között, kifejezetten alacsonyat Fejér, Komárom-Esztergom és Somogy megyékben, de Győr-Moson-Sopron indexei is rendre az alsó kategóriákba pozícionáltak a megyét.

stabilizáció a megyében nem, vagy legfeljebb rövid periódusokra valósult meg, még az új évezredben sem ritka éves szinten a 4% körüli létszámvesztés, ami nem kötődik a termelési érték volumenének változásához, inkább az egyes ipari ágazatok konjunktúra ciklusaihoz.

Míg 1997 és 2000 között az ipar országosan 100 ezer új munkahelyet teremtett, addig a Dél-Alföldön ezret! 2003-ban a régió ipari létszáma 86 ezerre csökkent (10,9%), s a csökkenés üteme lényegesen gyorsabb volt, mint az országos fogyási ráta. Csongrádban egy periódustól (1996-2000) eltekintve az ipari munkaerő kibocsátása folyamatosan magas szinten maradt, az 1990-es 53 ezerről 25,5 ezerre, kevesebb mint felére fogyott az ipari munkásság. A telephelyi adatok nagyjából 96 ezer ipari foglalkoztatottat jeleznek²⁵. Az ipar munkaerő zsugorodása nem vezet törvényszerűen az ipar jelentőségének mérséklődéséhez, hiszen (elvben) elképzelhető, hogy a folyamatosan növekvő termelékenység komoly ipari szektort tud fenntartani a helyi gazdaságban.

A fajlagos ipari termelés az országban 1993 óta folyamatosan növekszik, s csupán 2001-2002-ben csökkent a növekedés üteme 5% alá. A Dél-Alföld régióban már az 1992-es évben is stagnált a termelékenység, s azóta csaknem folyamatos a termelékenység növekedése. A növekedés azonban jó részben a foglalkoztatottak számának csökkenéséből ered, s csak másodsorban a termelés növekedéséből (az is elsősorban Bács-Kiskun megyében). Ha az utolsó fél évtized folyamatait tekintjük, a fajlagos termelési értékben Csongrád távolabb került az országos átlagtól – országosan 42%-kal nőtt a termelékenység, Csongrádban 23%-kal. Az egy lakosra jutó ipari termelési érték 2003-ban országosan 1,36 millió Ft-ra tehető, a megye fajlagos értéke 57-58%. Ilyen alacsony értékeket Bács-Kiskun, Tolna, Nógrád, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg, alacsonyabbat csak Békés és Baranya megyében találhatunk. A vizsgálható időszak (1997-2003) kezdetén Csongrád fajlagos értékei még az országos átlag 75%-a közelében mozogtak²⁶ (47. táblázat).

Meghatározó és húzó ágazatok az iparban, ipari szerkezetváltás

A rendszerváltás időszaka az egész országban a szerkezetváltásról szólt az iparban. Egész ágazatok jelentősége enyészett el, mások szinte a semmiből váltak húzó tevékenységekké, s jellemzővé vált a nagyobb ipari ágazatok közötti erőssorrend látványos átrendeződése. A nyertesek közé a gépipar egyes ágazatai (elsősorban az elektronikai és a közúti járműgyártási tevékenységek) tartoztak. A bányászat mellett egyértelmű vesztesnek

²⁵ Itt nincs akkora különbség a székhely és telephely szerint gyűjtött adatoknál, mint a termelési volumen esetében, de az eltérés szignifikáns (29,5%) 2003-ban.

²⁶ A székhely szerinti adatok 1994 és 1998 között hasonló trendet jeleznek. E mutatók szerint a leginkább termelékeny dél-alföldi megye Csongrád az országos átlag 70%-a körüli értékkel. Ez arra enged következtetni, hogy Csongrádban a helyi döntési központtal rendelkező cégek hatékonysága magasabb.

tűnik a textilipar és a cipőipar, mely az olcsó távol-keleti dömpingárukkal nem tudja felvenni a versenyt, a minőségi termékek termelésére való áttérés viszont csak kis léptékben valósult meg. Vesztesnek tűnik az élelmiszeripar is, bár a rendszerváltás és az Európai Unióhoz való csatlakozás nem egyformán érintette az egyes alágazatokat. Általában azonban elmondható, hogy az a régió, az a megye volt sikeres az ipari szerkezetváltásban, ahol a gépipari ágazatok súlya erőteljesen növekedett a termelésben és a foglalkoztatásban, miközben a könnyűipart sikerült elfogadható mértékűre zsugorítani, s megvalósítani a minőségi kissorozatú termelést.

Bár a megye iparának ágazati struktúrája számottevően átalakult 1990 óta, kérdéses a szerkezetváltás értékelése Csongrád megyében. Egyrészt az élelmiszeripar súlya alig mérséklődött a rendszerváltás óta (41-ről 37%-ra a termelésben, miközben foglalkozási súlya valamelyest még erősödött is), másrészt a gépipari tevékenységek szinte marginálissá váltak a megye iparán belül (a termelési értékből 14-ről 6%-ra mérséklődött a súlyuk), igaz a foglalkoztatási szerepük továbbra is számottevő (de mértéke ennek is csökkenő). Az országos trendekhez való igazodást jelzi a textilipar szerepének látványos visszaszorulása, de ezt nem kísérte új meghatározó ágazatok megjelenése. A vegyipar szerepe egy látványos visszaesés után az új évezredben látszik ismét növekedni, az építőanyagok, speciális nemfém termékek előállítására 1995 óta nem volt képes a súlyát növelni, a fémfeldolgozás 2000 óta egyértelműen vesztese az átalakulásnak, legfeljebb az energetikai ágazat súlyának növekedését lehet megjegyezni. Az ipari foglalkoztatásban a kisebb ágazatok közül a vegyipar és az építőanyag ipar súlya tekinthető érdeminek, az energetikai szektor termelésben elfoglalt súlyához mérten igen szerény létszámmal dolgozik (48. és 49. táblázatok).

Az ipari szerkezetváltás bár számottevően érintette a megyét és annak településeit, csak felemás eredményeket hozott. A külső impulzusok mozgatta struktúraváltás léptéke nagyon szerény volt Csongrádban, a belső mozgatóerők közül a saját forrásokra támaszkodó termékváltás, termelési profil átalakítás mértéke egészen a legutóbbi évekig elmaradt a negatív tényezők (leépítések, felszámolások, üzem bezárások) mögött. Ennek tükrében a megye csökkenő jelentősége az ország ipari teljesítményében törvényszerűnek mondható.

Az ipari beruházások alakulása

A kilencvenes évtized közepére, a stabilizáció időszakára az ipar szerepe lassú növekedésnek indult a beruházásokon belül, s a szektoron belül a dinamikahordozóvá egyértelműen a feldolgozóipar vált. Az ipari beruházások generálójává váltak a gazdasági növekedésnek, s ezt a szerkezeti átalakulást a megye nem volt képes követni. Ebben az időszakban már kifejezetten erős a polarizáció országos szinten. A fejlődésben élenjáró

megyék ipari beruházási rátája számottevően meghaladja az országos átlagot, miközben a többi vidéki térségben lassú lefelé nivellálódás indul meg.

Az évtized végére az ipar szerepe a beruházásokban tovább erősödik, országosan 27, vidéken már 30% körüli átlagos arányokkal számolhatunk. A Dél-Alföld és benne Csongrád megye fejlődési pályája ebben a szakaszban elválik az országos trendtől, Csongrád esetében az 1993-96-os időszak stagnálását 2000-re egyértelmű visszaszorulás váltja fel. E folyamat eredőjeként Csongrád a 11. helyre csúszik vissza a megyék rangsorában.

Az utolsó három évben az ipar egyértelmű húzó szerepe a beruházások növekedésére és a gazdasági fejlődésre megváltozik. 2001-ben és 2003-ban az ipari beruházások aránya látványosan csökken, visszaesik a kilencvenes évek közepi szintre. A megyében a visszaesés mértéke sokkal erőteljesebb az országosnál. Az időszak végére Csongrád az országos rangsor 12. helyére csúszik vissza, a Dél-Alföld belső homogenitása azonban erősödik. A kilencvenes évek végére kialakult sorrend, mely szerint az ipari beruházások aránya Bács-Kiskunban a legmagasabb, amit Békés és Csongrád követ, az időszak végére átalakul, ismét Csongrádban mértek magasabb arányt, s árnyalatnyival Békés került a harmadik helyre.

Az ipar meghatározó vállalkozásai

A Dél-Alföld iparában a rendszerváltás végére 130 fölé emelkedett a komoly piaci szereppel bíró ipari vállalkozások aránya²⁷. Az élelmiszeripart már 2002 végén 47 társaság képviselte a listán, míg az országosan húzóágazatnak tekinthető gépipart 26 cég, melyből azonban csupán 4 tevékenykedett a járműgyártásban, és 2 a szűkebben vett elektronika területén. A gépipar háttérágazatának tekinthető fémfeldolgozásban 9, a vegyiparban 14, a régió egyik specializációs irányához tartozó nyomdaiparban 11, a másikon az építőanyag iparban 8 nagyvállalat jelent meg. A textilipar súlyának visszaesését jelzi, hogy 9 meghatározó cégének egyike sem volt képes elérni a 4 milliárdos bevételi határt.

2004-re a meghatározó nagyvállalatok száma 160 fölé emelkedett, igaz a 4 milliárdos határt átlépő cégek száma 31-ről csupán 38-ra nőtt. A növekmény úgy jött létre, hogy 3 új élelmiszeripari, 2 építőanyag ipari, és 1-1 elektronikai, járműgyártó, bútorigipari és fémfeldolgozásban érdekelt cég került fel a listára, míg 2 klasszikus gépgyártó egység kikerült a körből. A két időszak között (alig két év alatt) rendkívül erős mozgás zajlott a listán: 65 új cég jelent meg és 33 került le onnan, ami egyértelműen a kiforratlan nagyvállalati struktúrára

²⁷ A legyűjtést a KSH, Cég-Kód-Tár adatbázisából készítettük el két időpontra (2002, 2004), s az adott évben legalább 1 Mrd Ft árbevételt elért vállalkozói kört tekintettük át benne.

utal²⁸. Ugyanakkor a nagyvállalati és a középvállalati kör számának párhuzamos bővülése mégis arra utal, hogy ezen a szinten nem csupán stabilizáció, de vélhetően szerves növekedés is elindult az ipar különböző ágazataiban.

Az egyes ágazatok közötti erőssorrend még e rövid idő alatt is számottevően változott. Az élelmiszeripari cégek száma 53-ra, a gépipariaké 33-ra növekedett, ezzel a két ágazat meghatározó szerep tovább növekedett a régió gazdaságában, ám kettejük közül a gépipar tudott arányában is erősödni. Az élelmiszeriparban kedvező jelenség a 4 milliárd feletti árbevételű nagyvállalatok számának gyarapodása. Miközben erősödött a fémfeldolgozási háttér (11 cég), a nyomdaipar (16), a nemfém ásványi anyagok gyártása (10, ráadásul két új nagyvállalati szereplő), valamint az energia-, gáz-, hő- és vízszolgáltatás szerepe (14, ebből 9 új középvállalat!), addig a hagyományos specializációhoz tartozó textilipar marginálissá vált (5), s az egyéb iparok közül is legfeljebb a bútoripar erősödését lehetett regisztrálni (5, ebből egy elérte a nagyvállalati méretet is).

A nagyvállalati székhelyek közel fele, a középvállalati kategória több mint fele Bács-Kiskun megyében koncentrálódik. Csongrád a fennmaradó cégek valamivel több mint negyedének ad otthont. A megye a vegyiparban, az energetika terén, az építőanyagok előállításában felülreprezentált. A 4 milliárdos árbevételt meghaladó cégek központjait tekintve Csongrád megyében csak a megye hagyományos városi centrumai jelennek meg cégközpontként: Szeged, Hódmezővásárhely, Szentes és Makó. Szeged (élelmiszeripar, vegyipar, energetika) mellett Szentes (élelmiszeripar, gépipar) és Hódmezővásárhely (nemfém ásványi anyagok) ipari központ szerepe emelhető ki.

Az ipari export és az ágazati versenyképesség alakulása

Az ipar versenyképességének egyik – nem kizárólagos – mércéje a *külpiaci értékesítés* alakulása. A hagyományos értelmezés szerint a magas exporthányad, illetve a folyamatosan bővülő külső értékesítés egyértelmű jele a versenyképes ipari termelésnek, hiszen nemzetközi versenykörnyezetben méretik meg az adott cég teljesítménye. E vélekedés két eleme is kérdéses: egyrészt a hazai szabályozási környezet kifejezetten liberális, így a hazai értékesítés is nemzetközi versenykörnyezetben zajlik, másrészt a globális külkereskedelmi forgalom legalább fele cégen, cégcsoporton belüli értékesítést jelent, ami eleve kizárja a versenyhelyzetet. Ezzel együtt az export alakulása, miközben a magyar piac felvevőképessége alapvetően korlátos, fontos jelzés az adott régió iparának növekedési kapacitásairól.

²⁸ E mozgásnak csak töredékére tehető a székhely megváltozásából adódó változások mértéke.

Ebben a tekintetben a Dél-Alföld ipara nem teljesített jól a rendszerváltást követő másfél évtizedben. A régiók között a második legalacsonyabb az exporthányad az iparban, s ennek változása – különösen az utolsó fél évtized folyamán – erős aggodalomra ad okot. Bár 1990-hez képest 2003-ra növekedett az ipari export aránya (29%-ról 36% fölé), ez messze elmaradt az országos átalakulás üteme mögött (26-ról 55%-ra). A régió egészének lassú növekedése mögött áll Csongrád kiugróan gyenge teljesítménye, ahol 26-ról nem egész 30%-ra nőtt a külpiazi értékesítés aránya 1990-2003 között, úgy, hogy 2000 óta a ráta stagnál.

A hagyományos ágazatok közül a textil és élelmiszeripar volt a legerősebben külpiacon orientált szektor már a rendszerváltás idején is, itt a legfontosabb problémát a piacok átstrukturálása jelentette, melyet a keleti piacok többszöri összeomlása a kilencvenes évek során tett végérvényessé. E feladatot az élelmiszeripari nagyvállalatok többé-kevésbé sikeresen oldották meg, úgy, hogy közben a hazai piacon is meg tudták tartani pozíciójukat, s a helyi kereslet növekedését is ki tudták aknázni. A textilipar, és a cipőipar azonban látványosan belebukni látszik az erőfeszítésbe, a távol-keleti import versenyé miatt.

Sajátos vonása az iparnak, hogy a máshol húzóágazatként megjelenő gépipar volt talán a legkevésbé kitéve a külpiazi versenynek a rendszerváltás előtt. Csongrád gépiparában csak a legutóbbi években kezdett emelkedni az exporthányad, ami vélhetően a cégek versenyképességének növekedését jelzi.

Az *ágazati hatékonyság* (egy alkalmazottra jutó termelési érték nagysága) szintén fontos mutatója a régió ipara versenyképességének²⁹. 1996 táján kifejezetten jó mutatókkal rendelkezett az élelmiszeripar, az építőanyag-ipar, a vegyipar és az energetikai szektor Csongrádban. A gépipari ágazatok termelékenysége minden dél-alföldi megyében átlag alatti volt, legkevésbé a csongrádi társaságok fajlagos termelése tűnt perspektivikusnak. Az ezredfordulóra némiképp átalakult a helyzet. Egyik oldalról erőteljesen megnőtt a nemfém ásványi anyagok gyártásában a hatékonyság. Kifejezetten magas maradt a hatékonyság Csongrád élelmiszeriparában, energia-szektorában, valamint vegyiparában. Alacsony termelékenységet mutatott egységesen a textilipar, az egyéb ipari tevékenység is. 2003 végére Csongrádban az energetikai szektor mellett a vegyipar és az élelmiszeripari termelés a leghatékonyabb. A megye textilipara továbbra is a hatékonysági listák végén kullog.

A régió megyéi közül az ipar egészét (bányászat-feldolgozóipar-energetika) tekintve az évtized közepétől Csongrád került az élre. Ha csupán a feldolgozóipart tekintjük, a kilencvenes évek végéig Békés, majd néhány évig Csongrád állt az élen, ám a 2003-as adatok

²⁹ Ágazati hatékonyságot csak a székhely szerinti ipari termelési adatokból tudunk számítani, s ebben a külső döntési központból irányított egységek termelékenysége – legyen az bármilyen magas – nem jelenik meg.

szerint – elsősorban a gépipari megújulás eredményeképpen – Bács-Kiskun hatékonysága lett a legkedvezőbb³⁰. Az egyes ágazatokat nézve az élelmiszeripar, a vegyipar és az energetika Csongrádban, a textilipar, az építőanyag ipar Békésben, míg a többi ágazat Bács-Kiskunban a leghatékonyabb.

Az ágazati termelékenység utóbbi fél évtizedes alakulása Csongrádban az egyéb iparokon kívül nem volt olyan iparág, ahol a növekmény elérte, vagy meghaladta volna a 40%-ot, a vegyipar 37, a fémfeldolgozás 39%-kal növelte hatékonyságát. Ugyanakkor a vezető élelmiszeripar termelékenysége átlag alatti mértékben növekedett.

Ipari parkok, vállalkozási inkubáció, logisztikai fejlesztések

A megyében 1995-2003 között 11 ipari park alakult Szegeden (öt), Csongrádon, Hódmezővásárhelyen, Kisteleken, Makón, Szentesen és Mórahalmon, utóbbiban agrár-ipari parkként definiálták a megcélzott tevékenységi kört. Bár a megye ipari parkokkal való ellátottsága az országos (megyei) átlag felett alakult, a bennük megtelepedő vállalkozások száma, létszáma, termelési értéke, exportkapacitása messze elmaradt a várakozásoktól. Néhány esetben – az első néhány év mérsékelt sikere kapcsán – felmerült az ipari park cím visszavonásának lehetősége is, de ezt (egyelőre) sikerült elkerülni. Ugyanakkor a – részben barnamezős ipari területek infrastruktúrájának hasznosítására – létrehozott ipari parkokban alig néhány valóban új vállalkozás telepedett meg. Az ott tevékenykedő cégek zöme már korábban is a városban működött, s az ipari parkba való betelepülés elsődleges vonzerejét nem a telephely, valamint létszámbővítési lehetőségek, hanem inkább a megszerezhető adókedvezmények motiválták. Az ipari parkok nagy száma nem vonzott számottevő külföldi tőkét, s környezetük nem vált vonzóvá a már működő külföldi érdekeltséggel dolgozó cégek számára sem. Egy 2003-as, az ország egészére kiterjedő felmérés alapján a Csongrád megyei ipari parkok zöme alacsony-közepes technikai színvonalon dolgozó cégek gyűjtőhelyévé vált, s ilyenformán nem szolgálta a feldolgozóipari megújulást és szerkezetváltást³¹.

Az induló vállalkozások túlélési rátáját növelő inkubációs tevékenység a régióval, vagy az ország egészével összevetve kedvező képet mutat a megyében. Öt településen (Hódmezővásárhely, Makó, Mórahalom, Szeged, Szentes) működik egy-egy inkubátorház, a legrégebbi múltja éppen 1996-ig nyúlik vissza. Bár az alapítói és tulajdonosi kör eltérő (városi önkormányzat, térségfejlesztési társulás, alapítvány, kft.), a nyújtott szolgáltatások köre

³⁰ A gépipari ágazatok esetében érdemes megjegyezni, hogy míg Bács-Kiskunban egy alkalmazott 13 millió Ft értéket termel egy év alatt, addig Békésben már csupán 8,36 milliót, Csongrádban pedig 6,57 milliót.

³¹ A 2004-től alakult algyői, klárafalvai és nagylaki ipari parkok sikerességét az alapítás óta eltelt idő rövidsége miatt megítélni még nem lehet, de első áttekintésre ezek sem fogják a megyei ipari kapacitásokat és technológiai színvonalat érdemben módosítani.

viszonylag jelentős átfedést mutat. A legkomolyabb problémát a már bekerült cégek folyamatos rotációs kényszere jelenti (ezt az ország egyetlen inkubátorában sem tudják megfelelően kezelni), ami fékezi az inkubációs tevékenységgel elérhető, megcélózható vállalkozások körét.

A logisztikai fejlesztések fontosságát már 1996-tól folyamatosan jelzik a megye gazdasági szereplői, illetve az ágazatban érdekelt cégek, mégis 2003-ig kellett várni a szegedi LSZK (logisztikai szolgáltató központ) terület avatására. Jelenleg nem egészen 10 ha saját tulajdonú terület mellett a SZILK tulajdonosainak további 35 ha csatlakozó területre van elővételi joguk³². Tekintve, hogy Szeged egyike az országos kiemelt LSZK-knak (a régióban csak Baja került ebbe a kategóriába), a késői megvalósítás már jelenleg is mérhető gazdasági károkat okozott, s okozhat a határon túli logisztikai fejlesztések (elsősorban Arad és Temesvár) versenye miatt. Az ipari parkok profilválasztása (Nagylak) és térbeli elhelyezése (Kistelek) arra utal, hogy a PEA II. kapcsán elkészített tanulmány a határmenti logisztikai lánc fejlesztéséről a megvalósulás kezdeti lépéseinél tart.

Az építőipar átalakulása a megyében

Vállalkozások az ágazatban

Míg a rendszerváltás utáni években egy ágazat szerkezetváltásának sikerét – több más mutató mellett – elsőrendűen a vállalkozási aktivitáson lehetett lemérni, addig az átmenet lezárulásához közeledve a vállalkozási aktivitás egyre inkább az adott tevékenység konjunkturális viszonyainak jelzésére szolgál. Ezért, az általunk vizsgált intervallum egyes periódusait a vállalkozási aktivitás szempontjából eltérő módon kell kezelnünk, illetve az adatokat értékelnünk.

Az évtized közepén minden negyedik regisztrált építőipari cégről kiderült, hogy semmiféle érdemi tevékenységet nem végez. A tisztulási folyamat az ágazatban végigkísérte az átalakulás csaknem teljes időszakát, s 2000-re a működő cégek aránya már 90% fölé emelkedett (valamivel kedvezőbben alakult az arány, mint országosan), s ez a magas ráta azóta folyamatosan jellemzi az ágazatot. Az utolsó fél évtized folyamán az „alvó” vállalkozások aránya Csongrádban 6-8% körül alakult.

A Dél-Alföld megyéi közül a kilencvenes évek elején egyértelműen Csongrád megye vállalkozási aktivitása emelkedik ki, különösen a jogi személyiségű kategóriában, ahol ekkor

³² A fejlesztések első ütemét, melynek bekerülési összege a 0,5 Milliárd Ft-ot közelíti, 2006 decemberében avatják, s 2007 januártól négy cég kezdi meg működését a Globállog által fejlesztett raktár és irodaterületeken.

abszolút értékben is megelőzi a lényegesen nagyobb lakosságszámú Bács-Kiskun megyét³³. A fajlagos vállalkozási aktivitás a régióban legaktívabb Csongrádban sem éri el a vidéki átlagot egyik mutatóban sem, attól 4-5%-kal elmarad. Ugyancsak megvan az elmaradás az országos hasonló mutatóktól, ennek a mértéke a társas vállalkozások esetében több mint 15%, az összes vállalkozásszám esetében 11%. Ez az elmaradás a helyi kereslet mérsékelt voltára vezethető vissza, mely egészen a harmadik évezred elejéig korlátja volt az új vállalkozások piacra lépésének. Ugyanakkor az alacsonyabb fajlagos mutatók egyben jelzik az építőipar szervezeti konszolidációjának előrehaladott mértékét, szemben az ország több térségével. A Kft-k és RT-k aránya az összes vállalkozáson belül országosan több mint 20%, a Dél-Alföldön alig 14, s még a valamelyest koncentráltabb vállalkozási struktúrával működő Csongrád esetében sem több 16%-nál (50. táblázat).

Az egyes társasági formákat tekintve a részvénytársaságok száma az 1995-2003 közötti időszakban Csongrádban megduplázódott, az országosan regisztrált 26 db-os növekedésből 6-ot a Dél-Alföld megyéi produkáltak, ami egyértelműen jelzi egy szűk, de országos szinten versenyképes nagy-középvállalati kör megerősödését. A Kft-k számának növekedése a megyében meghaladja az országos átlagot, Csongrádban viszonylag magas szintről, kétszeresére nőtt az ide sorolható cégek száma (50. táblázat).

A vállalkozói kör másik végletét alkotó egyéni vállalkozások esetében a növekmény sokkal szerényebb, mind országosan (5,4%), mind a régióban (7,3%), Csongrádban 7,9%-kal nőtt az ágazatban tevékenykedő egyéni vállalkozók száma. Ez egyrészt arra utal, hogy az életképes vállalkozás beindítása már az építőiparban is komolyabb induló tőkét kíván meg, s az önfoglalkoztatás feletti szint elérése egyre több vállalkozás célja. A foglalkoztatott nélkül dolgozó vállalkozók lényegében képtelenek bekapcsolódni a nagyobb – államilag, vagy önkormányzatok által finanszírozott – projektekbe, referenciák híján pedig képtelenek komolyabb pályázatokon a siker reményében elindulni. Számukra a piaci rések (felújítások, magánérős építkezések, kisebb önkormányzati megrendelések, az alvállalkozói létra legalsó fokának megszerzése) kihasználása biztosítja a túlélés, részben a fejlődés lehetőségét (50. táblázat).

A vállalkozások létszámadatait tekintve kitűnik, hogy valódi nagyvállalat (250 főt meghaladó munkáslétszámmal) összesen 2 van a megyében, viszont alatta erős a középvállalati kör (50-249 fő közötti létszámmal), valamint kimutatható egy stabil kisvállalkozói réteg, ahol a létszám 10 és 49 fő között mozog (110-120 vállalkozás). A

³³ Az abszolút adatokban nem, de a fajlagos mutatók terén Csongrád megye előnye az időszak egészében fennáll a másik két megyével szemben.

magasabb létszám döntően a társas vállalkozási formákhoz, azon belül is inkább a jogi személyiségű formákhoz kötődik (51. táblázat; 30. ábra). A régió belüli különbségek nem kiugróak, ám a legmagasabb fajlagos vállalkozási aktivitást mutató Csongrádban az önfoglalkoztató és mikro-méretű cégek részesedése mutatkozik magasabbnak.

Építőipari foglalkoztatás

Az ágazat foglalkoztatási szerepének mérséklődése a megyében nem mondható egyedinek. Csongrád megyében, 1997-re a létszám a rendszerváltozáskor megfigyelt 8000 fő alig harmadára zsugorodott. Ez a lecsökkent foglalkoztatási szint természetesen nem jelentette azt, hogy az elsődleges munkaerőpiacról kiszorulókat teljesen elszakadtak volna az építőipartól, zömük időszakos foglalkoztatás keretében, nem ritkán „szürke”, vagy „fekete” munkaerőként továbbra is az ágazatban maradt. Az 1997 utáni építőipari élénkülés elsősorban a munkaerőtömeg számára nyújtott lehetőséget a legális foglalkoztatásba való újbóli bekapcsolódásra, bár a létszám még a legkedvezőbb években sem közelítette meg a rendszerváltás előtti szintet. Csongrád esetében az 1992-es szintet sikerült elérni és kismértékben meghaladni 2003-ra.

52. táblázat: Építőipari foglalkoztatás alakulása, 1990-2003 (fő)

Év	Bács-Kiskun	Békés	Csongrád	Dél-Alföld	Ország	ORSZ/DALF
1990	7510	4469	8041	20020	226339	8,85
1991	5448	3474	6578	15500	188566	8,22
1992	4696	3013	4871	12580	147251	8,54
1993	4547	2932	3710	11189	125895	8,89
1994	3859	2844	3134	9837	104591	9,41
1995	3912	2308	3135	9355	92242	10,14
1996	3175	1928	3002	8105	78651	10,31
1997	3150	2028	2682	7860	71173	11,04
1998	3369	2261	3977	9607	81876	11,73
1999	4602	3065	4582	12249	107338	11,41
2000	5104	3093	4719	12916	112365	11,49
2001	5622	3341	5049	14012	116656	12,01
2002	6025	3448	4980	14453	118891	12,16
2003	5310	3484	5005	13799	121521	11,36
2003/1990	70,7	78	62,2	68,9	53,7	
2003/1997	168,6	171,8	186,6	175,6	170,7	

Forrás: Megyei és Területi Statisztikai Évkönyvek, Ipar és Építőipari Évkönyv.

Az építőipari fellendülés a megyében valamivel erőteljesebb volt, mint az ország többi térségében, hiszen országosan még 2003-ra sem sikerült elérni az 1993-as foglalkoztatási

szintet. Ennek eredményeként 1997-hez képest az építőipari létszám közel kétszeresére emelkedett a leépülést a régióban leginkább megszenvedő Csongrád megyében, miközben országosan csupán 71%-kal. A 2003-as foglalkoztatási szint a rendszerváltáskor regisztráltak bő 60%-át érte el Csongrád megyében, míg országosan alig több mint 50%-át (52. táblázat).

Az építőipar a kilencvenes évek utolsó harmadától kezdődően hozzájárult az új munkahelyek létesítéséhez, illetve a rendszerváltást követő szerkezetváltás kapcsán bekövetkezett leépülés részleges pótlásához. Ezzel az ágazat komoly stabilizáló szerepet kapott a helyi munkaerőpiacokon. Időszakos foglalkoztatási szerepén keresztül viszonylag széles – és kevésbé kvalifikált – kör számára teszi élővé a munkaerőpiaci reintegráció lehetőségét, igaz a „fekete” foglalkoztatásban játszott szerepe, valamint a hazainál olcsóbb külföldi munkaerő tömeges alkalmazása egyben jelzi e folyamat határait is.

Az ágazati teljesítmény változása

1992 és 2003 között a régióban 13-ról 115 milliárd Ft-ra emelkedett az építőipar által egy évben elvégzett munka értéke. Eközben országosan 146 milliárdról közel 1060 milliárdra bővült az építőipari piac, vidéken 85-ről 611 milliárdra. A makrogazdasági stabilizáció felértékelte a régió piacát, s részesedése 1995-től 10% fölött maradt (vagy árnyalatnyival alatta), sőt az 1999-2001-es években 11% fölötti átlagot is mérhettünk. Ez csak kisebb részben volt a politika átalakuló területi preferenciájának eredménye, nagyrészt a beruházási tevékenység élénkülése – mely időben egybeesett a fejlettebb vidéki térségekben bekövetkezett visszaeséssel, illetve megtorpanással – másrészt a lakossági-vállalkozói építési tevékenység lassú élénkülésével függ össze. A vidéki építőipari teljesítményből való részesedés valamivel nagyobb ingadozást mutat (16-19%), a régió vidéki lakosságon belüli súlya közelében. A régión belül Csongrád és Bács-Kiskun piaca volt a nagyobb, közel azonos részesedéssel (az elsőség folyamatosan mozgott a két megye között).

A saját megyei piacon természetesen a saját megyéből érkező építőipari cégek aktivitása volt magas, de a régión belül a többi megye is fontos kiegészítő piacot jelenthetett a meglévő építőipari kapacitások kihasználása érdekében. Csongrád megye vállalkozásai számára – a megye régió belüli centrális fekvés miatt – értékesek a régió többi megyéjének piacai. Bács-Kiskun megyében 1998 óta minden évben legkevesebb egymilliárdos értékben végeznek építőipari munkákat, de több évben az érték meghaladta a kétmilliárdot is. Békés megye piacán a csongrádi vállalkozások szerepvállalása még erőteljesebb. Az egymilliárdos

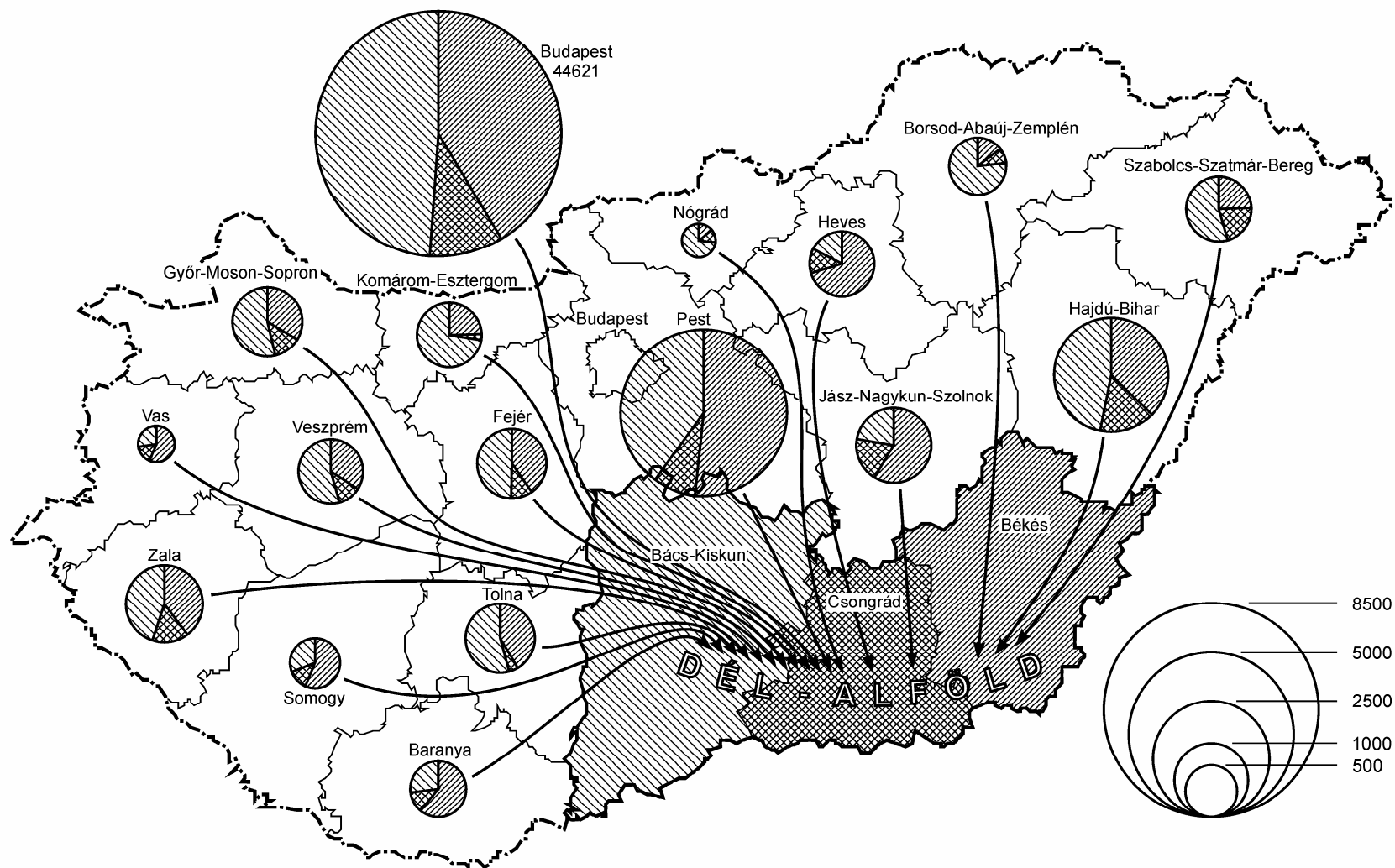
határt már 1996-ban elérték, 1999 óta minden évben legalább kétmilliárdos piaci szeletet fednek le, de voltak évek, mikor a hárommilliárdos határt is sikerült meghaladniuk (31. ábra).

Csongrád megye építőipari kapacitásai a helyi piac méretéhez képest lényegesen magasabbak, ezért a megye meghatározó cégei folyamatosan rá vannak kényszerítve a külső piacokon való versengésre, melyben a Dél-Alföld csak az egyik lehetséges színtere a versenynek. A túlkapacitás mértéke évenként meghaladja az 50%-ot, de nem ritka a 70%-os érték sem. A megye építőipari vállalkozásai a makrogazdasági stabilizációval nagyjából egy időben (1994-től) egyre erősebben fordultak a külső piacok felé. 1994 és 1999 között a régión kívül végzett építési-szerelési munkák értéke az összes évi teljesítmény átlagosan 40%-ára tehető, az ezredfordulót követően az arány már 55% közelében mozog (32. ábra).

Összességében azonban még a Dél-Alföld építőipari piaca sem tekinthető zártnak, hiszen már az 1992-1996 közötti időszakban is a piac negyedét-harmadát külső megyék cégei fedték le. Történt ez annak ellenére, hogy a régiós építőipari kapacitások általában meghaladták (akár 10-15-20%-kal is) a helyi keresletet. A kilencvenes évek utolsó harmadától 2002-ig a külső szereplők által uralt piaci részesedés 36-38% körül ingadozott, mely 2003-ban drasztikusan megnőtt (64%-ra).

Az építőipar teljesítménye összességében megfelel a megye hazai gazdaságon belül elfoglalt helyének és szerepének. Bár az ágazat szereplői rá vannak utalva a külső piacokra, s külső szereplők is komoly szerepet töltenek be a térség piacain, az ágazat rendszerváltás utáni története mégis inkább sikerként értékelhető, mint kudarcként. Lezajlott a privatizáció, melynek eredményeként életképes, kisebb méretű rugalmas vállalkozások jöttek létre. Kitermelődött az a nagy és középvállalkozói réteg, mely a hazai és nemzetközi pályázatokon részint mint fővállalkozó, részint mint alvállalkozó, konzorciumi partner megállja a helyét. Ugyanakkor a kisméretű, gyakran családi vállalkozások számára is maradt tér a helyi piacokon, melyet a vállalkozások számának alakulása is bizonyít. Az ágazat hatékonysága javult, igaz foglalkoztatási szerepe mérséklődött. Utóbbi szerep stabilizálódni látszik, ami a megye egyéb termelő ágazatait tekintve komoly eredménynek számít. A lakásépítések felfutása, a nagy állami megrendelések felpörgése, illetve a vállalati és önkormányzati beruházási tevékenység élénkülése vélhetően a továbbiakban is növekedési lehetőséget jelent az ágazat szereplői számára, bár az Európai Unión belül a verseny további erősödésére lehet számítani több alágazatban.

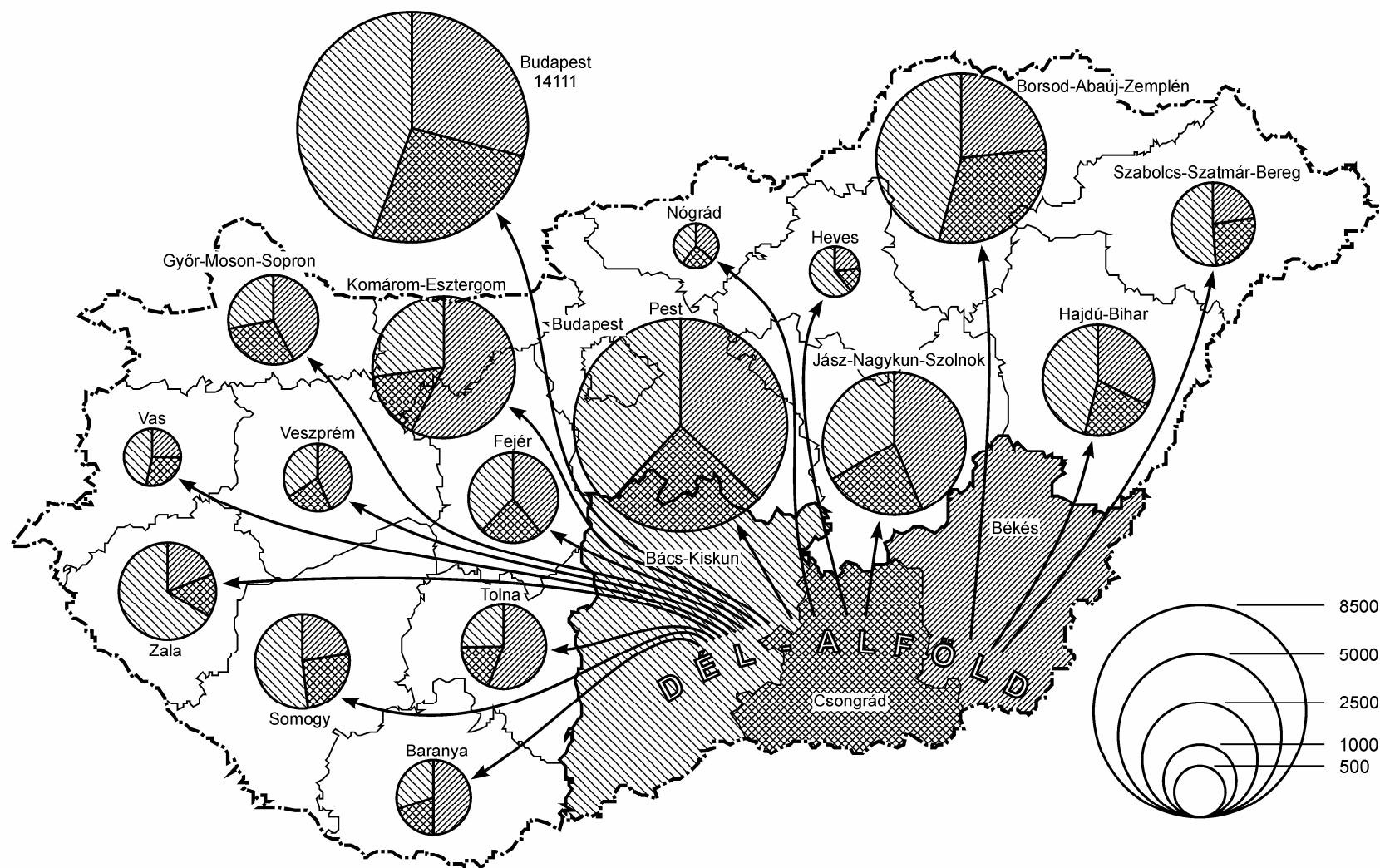
31. ábra: A Dél-Alföldön megvalósult építőipari kivitelezés a vállalkozások székhelye szerint (mó Ft), 2003

Forrás: Ipari és építőipari statisztikai évkönyv.

© MTA RKK ATI Békéscsaba

32. ábra: A Dél-Alföld építőipari aktivitása a kivitelezés helye szerint (mó Ft), 2003

Forrás: Ipari és építőipari statisztikai évkönyv.

© MTA RKK ATI Békéscsaba

A kereskedelem átalakulása Csongrád megyében

A megye kereskedelmi szektora az átmenet időszakában

A megye kereskedelmi szektorának átalakulása három, jól elkülöníthető szakaszra bontható. Az első, 1996-ig tartó időszakban a vidéki kiskereskedelem kulcsszereplői – az ország többi részéhez hasonlóan – az átalakult-átszervezett egykori állami vállalatok, a helyi kiskereskedők és az akkor még csak formálódó integrációs szervezetek (pl. felvásárlási szövetségek) voltak. A korszak egyrészt szabályozási zűrzavarral (alapjában véve: szabályozatlansággal), másrészt kedvezőtlen makrogazdasági folyamatokkal jellemezhető, amelynek eredményeként a kereslet reálértéke évről évre csökkent. Ugyanakkor a piacon nagy számú, egymással versengő helyi szereplő igyekezett megkapaszkodni. Ezek tőke híján szerény léptékű beruházásokat voltak képesek megvalósítani – ennek megfelelően, a szektor részesedése a beruházásokból alacsony szinten stagnált ebben az időszakban.

A második szakaszra jellemző, meghatározó folyamat (1997-től kezdve) a nemzetközi hálózatok terjeszkedésének felgyorsulása volt, ami egyrészt a beruházások és a foglalkoztatás nagyságrendnyi növekedésével járt, másrészt gyorsította a helyi szereplők növekvő fluktuációját, a szervezeti koncentráció folyamatát és a kereskedelmi terek térbeli tömörülését. Ez utóbbi folyamat korántsem zárult le, de a nyugat-európai trendek és a megismert vállalati stratégiák ismeretében végül vállalkozhatunk a szektor Alföldön várható fejlődési-átalakulási folyamatainak felvázolására.

A kereskedelem szerkezeti és szervezeti átalakulását a 2000-es évek elejétől meghatározó folyamatok – a hazai piac nemzetközi tőkemozgásokba történő beágyazódása, a térségi/helyi szereplők erre adott válaszai – egyrészt a tőke- és térbeli (a településhierarchián belül jelentkező) koncentráció, másrészt a magyarországi régiók/megyék közötti különbségek mérséklődése irányába hatottak. Az átalakulási folyamat azonban több, a megyére jellemző sajátosságot hordozott:

- A térségben, néhány városi centrumtól eltekintve jelentősen elmaradnak a jövedelmek – s ennek megfelelően a vásárlóerő is – az országos átlagtól, a strukturális átalakulása tehát relatíve kedvezőtlen keresleti feltételek mellett zajlott;
- A „háztáji” termelés hagyományosan nagy szerepének köszönhetően a fogyasztás struktúrája is sajátosan alakult: az élelmiszerek is a rugalmas keresletű termékek kategóriájában kerültek;

A HELYZETÉRTÉKELES FELÜLVIZSGÁLATA

- A 2000-es évek elejéig kiugróan magas volt a kereskedelemben tevékenykedő szervezetek súlya a helyi (térségi) gazdaságban, illetve különösen magas maradt az egyéni vállalkozók, illetve a jogi személyiség nélküli társaságok súlya az ágazatban, egészen a kilencvenes évek végéig.
- A kiskereskedelemben még napjainkban is különösen nagy (az országos átlagnál jóval nagyobb) számban működnek családi minivállalkozások, amelyek a tartós strukturális válsággal és munkanélküliséggel sújtott térségekben a háztartások túlélési stratégiájának sok esetben meghatározó elemei.
- A térségben – különösen a határmentén és a nagyobb városokban – a kereskedelem (a térség kereskedelmének szereplőivel készített interjúink tanúsága szerint) egyrészt a pénzmosás, másrészt a gyors tőkeforgás színtere volt. Az etikátlan üzleti magatartás a szektor egyik sajátossága volt az átmenet időszakában. Egyrészt az ágazattal kapcsolatban felmerülő, sorozatos botrányok (csődök, csalások), másrészt a „szürke” gazdaság kategóriájába sorolható piacok áruinak silány minősége megingatta a vásárlói bizalmat, és nem segítette a fogyasztói (ön-)tudat és az érdekvédelmi szervezetek formálódását sem.
- A térségi piac keresleti és kínálati oldalának strukturális sajátosságai meghatározták Csongrád megye helyét a terjeszkedő külföldi befektetők stratégiáiban is: itt később jelentek meg a nagyléptékű fejlesztések, és lassúbb volt az új kereskedelmi formák terjedése, mint az ország nyugati és középső részén. Az elsősorban a külföldi befektetők által ösztönzött szervezeti-térbeli koncentrációs folyamatok is viszonylag későn indulhattak el az ország többi térségéhez viszonyítva.
- Az új fejlesztéseket nagy várakozások előzték meg mind a fogyasztók, mind a hazai kereskedők részéről a térségben: előbbiek általában a kereskedelmi szolgáltatások színvonalának (megbízhatóságának) javulását, utóbbiak (egy részük legalábbis) a szakma jobb megítélését, az élelmiszeripari beszállítók kiszámíthatóbb felvevőpiacot várták a nemzetközi szereplők megjelenésétől.

A jövedelmek növekedése és a munkanélküliség csökkenése, továbbá (különösen 2000-től kezdve) a fogyasztási hitelek kínálata a hazai fogyasztás bővülését ösztönözte 1997 és 2002 vége között. Ez a kereskedelem számára kedvező trend mind a tartós, mind a napi cikkek piacát érintette. A fogyasztásban a területi különbségek mérséklődése volt tapasztalható, igaz a Dél-Alföld pozíciója romlott több fogyasztási kategóriában is (pl. tartós fogyasztási cikkek). A fogyasztás növekedésével párhuzamosan strukturális változások játszódtak le a hazai piacon. A fogyasztói típusok polarizálódtak, megjelentek a falusi, városi, térségi és generációs

sajátosságok. A megyében és tágabb térségében élők sajátos vonása (ami általában a keleti régiók népességére jellemző) a túlfogyasztás megjelenése, az akciós kínálat kihasználása, a vásárlás, mint szabadidős tevékenység attitűdjének megerősödése.

Új trendek az ágazat fejlődésében

1999-től kezdődően a szektor fejlődésében a meghatározó szerep áttevődött a nemzetközi szereplők megjelenésére, az általuk meghozott fejlesztési döntésekre, illetve a lakosság ezekhez való viszonyulására. A hipermarketek, supermarketek, szoft- és hard-diszkont láncok megjelenése több tényezőben is hatott a helyi szereplőkre. Egyik oldalról a hazai kereskedelmi szereplők körében felerősödött a hálózatos szerveződés, a különböző franchise-típusú rendszerekbe való belépés szükségességének felismerése. A szervezeti koncentráció világosan lemérhető a kereskedelmi vállalkozások számának, a kiskereskedelmi üzletek számának alakulásán éppúgy, mint az üzletek tulajdonosi körének szűkülésén. 1996 és 2003 között országosan az egyéni vállalkozások közül közel 47 ezer tűnt el (a teljes vállalkozói kör harmada), miközben alig 21 ezer társas vállalkozás alakult (53. táblázat).

A megyében a folyamat részben másként zajlott, az egyéni vállalkozások száma valamivel kisebb mértékben csökkent (5100-ról 3630-ra), miközben a társas vállalkozások körében is végbement egy jelentős (12%-os) visszaesés. Ezzel az összes működő vállalkozáson belül a kereskedelemben tevékenykedő cégek aránya 21,6-ról 16,1%-ra (az országos átlag közelébe) csökkent, igaz a fajlagos (1000 lakosra jutó) vállalkozási adatok továbbra is az országos átlagot 10%-kal meghaladó vállalkozási aktivitást jeleznek a szektorban. A fajlagos vállalkozási adatok 1999-ből Szeged mellett Deszk, Domaszék és Zsombó országos átlagot meghaladó aktivitását jelzik (szuburbanizáció), míg a megyehatár mentén és a kis lélekszámú települések esetében az ellátottság az országos átlag harmada alatt mozog (33. ábra). 2003 végére Szeged marad az egyetlen kereskedelmi vállalkozási aktív góc a megyében, s 38 olyan falut találtunk, ahol az országos átlag harmada alatti a fajlagos ellátottság mutatója ami a faluállomány háromnegyede! Ez egyértelműen jelzi a térbeli koncentrációt, hiszen közben a vállalkozások abszolút száma is mérséklődött (34. ábra).

Az üzlethálózat növekedési rátája 2001 óta minimális mértékű, s ez zömében a közép-magyarországi régióra koncentrálódik, miközben a vidéki régiókban egyértelmű csökkenés figyelhető meg. Ez a folyamat oda vezethet, hogy míg a kilencvenes évek első felének egyik fő vívmánya az alapvető cikkek helyi elérhetősége volt a kistelepüléseken, addig a 2000 utáni folyamatok a térbeli koncentráció erősödése mellett a kistelepülések kereskedelmi funkcióinak kiürülését hozhatják (54. és 55. táblázat).

54. táblázat: Az üzlettípusok száma és sűrűsége Csongrád megye kistérségeiben, 2003 (db)

Kistérség	Kisker. üzletek száma, 2003	Élelmiszer-üzletek száma, 2003	Elektronikai üzletek száma, 2003	Bútor-üzletek száma, 2003	Kisker. üzletek ezer lakosra jutó száma, 1997	Kisker. üzletek ezer lakosra jutó száma, 2003	Kisker.üzletek számának változása, 2003/1997
Csongrádi	344	90	8	10	11	14	119,4
Hódmezővásárhelyi	1098	222	42	38	14	19	130,4
Kisteleki	252	52	5	4	11	13	115,1
Makói	728	194	28	12	12	15	118,6
Mórhalmi	313	72	3	4	11	12	173,9
Szegedi	3640	605	150	149	13	18	135,6
Szentesi	665	174	16	18	13	15	110,3
Dél-Alföld	7040	1409	667	691	13	16	126,2
Ország összes	165244	35963	5083	4930	13	16	129,6
Vidék összes	133792	30796	3774	3861	13	16	125,4

Forrás: KSH Területi Statisztikai évkönyvek, 1997, 2003.

A kereskedelmi beruházásokból a megye a népességből való részesedésénél kisebb szeletet hasított ki, ami egyértelműen az országosnál lassabban javuló jövedelmi viszonyok eredménye volt. Csak az időszak végén (2002-2003 folyamán) erősödött fel a beruházási tevékenység, ami zömében a nemzetközi láncok megnövekedett aktivitásának, a nagyvárosok utáni terjeszkedési célpontok (közép- és kisvárosi kör) aktivizálásának volt köszönhető (56. táblázat).

A kereskedelmi fejlesztések hatása egyértelműen érezhető a városi terek átfarmálódásában. Az új nagyléptékű beruházások zömmel a városi peremzónákban jöttek létre, s csaknem minden esetben elkerülték a „hagyományos” városközpontot, mely korábban a vásárlások elsőrendű célpontja volt. Ez az átstrukturálódási folyamat meghatározóan liberális helyi politikák mellett ment végbe, s a befogadó város reagálása kimerült a célterület infrastrukturális fejlesztésében, az úthálózat és a tömegközlekedés átalakításában. Ezzel párhuzamosan új vonzó funkciókat kellett találni a belvárosi mag számára is, melyet részben saját, részben pályázati forrásokból, illetve a magántőke fokozatos bevonásával valósítanak meg (Szentés, Hódmezővásárhely, Makó, Szeged, kisebb léptékben Mórahalom).

A kereskedelmi fejlesztések hatása a népesség térpályáinak megváltozásában is mérhető. A nagybevásárlások és akciós bevásárló utak célpontjai egyértelműen az újonnan megnyitott egységek lettek egy számottevő réteg számára, ahol a vásárlás összeköthető más szabadidős tevékenységekkel is. A lakosság differenciálódása életkor és jövedelem mentén a legélesebb, az idősebbek, illetve az alacsony jövedelműek számára a tömegközlekedési kapcsolatok ellenére sem reális alternatíva a plaza, vagy a hipermarket, s így e rétegek nem képesek realizálni az eseti akciók által nyújtott kedvező beszerzési lehetőségeket. A fiatal, közepes, vagy magas keresetű

rétegek nagyobb része számára a bevásárlóközpont az életforma szerves részévé vált, azzal együtt, hogy az árérzékenység e térségben jóval erősebb, a márkahűség pedig gyengébb, mint a nyugati országrészben. Az ellátás minőségi tényezői – kínálat, kiszolgálás színvonala – csak kis rétegek számára voltak továbbra is fontosak. A jövedelmek – a társadalmi rétegek között egyenlőtlen mértékű – növekedése azonban megerősített egy magas jövedelmű, igényes termékeket preferáló vásárlói csoportot, akik a belvárosi nivós üzletek továbbélését, fejlődését biztosíthatják. Ezzel párhuzamosan azonban megindult a „kínai” üzletek terjedése is a belvárosokban, mely az alacsonyabb jövedelmű, árérzékeny fogyasztói célcsoportot célozta meg. Ezek terjedése új rétegeket vonz a belvárosba, annak frekventált részére, ami egyértelműen a city-k kiüresedése ellen hat.

Az üzleti szolgáltató szféra szerepe a gazdasági fejlődésben

Az üzleti szolgáltatásokban („K-szektor”) működő vállalkozások száma mind a megyében, mind országosan igen dinamikus módon növekedett a vizsgált időszakban. Országosan 190 ezerről 260 ezerre, a megyében 8 ezerről 10 ezer fölé, ám ennek üteme lényegesen elmarad az országos ráta mögött (57. táblázat). A megyén belül átlag fölötti növekedést a csongrádi (meghaladta az országos átlagot is), a szegedi és a hódmezővásárhelyi térségekben mértünk. Szentes és Makó térségének vontatottabb ütemű gyarapodása mögött a központi település gyorsabb gyarapodása, illetve a községek üzleti szolgáltató szektorának szűkülése áll (35. és 36. ábrák). A széleskörű szolgáltatásokat nyújtani képes központok kialakulásához, úgy tűnik Csongrád megyében – hasonlóan az országos trendhez – egy minimálisan 15-20 ezres koncentrált piacot nyújtó központra, s ennek szűkebb-tágabb vonzásterére van szükség. E centrumok, illetve a koncentrált piac hiányára vezethető vissza a kisteleki és a mórakalmi térségek üzleti szolgáltató szektorának drámai (30%-ot közelítő) leépülése³⁴. Szeged dominanciája a szektor cégeit tekintve kifejezetten erős, s 1996-hoz viszonyítva is tovább erősödött (67, illetve 69%).

A fejlett üzleti szolgáltató tevékenységek alapvetően városokhoz kötődnek úgy országosan, mint Csongrád megyében. A hazai városhálózatban ezek száma (Budapest nélkül) 25 ezerre tehető, ebből 1700 székhelye köthető Csongrád megyei városokhoz. Szeged jelentősége minden szegmensben (számítástechnika, kutatás-fejlesztés, pénzügy-biztosítás, adó- és ügyviteli tanácsadás, egyéb gazdasági szolgáltatások) kiugró, az összes vállalkozásszám Pécs, Debrecen és Miskolc mögött a negyedik legmagasabb az vidéki városokban. Hódmezővásárhely

³⁴ Ebbe vélhetően belejászik, hogy e térségek településeiről Szeged elérhetősége kedvező, így mind a lakosság, mind a vállalkozások zömmel a szegedi szolgáltató cégek ügyfélkörét gyarapítják.

jelentősége a megyén belül a szegedi egytizedére tehető, ami országos összevetésben nagyjából Mosonmagyaróvár szintjének felel meg, jócskán lemaradva a nem megyeszékhely rangú megyei jogú városok (Dunaújváros, Sopron, Nagykanizsa) mögött. Szentes fejlett üzleti szolgáltató szektora a vásárhelyinek nagyjából fele, Csongrád és Makó együttesen szintén közel ekkora vállalkozásszámot mondhatnak magukénak. A három kisváros (a 2003-as év végi állapotnak megfelelően) együttesen is csekély számú üzleti szolgáltató egységet fogad be, különösen a kutatás-fejlesztés és a pénzügy-biztosítási szféra egységei hiányoznak (ez egyébként Csongrád és Makó esetében is megfigyelhető, úgy tűnik itt az alsó határt egy 30 ezer feletti centrum és nagyjából ugyanakkora ellátott térség jelenti).

A megye kistérségeit a mennyiségi és minőségi üzleti szolgáltatási szegmensek szerint sorrendbe állítva Szeged és térségének országosan is kiemelkedő pozíciója tűnik elsőként szembe, hiszen Pécs térsége mögött vidéken a második legerősebb tömörülésnek adódott, s kifejezetten kedvező mutatókat tud felsorakoztatni a fejlett üzleti szolgáltató tevékenységek minden részterületén. Hódmezővásárhely és térsége Nagykanizsa, Mosonmagyaróvár és Komárom térségének ellátottsági szintjét teljesíti (41.), bár jócskán lemarad a régió másik jelentős szubcentruma Baja mögött (30.). Szentest átlagos rangszáma a 71. helyre teszi, ami nagyjából megfelel Tiszaújváros, vagy Tapolca térsége fejlettségi szintjének, de számottevően elmarad Kiskunhalas, Szarvas, Kiskunfélegyháza, Kiskőrös, Kalocsa mögött, bár Orosházát kismértékben megelőzi. A 90-100. hely között foglal helyet Makó és Csongrád térsége, megelőzve a kunszentmiklósi, vagy a kiskunmajsai térséget az üzleti szolgáltatások fejlettsége alapján. Az országos rangsorban a 130-140. hely között találjuk a Homokhát két kisvárosi térségét, a régiós versenytársak közül Szeghalom, illetve Jánoshalma társaságában (58. táblázat).

Az üzleti szolgáltatások („K-szektor”) egyre magasabb arányát teszik ki a vállalkozásoknak (2003 végén országosan 29%-át a működő cégeknek), s a vállalkozásokból való részesedésük az adott térség gazdasági fejlettségének alapvető mutatójává vált. Ebben az összevetésben a főváros, illetve az agglomerációjába tartozó fejlett kistérségek (Budaörs, Pilisvörösvár, Szentendre) adatát figyelmen kívül hagyva a szegedi térség a pécsi és a győri mögött a vidéki terek között a harmadik helyet foglalja el. A megyén belül relatíve kedvező arányt regisztráltak Szentes és környékén, az országos átlagot közelítő részesedést a vásárhelyi és csongrádi térségben, míg a két homokháti térség esetében – a fentiekből következően is – viszonylag kis súlya van az üzleti szolgáltatásoknak a helyi gazdaságban működő cégekből. Ezek a megyén belül alacsony adatok az országos listán a 110-125. hely közé pozícionálják a kisteleki és a mórhalmi térséget (58. táblázat).

58. táblázat: A Csongrád megyei kistérségek helye (rangszáma) a K szektorban betöltött szerepük szerint, 2003 (150 kistérség)

Kistérség	Mennyiségi mutató rangszáma	Minőségi mutató rangszáma	Összesített rangszám
Csongrádi	113	88	100,5
Hódmezővásárhelyi	43	55	49
Kisteleki	126	134	130
Makói	62	121	91,5
Mórahalmi	129	133	131
Szegedi	4	10	7
Szentesi	47	97	72

Mennyiségi mutató: súlyozatlan számtani átlaga a következő mutatók szerinti rangsorszámok értékének (részesedés az összes szolgáltató számából; az üzleti szolgáltatásokat nyújtó szervezetek ezer lakosra jutó száma; a jogi személyiségű üzleti szolgáltatók aránya a K szektorból).

Minőségi mutató: Az üzleti és számítástechnikai szolgáltatók (SZJ 7420-7460, illetve 7210-7260) ezer lakosra vetített száma szerint elfoglalt hely rangszámának számtani átlaga.

Összesített mutató: a mennyiségi és minőségi mutatók összetett rangszámainak számtani átlaga.

Forrás: Saját számítások a KSH TSTAR és a KSH Cég-Kód-Tár adatai alapján.

A turisztikai ágazat meghatározó folyamatai

Az idegenforgalom főbb kínálati tényezőinek változása

A megye idegenforgalmi kínálata az elmúlt 6-8 évben tovább bővült. A Csongrád Megyei Tourinform Iroda adatai szerint ma már a települések csaknem felében, s növekvő számban rendeznek évenként ismétlődő fontosabb (kulturális, hagyományőrző, gasztronómiai stb.) rendezvényeket. Ezeket az eseményeket – jellegüktől függően – általában 30-40%-ban, esetenként akár 70%-ban „idegenek”, azaz nem helyi lakosok látogatják, többek között a közeli, valamint a (bel- és külföldi) testvértelepülésekből. Tovább tágul a szélesebb nemzetközi vonzású rendezvények köre is (Ópusztaszer – esetenként Szegeddel közösen szervezett – számtalan újabb és újabb rendezvénye, a röszei töltőtkáposzta-főző fesztivál stb.) (59. táblázat).

A múzeumok és kiállítóhelyek közül kiemelkedik az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark, amelyben 2005-ben már 34 állandó és számtalan időszakos képzőművészeti kiállítást tekinthetnek meg a látogatók (38. ábra). Az összes vendégek száma itt évi 250 és 350 ezer között alakul, ezen belül az augusztus 20-ai ünnepségek látogatottsága 30 és 50 ezer között stabilizálódik. A „Móra Ferenc Múzeum – Csongrád Megyei Önkormányzat Múzeuma” és fiálái látogatottsága is jelentős (főleg a szegediének köszönhetően összességében növekvő), bár évenként ingadozó (60. táblázat).

A HELYZETÉRTÉKELES FELÜLVIZSGÁLATA

A kongresszusok, konferenciák szervezése a megyében Szegeden összpontosul, és a város szerepét tovább növeli az egyetem berkein belül 2004-ben átadott, többek között mintegy 700 férőhelyes kongresszusi teremmel rendelkező „Tanulmányi és Információs Központ”, de néhány más településen is található kisebb-nagyobb konferenciák megtartására alkalmas helyszín (39. ábra). A szakkiállítások számának gyarapodását jelzi, hogy – főként Szegeden – egyre-másra alakulnak rendezvényszervező vállalkozások

A szabadidő egészséges, aktív eltöltéséhez, a természeti értékekhez kapcsolódó turisztikai ágazatok bővülnek, és igen sok még kihasználatlan lehetőséget rejtnek magukban. Ezek sorába tartoznak a megye gyógy- és termálfürdői, valamint folyami strandjai is. A fürdők korszerűsítésével, funkcióik bővítésével párhuzamosan évi vendégforgalmuk általában nő, igaz, Szeged esetében a látogatók száma stagnál³⁵. Több fürdő esetében nincs megteremtve a háromgenerációs rekreáció lehetősége, s hiány mutatkozik a szállásférőhelyekben is. Ásotthalom esetében viszont az utóbbi időszak során a növekedés látványos. Kisteleken a fürdő épülőben van, s Algyő is rendelkezik fürdőépítési tervvel (40. ábra).

A megye idegenforgalmát továbbra is a látogató és az átutazó turizmus jellemzi. Ezt bizonyítja, hogy a turisták átlagos tartózkodási ideje szinte nem változik: a kereskedelmi szálláshelyeken 2003-ban ugyanúgy 2,0 nap volt, mint 1996-ban; a szállodákban is hasonló volt a helyzet: mindkét évben 1,9 nap jutott egy vendégre. Ennek ellenére a kereskedelmi szálláshelyek kapacitása jelentősen bővült: az 1996. évi 6724 férőhelyről 2003-ra több mint másfélszeresére, 10.329-re. Kissé csekélyebb mértékben nőtt a szállodák kapacitása: az 1996. évi 1609 férőhelyről a 2003. évi 2186-ra. A vendégforgalom alakulását is figyelembe véve megállapítható, hogy a kihasználtság összességében jelentősen csökkent. A vizsgált periódusban a legnagyobb mértékben a turistaszállások férőhelyeinek száma nőtt: az 1996. évi 58-ról annak mintegy hetvenszeresére (elsősorban diákszállások). A fizetővendéglátás, a falusi-tanyai turizmus és a vendégházak elsősorban a kisebb városokban és a községekben kínálnak szálláslehetőséget. A magánszálláshelyek aránya az összes kereskedelmi szálláshelyen belül csak a Homokhátság egyes településeiben és Hódmezővásárhelyen mutat jelentősebb növekedést (48. ábra; 64. táblázat).

A vendégforgalom mutatóinak változása

Az idegenforgalom teljesítményét összefoglalóan a vendégéjszakák számával jellemezhetjük. A kereskedelmi és a magánszálláshelyeken a vendégéjszakák száma csekély mértékben, 4,65%-kal nőtt az 1998. évi 366 ezerről a 2003. évi 386 ezerre (42. ábra). Ezen belül

³⁵ Ez részben annak köszönhető, hogy az Anna Gyógy-, Termál és Élmenyfürdő közvetlen közelében nincs (elegendő) szálláshely.

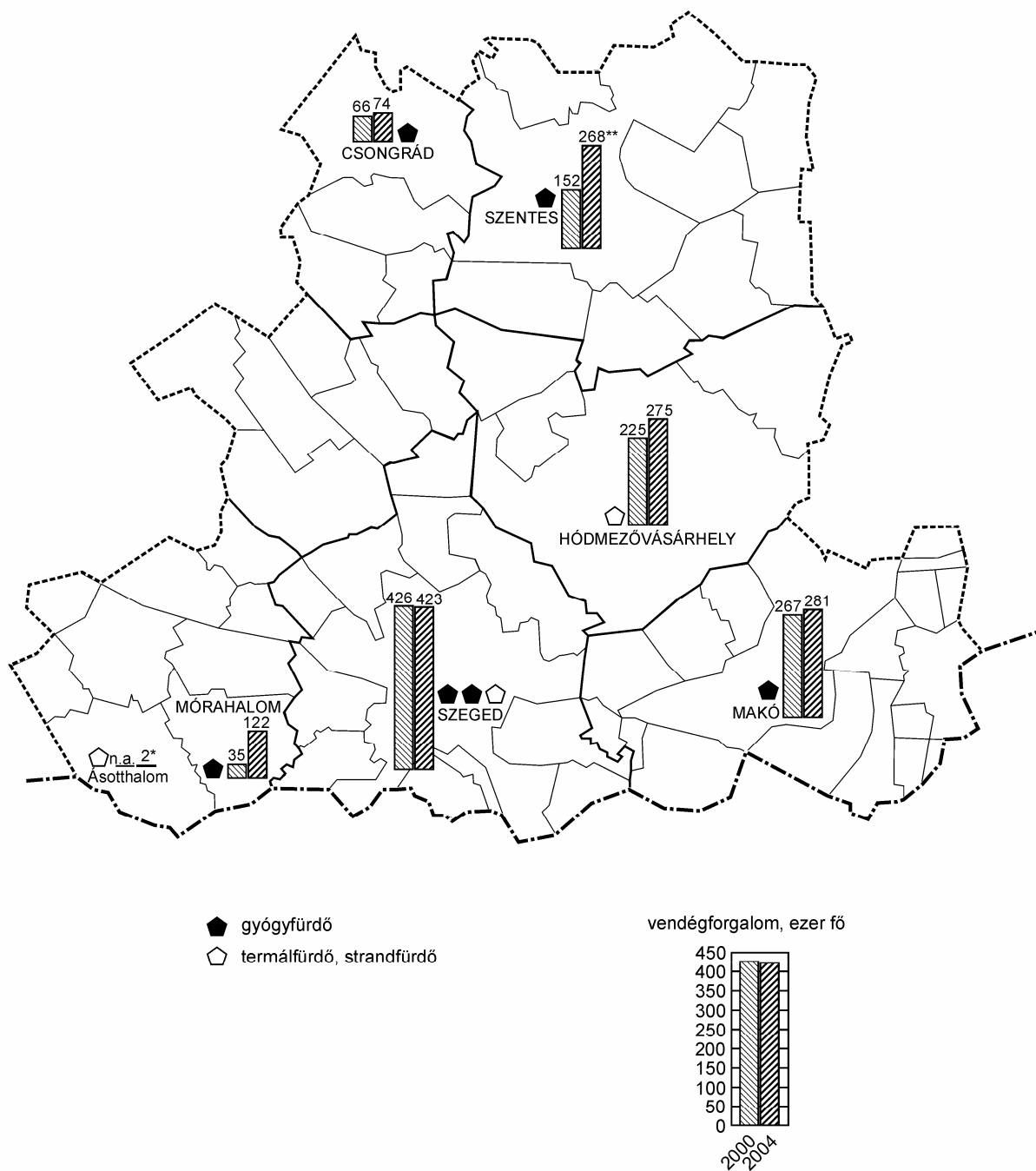
a fizetővendéglátás (2000. évi csúccsal) és főleg a turistaszállás kategóriájában (ez utóbbiban 32,9 ezerrel 61,5 ezerre) nőtt a legnagyobb mértékben a vendégéjszakák száma, miközben a többi szálláshelytípusban rendre csökkent vagy stagnált. A leginkább drámai azonban a *külföldiek által eltöltött vendégéjszakák* számának visszaesése az 1998. évi 93 ezerrel a 2003. évi 80 ezerre (86,04%) (43. ábra)³⁶.

A viszonylagosan kedvezőtlen változások ellenére Csongrád megye általában tartja pozícióit a Dél-Alföldön (61. táblázat). Kedvezőtlen abszolút mutatói ellenére jelentősen növelte részesedését a régió külföldi vendégeinek és vendégéjszakáinak számában. A Dél-Alföld másik két megyéje és néhány más megye szempontjából is ebben az a tragikus, hogy Csongrád tekintetben az országos részesedést illetően viszont – különösen a szállodákban – drasztikusan visszaesett; az idegenforgalomban (is) megfigyelhető tehát a nagy mértékű országos polarizáció. A megye a kereskedelmi szálláshelyek összes vendégéjszakáinak számát tekintve – kis különbséggel – folyamatosan a harmadik helyet foglalja el a régióban – tehát a belföldi vendégforgalom itt még inkább csökken. A vendégek száma alapján Csongrád azonban az országosan viszonylag kedvező 9-11. helyeket foglalja el, ami ismét a megye látogató idegenforgalmi jellegére utal.

A külföldi vendégforgalomban – az általános visszaesés mellett – feltűnő elsősorban a romániai, továbbá az olasz és a holland vendégforgalom fejlődése – különösen a szállodákban. A romániaiak 2,2-szer, az olaszok 1,3-szor, a hollandok 1,5-ször több éjszakát töltöttek el a szállodákban 2003-ban, mint 1996-ban. (Az ex-jugoszláv turisták adatai értékelhetetlenek az ottani politikai-adminisztratív változások miatt.) (44. ábra)

³⁶ 2003 után a megye vendégforgalmi mutatói kedvezőbben alakultak: a kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma 19 ezer fövel (11%-kal) nőtt, ezen belül a külföldi vendégek száma 6 ezerrel (13%-kal) növekedett. A vendégéjszakák száma 56 ezerrel nőtt (16%-kal), ezen belül a külföldi vendégéjszakák száma 15 ezerrel (19%-kal) emelkedett, ami egyben jelzi az átlagos eltöltött idő valamelyes növekedését, mind a belföldi, mind a külföldi relációban. A közel 54 ezer Csongrád megyébe 2005-ben látogató külföldi közel 40%-a Németországból, közel 20%-a Romániából, kilencede Olaszországból, Szerbiából, nagyjából tizede Lengyelországból, 8-8,5%-a Franciaországból és Hollandiából érkezett. (DARIB közlése alapján)

**40. ábra: Gyógyfürdők, termálfürdők és strandfürdők, 2005;
a belépők száma 2000, 2004**

Forrás: DARIB; Fürdők saját becsült adatai

© MTA RKK ATI Békéscsaba

Kedvező jelenség, hogy az idegenforgalom szezonalitása tovább csökkent: 2003-ban a vendégek (az eltöltött idő alapján) főidényben 24,4%-ban, az elő- és utóidényt 39,1%-ban, az idényen kívüli évszakot pedig már 36,5%-ban választották.

Szeged szerepe a megye és az ország idegenforgalmában

A megyeszékhely szerepe Csongrád megye idegenforgalmában minden tekintetben továbbra is meghatározó. Ezt a városnak az országban betöltött idegenforgalmi pozícióit jelző viszonyszámok is bizonyítják (s egyben rámutatnak Szeged megyén belüli hatalmas túlsúlyára). Szeged megyei jogú város Csongrád megye idegenforgalmában meghatározó: a vendégek mintegy 70%-a, a vendégéjszakák 67%-a jut a városra³⁷.

A turisták átlagos tartózkodási idejétől eltekintve 1996 és 2003 között Szeged a 2-7. helyet foglalja el a megyeszékhelyek rangsorában. Leglátványosabb előrelépése az összes kereskedelmi szálláshelyek száma terén történt: Budapest és Pécs után 2003-ra Szeged a 3. helyre ugrott (az összes vendégek száma alapján viszont a 2.-ról a 4.-re csúszott vissza). A külföldi vendégek és vendégéjszakák száma alapján is történt előrelépés a listán, de mindez abszolút csökkenés mellett történt. Javult a város átlagos tartózkodási idő szerinti helyezése is, ez azonban csak a 13. helyre volt elegendő 2003-ban a megyeszékhelyek rangsorában (62. táblázat).

63. táblázat. A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalma Szegeden, valamint a város helye a megyeszékhelyek rangsorában, 1996, 2000, 2003

Mutató	1996*	2000	2003
Összes férőhely	4.499	5.489	6.476
Szeged helyezése	5.	5.	3.
Ebből: szállodai férőhely	1.474	1.377	n.a.
Szeged helyezése	3.	4.	n.a.
A vendégek száma	131.498	116.549	127.725
Szeged helyezése	2.	6.	4.
Ebből: külföldi	54.185	36.561	35.476
Szeged helyezése	3.	5.	3.
A vendégéjszakák száma	254.586	216.016	244.474
Szeged helyezése	5.	7.	6.
Ebből: külföldi	88.505	58.202	57.617
Szeged helyezése	5.	7.	4.
Az átlagos tartózkodási idő, nap	1,9	1,9	1,9
Szeged helyezése	19.	16.	13.

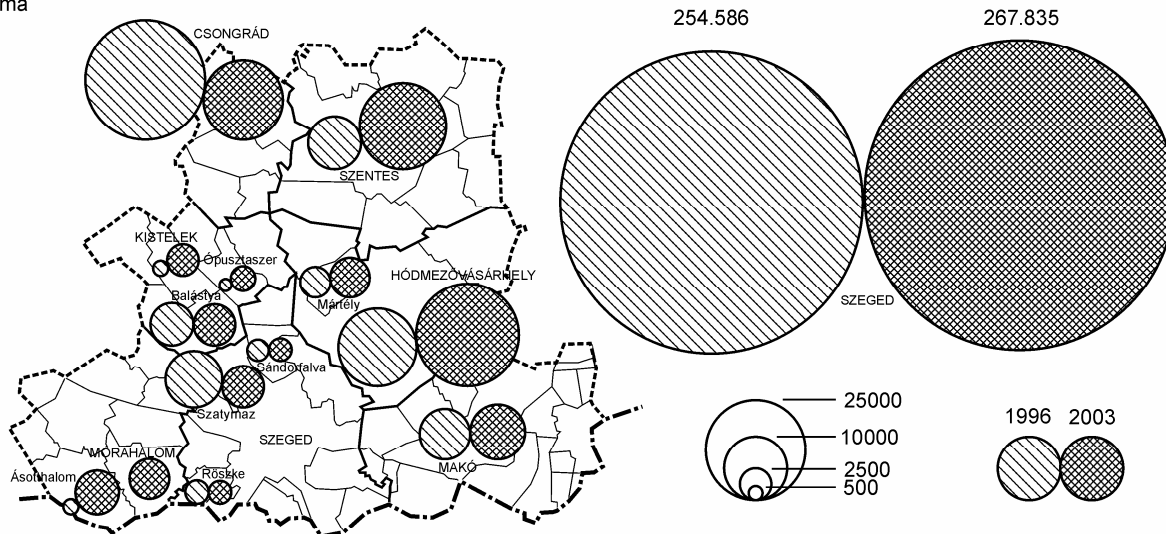
*fizetővendéglátással együtt.

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek 1996, 2000; Megyei Statisztikai Évkönyvek 2003.

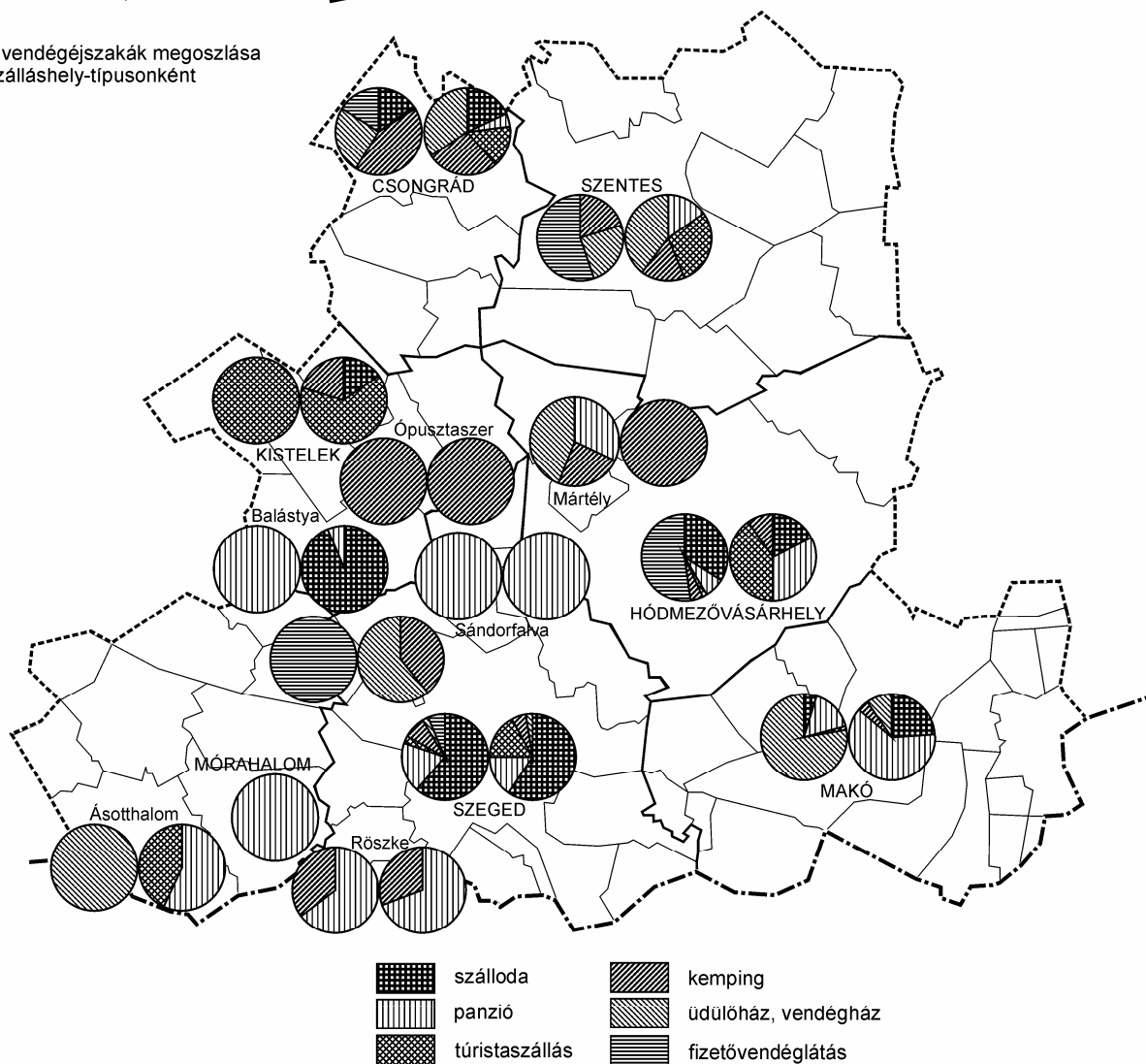
³⁷ Szegeden 2005-ben mind a belföldi (18,5%), mind a külföldi (5,9%) vendégforgalomban élénkülés mutatkozott.

47. ábra: A vendégéjszakák száma és megoszlása szálláshely-típusonként a kereskedelmi szálláshelyeken településenként, 1996, 2003 (1000 vendégéjszaka felett 2003-ban)

a vendégéjszakák száma

a vendégéjszakák megoszlása szálláshely-típusonként

Forrás: MeTeIR

© MTA RKK ATI Békéscsaba

A kistérségek, települések helyzete a megye idegenforgalmában

2003-ban a *kereskedelmi szálláshelyek száma* a Szegedi kistérségben 6704 volt, ez a megyei adat 65%-a. A kistérségek listáját a Makói zárja (289 szálláshely; 3% alatt). Dinamikáját tekintve a Mórahalmi kistérségben nőtt a legjobban a kereskedelmi szálláshelyek száma (több mint hatszorosára) a 2004-et megelőző nyolc évben. Az utóbbi pár évben jelentős visszaesés mutatkozik viszont a Kisteleki és a Makói kistérségekben. Hasonló tendenciák figyelhetők meg a vendégéjszakák alakulását illetően is (45. és 46. ábrák).

A *magánszálláshelyek* 41%-a is Szegedi kistérségben koncentrálódik (566). A Mórahalmi kistérség részesedése a második legnagyobb: 6%. A sort a Kisteleki kistérség zárja alig több mint 2%-kal. E mutató alapján a Mórahalmi mellett a Hódmezővásárhelyi kistérség mutat jelentősebb dinamikát. A vendégéjszakák száma általában évről évre hektikusan változik, s az előzőekben említett kistérségeken kívül nem mutat fejlődési tendenciát, sőt, a Kisteleki, a Szentesi és a Makói kistérségekben tartósan rendkívül alacsony.

A *kereskedelmi szálláshelyeket településenként* vizsgálva igen tarka a kép: típusonkénti szerkezete a vizsgált hétéves periódus alatt több településen jelentősen megváltozott. A megyében a kereskedelmi szálláshelyeken töltött vendégéjszakák számának növekedése pedig elsősorban Szentes, Mórahalom, Kistelek és néhány község dinamizmusának köszönhető (47. ábra).

Az 1999 és 2003 közötti időszakban a megye 26 településén lehetett *magánszállást* találni (48. ábra). A magánszállásadás, mint gyűjtőfogalom azonban a városokban és a falusi településeken más jelentéstartalmat hordoz: előbbi településkörben a fizetővendéglátást, míg a községekben és a tanyákon a falusi vendégfogadást fedti le. (A köztudatban e körbe tartozónak vélt magánpanziók adatait ugyanis a statisztikák a kereskedelmi szálláshelyek kategóriában tartják nyilván!) A vendégéjszakák számát tekintve a rekordot a 2000. év hozta (csaknem 63 ezer vendégéjszakával), majd az azt követő kétéves mélypont után 2003-ra ez a mutató közel 42 ezer vendégéjszakával (64. táblázat). A városok szerepe itt is domináns: a megyei értékhez 81,8% (2002) és 95,4% (2000) között hat város járult hozzá. További hat olyan község van a megyében, amelyben a periódus legalább egy évében a megyei érték több mint egy százaléka ezekre jutott³⁸. (65. táblázat)

A megye idegenforgalmát közvetlenül, vagy áttételesen néhány nagyobb fejlesztés eredményessége fogja mozgatni, mint például:

³⁸ Ez utóbbiakban az évenkénti rapszodikusság feltűnő, aminek oka lehet más típusú szálláshely megnyitása vagy bezárása, egy-egy kiemelkedő rendezvény, vagy beruházás az adott évben.

A HELYZETÉRTÉKELES FELÜLVIZSGÁLATA

- Az Anna és a Liget fürdők rekonstrukciója
- A szegedi repülőtér fejlesztése
- A megépített EuroVelo kerékpárút-szakasz Csongrádnál
- A Móra Ferenc múzeum látogatóbarát fejlesztése
- A hódmezővásárhelyi új Emlékpont Múzeum megnyitása
- Panziófejlesztések (mint a hódmezővásárhelyi Kenguru és Vándorsólyom Panziók)
- A Szeri Kemping minőségi fejlesztése (Ópusztaszer)
- A határmenti kapcsolatok fejlesztése (DKMT, illetve Szeged-Temesvár-Szabadka)

A külföldi tőkebefektetések szerepe a megye gazdaságában

Országos trendek

1996 és 2003 között a külföldi tőke részvételével létrehozott vállalati kör jelentősége tovább növekedett a hazai gazdaságban. A – pénzügyi szektor nélkül mért – hozzáadott értékből való részesedésük 36-ról 43%-ra nőtt, az értékesítés nettó árbevételéből 41-ről 45%-ra, a beruházások teljesítmény-értékéből azonban 53-ról 41%-ra csökkent. A külföldi tulajdonú cégek jelentőségének csúcspontját 1999-2002 közé lehet helyezni a magyar gazdaságban, hiszen ekkor a hozzáadott értékből 44, az értékesítésből 47-49, a beruházásokból 50-53%-os arányban részesedtek. Ez részben a hazai vállalkozói kör megerősödése, részben a 2000-2001-et jellemző világgazdasági recesszió hatása, de szerepet játszik az ország vonzerejének – átmeneti – csökkenése, különösen a térségbeli vetélytársakkal való összevetésben.

Az ágazatok közül a feldolgozóiparban kiugróan magas a külföldiek által előállított hozzáadottérték aránya (62%), ezen belül az elektronikai iparban és a járműgyártásban legerősebb a külföldi befolyás (84, illetve 90%), de nincs olyan feldolgozóipari ágazat, ahol a külföldi tőke aránya az egyharmadot ne haladná túl. Erős a külföldi jelenlét az energiaszektorban, a kereskedelemben (47, illetve 41%), de mérsékelt az építőiparban (12%).

A külkereskedelemben a vizsgált időszakban mind az import, mind az export terén a külföldi tőkerészvételű vállalkozások jutottak meghatározó szerephez. Az exportban részesedésük 62-ről 75%-ra nőtt, az importban 62-ről 80%-ig emelkedett. A befolyásuk csúcsát a 2001-2002-es évek jelentették, amikor az exportból 79, az importból 81-83%-kal részesedtek. A hazai gazdaság szempontjából fontos, hogy e cégcsoport összesített egyenlege negatív, 1996

és 2003 között éves szinten 184 és 700 milliárd forint között ingadozik, amellyel a külkereskedelmi passzívum harmadát-kétharmadát termelik ki.

A legnagyobb befektető országok köre némileg átrendeződött. Németország és az USA részesedése lecsökkent, ezzel párhuzamosan Hollandia, Ausztria, Luxemburg, Spanyolország és Norvégia számottevően növelte jelenlétét a hazai piacokon.

A külföldi tőke aktivitása a megyében

A Csongrád megyében aktívan jelen lévő külföldi érdekeltségű vállalkozások száma 1996 és 2003 között 1700-ról 600 közelébe csökkent. Ez eltér az országos trendtől, hiszen ugyanebben a periódusban országosan 600-zal nőtt a regisztrált szervezetek száma, de irányában megegyezik a regionális folyamatokkal, hiszen a Dél-Alföldön 3050-ről 1500 alá csökkent a vizsgált szervezetek száma. Ez jórészt a kilencvenes évek elején-közepén minimális tőkével létrehozott vegyesvállalatok megszűnését jelentette, melyek érdemi gazdasági tevékenységet amúgy sem végeztek, így a megye gazdasága szempontjából zömük nem írható a veszteség rovatba.

E cégek jegyzett tőkéje 71-ről 108 milliárd Ft fölé emelkedett, igaz 2000 évben már jegyezték közel 140 milliárd Ft tőkét is. A tőkeállomány növekedése elmarad a regionális (112 milliárdról 260 milliárdra) és még inkább az országos ütem mögött (2270 milliárdról 10057 milliárdra). A jegyzett tőkén belül a külföldi tőke mennyisége 42-ről 78 milliárd Ft-ra nőtt a megyében, ami a jegyzett tőkéhez hasonlóan alacsony gyarapodási rátát mutat. Az egy lakosra jutó befektetett külföldi tőke nem éri el (2003-ban) a 200 ezer Ft-ot, ezzel a megyék rangsorában Csongrád hátulról a 8. helyet foglalja el. Az egy vállalkozásra jutó tőke 183 millió Ft, ami ugyanehhez a pozícióhoz elegendő a rangsorban, megjegyezve, hogy Veszprém és Somogy elmaradása Csongrád mögött minimális.

Összességében mind a régió, s még erőteljesebben a megye esetében elmondható, hogy a külföldi működőtőke számára nem volt vonzó terep az elmúlt közel egy évtized folyamán, új nagybefektetők megjelenésére alig került sor, a megszűnések azonban több közepes méretű céget is érintettek a megye hagyományos ipari ágazataiban (textilipar, ruházati ipar, cipőipar, faipar). A régió az ezredforduló előtti években a külföldi működőtőke állomány 3,5%-át tudta megkötni, az 2002-re 3%-ra csökkent, majd 2003-ban „történelmi” mélypontra, 2,3%-ra csökkent a részesedés. E jelentőség csökkenés mögött meghatározóan Csongrád és Békés megye gazdasági strukturális gondjai, nem kielégítő fejlődési dinamikája fedezhető fel.

Az ágazati tőkevonzási adatok szerint Csongrád megye minden lényeges szektorban veszített vonzerejéből, hiszen az ott tevékenykedő külföldi érdekeltségű cégek száma stagnált, vagy csökkent. Az országos folyamatok hasonló irányt csak az agrárium, illetve kisebb

mértékben az ipar területén jeleznek, miközben a turizmus, de különösen az ingatlan és gazdasági szolgáltató szektor továbbra is vonzza a befektetőket.

A megye meghatározó befektetői országai közül az időszak elején Franciaország túlsúlya mellett Németországot és Hollandiát (1997-től), az USA-t (csak 1998-ban) lehetett említeni, míg az időszak végén Franciaország csökkenő súlya mellett Németország, Luxemburg, illetve a második vonalban (de egyenként 10 milliárd feletti jegyzett tőkével) Hollandia és az USA emelhető ki³⁹. Ha az ország legnagyobb befektetőit tekintjük, látható, hogy a Dél-Alföld kizárólag a francia és a luxemburgi tőke esetében volt képes számottevő vonzerő kifejtésére, e sajátos vonásra a jövőben fokozottabban kell odafigyelni.

A külföldi tőke megyén belüli sajátos vonása a feldolgozóipari zöldmezős beruházási tevékenység rendkívül alacsony szintje. Ennek csak részben volt oka a délszláv válság végighúzódnása a kilencvenes évtizeden, valamint a közlekedés fejlesztésében megtapasztalt időbeli csúszások. A megye, annak térségei és települései nem tudtak olyan konszenzuson alapuló jövőképet megfogalmazni és azt következetesen (a politikai váltógazdaságtól nagymértékben független módon) végrehajtani, mely a befektetők mentális világtérképére ráhelyezte volna a térséget. Bár az utóbbi szűk fél évtized történései egyértelműen felértékeltek a megyét, mint befektetési célpontot, s lassan (a biotechnológia, genomika, nanotechnológia hármas célrendszerében) formálódik a konszenzusra épülő jövőkép is, marketing téren még komoly tennivalói vannak a helyi eliteknek a húzó, jövőt építő külföldi ágazatok meghatározó vállalatainak letelepítéséért, partnerként való megnyeréséért.

³⁹ Elgondolkodtató, az ezredforduló után megélénkülő osztrák és olasz befektetői kedv látványos visszaesése 2003 folyamán.

A MŰSZAKI INFRASTRUKTÚRA FEJLŐDÉSE 1996-2003 KÖZÖTT

Csongrád megye közlekedési helyzete

Magyarországon a közlekedésfejlesztés hosszú idő óta nem tudja követni az igények növekedését. E téren különbség van az ország gazdaságilag fejlettebb és fejletlenebb térségei között. A fejlettebb területeken a közlekedési infrastruktúra is jobban fejlődött az elmúlt szűk másfél évtizedben, mint a kevésbé fejlett térségekben, ugyanakkor a fejletlenebb, elmaradott térségekben az infrastruktúra fejlesztések hatása eddig csak kevésbé jelentős változásokat eredményezett.

Közlekedési adottságok, közlekedésföldrajzi helyzet

1996 óta a közlekedési helyzetben az alapvető változást a harmadik délszláv háború kitörése, majd az azt követő normalizálódási folyamat jelentette. A háború kitörése miatt a déli határok átjárhatósága nagymértékben leszűkült, bár teljes mértékben még a katonai akciók időszakában sem állt le. A háború befejezését, majd a jugoszláviai belpolitikai fordulatot követően a megye csomóponti szerepe Nyugat-Európa és a Bálkán, valamint a Közel-Kelet viszonylatában újra helyreállt, legalábbis a szárazföldi közlekedés tekintetében. A megyét érintő-megközelítő nemzetközi jelentőségű áramlási tengelyek továbbra is elsőrendű európai fejlesztési célpontok, melyhez jelentős hazai forrást is biztosítani szükséges, elsősorban a központi kormányzat keretéből.

A transz-európai közlekedési hálózatok vonalvezetése az ezredfordulóra nagyjából véglegessé vált, ebben Csongrád megye helyzete az 1998-as reményekhez képest némiképp hátrányosabbá vált, hiszen a Budapest-Belgrád vasútvonal elmozdítása a Budapest-Kecskemét-Szeged tengely irányába megakadt az országos szervek ellenállásán. Épp ezért volna jelentősége, hogy a Bécs-Budapest-Belgrád nyomvonalú tervezett nagysebességű vasút pályája ne a gazdasági és területfejlesztési szempontból a régió egésze számára „értéktelen” Budapest-Kelebia tengelyre kerüljön dél-alföldi kapcsolódási pont nélkül, hanem a Budapest-Kecskemét-Szeged tengelyen az M5 autópálya hatását erősítve két (de minimálisan egy) régiós „megállási hellyel” (rácsatlakozási lehetőséggel) kerüljön kialakításra.

Az M5 autópálya állami kézbe visszakerülése, bevonása a matricás rendszerbe, illetve az új pályaszakasz megépítése évtizedes hiányosságot orvosol. 2005 decemberére Szegedig, 2006 év tavaszára a röszei államhatárig elkészült autópálya a megye új áramlási tengelyévé vált. Elindult az M43 gyorsforgalmi út építésének előkészítése, mely a román határátkelő Nagylak

felé teremt a településeket tehermentesítő kapcsolatot. Nem halogatható tovább a Szeged-Hódmezővásárhely 2x2 sávú pálya hiányzó szakaszának befejezése, s ennek folytatásaként a vásárhelyi elkerülő szakasz kiépítése. Az állami gyorsforgalmi úthálózati fejlesztések közül 2015-ig az M9 megyét elérő pályaszakasza aligha készül el, s csak az időszak végére várható az M44 gyorsforgalmi út Tiszazugon átvető szakaszának elkészülte, ami a megye északi települései számára jelenthet kedvező változást.

A vasúthálózat megyét érintő fejlesztései közül a 140. számú, a nemzetközi törzshálózatba tartozó fővonal folyó rekonstrukciója a legfontosabb. Ennek eredményeként a munkálatok végeztével a Szeged-Budapest vonal teljes hosszában 2 nyomtávúra bővül, egyidejűleg megszűnnek a sebességkorlátozások, ami az elvileg elérhető 100 km/h-s sebességet garantálja. Nemzetközi koordinációt és zömmel uniós finanszírozást igényel Szeged vasúti csomóponti szerepének újjászervezése: a Szeged-Temesvár vonal megépítése, a Nagyvárad-Fiume vonal revitalizálása és peage-vonalként való üzemeltetése, s ehhez kapcsolódóan a hiányzó vasúti híd megépítése, a Szeged-Szabadka vonal számottevő fejlesztése.

A főútvonali fejlesztések közül a megyét tágabban érintő a 47-es főközlekedési úton zajló munkálatok emelhetők ki. Mind az orosházi, mind a békéscsabai elkerülő befejezése gyorsíthatja a két megyeszékhely, tágabban a Szeged-Debrecen közötti áramlást. Az 55-ös főút rekonstrukciójának egy szakasza a megyében megvalósult, a Bács-Kiskun megyei szakaszon további munkálatokat (burkolat-megerősítés, csomópontok kiépítése) fejeztek be, mely Baja és tovább Pécs irányába gyorsították a közúti forgalmat. Középtávon – a régióban is gondolkodva – szükségessé válik új főútvonalak kijelölése (pl. Szentes-Orosháza-Battonya, vagy Szeged-Kiskunmajsa-Soltvadkert) és megépítése.

A városi elkerülő útelevek közül a már említett hódmezővásárhelyi mellett továbbra is nagyon hiányzik a csongrádi, melynek aktualitását kiemeli a Szentes-Csongrád között folyó pályarekonstrukció is. A Makón átfolyó tranzitforgalom elterelésére tartós megoldást csak az M43 elkészülte jelenthet. Szegeden a nyugati feltárási út megépítésével, illetve az M5 autópálya átadásával a városba délről érkező forgalom zömét sikerülhet a nagykörúton kívülre szorítani, de a közlekedési helyzet normalizálásához az M43 északi elkerülő szakasza, s a hozzá kapcsolódó hídfelvezetések is kelleni fognak. Kritikus a forgalmi terhelés az 55-ös főút mórhalomi átvető szakaszán, illetve több községi átkelő szakaszon (ezen belül is kiemelt problémát jelent a megye leghosszabb – csanyteleki – átvető szakaszának kérdése).

A megye tengelyében folyó, s épp ezen a szakaszon meglehetősen biztonságosan hajózható Tisza lényegében kihasználatlan. A műtárgyak közül alapvetően hiányzik a csongrádi vízlépcső (a hozzá tartozó tározóval), ennek hiányában a városnál érdemi kikötőfejlesztést elindítani is

felesleges. Szegeden a medencés kikötő rekonstrukciója hiányzik, bár a terv szerepel a város fejlesztési elképzelései között. Mindezen fejlesztések alapfeltétele volna a Tisza nemzetközi víziúttá nyilvánítása, mely nagyrészt az EU és az érintett országok kormányzatainak tehetetlenségén szenved folyamatos halasztást.

A megyében jelenleg egy regionális jelentőségű repülőtér üzemel, a szegedi. A jelenleg folyó fejlesztések eredményeként a létesítmény alkalmassá válik 60-80 fős gépek fogadására, ami nemcsak a személyforgalom, de a teherárak szállítása szempontjából is új minőséget jelenthet. Ezt az sem rontja számottevően, hogy mind a Dél-Alföldön, mind a tágabb DKMT eurorégióban több, a szegedihez hasonló fejlesztési elképzelés megjelent, s néhány esetben a megvalósítás is elkezdődött. Valódi versenytársat a már nemzetközi repülőtérként üzemelő temesvári létesítmény jelent. A versenyben való helytállást segítheti, ha a város és a megye világosan definiálja a repülőtér lehetséges szerepét a tágabb térségben.

A kombinált közlekedés feltételei az utóbbi években javultak, elsősorban a szegedi logisztikai beruházásoknak köszönhetően. Öröndetes azonban, hogy a megyeszékhely mellett Mórahalom az ipari parkhoz kötődően komoly logisztikai bázist épített ki, s vélhetően ezzel messze nem zárult le a hasonló fejlesztések sora. Szeged és térsége az ország logisztikai szempontból kiemelt térségei közé tartozik, ami megkönnyítheti a helyi kezdeti lépések továbbfejlesztését akár külföldi tőke bevonásával. A logisztikai ágazat további fejlesztési lépéseihez messzemenőig figyelembe kell venni a PEA II. keretében elkészül határ menti logisztikai lánc kialakításáról szóló anyagot, melyet érdemes volna akár regionális léptékben is továbbgondolni.

Alapvető közlekedési paraméterek változása

A megye alföldi típusú településhálózata következtében alacsony a településsűrűség, ami az országosnál alacsonyabb út- és vasút-sűrűséget eredményezett. A közlekedési hálózat konfigurációjában lassan oldódik a főváros központúság, egyre fontosabbá válnak a szomszédos térségekkel, megyékkel, régiókkal fennálló kapcsolatok. Az úthálózati elemek közül a főútvonalak sűrűsége alacsony (az ország megyéi közül csupán a 14.), ami szerkezeti problémákra utal az úthálózaton belül. Kevés a zsáktelepülés, a külterületi lakotthelyek elérhetősége azonban nehézkes. Ez a tanyasi lakosság létszámának változásából is követhető. A közlekedési szempontból jobban megközelíthető tanyák, külterületi lakott helyek népessége nem, vagy alig csökken, míg az utaktól távol fekvő lakóegységek ijesztő gyorsasággal öregednek, néptelenednek el. Ezzel együtt a lakosság zöme viszonylag könnyen eléri a legközelebbi főútvonalat. Míg országosan 2,8 a Dél-Alföld régióban egy lakosnak átlag 4,2 km-t

kell mennie a legközelebbi főútvonalig, addig Csongrádban alig 2 km-t, köszönhetően a megye magas szintű városodottságának.

A települések közlekedési helyzete (ami a hálózati paraméterek mellett magában foglalja a tömegközlekedési lehetőségeket is) a népesség bő kétharmada számára megfelelőnek mondható. Akadnak azonban olyan kistelepülések, ahonnan napi 3-5 buszpár indul csupán, vasút nincs, s hétvégente a mobilitási lehetőségek 1-2 járatra korlátozódnak. A külterületi lakott helyek számottevő része szintén kedvezőtlen helyzetben van. A megye egészét tekintve gond van a menetidőkkel, úgy a buszjáratok (helyközi és távolsági egyaránt), mind a vasúti (különösen a mellékvonalakon) szerelvények tekintetében.

Ezzel együtt a kistérségek központjai a saját térségük települései számára általában jól elérhetők, igaz átszállás nélkül néhány esetben csak napi 1-2 járatpárral. A megyeszékhely elérhetősége kedvező, hiszen a lakosság 96%-a, a települések 88%-áról átszállás nélkül eléri a nagyvárost. Ez országosan is kiemelkedő érték. Szeged a régió településeinek csaknem feléből közvetlenül elérhető, itt lakik a Dél-Alföld (Szeged nélküli) népességének 77%-a. Ez azt jelenti, hogy mind Békés, mind Bács-Kiskun megye esetében a települések közel 40%-ának van közvetlen tömegközlekedési kapcsolata a régióközponttal. A főváros elérése problémásabb a helyiek számára, általában a közepes és nagyobb városokba kell beutazni a cél elérése érdekében.

Az egyéni közlekedésben kulcsszerepet játszó személygépkocsi ellátottság az országos (27,5 autó/100 lakos) és a regionális (25,8 autó) alatt marad (25,1 autó), ami a megyék rangsorában a 14. helyhez elegendő csupán. Ugyanakkor öt olyan falu van – elsősorban a Homokháti részen – ahol az autóval való ellátottság kiugróan kedvezőbb, mint a személyi jövedelmek szintje (legalább 2000-nyi különbség a két mutató sorrendjében), amit megerősít e települések lakásépítési dinamizmusa is.

A vasútvonalak forgalmi adataiból kitűnik, hogy a Szeged-Budapest fővonal kiugró terhelése mellett a Szeged-Békéscsaba, valamint a Szentes-Kunszentmárton vonalak fogadnak jelentős utazószámot, ami a pályák állapotát, az elérhető átlagsebességet tekintve nem meglepő. A mellékvonalakon nem ritka a 30 km/h-s sebesség sem, amivel utasforgalmat már alig vonzanak (pl. Szeged-Röszke vonal napi átlag 50 utassal). Az alacsony utasszám miatt ritkított (napi 2-4 vonatpár) járatok nem jelentenek valódi közlekedési alternatívát az egyéni közlekedésnek. A helyközi és távolsági autóbusz forgalom volumene is csökken, nagyjából a kilencvenes évek közepe óta, amire a Tisza Volán a menetrend folyamatos átszervezésével próbál reagálni. (Ugyanakkor vannak kitüntetett forgalmi irányok is, hiszen Szeged-Hódmezővásárhely viszonylatban munkanapokon 78 járat közlekedik.)

Elsősorban a megye nagyobb településeinek problémája lehet a tömegközlekedés racionális, mégis a helyben felmerülő igényeket kielégítő megszervezése. A rendszer alapvetően képes a jelen problémáinak kezelésére, de mind a közlekedési eszközök kora, mind a belterületi úthálózat teherbírása, mind a településen belüli közlekedési kulcspontok közlekedési terhelése az utazási szokások radikálisabb változásával komoly problémák forrása lehet. Alapvető távlati célként kell megfogalmazni a tömegközlekedés prioritását az egyéni közlekedési módokkal összevetésben. Ugyanakkor a tömegközlekedési végpontokban nagyrészt hiányoznak a P+R parkolók, a belvárosok közlekedési rendszerének gyalogos, kerékpáros és tömegközlekedés-barát átalakítását célzó fejlesztések, s néhány esetben az alapvető intézmények tömegközlekedési elérhetősége is nehézkes. Előremutató kezdeményezés a Szegeden megindult villamoshálózat-rekonstrukciós és a belvárosi forgalom átszervezését célzó intézkedéscsomag, melynek folytatására elnyert pályázati forrással rendelkezik a város (38,2 Milliárd Ft). Célszerű volna a szűk településhatárokat túllépő, a napi ingázási gyakorlatot figyelembe vevő közlekedési társulások létrehozása. A kormányzati szándék a tömegközlekedési módokban meglévő párhuzamosságok felszámolása, az elővárosi közlekedés preferálása irányába mozdult el az utóbbi években, amire a megye érintett szereplőinek is reagálnia kell.

Az info-kommunikációs szektor Csongrád megyében

A szektor infrastruktúrája

A vezetékes vonalszám csökkenése Csongrád megyében az országos trendekkel megegyezően 1999 végétől indult csökkenésnek. Üteme azonban annál lényegesen gyorsabb, mintegy 15%-os volt 2003 végéig. Ezzel a gyors lemorzsolódási ütemmel Csongrád a megyék rangsorában a 15. helyre csúszott vissza, a régión belül pedig elveszítette vezető helyét, melyet Bács-Kiskun vett át, ha kis különbséggel is. A közel 130 ezres vonalszámból mintegy 100 ezerre tehető a lakossági, 12.500-ra a közületi vonalak száma. Bár a vezetékes piacon lényegében megvalósult a kínálati piac (minimális a várakozók száma, az előfizetői csomagok változatosak), sőt megjelentek az alternatív szolgáltatók is (2003 végéig elsősorban a nagy- és középvállalati szegmensben), a megyén belüli területi különbségek alig mérséklődtek. Kistelek és Mórahalom térségében 100 lakosra 20-nál is kevesebb vezetékes fővonal esik, míg Szegeden 36,5 (utóbbi bőven 40 feletti értékről csökkent le az utóbbi 5 év során), ezek egyben a Dél-Alföld régió ellátottsági szélsőértékeit is adják (66. táblázat).

Az ISDN csatornák bevezetése bő két évet késett a megyében, s bár 1998 és 2003 között Csongrádban volt arányaiban a leggyorsabb a növekedés (s ez igaz 2000 és 2003 időszakára is),

A HELYZETÉRTÉKELES FELÜLVIZSGÁLATA

a megyék rangsorában ez csupán a 16. helyhez volt elegendő, s a penetráció értéke a fejlettebb vidéki térségek alig felét érte el. (2004-től az ISDN csatornák száma csökkenni kezdett, egybevágóan az országos trendekkel.) (67. táblázat)

67. táblázat: ISDN-fővonalak számának alakulása, 1998-2003

Megye/régió	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2003 fajlagos	2003/ 2000
Budapest	48372	70052	159590	223408	249566	252514	14,81	168,1
Pest	2956	4952	19206	36074	51489	56796	5,05	271,51
Győr-Moson-Sopron	2734	5666	16706	24260	27850	29170	6,63	168,27
Vas	915	2364	6108	9660	11134	11844	4,45	194,32
Zala	1576	2944	9910	14030	16034	17134	5,77	170,71
Fejér	1869	3495	9412	15064	19704	20628	4,81	216,67
Komárom-Esztergom	756	2057	6332	11634	14920	15644	4,95	243,84
Veszprém	290	1027	4350	9536	13152	13992	3,8	324,79
Baranya	2212	3796	13264	18974	21850	21916	5,45	164,65
Somogy	0	0	7966	12748	14566	15426	4,62	191,7
Tolna	0	1366	6048	8894	10074	10592	4,28	172,58
Borsod-Abaúj-Zemplén	1966	3912	14966	21774	25434	27082	3,67	179,02
Heves	648	1242	7704	11910	13744	15200	4,69	196,23
Nógrád	115	285	1710	3336	4414	5020	2,3	291,14
Hajdú-Bihar	1646	4190	11338	17902	20960	21796	3,96	189,47
Jász-Nagykun-Szolnok	1069	1552	5878	10446	12889	13854	3,35	234,27
Szabolcs-Szatmár-Bereg	674	1666	7184	12022	14322	15700	2,69	213,49
Bács-Kiskun	1286	2938	8912	13506	16438	17462	3,22	192,81
Békés	61	224	1820	3440	4606	5288	1,35	293,48
Csongrád	0	161	3772	8498	11727	12810	3,01	334,44
<i>Ország összesen</i>	69145	113889	322176	487116	574874	599868	5,93	184,74

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

Az xDSL szolgáltatás esetében sem volt jellemző a gyors indulás a megyére, hiszen 2003 végére még csupán a 25 ezernél népesebb városok lakossága egy része vált potenciális előfizetővé, ám 2005 nyár végére már csupán 8 település hálózata volt fejlesztés alatt (51. és 52. ábrák). Ez a lefedettségi ráta a legkedvezőbb az ország megyéi között. Igaz, az xDSL szolgáltatás technikai korlátai miatt a külterületeken a szélessávú Internet-elérés e formában nem megoldható, de a megye népességének bő háromnegyede számára elvben elérhetővé válnak a fejlettebb Internet-alapú szolgáltatások. Arra vonatkozóan nincs információnk, hogy a megyében hány ADSL előfizetést tartanak nyilván, de az Invitel által ellátott körzetekben összesen 42 ezerre tehető az ügyfelek száma (országosan ez 309.500 volt).

A mobiltelefonía utóbbi egy évtizedének fontos eseményei közül kiemelést érdemel a két „rég” szolgáltató országos hálózatának kiépülése 1999 év végére, illetve az új versenytárs megjelenése, majd a Vodafone országos hálózati lefedettségének elérése 2003 végére. Az új

szolgáltatási skálából a mobil-Internet lehetőségét biztosító elemek érdemelnek kiemelés (WAP, GPRS, EGDE). Előbbi két szegmens elterjedtsége tömegesnek mondható (a GPRS esetében az áttörést a 2004-es év jelentette, hiszen 2003 végén az előfizetők 4, 2004 végén már 15%-a használta a szolgáltatást), bár az átviteli sebességek még a modemes idöket idézik⁴⁰. Az EDGE szolgáltatás által kínált az ISDN csatornák sebességével vetekedő letöltési sebességek már reális alternatívát jelenthetnek a helyhez kötött Internet-eléréssel szemben, ám a hálózatok kiépülése vidéken még a kezdeteknél tart. 2005 nyarán a T-Mobil még csupán Szegeden, októberben a PGSM Szegeden, Hódmezővásárhelyen, illetve a nagyforgalmú határátkelők (Röszke, Nagylak) térségében üzemeltette hálózatát. A 100 háztartásra jutó mobiltelefonok száma (régióként) jelzi, hogy a Dél-Alföld 1996-ban világosan látszó mennyiségi elmaradása megszűnt, miközben az országon belüli éles területi különbségek is látványosan csökkentek (68. táblázat).

Elmaradás mutatkozik a WiFi hálózatok kiépítése kapcsán. Bár a technológia első megközelítésben a fedett, zárt terek (pl. bevásárlóközpontok, repülőterek, kávézók stb.) mobil-Internet használatát volt hivatva szolgálni, nyugat-európai nagyvárosi példák alapján ismerjük a nyitott közterek (sétálóutcák, közparkok stb.) lefedésének sikeres megvalósítási példáit is.

A szélessávú adatforgalom szempontjából alternatív technológiaként a kábeltelevíziós hálózatok (KTV) csillagpontos konfigurációjú, kétirányú adatforgalomra alkalmassá tett változata is szóba jöhet (53. ábra). Bár a megye ellátottsága elmarad az országos szinttől (190, illetve 186 bekötött lakás 1000 lakosra), a gondot inkább a fejlődés alacsony üteme jelenti (69. táblázat). A megyén belüli területi különbségek jelentősek: Szeged térségében 288, Mórahalom környékén 46 hálózatba kötött lakás jut 1000 lakosra. 2001 és 2003 vége között a megyében mindössze 3 új helyi rendszer indult el, így 21-re nőtt a KTV-hálózattal rendelkező települések száma, igaz ebből 5 alkalmas a szélessávú Internet elérésre is (Szeged, Deszk, Zsombó, Sándorfalva, Hódmezővásárhely), ahol a megye lakosságának bő fele él.

69. táblázat: Kábel-TV hálózatba kötött lakások száma 1000 lakosra, 1996-2003

Megye/régió	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Budapest	216	145	143	199	194	198	235	304
Pest	53	59	33	83	76	92	113	120
Győr-Moson-Sopron	128	135	177	194	203	216	223	221
Vas	123	93	149	163	177	179	187	196
Zala	225	146	196	230	257	245	248	257
Fejér	201	150	174	171	208	170	180	182

⁴⁰ A szélessáv használatára utal a forgalmazott MMS-ek számának ugrásszerű növekedése (2003 elején 40 ezer, 2003 végén 1 millió, 2004 végén 3 millió volt a forgalom nagyságrendje országosan).

A HELYZETÉRTÉKELES FELÜLVIZSGÁLATA

Komárom-Esztergom	150	147	220	240	272	255	269	248
Veszprém	119	130	180	204	181	222	226	236
Baranya	161	176	195	202	240	198	217	225
Somogy	49	50	121	153	147	153	167	173
Tolna	100	101	136	151	158	177	183	188
Borsod-Abaúj-Zemplén	131	136	175	182	209	184	199	206
Heves	101	78	96	131	139	127	131	137
Nógrád	80	84	98	103	115	107	113	118
Hajdú-Bihar	119	118	118	112	137	136	141	148
Jász-Nagykun-Szolnok	44	58	72	89	96	85	95	99
Szabolcs-Szatmár-Bereg	77	74	75	68	83	76	75	82
Bács-Kiskun	31	47	103	105	105	107	106	109
Békés	107	76	95	98	109	115	128	140
Csongrád	127	136	143	162	178	160	176	182
Ország összesen	127	110	129	152	161	158	172	188

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

Az elektronikus média a megyében jól kiépült (54. ábra), a továbblépést a térségi lefedettségű adók társulása, a regionális, illetve országos lefedettség megcélzása jelenti (ennek kapcsán a Dél-Alföldön már látunk kezdeményezéseket), míg a regionális rádiózásban és televíziózásban a központtól való függőség lazítása, a régiót érdeklő célzott programstruktúra kialakítása van soron. Új technológiai szintet jelent a 2009-től általánossá váló digitális sugárzás belépése, majd 2012-től a földi sugárzási hálózat leállítása.

A közösségi hozzáférési pontok közül az iskolák (Sulinet Program), a teleházak, illetve az eMagyarország Pontok hálózata érdemel kiemelt figyelmet. Előbbi esetében a szélessávú kapcsolódási lehetőség biztosítása folyik, miután a kilencvenes évek végére a középiskolák teljes hálózata, illetve az általános iskolák bő fele számára biztosították a Háló elérését. A teleházak hálózata a Dél-Alföldön kifejezetten sűrű, ezen belül Csongrád megyében kiugróan jó a lefedettség: 2005 közepén a megye déli és középső öt kistérségében (Mórahalom, Szeged, Makó, Hódmezővásárhely, Kistelek) mindössze 11 lefedetlen település volt (ebből 7 a makói térségben), igaz, Csongrád és Szentes térségeiben összesen 3 település tartott fenn teleházat (Fábiánsebestyén, Derekegyház, Csanytelek). Országos összevetésben Csongrád megye lefedettsége kimagasló, hiszen 2002 végén az országban minden hetedik, 2003 végén minden hatodik településen működött teleház, míg Csongrádban 2002 végén a városok és falvak 55, 2003 végén 60%-ában mutattuk ki ilyen intézmény létét. Ez a régióon belül is kiugró ellátottsági szintet jelent (55. ábra).

Az eMagyarország Pontok hálózata lefedettségi értékei még jobbak, hiszen a megye egész területén mindössze 16 településről hiányzik ez a lehetőség 2005 közepén. A két ábrát egymásra vetítve kitűnik, hogy a Tiszától nyugatra a szegedi térségből Zsombón és Dócon, a

kistelekeiből Bakson és Pusztaszeren, a Tisztól keletre a szentesi térségből Árpádhalmon és a makóiból Kövegyen hiányzik a közösségi Internet elérés mindkét formája (56. ábra).

Informatikai indikátorok alakulása

Az informatikai részpiac állapotával jóval több probléma van, legalábbis regionális szinten. Bár a kommunikációs célú kiadások terén (70. táblázat) a régió számottevően felzárkózott az országos átlaghoz, sem az otthoni számítógépek, sem az Internet eléréssel rendelkező PC-k fajlagos száma nem ad okot a túlzott nyugalomra, hiszen mindkét szegmensben sereghajtó a Dél-Alföld (71. táblázat). Az államigazgatás informatikai beruházásaiból a megye országosan és a régión belül is a súlyánál kisebb arányban részesedett (1998-2002 között), ugyanakkor az informatikai eszközök használata messze a regionális és az országos átlag feletti⁴¹ (72.a. és 72.b. táblázatok). A vállalkozások informatikai aktivitására vonatkozó felmérések 2001-2003 között regisztrálták a változásokat. Csongrádban a számítógép minden 6 vállalkozásból 5 esetében megjelenik, az Internet kapcsolatok aránya közelíti a kétharmadot, ám az önálló honlapok részesedése nem éri el a 25%-ot. A megye vállalkozói különösen az utóbbi két dimenzióban mutatnak érzékelhető aktivitást, de vidéken a megyék közötti különbségek csekélyek, a sorrendek érdemi megváltozása egy-két év célzatosabb fejlesztési politikájával elérhető. Még a fővároshoz mért elmaradás üteme sem tűnik végletesnek, s különösen az Internet hozzáférés és a honlap fenntartása terén látható komoly tartalék a megye számára (73. táblázat).

A domain-regisztrációk esetében Csongrád megye kiugró aktivitása 1998 és 2004 között egyértelműen dokumentálható (74. táblázat). Az 1000 lakosra jutó regisztrációk számában a főváros és Pest megye mögött a legmagasabb fajlagos értéket itt mérték, árnyalatnyival még Győr-Moson-Sopront is megelőzve. Bár a domain-ek még az időszak végén is dominánsan a városi bejegyzőkhöz kötődnek (kiugró Szeged, és kedvező Hódmezővásárhely aktivitása), a megyéből az 1998-as közel 50 település helyett 2004 tavaszán már csupán 6-ban nem volt saját domain bejegyzés. Érdekes módon kistérségi szinten az 1000 lakosra jutó regisztrációk számában viszonylag kedvező a mórakalmi térség aktivitása, míg a csongrádi és a makói térségek a központi városi település várt magasabb aktivitása ellenére eléggé passzívnek tűnnek (57. ábra).

⁴¹ 2002-ben a régióban 100 közigazgatási alkalmazott közül 63, országosan 70 használt számítógépet, Csongrádban az arány meghaladta a 80%-ot.

A HELYZETÉRTÉKELES FELÜLVIZSGÁLATA

73. táblázat: Vállalkozói szféra IKT használati jellemzői, 2001-2003

Megye	Számítógép használat (%)			Internet használat (%)			Saját honlap (%)		
	2001	2002	2003	2001	2002	2003	2001	2002	2003
Budapest	82,40	85,9	90,1	63,61	70,8	78,8	20,29	35,8	42,4
Pest	65,81	80,4	84,0	45,03	54,7	63,4	9,15	18,2	23,6
Fejér	69,35	82,3	83,2	44,99	55,3	62,4	9,24	17,8	23,7
Komárom-E	71,23	85,6	84,8	45,69	58,0	64,3	8,26	18,6	24,9
Veszprém	71,03	80,0	83,3	39,28	52,9	62,4	7,20	17,2	24,6
Győr-Moson-S	70,38	81,2	83,8	44,45	54,4	63,3	9,40	17,9	24,7
Vas	70,27	81,3	83,4	41,54	53,4	62,9	6,09	15,2	21,8
Zala	67,98	83,4	84,3	42,55	53,9	63,0	7,21	16,5	22,3
Banya	69,58	82,3	84,1	43,46	53,1	63,1	7,55	16,3	23,2
Somogy	69,04	78,9	83,2	35,93	47,4	59,3	6,37	14,9	21,9
Tolna	69,34	83,0	83,8	37,87	49,3	61,6	5,77	10,2	20,0
Borsod-A-Z	68,67	81,8	82,9	45,47	53,4	61,1	7,46	16,2	22,0
Heves	55,80	80,5	82,2	34,08	51,3	59,8	4,91	13,3	20,2
Nógrád	68,50	83,6	83,1	44,68	54,7	63,1	5,62	13,3	21,3
Hajdú-Bihar	68,71	82,3	84,4	43,35	51,2	61,0	6,99	15,3	21,2
Jász-Nk-Sz	71,16	81,1	85,1	45,06	51,2	63,0	6,51	14,1	19,9
Szabolcs-Sz-B	69,72	80,6	83,4	42,87	49,3	59,1	5,90	13,1	19,4
Bács-Kiskun	68,23	82,5	84,5	44,32	52,6	61,9	6,52	16,6	22,2
Békés	66,24	80,5	82,4	39,06	50,4	58,6	5,60	11,5	18,1
Csongrád	70,15	80,8	83,6	43,61	53,7	62,6	7,87	17,4	24,1
Átlag	72,53	82,8	85,6	48,72	58,0	67,0	11,09	21,6	28,3

Forrás: Az információs és kommunikációs eszközök állománya és felhasználása a gazdálkodó szervezeteknél, 2001.; 2003., KSH.

Az info-kommunikációs szektor társas vállalkozásainak súlya az összes vállalkozáson belül 1992 és 2004 között számottevően növekedett, országosan 4,44%-ról 5,23%-ra, a régióban 3,12%-ról 3,75%-ra, míg Csongrád megyében 3,78%-ról 4,76%-ra (75. táblázat). Ez utóbbi érték a főváros, Pest és Fejér megye mögött 4. a megyék rangsorában, de Csongrád gyarapodási üteme Fejérének közel nyolcszorosa⁴². A szektor városi koncentrációjának mértéke magas (közel 90%), de a kilencvenes évek elejéhez képest a területi szétterülés karakteresebbé vált, elsősorban Szeged szuburbán övezetében. Szeged súlya a régió belüli kiemelkedő (mintegy egyharmados), e szektorban Hódmezővásárhely aktivitása mérsékelt (mindössze 51 vállalkozás) (58. ábra).

Az információ intenzív foglalkozási csoportok, illetve az IKT-hez kötődő ágazatok súlya a foglalkozási szerkezeten belül 1996 és 2001 között alig módosult, miközben a főváros (Közép-Magyarország régió) – vidék dichotómia erősödött, illetve a vidéki régiók között lassú kiegyenlítődés indult meg. A Dél-Alföld – bár sereghajtó a hazai régiók között – elmaradása a

⁴² A fővárosét valamivel felülmúlja, de Pest megyétől mintegy negyedével elmarad az IKT szektor súlyának növekedési üteme a vállalkozások között.

A HELYZETÉRTÉKELES FELÜLVIZSGÁLATA

vidéken legkedvezőbb mutatókat felvonultató Közép-Magyarországhoz képest a felére mérséklődött. Figyelemre méltó, hogy az informatikai ipari foglalkoztatás magas aránya elválik az információ intenzív szolgáltatások megjelenésétől. A Dél-Alföld számára kedvezőtlen trend, hogy miközben minden régióban nőtt az informatikai ipari tevékenységek súlya a foglalkozási szerkezetben, addig a Dél-Alföldön kimutatható növekedés lassú, az elért arány (1,3%), messze a vidéki (2,7%) és az országos (3,3%) alatt van, s régiónk sereghajtó e szegmensben. Az információ-intenzív szolgáltatások súlya a foglalkozási szerkezetben közelíti az 5%-ot, ami ugyan elmarad az országos (7,1%) és a vidéki (5%) átlagtól, de a régiók között a Dél-Alföld így is harmadik Közép-Magyarország és Dél-Dunántúl mögött. E téren a dinamika mutatók is kedvezőek, legfeljebb a nyugat-magyarországi régió fejlődési rátája vethető össze a régióéval. A régión belül a fejlődés motorja egyértelműen Csongrád megye, azon belül főként Szeged és tágabb térsége, illetve a középvárosok csoportja (76.a. és 76.b.; 77.a. és 77.b. táblázatok).

A TÉR- ÉS TELEPÜLÉSKAPCSOLATOK VÁLTOZÁSA CSONGRÁD MEGYÉBEN

Horizontális településkapcsolatok

Csongrád megye térkapcsolatainak elmúlt tíz évben végbement változásai leginkább az önkormányzatok mint autonóm szereplők egyenrangú együttműködése révén formálódó *horizontális településkapcsolatok* átalakulásában érhetők tetten. A megyei területfejlesztési

koncepció megfogalmazásakor még csak alig néhány éves múlttal rendelkező területfejlesztési önkormányzati társulások szerepe, azaz a területfejlesztés kistérségi szintje erősödött. Ez részben a „felülről” ösztönzött többcélú kistérségi társulásoknak a megye majdnem egészére (a hódmezővásárhelyi kistérséget kivéve) kiterjedő megalakulásában mutatkozik meg. A szegedi kistérségben fellelhető kisebb tájékoztatlanságot – és elhanyagolható számú ellenvéleményt, illetve kétkedést – leszámítva, a 2005 őszi kérdőíves felmérésben megkérdezett önkormányzati vezetők/munkatársak érzékelik a földrajzi, történelmi stb. összetartozást, a közös problémákat, az együttműködésben, különösen pedig a közös pályázatokban rejlő lehetőségeket⁴³. Fellendült az egyes kistérségeken belüli (időnként azon, sőt a megyén kívüli) 1-2 vagy valamennyi önkormányzat összefogásával indított pályázási, beruházási tevékenység. A korábbi tapasztalatokkal ellentétben ezek már valóban több település kölcsönös érdekeit szolgálják és túlsúlyuk ellenére sem szinte kizárólag környezetvédelmi, illetve infrastrukturális beruházások. Az ebben a tekintetben továbbra is kiemelkedő aktivitással jellemezhető (1998 óta két tucat sikeres, a tanyai ellátás szempontjából országos jelentőségű, de a kistérségi társulás, a vidékfejlesztés terén is igen fontos pályázatot maga mögött tudó) mórahalmi, valamint makói kistérségek mellett már a többiben is érzékelhető előrelépés. Időközben az országos fejlesztési politika a kistérségi fejlesztési tanácsok révén megteremtette a civil szervezetek bevonásának intézményi feltételeit, a gyakorlat azonban – nem is beszélve a gazdasági szereplők bevonásáról – még ma sem igazolja a „kistérségi együttműködések „társadalmasítására” irányuló megyei fejlesztési célok megvalósítását, s önkormányzati kérdőíves felmérésünk szerint továbbra sem beszélhetünk kistérségi identitásról. Kétségtelen viszont, hogy a közös fejlesztések, a kapcsolatok elmélyülése fontos szerepet játszott például az új KSH-kistérségek kialakításában, hiszen a 3 település (Forráskút, Bordány, Üllés) „átigazolása” a mórahalmi kistérséget bővítette ki a vertikális településkapcsolatok révén összetartozó szegedi rovására.

Vonzáskörzeti viszonyok átalakulása

E horizontális kapcsolatok erősödésének mérhető már némi hatása a városi ellátó funkciók – zömmel középfokú intézmények – igénybevétele által formált, a városok és a falvak (ritkábban nagyobb és kisebb városok) között létrejött hagyományos „vertikális”, azaz

⁴³ A kiértékelésben természetesen csak a kérdőívet visszaküldő 50 önkormányzat adatai jelennek meg. Számolni kell a válaszadás szubjektivitásából adódó torzítással, de mindenkinek tudomására hoztuk a kérdőívezés célját, így a feladat jelentőségének komolyan vétele, az érdekeltség eltérő foka is jelzés értékű. Ráadásul elsősorban az 1998-ban hasonló módon szervezett kérdőívezésben született korábbi válaszokhoz/eredményekhez való viszonyítás, a változások követése volt az elsődleges szempontunk. (A kérdőív a mellékletben megtalálható.)

vonzáskörzeti viszonyok változásaiban is. Igaz, ez egyelőre leginkább a vonzásközpontról alkotott imázsban jut kifejezésre. Egy 1990-es évek eleji felméréshez képest (59. ábra) 2005-ben a megkérdezettek „mentális térképén” határozottan nagyobb összhangot mutatnak a vonzáskörzetek a statisztikai kistérségekkel, mint korábban (pedig az egymásnak megfelelés más megyékhez viszonyítva már akkor is nagyobb volt) (60. ábra). Különösen igaz ez a mórakalmi kistérségben, de a makói kistérség nyugati felében és a kistelekiben is. Ezekben a kistérségekben a korábbiakhoz képest nagyobb szerepet tulajdonítanak Mórakalomnak, Makónak és Kisteleknek, s kisebbet Szegednek. Pedig bizonyos intézmények (néhol kórház, gimnázium vagy például multinacionális cégek bevásárlóközpontjai) híján a valóságban ma is a megyeszékhely e kistérségek elsődleges középfokú (s természetesen felsőfokú) központja is. Ahol a megye jelentős részében valóban érzékelhetővé vált a centralizáció csökkenése, az épp a nagybevásárlásokban korábban erőteljesebb Szeged-dominancia enyhülése, részben a nagyobb élelmiszer-diszkontok terjedésének, részben a hódmezővásárhelyi TESCO megépültének köszönhetően. A szegedi Biopolisz Program révén várható gazdasági felértékelődés, valamint a közszolgáltatások centralizációjával járó regionalizáció várhatóan magával vonja a forrásoknak, a növekedés-ösztönzés célterületeinek s a piaci szolgáltatásoknak a koncentrációját, ami feltehetőleg újra a Szegedre, illetve a szegedi agglomerációba (nagyobb távolságról) irányuló kapcsolatok intenzifikálódásához vezet. A Szentcsaba-Csongrád várospár fejlesztése ezért is enyhíthetné a településkapcsolati, illetve térszerkezeti egyensúlytalanságot.

Bizonyos funkciók kiegészítésére vagy pótlására a fent jelzett három Szeged körüli kistérség mellett a hódmezővásárhelyi és a szentesi kistérség megyehatár menti falvaiból a szomszédos megyék néhány városába irányuló vertikális településkapcsolatok továbbra is regisztrálhatók. A megkérdezettek összevont vonzáskörzeti mentális térképén azonban már csak Orosháza és egy esetben (pitvarosi vélemény szerint) Mezőhegyes jelenik meg, de az ágazati vonzáskörzetek megrajzolásánál is valamelyest csökkenni látszott Kiskunhalas, Kiskunmajsa, Kiskunfélegyháza, de Mezőhegyes szerepe is.⁴⁴

A vertikális településkapcsolatok további kisebb változásának tűnik az egy vagy több alapfokú ellátó funkciót tekintve „mikroközpontként” viselkedő települések gyarapodása, illetve stabilizálódása. A megye számos falusi települése indukál ily módon rendszeres lakossági mozgásokat alapfokú (ritkán középfokú) egészségügyi, oktatási, pénzügyi, kereskedelmi, vendéglátó-ipari stb. szolgáltatások nyújtásával. Ez a mikroközpont-szerep nemcsak bizonyos alapfokú intézmények (pl. gyógyszertár, általános iskola felső tagozata) hiányából táplálkozik –

⁴⁴ Meg kell jegyezni, hogy valóságos vonzásintenzitás mérésére csak részletes, kiterjedt fogyasztói felmérésekkel lenne mód.

azt tartósan fenntarthatják a piaci társadalomban szabadon választható szolgáltatásokat anyagi helyzetük miatt igénybe venni képes társadalmi rétegek is. Bár utóbbi okból városból is utaznak e mikrocentrumokba, jellemzőbbek a falu–falú mozgások. Nyilván nem véletlenül pedig épp a funkcióhiányos Mórahalom körüli és a legtöbb kis falut magában foglaló makói kistérségben a legnagyobb az ilyen kis központok aránya (előbbiben minden 2., utóbbiban minden 3. falu). Ez pedig újabb indok a kistérségen belüli közlekedési kapcsolatok, a falvakat összekötő mellékutak, sőt külterületi utak fejlesztésére/javítására is. Olyan tanyás térségben, mint Csongrád megye ugyanis, a külterületi lakosok nagy száma miatt a településsoros statisztikákkal kimutathatónál jóval nagyobb jelentősége van a városi, vagy falusi ellátórendszerek elérhetőségének.

A szuburbanizáció Csongrád megyében

Sajátos terepét adják a településközi kapcsolatoknak a nagyobb városok és környékeik, ahol az elmúlt tíz évben országosan is tovább erősödő, Csongrád megyei viszonylatban mindenekelőtt Szegedhez köthető *szuburbanizáció* (elővárosi fejlődés) magát a korábbi város–falú viszonyt is megváltoztatja. E folyamat eredményeként 1990 és 2001 között tovább nőttek a vándorlási nyereségek, és ezért a szegedi kistérség valamennyi településében számottevő népességnövekedés ment végbe. A környező (természetesen nem csak kistérségen belüli) településekbe való kiköltözések a nagyobb Csongrád megyei városok mindegyikénél is megfigyelhetők, de jellemzően új lakások építésével, középosztálybeliekkel csak Szeged körül gyarapítják a szuburbanizálódó falvakat. Részletes felmérést igényelne, hogy a megye falvának mintegy négyötödében vándorlási nyereséget produkáló beköltözőkről pontos képünk legyen, de a – szegedi kistérségen kívüli – települési vezetők jelentős részének szegény, támogatásra szoruló migránsok érkezéséről van tudomása. Amennyiben az ilyen kiköltözések – mint több helyen tapasztalható – a külterületet célozzák meg, ott tovább súlyosbítják a tanyai népesség szociális ellátásának nehézségeit.

A szuburbanizáció folytatódásával, sőt a nagyobb távolságokra irányuló dezurbanizációval hosszú távon kell számolni, s ez megváltoztatja a városok és az érintett falvak kapcsolatait is. Amennyiben munkával rendelkezők költöznek ki nagyobb számban és nem folyik párhuzamosan a munkahelyek kitelepülése is (amire Szeged körül már számos példa van), akkor növekvő városba ingázásra lehet számítani. Erre példa Sándorfalva, Algyő, Szatymaz, Domaszék, Deszk Szegedre ingázóinak kiemelkedő száma. A fizetőképes fogyasztók egyre nagyobb számú jelenléte esetén viszont „kifelé tartanak” bizonyos szolgáltatások, üzletek stb. is, ami viszont csökkenti a városba járást, de bizonyos esetekben növelheti a városból e

településekbe történő ingázást. Ezek a településközi mozgások azonban egyre inkább eltérő társadalmi státuszú népességet érintenek: jelenleg a Szegedre ingázók legnagyobb része érettségi nélküli középiskolai végzettségű, míg a Szegedről máshová (legtöbbször saját kistérségükbe) kijáró foglalkoztatottak legtöbbször egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkeznek. Fontos településfejlesztő tényező lehet – az érintettekben kettős kötődés kialakulását segítve – végül a rekreációs szuburbanizáció is, aminek a révén már jelenleg is számos hétvégi házat birtokolnak Szatymazon, Sándorfalván, Ásotthalmon, Tiszaszigeten szegedi, vagy Mártélyon – többek között – hódmezővásárhelyi tulajdonosok.

A nemzetközi fejlődés trendjei – Következmények Csongrád megye számára

A világ fejlődésének két legfontosabb kockázati tényezőjét az *éghajlatváltozásban*, illetve a *fosszilis energiatartalékok szintjének apadásában* lehet felismerni. Előbbi hatás – a valószínűbb modellszámítások szerint – Magyarország és benne a megye számára kismértékű átlagos hőmérséklet növekedést hozhat, ám a fő kockázatot az éghajlati szélsőségek gyakoriságának növekedése jelenti. A hőmérsékletben ez elsősorban a forró és kiugróan hideg periódusok gyakoribb megjelenését, a csapadék terén az összmenyiség mérsékelt változása mellett az éven belüli eloszlás, illetve a csapadékintenzitás helyi és napi jellemzőinek drasztikus emelkedését jelenti. A fosszilis energiahordozó-ellátás bizonytalansága nem csupán az ismert és gazdaságosan kitermelhető készletek korlátozott voltát jelenti, hanem azt is, hogy az utóbbi évtizedben látványos gazdasági növekedést produkáló Kína, India és a csendes-óceáni térség, valamint a dél-amerikai kontinens erős gazdaságai (mindenekelőtt Brazília) exponenciálisan növekvő energiaszükséglettel jelentkezik a világpiacon, felhajtva a kőolaj-származékok és a földgáz árszintjét. A hazai készletek fokozatos kimerülése, illetve a már eddig is erős külső energiaforrásoktól való függőség komoly kényszer arra, hogy mind a gazdaságban, mind az intézményi és lakossági fogyasztásban egyrészt erőteljes racionalizálás menjen végig, másrészt olyan tevékenységek fejlesztésére fókuszáljunk, melyek alacsony fajlagos energiafelhasználás mellett képesek magas szintű hozzáadott-érték termelésére. Csongrád megye számára fontos potenciál rejlik az alternatív energiaforrások fokozottabb kihasználásában, s az itt összegyűlt tudás „exportjában”.

A *környezeti szemlélet erősödése*, a „szennyező fizet elv” egyre következetesebb érvényesítése, az ökológiai értékek megőrzésének és gyarapításának európai mintái Magyarország számára is jól ismert és követendő mintákat szolgáltatnak. Ezt a folyamat össze

kell, hogy kapcsolódjon az egészség megőrzésére, a megelőzésre fókuszáló fejlesztésekkel, hiszen Magyarország, s benne Csongrád megye népességének életkilátásai jóval kedvezőtlenebbek az EU régi tagállamaihoz mérten.

A gazdasági fejlődés fő világtrendjei közül egy *új térstruktúra formálódását* kell első helyen értékelnünk. Úgy tűnik, hogy hosszabb távon a világgazdaság nyersanyag-ellátója szerepet Oroszország és a volt-szovjet utódállamok mellett egyre inkább Afrika veszi majd át (leszámítva a stratégiai jelentőségű kőolajat), a termelési kapacitások koncentrációja Kínában és Délkelet-Ázsiában, valamint Dél-Amerika néhány országában sűrűsödik, míg a rutinszerű szolgáltatások piacán India lehet a globális gazdaság elsőrendű kiszolgálója. Ebben a kontextusban az észak-amerikai és európai kontinens szerepét is újra kell gondolni (véltetően a high-tech iparok, a magasszintű szolgáltatások, a tudástermelés felé kell még erőteljesebben mozdulniuk), de még komolyabban újra kell definiálni Magyarország és benne Csongrád megye szerepét és helyét. Úgy tűnik, hogy a non-traded (olyan termékek, melyek alapvetően helyi-térségi piacokon jelennek meg) ágazatok mellett a felépített brand-del (márkanév, piaci szerep, egyedi dizájn, erőteljes marketing) rendelkező hagyományos termékek gyártóinak van versenyelőnye. Emellett azonban szükséges új, tudásalapú tevékenységek kiemelt fejlesztése is, melyek a hosszútávú térségi versenyképességet hivatottak biztosítani.

A *globális gazdaság átszervezése* kapcsán Magyarország, mint az EU egyik perspektivikus „perem-gazdasága” továbbra is célterülete a termelő kapacitások kihelyezésének, s egyre inkább azzá válik a szolgáltatások kiszervezésében, illetve a fejlesztési (elsősorban gyártmány-fejlesztési) kapacitások relokációjának. Ugyanakkor a román és bulgár EU csatlakozás 2007-től azt valószínűsíti, hogy az egyszerűbb, alapvetően bérelőnyre építő tevékenységek már „átugorják” az országot, s elsősorban Románia komoly ipari hagyományokkal rendelkező, de jól megközelíthető nagy központjait veszik elsődlegesen célba, ha legalább kielégítő szintű termelői infrastruktúrát találnak. A Csongrád megyei cégeknek erre a realitásra is fel kell készülniük, a beszállítóvá válás érdekében érdemes lehet előzetes fejlesztéseket is indítani.

Az Unió politikák hatása a megye fejlődésére

Az Európai Unió a 2004-es és 2007-es bővítés nyomán alapvetően megváltozott. Bár a lehetséges tagjelöltek száma még mindig jelentős (Horvátország, Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Albánia, Szerbia, Törökország, illetve Svájc, Norvégia, Izland) a bővítési folyamat vélhetően hosszú évekre leáll, legfeljebb egy-egy ország látványos előrehaladása

kapcsán kerülhet ez az elv felülvizsgálatra. Az ok tulajdonképpen egyszerű, a bővítéssel párhuzamosan az integráció vesztett mélységéből, részben az új tagállamok eltérő felkészültsége miatt, részben a nemzetállami érdekek felerősödése kapcsán, ami leglátványosabban az EU tervezett alkotmányának francia és holland elutasításában öltött testet.

Az Unió értékrendje is változóban van. A kohézió erősítését és a belső különbségek mérséklését megcélzó politika teret vesztett, a globális versenyképesség erősítését célzó politika megerősödött. Ezzel az Unió lényegében szentesítette a „régiók Európája” mozgalom lendületének kifulladását, s a nemzeti érdekekkel szemben a fejlődő városrégiókat állította fókuszba. A *területi politika verseny-orientált kezelése* közép távon még nem vezet látványos forrás-átrendeződéshez, hiszen a phasing-out régiók révén a régi tagállamok is érdekeltek a 2007-2013-as finanszírozási ciklusban a forrás-allokáció elveinek fenntartásában, ám a brit (kisebbségi) álláspont már jelzi a várható irányokat (nagyvárosi koncentráció, tudás-központú és innováció-orientált elosztási elvek).

A *közös agrárpolitika reformja* sem ebben a finanszírozási ciklusban várható, de látszik, hogy a vidékfejlesztés, mint a KAP második pillérje nagyjából elérte a maximális jelentőségét. A gondot főként az jelenti, hogy a túltermeléssel küzdő ágazatokban a tagországok számára előírt kötelező kapacitáscsökkentés miként érinti a megyét és tágabban a Dél-Alföldet, hogyan lehet ezt a helyi agráriumban és a ráépülő ágazatokban kezelni.

Az Unió az *infrastruktúra fejlesztésekre* is hatással van akár megyei szinten is, gondolva pl. az ivóvízminőség-javító programra, a szennyvíz-elvezetés és -tisztítás, a hulladékgyűjtés és -kezelés kérdésére. Nagyobb léptékű, határokat átlépő áramlási rendszerek, pán-európai és transz-európai folyosók rendszere, regionális repülőterek növekvő szerepe, az európai gyorsvasúti hálózat tervezett nyomvonalai be kell, hogy kerüljenek a térségi tervek és programok rendszerébe, illetve hatásvizsgálati szempontjai közé. Ugyanígy figyelembe kell venni ezeket a hazai tervezésű áramlási tengelyek térbeli konfigurációjának kialakításakor. Nem szabad azonban hagyni, hogy a térség érdekeinek nem megfelelő nyomvonalak kerüljenek rögzítésre, ebben a kérdésben az országos szintű szerveknél kell nyomást gyakorolni.

Az ország számára alapvető fontosságú változás lehet a *schengeni határőrizeti rendszerbe* való bekerülés (jelen állás szerint ez legkorábban 2007 végén, 2008 elején reális, tekintve a régi tagállamok masszív ellenállását), ami Csongrád megye számára az Uniós határ tartós (Szerbia irányába), vagy középtávú (Románia felé) rögzülését jelenti, minden vonzatával egyetemben.

Az Unió elemi érdeke a *Nyugat-Balkán tartós pacifikálása*, az integrációs folyamat elindítása, a társadalmi-gazdasági konvergencia fokozatos erősítése. Magyarország számára a

térség jelentőségét jelzi a közelmúltban lezajlott miniszterelnöki vizit, melyhez a hazai gazdaság meghatározó nagyvállalati vezetői is csatlakoztak. Csongrád megye e téren elsősorban a Szerbia felé mutató kapcsolatrendszer fejlesztésében (melynek térbeli kereteit akár a DKMT-Eurorégió is jelentheti), a „Szegedi Folyamat” kiteljesítésében érdekelt, különös figyelmet fordítva a Vajdasági magyarság érdekeinek védelmére.

Csongrád megye helye az Európai Unióban és Magyarországon

Csongrád megye az Európai Unió pereme, tipikus periféria. Az agrárszféra erőteljes részvétele a helyi gazdaságban, a népesség életében az Unión belüli rurális térségekkel rokonítja, míg a régióközponti szerepet betöltő Szeged révén egy *tudástermelésre alkalmas városrégió* is jelen van a megyében. A megye területén keresztül húzódó fő áramlási tengelyek egyben *az európai kontinens meghatározó fontosságú tengelyei* is, ennek kapcsán a logisztikai potenciál magas, az ország határtérségeivel való összevetésben is az egyik legerősebb (talán a Záhony és térségét magában foglaló Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ukrán és orosz kapcsolódási lehetősége vethető össze vele). Gazdasági szerkezete átmeneti jellegű, ám az iparban alulreprezentált traded (a nemzetközi versenyben megjelenő) tevékenységek és termékek) szektor inkább az elmaradott térségekkel állítja egy sorba Csongrádot.

Csongrád megye *a hazai térstruktúrában a félperiféria szerepet tölti be.* Bár rendelkezik nagyvárosi központtal, gazdasági ereje nem elégséges egy, a külső szereplőktől független, autonóm fejlődésre. Elérhetősége javuló, de elsősorban az alacsonyabb szintű elemek minőségi problémái, illetve a közlekedési struktúra hiányzó elemei miatt ez egyelőre csak a megye kisebb része számára jelent valódi változást. A megye, mint piac (lakossági jövedelmek, beruházási aktivitás) mérete és koncentráltsága nem kiugró, annak ellenére, hogy a városi népesség aránya hazai viszonylatban magas. *A hazai viszonylatban mért közepes fejlettség* csupán ahhoz elégséges, hogy – az egyébként kifejezetten csekély volumenű – felzárkóztatási kasszából már ne részesüljön, míg a viszonylag gyengébb helyi gazdasági bázis a piaci alapú pályázati és támogatási rendszerek kihasználási hatékonyságát rontja. Az átlag azonban erős belső különbségeket takar mind kistérségi, mind települési, de nagyon gyakran településen belüli szinten is (gondoljunk csak a nagyhatárú városok megújuló központjaira, illetve kontrasztként a külterületi, infrastruktúrákkal alig elérhető tanyákra, külterületi lakott helyekre). E *mozaikosság* hatékony kezelésére komoly belső egyeztetés után kialakított, konszenzuson alapuló megyei politikával van csupán esély. A megye természeti, táji, s részben társadalmi megosztottsága (pl. Homokhát vs. feketeföld-övezet) segíti a kifelé való kapcsolatépítést, részben az

országhatárokon belül (elsősorban a Dél-Alföld megyei felé), részben az országhatárokon túlnyúló, tágabb Délvidék (Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió, mint térbeli keret) irányába. Csongrád megyét érdekei – az országos szintű politikák, elsősorban a regionális politika átformálása – inkább kötik a Dél-Dunántúlhoz, mint az északkelet két elmaradott régiójához, bár a területi kiegyenlítést, esélyteremtést és felzárkóztatást szolgáló források elosztása kapcsán utóbbiak is egyértelmű partnerei lehetnek. A megyehatárokat átlépő fejlesztések kapcsán a Dél-Alföld mellett elsőrendű fontosságú lehet a Jász-Nagykun-Szolnok megyével folytatott közös lobbitevékenység (45-ös főút, vasútvonalak), illetve a tágabb Tisza-völgy megyéivel való összefogás (Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése).

A DKMT Eurorégió – a hajdani Délvidék – vonatkozásában, mint eddig is, Csongrád megye az együttműködés egyértelmű motorja. Mint *a DKMT Eurorégió legfejlettebb térsége* Temesvárral és Újvidékkel, mint társközpontokkal szoros együttműködésben kell szerveznie és generálnia a kapcsolatok mind szorosabbá válását, a közösen megfogalmazott projektek végrehajtását. Azt látni kell, hogy román oldalról erős a nyomás Temesvár DKMT központtá fejlesztése irányában, ám az elmúlt időszak infrastrukturális, intézményi fejlesztései, illetve az induló fejlesztési pólus program (Biopolisz Program) újra megerősítheti Szeged euro-regionális szerepköreit. A Vajdaság felől a fő kockázati tényezőt jelenleg az elfogadott szerb alkotmány autonómiát érintő részei jelentik. Csongrád megye DKMT-n belüli elsődleges partnereinek Temes megye Romániából és a Vajdaság Szerbiából tekinthető, melyekkel közvetlen közös határszakasza is van. Újvidék mellett a Vajdasági partner-városok köréből kiemelhető Szabadka, Magyar- és Törökkanizsa, míg a román oldalról Nagylak és Nagyszentmiklós jöhet szóba a határon átnyúló települési-térségi kapcsolatok elsődleges partnereként.

A Dél-Alföld régió belül Csongrád megye nemcsak centrális elhelyezkedésénél fogva számít központi területnek. Szeged régióközponti szerepe egyértelmű, a régió belüli áramlási tengelyek is Csongrádon futnak keresztül zömében (egyedüli látványos kivétel a Kecskemétet Békéscsabával összekötő 44-es főút, mely a Tiszazugon vezet át), s a tervezett fejlesztések is erősíteni fogják a megye ilyen szerepét. A gazdasági fejlettség szintje a legmagasabb, miközben látható, hogy a feldolgozóipari megújulás kulcstérsége inkább Kecskemét lett a Dél-Alföldön. Csongrád megye a régió oktatási, egészségügyi, s tágabban szolgáltató centruma, s gazdaságsszervező szerepe sem elhanyagolható. A 2. Nemzeti Fejlesztési Tervben (és korábban az Országos Területfejlesztési Konceptióban – 2005) megjelenő fejlesztési pólus programok mind Szeged, mind Csongrád megye helyzetét erősítik a Dél-Alföld régió belül, különös tekintettel a tudásgazdasággal, innovációval, gazdasági szerkezetváltással kapcsolatos kulcsprojektek megvalósítására.

ESZKÖZ- ÉS INTÉZMÉNYRENDSZER

A területfejlesztés hazai indulása (1996) óta eltelt évek értékelése nehéz. Egyik oldalról mondhatjuk, hogy mind a törvényi szabályozás, mind az intézményesültség, mind az eszközrendszer számottevő fejlődésen ment keresztül. Másik oldalról viszont, látva a területi egyenlőtlenségek számottevő növekedését az 1996-2003 közötti időszakban, érzékelve az e területre fordított eszközök éves GDP-hez viszonyított arányát (1997-ben 0,15-0,17% becslések szerint, 2003-ban mintegy 0,3-0,32%, miközben a fejlett Uniós tagállamokban 1,2-1,5% az átlagérték), akár azt is mondhatjuk sommásan, nem történt érdemi előrelépés.

A következőkben – a teljesség igénye nélkül – néhány kulcspontra fókuszálva foglalkozunk a regionális politika döntéseinek Csongrád megyét érintő hatásaival:

Csongrád megye és a Dél-Alföld régió a hazai területi politikában

A Dél-Alföld régió szervezése rögtön a „Területfejlesztésről és területrendezésről” szóló 21./1996. Tv. (a későbbiekben törvény) hatályba lépése után megindult. Egyedülálló konstrukció volt abban az értelemben, hogy a többi régióban általános elnöki rotáció helyett – átmeneti időszakra – választott elnöki pozíciót alakítottak ki, igaz, ennek hatáskörét a hamarosan mellészervezett ún. „Elnökök Tanácsa” jócskán korlátozta. E periódus lezárultával a Dél-Alföld is áttért a rotációs elvre, illetve – kielégítve a megyei elnökök és a mögöttük álló közgyűlések igényeit – decentralizált programcentrumokat (megyéenként 3-3 db) hoztak létre, melyek néhány év után megszűntek érdemi munkát végezni.

A megyék számára a régió léte és működése sem a Regionális Fejlesztési Tanács felállása, sem a Regionális Fejlesztési Ügynökség létrehozása kapcsán nem jelentett veszélyt, még az 1999-es törvénymódosítás után sem (mely több más intézkedés mellett, alaposan átalakította a Területfejlesztési Tanácsok összetételét), hiszen a régió saját forrásai össze sem voltak vethetők a megyei forrásokkal. Csongrád megye, mely Békéstől és Bács-Kiskuntól eltérően nem került az „elmaradott megyék” csoportjába, az erre a célra elkülönített fejlesztési alapból nem részesült, így a fejlesztésre rendelkezésre álló éves keretek, illetve az általuk elérhető változások mértéke eleve mérsékeltebb lehetett, mint a régió többi megyéjében. Ilyen formában a koncentráció elvét sem lehetett rigorózan betartani, sokkal inkább lehetett törekedni a kistérségek közötti konszenzus kialakítására és fenntartására.

A régiós saját források fokozatos növekedése, egyúttal a megyei fejlesztési keretek beszűkülését is magával hozta, illetve ezzel párhuzamosan a konszenzuális forrásfelosztás helyét egyre inkább az éles pályázatok (egyelőre regionális szinten) vették át. A 2007-es évi költségvetési törvény a decentralizált területfejlesztési forrásokat a megyei szintről teljes egészében a régiókhoz csoportosította át, ezzel a megye önálló területfejlesztésifejlesztési mozgástere jelentősen beszűkült.

A nagy nemzeti fejlesztési elképzelések és forrásle hívási lehetőségek (Széchenyi Terv 2000-2002; NFT 1. 2004-2006; NFT 2. 2007-2013) tervezési és végrehajtási fázisaiban a megyék számára már alig akadt feladat, a decentralizált feladatok zömét a régiók és azok fejlesztési ügynökségei vették át. Ugyanakkor, éppen az NFT 2. részét képező DAROP kapcsán derült ki, hogy megyei szintű fejlesztési elképzelések nélkül szinte lehetetlen minőségi munkát végezni⁴⁵.

Az intézményrendszer átalakítása kapcsán a törvény 2003-as újabb módosítása, illetve a többcélú kistérségek kialakításának lehetősége (elkülönített állami forrás áll rendelkezésre a kialakításhoz, a stratégia megtervezéséhez, a közös szolgáltatások kialakításához) 2004-től a megye szerepét csak kismértékben változtatta meg. A Dél-Alföld régió működési rendje sem változott érdemben, a delegálási szisztémán belül kialakított új arányok pedig továbbra is biztosíthatták a központi akarat érvényesülését akár a régiós akarat ellenében is. A közigazgatás átalakításához szükséges kétharmados parlamenti többség a két nagy párt ellentétét időben előrevetítve a 2006-2010-es országgyűlési ciklusban nem lesz meg, így a kormányzat feles törvényekkel és minisztériumi rendeletekkel lesz képes az általa kívánatos irány felé mozdítani a rendszert.

Ebben az összefüggésben, a megyék szempontjából a területfejlesztés MEH-be integrálása, majd az ÖTM-be „apportálása” viszonylag kisebb jelentőséggel bír, mint ahogy a vidékfejlesztés FVM keretein belül stabilizálódása sem.

Az eszközrendszer átalakulása

Az 1996-2003 közötti időszak (illetve az azóta eltelt évek) területi célokat (is) szolgáló eszközeinek tételes felsorolása, ezek tartalmi változásai, át- és visszaalakuló céljai önmagukban is hosszabb tanulmányt érdemelnének. E helyen leginkább néhány, a források felhasználásához

⁴⁵ E terveket nem lehet egyedi projektgyűjtésekkel kiváltani, a kistérségi és a régiós szint között pedig egyelőre túlzottan nagy a távolság ahhoz, hogy alulról-felfelé irányuló tervezéssel ezekből a regionális operatív program összeállítható legyen.

kapcsolódó általános tendencia Csongrád megyei jellegzetességére kívánunk utalni, kiemelve a pozitívumokat és a vélelmezett problémákat.

A szűkebb értelemben vett területfejlesztési forrás állami szinten is marginális az időszakban (ez azóta sem változott látványosan), s ezen belül a megyék-régiók szintjére decentralizált források volumene még helyi szinten is csekély. A Csongrád megye számára éves szinten rendelkezésre álló 1,5-2 milliárdot is alig elérő keret érdemi fejlesztési tevékenységre alkalmatlan volt, leginkább arra volt jó, hogy az érdekelt szereplőket (mindenekelőtt a kistérségeket és a városokat, falvakat) egymásnak ugrassza az egyébként jogos igények elutasítása, a programok visszafogása, csonkítása kapcsán. A megyében kialakított forrás-elosztási rendszer, mely több éves átlagban kiválóan működött, az elmaradott térségeket, illetve az elmaradott településeket preferálta elsősorban (lásd pl. a fajlagos támogatási összegek megoszlását), ugyanakkor a térségeken belül ez az elosztási elv már nem minden esetben érvényesült. A volumen adatokat áttekintve még leginkább Szeged volt, ahova kifejezetten kevés fejlesztési forrás jutott, a többi térségközpont visszafogottsága a pályázatok benyújtása terén nem volt érzékelhető.

A megyei források szűkülése és a régiós források bővülése kapcsán átrendeződő pályázati tevékenység Csongrád megye térségeinek nagyobbik felét kedvezőtlenül érintette, hiszen a megye és saját „kvázi fejlettségük” a régióon belül mind Bács-Kiskun, mind Békés megye térségeihez képest csökkentette a pályázható források nagyságát. Csongrád megye pályázati aktivitása sem a Széchenyi Terv (kivéteklént talán az energia-racionalizálási, a panel-felújítási és a termál programok említhetők), sem az NFT 1. esetében (2006 év augusztusi adatok) nem kiugró, inkább átlagos, hasonlóan a pályázaton elnyert fajlagos támogatási összeghez.

Az NFT 2. tervezése kapcsán az emelhető ki, hogy a régiók első alkalommal kapták lehetőséget egy „önálló” fejlesztési program kidolgozására. Az idézőjel használata indokolt, hiszen a VÁTI STI-től kapott kézikönyvek és tartalomjegyzékek, az OTH és az NFH egymásnak gyakran ellentmondó utasításai⁴⁶ a tervezési időszak alatt többszöri gyökeres, a korábbi biztos(nak látszó) elvei kereteket felrúgó, a tervezési folyamatot a kezdeti lépésektől visszavetítő átdolgozási periódusokat eredményeztek. Az NFT 1-ben kialakult rendszer, miszerint a ROP-ba tartoznak az ágazatok számára „felesleges” maradvány-területek, részben visszaköszönt az NFT 2 esetében is (lásd pl. turizmus, városrehabilitáció, lakáspolitikai), de több területen sikerült a régiós érdekeket (is) megjeleníteni (pl. tanyás területek). Előremutató, hogy

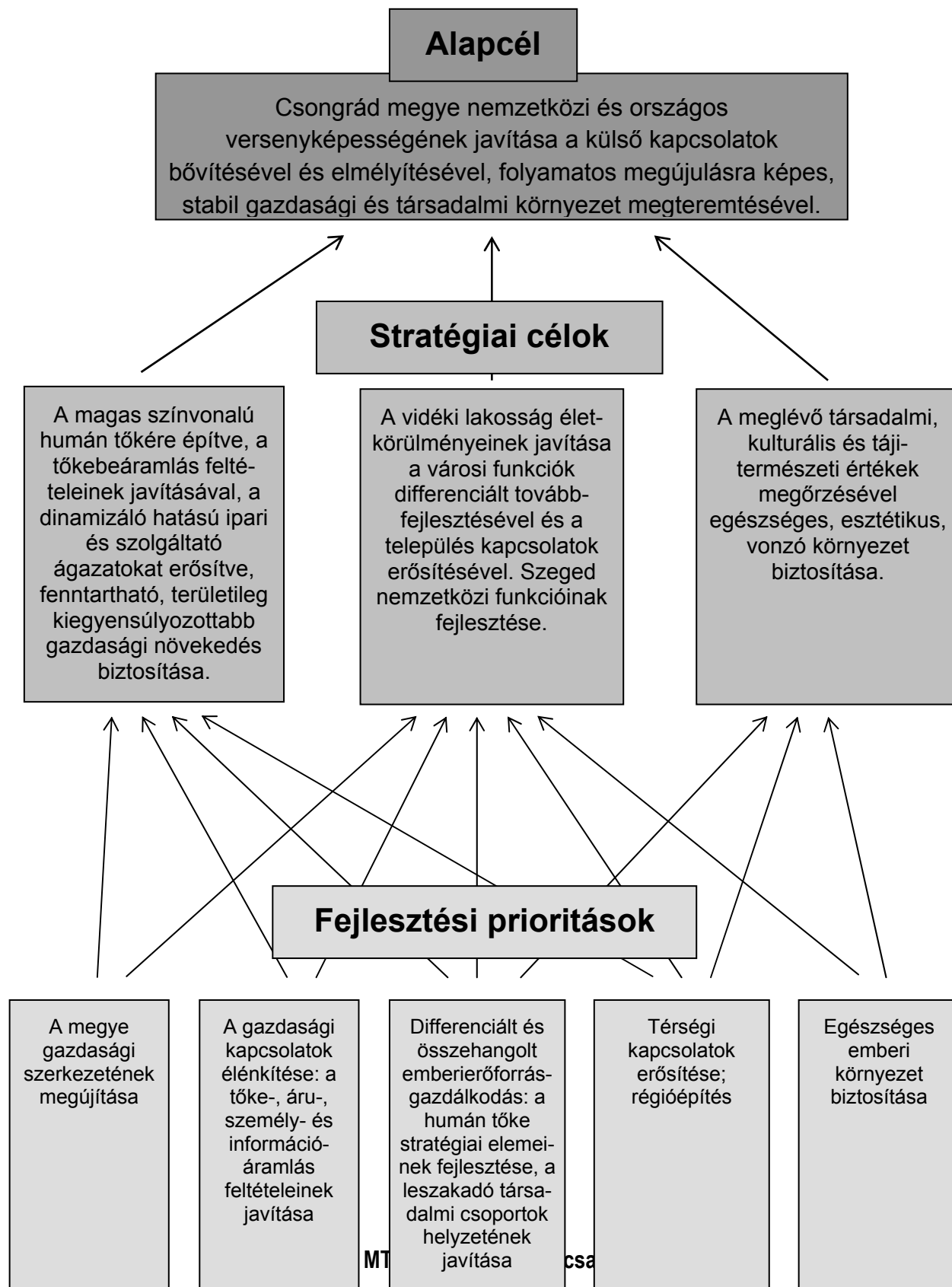
⁴⁶ Ez utóbbi annál érdekesebb, mivel mindkét szervezet ugyanarra a brüsszeli konzultációra, gyakran ugyanarra a konzulens személyre hivatkozott a szükséges változtatások mellett érvelve.

mind a ROP-ra, mind az ágazati programokra készült indikatív forrásmegosztási számítás (utóbbiban a Dél-Alföld számára kedvezőtlen mutatókat is használva, mint település-sűrűség), ami előbbi esetében 207, utóbbi esetében (előzetes becslés alapján) kb. 490 milliárd Ft keretösszeg megpályázhatóságát jelenti a 2007-2013 időszakra. Első ránézésre úgy tűnik, hogy a vidékfejlesztési források (2007-13 között az ország egészére 1250 milliárd Ft) hozzáadásával először nyílik rá esély, hogy érdemi területfejlesztés valósuljon meg a régióban és a megyében egyaránt.

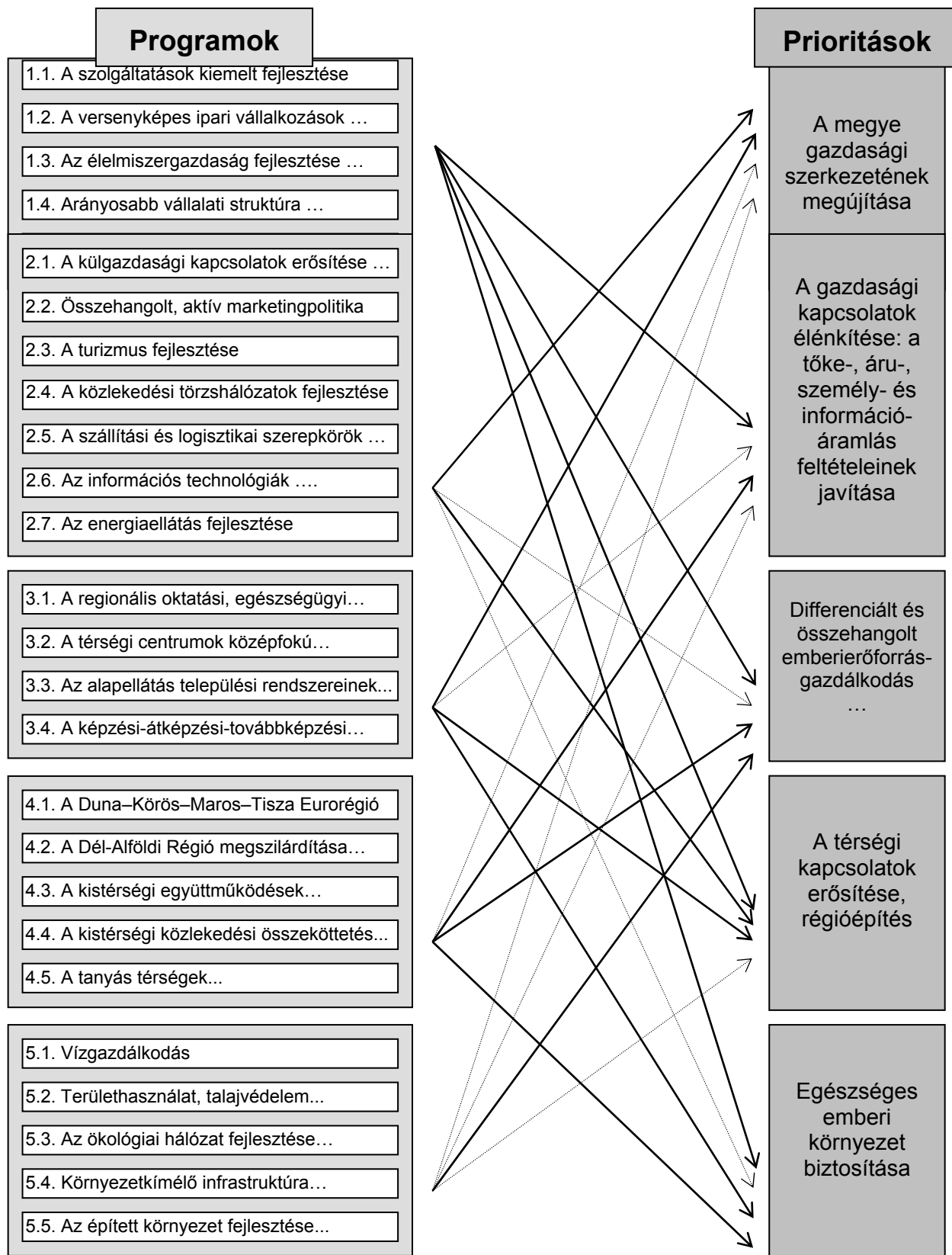
A 2007-2013 finanszírozási ciklus teljes sikere esetén, a román és bulgár csatlakozást követően is a Dél-Alföld és benne Csongrád megye még hosszú ideig az Unió elmaradott régiói közé fog tartozni, így érdekelt lehet a jelenlegi finanszírozási rendszer fenntartásában. Az Unió források átlag 85%-os támogatási intenzitása a következő finanszírozási ciklusban megadja a lehetőséget az infrastrukturális hiányok felszámolására, az intézményrendszer fejlesztésére, illetve a gazdaság új pályára állításához szükséges alapok megteremtésére.

CSONGRÁD MEGYE TERÜLETFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓJA (1999) MEGVALÓSULÁSA

CÉLPIRAMIS

A PROGRAMOK ÉS PRIORITÁSOK KAPCSOLÓDÁSAI

A PROGRAMOK (TERVEZETT) ÜTEMEZÉSE

A program neve	Indítása	Várható hatása
1.1. A szolgáltatások kiemelt fejlesztése	Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
1.2. A versenyképes ipari vállalkozások...	Azonnal	Rövid táv/Középtáv
1.3. Az élelmiszergazdaság fejlesztése...	Rövid táv	Középtáv
1.4. Arányosabb vállalati struktúra...	Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
1.5. A K+F szektor fejlesztése...	Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
2.1. A külgazdasági kapcsolatok erősítése...	Azonnal/Rövid táv	Rövid táv/Középtáv
2.2. Összehangolt, aktív marketingpolitika	Azonnal	Középtáv/Hosszú táv
2.3. A turizmus fejlesztése	Azonnal/Rövid táv	Középtáv
2.4. A közlekedési törzshálózatok fejlesztése	Rövid táv	Hosszú táv/Nagytáv
2.5. A szállítási és logisztikai szerepkörök...	Rövid táv	Hosszú táv
2.6. Az információs technológiák...	Azonnal	Középtáv
2.7. Az energiaellátás fejlesztése	Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
3.1. A regionális oktatási, egészségügyi...	Azonnal/Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
3.2. A térségi centrumok középfokú...	Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
3.3. Az alapellátás területi rendszereinek...	Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
3.4. A képzési-átképzési-továbbképzési...	Azonnal/Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
4.1. A Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió	Középtáv	Hosszú táv
4.2. A Dél-Alföldi Régió megszilárdítása...	Azonnal	Középtáv/Hosszú táv
4.3. A kistérségi együttműködések...	Azonnal	Rövid táv/Középtáv
4.4. A kistérségi közlekedési összeköttetés...	Rövid táv	Középtáv/Hosszú táv
4.5. A tanyás térségek...	Rövid táv	Hosszú táv
5.1. Vízgazdálkodás	Azonnal	Hosszú táv
5.2. Területhasználat, talajvédelem	Rövid táv	Hosszú táv
5.3. Az ökológiai hálózat fejlesztése...	Azonnal	Hosszú táv
5.4. Környezetkímélő infrastruktúra...	Azonnal	Hosszú táv
5.5. Az épített környezet fejlesztése...	Rövid táv	Hosszú táv/Nagytáv

Megjegyzés: Rövid távon a 0–2 éves, középtávon a 3–6 éves, Hosszú távon a 7–15 éves, nagytávon a 15 éven túli időtávot értjük, egybehangzóan a területfejlesztésre vonatkozó törvények, határozatok és rendeletek értelmezésével.

AZ EGYES KISTÉRSÉGEKHEZ RENDELHETŐ FEJLESZTÉSI PROGRAMOK

Programok	Kistérségek						
	Csongrádi	Hódmezővásárhelyi	Kistéleki	Makói	Mórahalomi	Szegedi	Szentesi
1.1. A szolgáltatások kiemelt fejlesztése							
1.2. A versenyképes ipari vállalkozások...							
1.3. Az élelmiszergazdaság fejlesztése...							
1.4. Arányosabb vállalati struktúra...							
1.5. A K+F szektor fejlesztése...							
2.1. A külgazdasági kapcsolatok erősítése...							
2.2. Összehangolt, aktív marketing politika							
2.3. A turizmus fejlesztése							
2.4. A közlekedési törzshálózatok fejlesztése							
2.5. A szállítási és logisztikai szerepkörök...							
2.6. Az információs technológiák...							
2.7. Az energiaellátás fejlesztése							
3.1. A regionális oktatási, egészségügyi...							
3.2. A térségi centrumok középfokú...							
3.3. Az alapellátás települési rendszereinek...							
3.4. A képzési-átképzési-továbbképzési...							
4.1. A Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió...							
4.2. A Dél-alföldi Régió megszilárdítása...							
4.3. A kistérségi együttműködések...							
4.4. A kistérségi közlekedési összeköttetés...							
4.5. A tanyás térségek...							
5.1. Vízgazdálkodás							
5.2. Területhasználat, talajvédelem							
5.3. Az ökológiai hálózat fejlesztése...							
5.4. Környezetkímélő infrastruktúra...							
5.5. Az épített környezet fejlesztése...							

Jelmagyarázat:

<i>Nem érintett</i>	<i>Érintett</i>	<i>Erősen érintett</i>

A célok, prioritások és programok megvalósulása

A Csongrád Megyei Területfejlesztési Tanács által 1999-ben elfogadott Területfejlesztési Koncepció megvalósulását négy szinten fogjuk értékelni. Elsődlegesen, azt vizsgáljuk meg, hogy a megye közelebb került-e a Célpiramisban megfogalmazott célok eléréséhez. Ezek után megvizsgáljuk, hogy a célokat alátámasztó Fejlesztési prioritások megvalósulása, vagy esetleges elmaradása volt-e az oka a célok teljesülésének, vagy elmaradásának. Végezetül utalni fogunk rá, hogy az egyes prioritásokon belül a programok várt és tényleges hatásai milyen összhangban voltak egymással, valamint a fejlesztési lépések támogatták-e a prioritások megvalósulását.

Alapcél

Az alapcél versenyképességi eleme nem valósult meg, Csongrád megye nem közeledett érdemben sem a hazai, sem a nemzetközi versenytársakhoz. A külső kapcsolatok, bár bővültek, ez kevésbé segítette a megye versenyképességének javítását a vizsgált időszakban, vagyis nem voltak konvertálhatók gazdasági előnyökké. A gazdasági környezet stabilitása csak részlegesen valósult meg, s a megyén kívül álló okok (pl. az ország hibás gazdaságpolitikájából adódó következmények) erősen befolyásolták a helyi fejlődés mozgásterét. A társadalmi környezet stabilizálódása lényegében megtörtént (bérrendezések, juttatások növelése), ám ennek gazdasági árát 2006-tól fokozatosan a gazdasági szereplők és a lakosság is megfizeti.

Stratégiai célok

Bár a magas színvonalú humán tőke rendelkezésre állt, s a tőkebeáramlás intézményi (ITD-Hungary Szegeden) és infrastrukturális (pl. ipari parkok) feltételei is számottevően javultak, a gazdasági növekedés nem vált sem fenntarthatóvá, sem területileg kiegyenlítettebbé. Ennek oka, hogy sem a dinamizáló hatású ipari tevékenységeket nem sikerült érdemben erősíteni, sem olyan szolgáltató tevékenységi köröket (elsősorban az üzleti szegmensben), melyek az ilyen típusú fejlődés felé mozdíthatták volna a megye gazdaságát. Utóbbi szegmensben az ezredfordulót követően éppen ellentétes folyamatok indultak el, a fejlett üzleti szolgáltatások újra-koncentrációja zajlik Magyarországon, s Csongrád megyében is.

A vidéki lakosság életkörülményei javultak, részben a folyamatos infrastrukturális fejlesztések (lakossági szegmens), részben a közszféra és a vállalkozói kör bér- és juttatásokat érintő beavatkozásai hatására. A városi funkciók differenciáltabb fejlesztése az időszak során

alig haladt előre (leszámítva talán az alapfokú oktatás területét), miközben sem a város-vidék, sem a város-város kapcsolatok erősödése nem érte el a kritikus szintet. Szeged nemzetközi funkciói gyarapodtak, de ez a tágabb térségre, a megye egészére nem, vagy csak alig sugárzott ki.

A meglévő társadalmi, kulturális értékek megőrzése sikeresnek tekinthető, még a szuburbanizációs folyamattal érintett falvakban is. A táji környezet megőrzésében sikerült előre lépni (pl. a NATURA 2000 területek kijelölése mérföldkő e tekintetben), ám az épített környezet térségi sajátosságainak megőrzése a településközpontokon kívül nem látszik sikeresnek (lásd pl. a tanyavilág formai átalakulásának trendjeit). Bár történtek lépések a vonzó, esztétikus környezet megteremtése irányába (belváros rekonstrukciók, faluszépítési akciók), a települési környezet állapota csak kismértékben javult, különösen erős az elmaradás az egészséges élethez szükséges terek fejlesztésében.

Fejlesztési prioritások

A megye gazdasági szerkezete alapvetően nem újult meg, sem a szolgáltatások, sem az ipar, sem az agrárium terén nem történt olyan léptékű áttörés, mely érdemben átformálta volna a meglévő struktúrákat.

Az áramlás rendszereinek fejlesztésében lényeges előrelépések történtek, még akkor is, ha a fejlesztések időben elhúzódva, a tervezettnél lényegesen később kerültek átadásra. Ezek révén a korábban meglévő szűk keresztmetszetek oldódtak, az áramlások egyre inkább támogató feltételként vehetők számba a gazdaságot érintő fejlesztések kapcsán.

Az emberierőforrás-gazdálkodás összehangoltsága, differenciált megközelítése a lényeges pontokon nem sokat javult: sem a humán tőke stratégiai elemeinek kiemelt fejlesztése, sem a leszakadó társadalmi csoportok helyzetének javítása terén nem történt áttörés. Kisebb lépések és eredmények történtek (gazdasági felsőfokú képzés beindulása, műszaki felsőfokú képzés alapjainak lerakása), de ezek hatása legkorábban a vizsgált időszak vége táján, vagy nagyobb időtávban jelentkezhett, így a trendek az elmozdulást nem, vagy csak minimálisan mutathatták.

A térségi kapcsolatok erősítésében minden területi szinten (régió, megye, kistérség, valamint eurorégió) látványos előrelépés történt. Igaz ez annak ismeretében is, hogy az időszak végéhez közeledve a megye területfejlesztési forrásainak számottevő szűkítése zajlik, ami valamelyest csökkentheti ráhatását a térbeli folyamatok aktív alakítására.

Az egészséges emberi környezet biztosítása terén lényeges előrelépések történtek, ezt világosan jelzik a születéskor várható átlagos élettartam adatai, a halálozási arányszámok javuló mutatói, de a környezetkímélő infrastruktúra terén lezajlott beruházások is. A rácsatlakozási arányszámok ugyanakkor arra is utalnak, hogy a tudatformálásban a megye erős elmaradásban van, az egészséges élet még mindig nem került az értékrend elejére.

Programok

A szolgáltatások kiemelt fejlesztésére nem került sor, ezt a területfejlesztésre, gazdaság-fejlesztésre fordított pályázati összegek útját követve egyértelműen leszögezhetjük. Részben ennek következtében az 1998 táján meglévő előny, mely Csongrád megye és az újraiparosítás megyéi között Csongrád javára fennállt, előtűnően van.

A versenyképes ipari vállalkozások erősítését szolgáló pályázatokban a megye nagy- és középvállalatai mérsékelt sikerrel szerepeltek, ami piaci pozícióik megőrzését segítette, de – kevés számú kivételtől eltekintve – nemzetközi piaci súlyukat érdemben nem javította. Az új ipari termelőbázisok létrehozását célzó programelemek nagyrészt sikertelenek maradtak.

Az élelmiszergazdaság fejlesztése terén részleges sikert jelent az integráció terén tett elmozdulás, ugyanakkor a korábban meglévő termékpályák újra integrálása, az agribusiness megyei (újja-)szervezése nem sikerült. Az agrárium problémáit rövidtávon az európai uniós támogatási rendszerek belépése oldja, ám a piaci rendtartás új szabályozása felé tett lépések egész szakágakat sodorhatnak nehéz helyzetbe.

A középvállalkozások erősítésére tett lépések nagyrészt hatástalanok voltak. A vállalkozási szerkezet átalakulása kifejezetten lassú a megyében, alacsony a társas vállalkozási formák részesedése, a vállalat alapítási dinamika minimális, a korábban kiugróan kedvező fajlagos mutatók a középmezőnybe csúsztak vissza.

Az innováció-transzfer terén látványos az előrelépés, ám az országos, de különösen a vállalkozói szféra alacsony kutatási és fejlesztési aktivitása nem támogatta a megyei adottságok optimális kihasználását. Csongrád jelentősége az országos kutatás-fejlesztési ráfordításokban csökken, bár a vidéki versenytársakhoz közül még csak Hajdú-Bihar került Csongrád elé (a külső versenytársak közül pedig Temesvár tűnik veszélyesnek a megye kedvező pozíciójára az eurorégió belül).

A külső gazdasági kapcsolatok száma nőtt, ám ez a külpiaci aktivitás látványos felfutásában nem jelentkezett. Különösen a feldolgozóipari export elmaradása az országos

szinttől látszik veszélyes trendnek, mert a belpiaci értékesítés dinamikája a közeljövőben várhatóan mérsékelt marad a kormányzati megszorítások eredményeként.

A marketingpolitikában voltak előremutató lépések (lásd pl. a turizmust), de ezek nem álltak össze sem megyei, sem régiós szinten egységes, összehangolt marketing-mix-szé, s ezért hatásuk is mérsékelt maradt.

A turizmus háttérének (infrastruktúra, szolgáltatások, rendezvények) erősítésében a haladás látványos volt 1998 óta, ám ez csak arra volt elég, hogy a vendégforgalom szinten maradjon. A turisták által elköltött pénzek jelentős növelése érdekében sokkal nagyobb hangsúlyt kell fektetni az átlagos tartózkodási idő érdemi növelésére, illetve az ezt támogató kínálat fejlesztésére.

A közlekedési törzshálózatok fejlesztése terén tett előrelépések fontosak, de csupán részlegesek voltak, bár a megye közlekedési árnyékhelyzetét oldották. Néhány fontos területen (pl. vasúti, víziút fejlesztések) a megye álláspontjának és érdekeinek érvényesítése nem, vagy csak részletkérdésekben volt sikeres.

A szállítási-logisztikai szerepkör erősítését megtámogató törvényi háttér ellenére a területen csak a vizsgált időszak végére indult el a mozgás, ezért hatásrendszerét ma még nem lehet egyértelműen értékelni. Az azonban világos, hogy a késlekedés miatt a megyén belül indított beruházásokra időben rátolódnak a román és szerb hasonló célú investíciók, ami rontja a megyei befektetések megtérülési rátáját.

Az információs technológiák terén tett infrastrukturális fejlesztések, technológiai ugrások lényegesen gyorsabban zajlottak, mint azt a tervezők 1998-ban feltételezték. Úgy tűnik, ez egy olyan terület, ahol legalább 3-5 évente szükséges egy részletes felülvizsgálatot elvégezni. Az IKT-k (info-kommunikációs technológiák) térbeli terjedése erős egyenlőtlenségeket mutat, s a kiegyenlítődés a gyors technológiai fejlődés miatt érdemben nem valósul meg. A megye általános mutatói kedvezőek, ám Szeged nélkül az indikátorok alakulása már kifejezetten kedvezőtlen.

Az energiaellátás fejlesztése több szinten is sikeresnek értékelhető (pl. regionális kapcsolatok, nemzetközi energiatranszfer, vezetékes gázellátás), s a lakossági energiahatékonyság is javult, melyet az ilyen célú pályázatok kiírása is segített. Ugyanakkor a vizsgált intervallumban az alternatív energiaforrások részesedése az energiamérlegben alig változott, súlya továbbra is marginális, főként a lakossági ellátásban.

A regionális oktatási, kulturális és egészségügyi szerepkörök erősödtek, bár a minőségi ugrást pl. az egészségügy területén vélhetően csak a szórt intézményhálózat koncentrációja révén lehet elérni.

A térségi centrumok középfokú szerepkörei megmaradtak, illetve fejlődtek, e tekintetben a kisvárosok (elsősorban Mórahalom és Kistelek) meglévő hiányosságainak oldása, illetve a meglévő intézményhálózat minőségi paraméterinek javítása lényegesen meggyorsult.

Az alapellátás területi rendszereinek stabilitását alapvetően sikerült fenntartani, e tekintetben a többcélú kistérségi társulások belépése a rendszerbe némileg átértékelésre kell, hogy készítse a döntéshozókat helyi, kistérségi és megyei szinten egyaránt, amikor a helyben, illetve a mikrotérségi összefogásban megvalósítható intézményi üzemeltetési kört kialakítják.

A munkanélküliségi mutatók alakulásából, a szociális segélyezés által érintett kör változásából az a következtetés vonható le, hogy a foglalkoztatási esélyek alig javultak a megyében. Erre utal az aktív keresők számának minimális változása is. Mindez annak ellenére következett be, hogy mind az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök alkalmazása terén, mind a képzési-átképzési-továbbképzési rendszer fejlesztése, a munkaerőpiaci igényekkel való összehangolás kapcsán számottevő fejlődésről lehet beszámolni.

Egyértelmű siker a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióban végzett Csongrád megyei munka. Az eurorégió intézményrendszere fejlődött, az együttműködések területei sokszínűbbé váltak, a tagrégiók és megyék fejlesztési elképzeléseinek összehangolása előrelépett.

A Dél-Alföldi Régió megszilárdult, melynek részben legalább Csongrád megye aktivitása, régiós elkötelezettsége volt az oka. Ennek eredménye, hogy a megyei szintre decentralizált fejlesztési források csökkenése (2007-től megszűnése) ellenére a területfejlesztés jelentősége nem csökken, inkább növekszik a megyén belül. A régiós szinten kidolgozott fejlesztési elképzelésekben a megye számára fontos részterületek megjelennek (Konceptió, DAROP), így a pályázatok kiírásakor a megyei aktorok semmiképpen nem kerülnek hátrányba a régió másik két megyéjéből érkező pályázókkal szemben.

A kistérségi szintű együttműködések elmélyítése előrehaladt (természetesen kistérségenként sajátos vonásokkal, egyedi ütemben), melyet a kormányzati politika is erőteljesen támogatott. A kistérségek 2003. évi felülvizsgálata kapcsán kialakult új térségi beosztás (három település leválása a szegedi kistérségről, s csatlakozása a mórahalmihoz) jelzi a rendszer stabilitását, valamint a térségen belüli kohézió erősödését. Vélhetően a térségközpont nagyobb városok is megtalálták helyüket és szerepüket a rendszerben, s a város-vidék kapcsolatrendszer tartalmában is gazdagodni látszik.

A tanyás térségek kiemelt kezelésének, illetve a megyei és régiós lobbitevékenységnek az eredménye az országos szintű fejlesztési dokumentumokban (pl. OTK 2005-ös változata),

valamint a pályázati kiírásokban (lásd pl. az 1. NFT egyes HEFOP-os pályázatait) is megjelenik. Az elért Csongrád megyei eredmények egyrészt lényegesen javítják a tanyákon élők helyzetét, másrészt a sikeres lépések egyúttal példát mutatnak az országos szintű hatóságok felé a tanyapolitika átalakításának kívánatos irányaihoz is.

A vízgazdálkodást ért legnagyobb kihívások a vizsgált időszakban az ár- és belvíz területen jelentkeztek. Ezeket sikerült megoldani, ám néhány megoldandó feladat újra felszínre került, melyre elkészültek az akcióprogramok, illetve megindult az ütemes kivitelezés is. Az ivóvízminőség javítását célzó nemzeti akcióprogram kiemelt területei közé sorolt Csongrád megyei települések esetében is a megvalósítás stádiumába léptek az események, melyek révén az egyik legalapvetőbb infrastrukturális területen sikerülhet az évtizedes hiányok pótlása.

A területhasználati konfliktusok, illetve a talajvédelem területén lényegi előrelépés nem történt. Különösen a városperemi, nagy helyigényű fejlesztések esetében látszik, hogy a távlati érvrendszert hogyan írja felül az önkormányzatok napi gazdálkodási kényszere. A talajvédelem legfőbb elmaradt fejlesztését a mezővédő erdősávrendszerek telepítése jelenti.

Az ökológiai hálózat fejlesztésében a vizsgált időszak során történtek előrelépések. Ez kevésbé a védett területek mennyiségi növelését, mint inkább a minőségi védelem rendszerének pontosítását, a lehetséges területhasználati módok véglegesítését jelentették a különböző zónákban. Az, hogy az agrárszféra, valamint a települések terjeszkedése és a tájvédelem konfliktusa nem vezetett látványos összeütközésekhez, a természeti értékek felértékelődését jelzik.

Az infrastrukturális fejlesztések terén az előrelépés jelentős, több esetben (lásd pl. a hulladékgyűjtést) a meglévő struktúrák látványos átalakításával járt együtt. Bár az országos átlagtól való elmaradást nem minden területen sikerült megszüntetni, a megvalósult fejlesztések, illetve az előkészített beruházások egyértelműen ebbe az irányba hatnak.

Az épített környezet fejlesztésében az előrelépés 1998 óta egyértelmű. A városok központjainak felújítása, a falusi környezetet javító intézkedések révén a megye arculata sokkal tetszetősebbé vált, s ezt mind a helyi népesség, mind az idelátogatók visszajelzései igazolják. A gondot inkább a tájképet rontó egyedi építészeti megoldások tömeges megjelenése okozza az új fejlesztések területein, valamint a felújítások során.

A területi érintettség érvényessége

Az egyes kistérségek érintettségének meghatározása nem minden esetben bizonyult időtállóknak. Ez részben a tervezők hibája, részben azonban a változó külső tényezők sajátos alakulására vezethető vissza.

Kifejezetten rosszul mértük fel a logisztikai lehetőségeket az egyes kistérségekben, így egyértelműen alulértékeljük a mórakalmi és a szentesi kistérségek potenciális érintettségét. Bár láttuk az információs társadalomban rejlő potenciált, nem fordítottunk kiemelt figyelmet a gazdaságilag gyengébb, a kisebb potenciális felhasználói körrel bíró térségek kiemelt fejlesztésére e területen, melyet a kormányzati szinten támogatott programok (teleház, eMagyarország pontok) csak részlegesen volt képes korrigálni. Az energiaellátás fejlesztése kapcsán a megújuló energiaforrásokra nem fordítottunk kellő figyelmet, ezért a hódmezővásárhelyi és a szentesi térség érintettségét csak átlagosnak becsültük. Sokkal nagyobb figyelmet kellett volna fordítanunk a kistérségi szintű mintaértékű együttműködések megyei példáinak erősítésére, különös tekintettel a makói és a mórakalmi térségekre. Nem láttuk előre az árvízi és belvízi veszélyhelyzetek komolyságát, s ennek kapcsán a megye túlnyomó részének erős érintettségét e problémák által.

Ezek a problémák arra intik a tervezőket – s egyúttal jelzéssel szolgálnak a Megrendelő felé is –, hogy az elkészült dokumentumok megvalósítását rendszeres ágazati, területi monitoringgal kell követni, nem visszariadva a korábbi nézetek felülvizsgálatától, a programok átdolgozásától sem.

ÖSSZEFOGLALÓ HELYZETÉRTÉKELÉS (SWOT-ELEMZÉS)

ERŐSSÉGEK

- Jelentős kőolaj-, földgáz, ivó- és termálvíz-készletek, geotermikus potenciál, kiemelkedően magas napfénytartam, a hévízkészletek komplex hasznosításában felhalmozódott több évtizedes tapasztalat
- A zöldfolyosóként működő felszíni vízfolyások (különösen a Tisza) és a gyógyvizek gazdasági, rekreációs potenciálja
- A Dunától Keletre legmagasabb egy főre jutó GDP
- A rendszerváltás traumáját elsősorban saját forrásokra támaszkodva túlélő, szerkezetét tekintve megújulásra képes megyei gazdaság
- Kifejezetten magas vállalkozói aktivitás
- Jelentős tradíciókkal, komoly termelési hagyományokkal, magas szintű szakmai kultúrával jellemezhető feldolgozóipari ágak (vegyipar, élelmiszeripar) és specializált mikrokörzeti mezőgazdasági termelés („hungarikumok”)
- Katalizáló szerepű élelmiszergazdasági szervezetek, kezdeményezések (szövetkezetek, tanintézmények, kutatóhelyek, TÉSZ, az ország első agrár-ipari parkja)
- A megye gazdasági fejlődését jelentősen segíteni képes, fejlett, sokrétű szolgáltatási szektor, dinamikusan fejlődő és megújuló számítástechnika, telekommunikáció
- Az ország egyik legforgalmasabb nemzetközi közúti közlekedési tengelye (IV. és X/a. sz. “helsinki folyosók”), a Balkán, illetve Törökország felé irányuló teher- és személyforgalom jelentékeny részét lebonyolító határátkelők (Röszke, Nagylak)
- Magas átlagos iskolai végzettség, kifejezetten erős szellemi bázis
- Országosan is kiemelkedő felsőoktatási, egészségügyi, kutatási régióközpont jelenléte (Szeged) nemzetközi kereskedelmi funkciókkal
- Magas urbanizáltsági szint, átlagosan nagy népességszámú települések, a lakosok nagy többsége számára jól elérhető ellátórendszer (felső-, közép- és alapfokú funkciók)
- Jelentős kulturális hagyományok, értékek, vonzó idegenforgalmi adottságok

GYENGESÉGEK

- Szennyezett felszíni vizek (különösen a Maros) és talajvizek, sok belvízveszélyes terület, szennyeződésre érzékeny területek a homokvidékeken és az alacsony ártereken
- A megye területének jelentős hányadán problémát okozó talajdefláció, csekély mértékű erdősültség, a mezővédő erdősávrendszer csaknem teljes hiánya
- Alacsony szintű csatornázottság, elégtelen szennyvíztisztítási kapacitás, a termál-csurgalékvíz környezetkímélő elhelyezésének megoldatlansága
- Akut tőkehiány, az ország fejlettebb területeihez képest erősen megkésett, lassú ütemű gazdasági növekedés, gyenge márkavédelem és marketing-tevékenység
- A fejlődőképes közepes méretű vállalkozásokat jórészt nélkülöző, elaprózott vállalati struktúra; a mezőgazdaságban különösen nagyszámú kisvállalkozást érintő erőteljes piaci és agrárpiaci kiszolgáltatottság
- A fejlett technológiát, újszerű szakmai kultúrát közvetítő, beszállítói programokhoz nagyobb volumenben kapcsolódni képes gépipari alágazatok alacsony és csökkenő részesedése; erőteljesen városokba koncentrálódó gazdaság, alacsony iparosodottság, különösen a Homokhátságon
- A nemzetközi kapcsolatok kiteljesedését gátló vasúti összeköttetések hiánya, a főváros felé vezető meglévő fő vasúti és közúti közlekedési tengelyek nem megfelelő áteresztő képessége, színvonala, a vasúti mellékvonalak kedvezőtlen állapota
- A megye éles kettéosztottsága a Tisza hídjainak alacsony száma és aránytalan elhelyezkedése (északi, déli peremek) miatt
- Az országos átlagnál is kedvezőtlenebb demográfiai helyzet, koncentráltan jelentkező devianciák (öngyilkosság, kábítószer-fogyasztás, mentális betegségek)
- A humán tőke hasznosításának alacsony hatékonysága; a szellemi termékeket gazdaság felé közvetítő mechanizmusok, valamint a gazdasági prosperitást segítő felsőfokú műszaki képzés hiánya; az ipari szerkezet-átalakítást szolgáló műszaki fejlesztések szerény mértéke
- Az önkormányzatok, a gazdasági szereplők és az alapvetően városokban koncentrálódó civil szervezetek hatékony együttműködését nélkülöző, gyenge integrációs erejű kistérségi területfejlesztési társulások
- Az ellátási gondokkal küzdő tanyai népesség magas aránya, elsősorban épp a középfokú funkciók nem teljes körével rendelkező homokhátsági területeken

LEHETŐSÉGEK

- A fenntartható fejlődés szemléletének elterjedésével és a környezetkímélő gazdálkodás anyagi lehetőségeinek megteremtődésével modern települési, kistérségi és regionális környezetkímélő infrastruktúra-rendszerek fejleszthetők ki, ami a környezeti terhelés csökkentésének, az egészséges emberi környezet megteremtésének fontos feltétele.
- Az EU-hoz történő csatlakozással, a „Délkelet-Európa kapuja” szerepkör erősödésével, a marketing-tevékenység fokozásával, a határok átjárhatóságának javításával a megye vonzó célterületté válhat a külföldi tőke és az idegenforgalom számára, így az országhatár menti falusi térség is kedvezőbb helyzetbe kerülhetnek.
- Az Eurorégió megerősödése különösen Szeged nemzetközi funkcióinak fejlődéséhez járulhat hozzá, a Dél-Alföldi Régió intézményesülése pedig kedvezőbb helyzetbe hozhatja a keleti és nyugati megyehatáron sűrűsödő hátrányos helyzetű falvakat is. A regionalizációs folyamatok már rövid távon komoly EU-forrásokat hozhatnak a megyébe, ezáltal többek között lényegesen gyorsítható a megye infrastrukturális rendszereinek fejlesztése, a határon átnyúló együttműködés erősítése.
- A balkáni politikai helyzet normalizálódása nagymértékben javíthatja a megye vonzerejét és segítheti a határmenti, nemzetközi együttműködések kialakítását, működtetését. Horvátország és Szerbia-Montenegro Európai Unió integrációja már középtávon közvetlen és közvetett előnyöket eredményezhet a megye gazdasága számára, számos tervezett fejlesztés megvalósulását meggyorsíthatja, illetve megtérülését javíthatja.
- A tulajdon- és birtokviszonyok rendezésével, az agrártámogatások rendszerének átalakulásával, a vertikális integráció erősödésével lényegesen javulhat az élelmiszergazdaság jövedelmezősége, így a nagyobb fejlődési esélyt kapó modern farmgazdaságok hozzájárulhatnak a tanyarendszer problémáinak kezeléséhez.
- Szeged körzetének adottságai (RO-LA terminál, medencés kikötő, vasúti csatlakozás, repülőtér, határátkelők közelsége) kiválóak a regionális logisztikai központ szerepkörének betöltésére. Megfelelő befektetésekkel és az M5, M43 autópálya megépülésével ez a megye jelentős erőforrásává válhat.
- A Szeged–Röszke–Horgos–Szabadka–Bácsalmás, valamint a Szeged–Temesvár vasúti kapcsolat helyreállítása és a kapcsolódó meglevő vonalak új térszerkezeti tengelyt alakíthatnak ki. Ez az M9 autópálya megvalósulásával együtt kedvezően hatna a megye gazdaságára, az országon belüli és a nemzetközi kapcsolatok alakulására is, illetve a Dél-Alföldi Régió és a Duna–Körös–Maros–Tisza Eurorégió kohéziójának erősödésére.
- A működő ipari parkok és a vállalkozói övezet célzott fejlesztése érdemben hozzájárulhat a gazdaság szerkezetváltásához, a foglalkoztatási helyzet javulásához.
- A testvérvárosi, testvértelepülési kapcsolatok folyamatos erősítésével, a gazdasági tartalmú kapcsolati elemek ösztönzésével a megyei szereplők fejlődési lehetőségeinek bővülése.

- Az információs társadalom kiépülését szolgáló programokban való aktív részvétellel növekedhet az információs technológiák és szolgáltatások társadalmi elfogadottsága a megyében, ami hosszabb távon lehetőséget teremt a tudásalapú gazdasági fejlődés számára.
- A távolsági munkavégzés lehetőségének kiterjesztésével csökkenthető a kényszerű napi ingázás mértéke, ezzel megteremtve a feltételét a város és vidéke új típusú kapcsolatrendszerének, oldódhatnak az erőteljesen megindult szuburbanizáció következtében megjelenő közlekedésszervezési, környezetterhelési problémák.

VESZÉLYEK

- A határon túli területek lefolyási viszonyainak megváltozása az árvízveszély növekedését eredményezheti. A belvízelvezető hálózat gondozatlansága komoly termelési kockázatot jelent az agrárgazdaság számára.
- A globális felmelegedés hatására talajvízszint-süllyedés, a defláció, illetve az aszályosság további növekedése következhet be.
- Az Európai Unió agrár- és területi politikájának gyökeres, a térség számára kedvezőtlen megváltozása, illetve a csatlakozás jelenleg ismert következményei elsősorban a megyében fontos szerepet betöltő élelmiszergazdaságban és így a vidéki térségekben eredményezhet súlyos problémákat.
- A megyék, városok közötti rivalizálás erősödése, fennmaradása, az összefogás, a közös érdekérvényesítés és aktivitás hiánya esetén a Dél-Alföldi Régió tényleges működéséből származó várható előnyök, a megye számára fontos fejlesztési hatások elmaradnak.
- Az autópálya-építés (M43, M9), a főútvonal hálózatot érintő fejlesztések, valamint a Szeged–Cegléd fővonal kétvágányúsításának esetleges késlekedése ronthatja a megye versenypozícióit, gátolhatja a belső és külső tényezők által kínált előnyök kihasználását.

JÖVŐKÉP – VÍZIÓ – ELÉRENDŐ ÁLLAPOT

A megye fejlődésének *víziója*, hogy Csongrád megye váljon a „legnyugatibb keletté”, vagyis a koncepcióban foglaltak végrehajtása után javítsa pozícióját az ország megyéi között, s legyen a Dunától keletre elterülő országrész kiugróan legfejlettebb térsége, miközben Szerbia felé az Európai Unió kapuja szerepkört, illetve a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégióon belül az együttműködést generáló „motor” szerepet is egyaránt képes betölteni. Csongrád megye legyen a Dél-Alföld régió megújulásának, a gazdasági szerkezetváltásnak mintatérsége, egyben a megyehatárokat (is) átlépő hálózatok legfőbb szervezője. Mindennek háttérében Szeged európai városversenyben való sikeres helytállása, valamint a megyén belüli kohézió erősödése, a kistérségek fejlődési dinamikájának erőteljes növekedése álljon.

MELLÉKLET

TELEPÜLÉSI KÉRDŐÍV

© MTA RKK ATI Békéscsabai Osztály
5601 Békéscsaba
Pf: 185

Csongrád Megye Területfejlesztési
Konceptiója felülvizsgálatához

A TELEPÜLÉS NEVE:.....

1. Kérjük, a táblázat megfelelő helyén X-szel megjelölve, illetve beírva adja meg a felsorolt intézményekről, szolgáltatásokról, hogy *a település* lakói hol veszik igénybe azokat, illetve hogy ismeretei szerint mely *más* települések lakói veszik igénybe azokat az Önök településén !

	Van-e a településükön jelenleg?		Ha helyben nincs, vagy a lakosság a helyi mellett más település hasonló intézményeit is felkeresi, az Önök településén élők hol veszik (még) igénybe az adott szolgáltatást? Legfeljebb három települést írjon be, <u>fontossági sorrendben</u> !	Sorolja fel azokat a településeket – ha vannak ilyenek –, amelyek lakói viszonylag gyakran veszik igénybe az adott szolgáltatást <u>az Önök településén</u> !
	Nincs	Van		
óvoda				
általános iskola alsó tagozat				
általános iskola felső tagozat				
gimnázium				
szakközépiskola				
szakmunkásképző vagy szakiskola				
mozi				
könyvtár				
művelődési ház				
teleház				
sportklub				
helyi kulturális egyesület (népdalkör, tánccsoport, v. egyéb)				
disco v. egyéb zenés szórakozóhely				
körzeti orvosi rendelő				
fogorvos				
gyermekorvos				
egyéb szakrendelések és laboratórium				
kórház				

A HELYZETÉRTÉKELES FELÜLVIZSGÁLATA

gyógyszertár (a házi-orvosi kézipatikán kívül)				
szociális otthon				
fodrász/kozmetikus				
bankfiók (bármelyik banké)				
takarékszövetkezeti fiók				
biztosító-fiók (bármelyik biztosítóé)				
(vegyes) iparcikk-bolt				
önálló hús- és hentesáru bolt				
önálló ruházati bolt				
önálló cipőbolt				
mezőgazdasági szakbolt				
autófelszerelés, ill. -alkatrészbolt				
gázcseretelep				
építő- és tüzelőanyag-kereskedés/TÜZÉP-telep				
benzinkút				
nagyobb élelmiszer-diszkont (Penny Market, Profi, Plus, Spar stb.)				
bevásárlóközpont, hipermarket (TESCO, CORA stb.)				
építőipari szolgáltatások				
fontosabb kisipari szolgáltatások többsége (kézműves, villany-szerelő, vízvezeték-szerelő, asztalos stb.)				
üzleti szolgáltatások (pl. adótanácsadás, könyvelés, egyéb szaktanácsadás: jogi, vállalkozási)				

2. a, Honnan jön ki a mentő az Önök településére sürgős hívás esetén?.....

b, A lakosság jellemzően mely település(ek)e(n) bonyolítja le az élelmiszerek nagybevásárlását?

(Legfeljebb *hármat* nevezzen meg!).....

c, A lakosság jellemzően mely település(ek)e(n) bonyolítja le a nagyértékű műszaki cikkek beszerzését?

(Legfeljebb *hármat* nevezzen meg!).....

d, A lakosság jellemzően mely település(ek)e(n) *értékesíti a mezőgazdasági termékeit* (termények, élőállat)? (Legfeljebb *hármat* nevezzen meg!)

.....

3. a, Van-e olyan kistérségi *újság*, amiben az Önök települése is érdekelt? (a megfelelő válasz aláhúzásával válaszoljon) igen – nem

**HA IGEN, ÍRJA IDE A CÍMÉT, ÉS HOGY MILYEN GYAKRAN JELENIK
MEG!**

.....

b, Van-e a településen *kábeltévé*? igen – nem

c, Van-e olyan kistérségi *televízió-műsor* amiben az Önök települése is érdekelt? igen
– nem

Ha igen, mi a címe, és milyen gyakran jelentkezik?

.....

d, Van-e olyan kistérségi *internetes honlap*, amin az Önök települése is szerepel? igen
– nem

Ha *igen*, mi a honlap Internet-címe?

http://.....

e, Építettek-e/alakítottak-e ki /újítottak-e fel 1998 óta olyan *idegenforgalmi látnivalót* (múzeumot, műemléket stb.), ami érezhetően javította a településük idegenforgalmát?
igen – nem

Ha *igen*, nevezze meg:

.....

4. Ha az e ponthoz tartozó kérdésekre vonatkozóan nincsenek pontos adataik, kérjük, becslésére, illetve tapasztalataira hagyatkozva adja meg a választ!

a. Mennyi jelenleg a településen lakó aktív *keresők* száma? (kb.)..... fő

b. *Ebből* hányan *ingáznak* (dolgoznak más településen)? (kb.)..... %. Kérjük, nevezze meg azokat a legfontosabb településeket, ahová az Önök településéről az ingázás zöme irányul!

c. Mennyi *munkanélküli* van a településen? (kb.)..... fő

d. Összesen hányan járnak máshonnan az *Önök településére dolgozni*? (kb.)..... fő.
Főleg mely településekről érkeznek az Önökhöz ingázó dolgozók?

.....
e, Vannak-e az Önök településén (adózás, foglalkoztatás stb. szempontjából) a település fejlődésében érzékelhető szerepet betöltő *vállalkozások*, amelyeknek a telephelye Önöknél van, de a tulajdonosa(i) nem ott élnek? igen – nem

Ha van(nak) ilyen(ek), körülbelül mennyi, és mely településeken élnek a tulajdonosok?

.....
f, Élnek-e az Önök településén olyan jelentősebb *vállalkozók*, akiknek a telephelye nem az Önök településén van? igen – nem

Ha él(nek) ilyen(ek), körülbelül mennyien, és mely településeken vannak a telephelyeik?

.....
g, Vannak-e az Önök településén jelentősebb számban olyan *hétvégi házak* (üdülők, nyaralók, második otthonok), melyek tulajdonosai nem az Önök településén élnek? igen – nem

Ha igen, körülbelül mennyi, és melyek azok a legjellemzőbb települések, ahol a tulajdonosok élnek?

.....
h, *Költöztek-e* az Önök településére az elmúlt 10 évben érzékelhető számban más településről?

igen – nem

Ha igen, körülbelül mennyien és elsősorban mely településekről?

.....
Ha igen, akkor inkább: új lakást/házat építettek

régit vásároltak meg

Ha igen, akkor elsősorban mely társadalmi réteg(ek)be tartozók költöztek Önökhöz?

.....
5. a, Jelölje meg, hogy hová szállítják a településről a *szilárd kommunális hulladékot* jelenleg!

A, A településnek saját, önálló hulladéklerakója van.

B, Más településekkel közös hulladéklerakóba szállítják.

Ha saját lerakójuk van, terveznek-e más településekkel együttműködést közös hulladéktároló létesítésére (ha igen mely településekkel együttműködve, és hol lenne a tároló)?

.....
Ha más településekkel közös lerakóba szállítanak, nevezze meg a lerakó helyét (településnév) és hogy mely települések szállítják még oda jelenleg a hulladékot?

.....
b, Tisztítják-e a település *szennyvizeit* (vagy annak egy részét) jelenleg?

A, Nem tisztítják.

B, A településnek saját, önálló szennyvíztisztítója van.

C, Más településekkel közös szennyvíztisztítóban tisztítják.

Ha jelenleg nincs szennyvíztisztítás, vagy saját tisztítójuk van, terveznek-e más településekkel együttműködést közös tisztítómű létesítésére (ha igen, mely településekkel együttműködve, és hol lenne a tisztító?

.....

Ha más településekkel közös tisztítóba szállítják a szennyvizet, nevezze meg a tisztító helyét (településnév), és hogy mely településekről szállítanak még oda jelenleg szennyvizet?

.....

6. Az Ön megítélése szerint a valós (részben fentebb elemzett) településközi kapcsolatok alapján az Önök települése

a, térségi vonzasközpont-e: igen - nem.

Ha igen, sorolja fel, hogy mely más települések tartoznak az Önök településének vonzaskörzetébe:

b, valamelyik nagyobb település vonzaskörzetébe tartozik-e: igen - nem.

Ha igen, kérjük írja ide, hogy melyik ez a nagyobb település! (Ha Ön szerint egyszerre több olyan település is van, amelynek vonzaskörzetébe tartozik az Önök települése, fontossági sorrendben nevezze meg azokat!)

7. Vannak-e olyan, Önöket érintő térségi hatáskörű intézmények, amelyeknek székhelytelepülése nem egyezik meg az Önök természetes kapcsolódási irányával? Sorolja fel ezeket (ha vannak ilyenek), és a helyettük "kíváncsnak tartott" székhelyet! (példa: kórház Makó helyett jobb lenne Szeged, stb.)

.....

8. Pályázott-e 1998 óta az önkormányzat – például intézmények fenntartására, különböző infrastrukturális beruházások megvalósítására, vagy egyéb feladatokra – közösen más önkormányzatokkal? Ha igen, kérjük sorolja fel ezeket!

A pályázat célja	Melyik évben?	Mely településekkel közösen?	Sikeres volt-e? (igen/nem)

9. Van-e az önkormányzatnak 1998 óta befejezett, vagy jelenleg folyó, vagy tervezett *beruházása* más önkormányzatokkal közösen? Kérem, sorolja fel ezeket!

A beruházás megnevezése	A résztvevő települések megnevezése	Befejezett, jelenleg folyó, vagy tervezett-e? (B/J/T)	Önkormányzati forrást igényel(t)-e?	Állami támogatás van (volt)-e hozzá?	Egyéb forrás van (volt)-e hozzá?

10.a Az Önök települése mikor lett tagja a *többcélú kistérségi társulásnak*?

év:.....

b, Mely települések tagjai még ennek a társulásnak?

.....

c, Ön egyetért-e azzal, hogy *ezek a települések* alkossák a társulást (kérjük indokolja a választ)?

.....

d, Ön szerint van-e bármilyen *konkrét* eredménye idáig a társulásnak? Ha igen, sorolja fel ezeket!

.....

e, Hatékonyak érzi-e a társulás eddigi működését (indokolja is):

– az Önök települése szempontjából:

.....
.....
– a társulás egésze szempontjából:

.....
11 a, A többcélú társuláson kívül tagja-e jelenleg a település valamely *területfejlesztési társulásnak* (kistérségi társulásnak)? igen – nem
(Ha egyszerre többnek is tagjai, kérjük, a következő hivatalos adatokat *mindegyikre* külön-külön adja meg!)

Ha igen, ez a társulás

– mikor alakult:év(ek)ben

– mi a neve (nevük):

.....
– mi(k) a székhelytelepülése(i):

(Ha egyszerre többnek is tagjai, akkor aláhúzással jelezze az Önök szempontjából legfontosabbnak ítélt társulást, és a b. pont kérdéseit csak erre az egyre vonatkoztatva fejtse ki!)

b. – Megítélése szerint azonos központ körzetébe (vonzáskörzetbe) tartoznak-e, valóságosan létező területi egységet alkotnak-e az e társulásban levő települések?

.....
.....
c, Ön szerint van-e bármilyen *konkrét* eredménye idáig e társulásnak? Ha igen, sorolja fel ezeket!

.....
d, Hatékonyak érzi-e e társulás eddigi működését (indokolja is):

– az Önök települése szempontjából:

.....
– a kistérség egésze szempontjából:

.....
12. Más típusú kapcsolat(ok) fűzi(k)-e Önöket más önkormányzatokhoz (pl. körjegyzőség, igazgatási társulás, egyéb településszövetségi tagság stb.)? Ha igen, kérjük, sorolja föl ezeket, tevékenységük jellegét, és a bennük résztvevő partner településeket!

.....

13.a Vannak-e az Önök településének *testvérvárosai, testvérközségei*? Ha igen, mely ország mely települései ezek?

.....

b. E kapcsolatok milyen jellegű együttműködést jelentenek az önkormányzat, illetve a lakosság számára?

.....

c, Történt-e érzékelhető változás e kapcsolatokban 1998 óta, ha igen, mi a változás lényege?

.....

14. Valamilyen táji, kulturális, vagy nemzetiségi összetartozás alapján vannak-e kapcsolataik más településekkel? (Ne csak önkormányzati és ne csak intézményes kapcsolatokat, hanem bármiféle jellegű és formájú, például lakossági, kulturális stb. kapcsolatokat is írjon ide, ha vannak ilyenek!)

.....

15. Végül: kérjük, *1-től 5-ig terjedő "osztályzatokkal"* (a táblázat alatt ismertetett kategóriáknak megfelelően) értékelje, hogy *mennyire (milyen erősen) kötődik személy szerint Ön, illetve megítélése szerint a település lakossága:*

	személy szerint Ön	a település lakossága
a településhez		
Csongrád megyéhez		
a Dél-alföldi régióhoz		
az Alföldhöz		
Magyarországhoz		
más településhez, vagy tájhoz-térséghez (írja ide ennek a nevét, ha Ön szerint van ilyen):		

(5: nagyon, meghatározóan; 4: eléggé erősen; 3: érzékelhetően de nem túl erősen; 2: csak kismértékben; 1: egyáltalán nem)

Ha a megye területfejlesztési koncepciójának felülvizsgálatával kapcsolatban bármilyen megjegyzése, véleménye, javaslata van, kérjük, jelezze az alábbiakban:

Valamennyi munkatársunk nevében köszönjük Önnek és kollégáinak a segítséget.

TÁBLÁZATOK

1. táblázat: A városi zöldterületek nagysága és változása 1996 és 2003 között

Település	Zöldterület nagysága (1000 m ²)	Változás mértéke 1996-tól (1000 m ²)
Szeged	4094	- 19
Szentes	1359	+ 10
Mórahalom	137	+ 34
Makó	1199	-
Kistelek	227	+ 3
Mindszent	446	-
Hódmezővásárhely	1855	+ 1
Csongrád	715	-

Forrás: MeTeIR

2. táblázat: A vizsgált vidéki utak zajkibocsátása

Kerület	Utca, házszám	Lakóterületen nappal	Lakóterületen éjjel	Vizsgálat időpontja
Balástya	Felszabadulás u. 38.	69.4	66.7	1997
Hódmezővásárhely	Ady u. 10.	74.7	68.6	1995
Hódmezővásárhely	Ady u.	70.1	64.8	1998
Hódmezővásárhely	Kálvin tér	70.4	63.2	1998
Hódmezővásárhely	Szántó Kovács János u.	67.4	62.3	1998
Makó	Szegedi u. 5.	70.3	64.5	1995
Szeged	Gyöngyvirág u. 8/a.	65.2	58.4	1999
Szeged	Makai u. 85.	72.3	68.3	1995
Szeged	Kossuth L. sugárút 49-51.	73	68.1	1995
Szentes	Kossuth L. u. 37.	70	63	1995

Forrás: Környezetvédelmi és Vízügyi Minisztérium.

3. táblázat: A kistérségek főbb demográfiai adatai (1996-2003, ‰)

Kistérség	Születési ráta	Halálozási ráta	Természetes szaporodás	Belföldi vándorlási különbség	Nemzetközi vándorlási különbség*	Tényleges szaporodás
Csongrádi	8,3	17,9	-9,6	1,1	2,6	-5,9
Hódmezővásárhelyi	9,0	13,9	-5,0	-1,9	1,1	-5,7
Kisteleki	8,9	17,3	-8,4	4,0	1,8	-2,6
Makói	9,0	16,1	-7,1	1,1	1,0	-5,0
Móraalmi	8,8	15,7	-6,9	6,3	2,9	2,3
Szegedi	9,3	12,4	-3,1	-1,3	3,5	-0,8
Szentesi	9,0	15,4	-6,4	-1,3	1,2	-6,6
Csongrád megye	9,2	14,2	-5,1	-0,3	2,4	-3,0
Magyarország	9,6	13,5	-3,9	-	1,5	-2,4

* 1996-2000 között becsült adatok.

Forrás: Csongrád megye statisztikai évkönyvei (1996-2003), Magyar statisztikai évkönyvek (1996-2003), Demográfiai évkönyvek (1996-2003).

4.a. táblázat: A Csongrád megyei népesség egészségi állapotának jellemzői 1996, 2003

Területi egység	Halálozási arány		Standardizált halandósági hányados	Születéskor várható élettartam				Öngyilkossági arány százezer lakosra		
	1996	2003		2003	férfi		nő		1996	2003
					1996	2003	1996	2003		
Budapest	14,8	13,9	87,3	67,48	70,20	74,99	77,20	28,1	22,4	
Pest	13,3	11,9	99,8	64,86	68,59	74,40	76,72	34,0	23,3	
Fejér	12,2	12,0	99,5	66,37	68,65	74,45	76,50	32,4	25,7	
Komárom-Esztergom	13,6	13,1	106,4	64,90	67,42	73,98	75,76	32,1	23,1	
Veszprém	12,6	12,6	99,0	66,57	68,51	75,48	76,82	20,9	21,7	
Győr-Moson-Sopron	12,7	12,4	95,2	67,92	69,11	75,52	77,43	20,4	16,8	
Vas	14,4	13,4	98,7	67,16	68,77	74,74	77,53	19,6	16,5	
Zala	14,6	13,5	97,3	66,62	68,34	75,00	77,32	29,3	24,6	
Baranya	13,7	13,9	106,6	66,01	68,05	74,14	75,31	30,9	31,0	
Somogy	15,4	14,1	104,8	64,50	67,82	74,19	75,88	26,2	23,0	
Tolna	14,3	13,7	102,2	65,77	68,14	74,48	76,05	35,0	23,4	
Borsod-Abaúj-Zemplén	13,9	13,8	109,1	64,71	66,12	74,16	75,35	34,5	29,9	
Heves	14,2	14,4	101,5	66,09	67,54	76,20	76,75	25,0	28,4	
Nógrád	15,2	14,4	105,1	65,54	67,26	74,24	76,17	23,9	20,6	
Hajdú-Bihar	12,9	12,3	101,1	66,62	68,82	74,37	76,66	43,7	36,8	
Jász-Nagykun-Szolnok	14,4	14,4	106,0	65,98	67,78	74,60	75,93	43,8	35,0	
Szabolcs-Szatmár-Bereg	12,8	12,4	110,3	64,65	66,42	74,09	75,84	37,4	32,3	
Bács-Kiskun	14,6	14,2	105,3	65,14	66,87	74,93	76,71	44,3	40,3	
Békés	15,0	14,7	100,6	66,76	68,30	74,43	75,65	55,5	38,0	
Csongrád	15,2	13,6	98,2	65,89	68,70	75,00	77,00	48,8	37,3	
Dél-Alföld	14,9	14,2	101,7	65,93	67,85	74,78	76,50	49,0	38,7	
Magyarország	14,0	13,4	100,0	66,06	68,29	74,70	76,53	33,7	27,7	
Csongrád megye az országos százalékában	108,6	101,4	98,2	99,70	100,6	100,4	100,6	144,8	134,70	

Folytatás a következő oldalon

4.b. táblázat: A Csongrád megyei népesség egészségi állapotának jellemzői 1996, 2003

Területi egység	Aktív tbc-s 100e lakosra		primer hörgőrákos betegek 100e lakosra		10e lakosra jutó pszichiátriai gondozott beteg		100e lakosra jutó heveny szívizom infarktus	
	1996	2003	1996	2003	1996	2003	1996	2003
Budapest	64,6	38,1	116,7	188,0	159,6	129,8	142	116
Pest	57,5	29,4	92,6	126,0	139,5	178,5	54	12
Fejér	27,5	20,5	88,3	150,7	59,7	55,8	121	163
Komárom-Esztergom	33,4	18,0	86,0	136,1	116,0	159,6	137	45
Veszprém	23,0	11,1	100,6	153,0	114,5	99,5	135	74
Győr-Moson-Sopron	23,7	10,2	118,2	131,8	121,5	102,8	130	130
Vas	21,4	17,3	114,4	128,0	94,7	81,7	146	31
Zala	24,7	14,2	114,0	156,4	100,7	128,7	130	118
Baranya	40,7	13,9	103,4	169,0	194,1	283,6	231	77
Somogy	41,6	18,6	110,0	143,7	67,2	66,2	105	133
Tolna	44,3	10,5	107,5	142,7	114,4	107,5	165	158
Borsod-Abaúj-Zemplén	42,7	21,5	131,3	164,6	68,0	70,1	113	41
Heves	32,6	12,0	133,6	168,9	122,2	139,4	159	–
Nógrád	23,9	25,7	86,2	129,3	261,4	176,6	94	87
Hajdú-Bihar	49,2	29,6	108,3	122,8	132,4	137,7	115	137
Jász-Nagykun-Szolnok	29,5	25,9	129,8	183,0	131,4	200,5	86	40
Szabolcs-Szatmár-Bereg	82,3	36,2	126,3	141,5	43,8	44,4	84	102
Bács-Kiskun	40,0	24,2	115,0	159,7	371,6	121,1	140	45
Békés	47,6	15,0	115,5	181,2	89,2	78,9	83	34
Csongrád	19,3	17,1	120,5	157,8	158,1	353,9	209	141
Dél-Alföld	35,8	19,3	116,9	165,3	222,2	181,8	147	72
Magyarország	44,9	24,5	112,2	155,3	136,2	135,2	126	83
Csongrád megye az országos százalékában	43,0	70,1	107,4	101,6	116,1	261,7	165,9	170,8

Forrás: A KSH adatai alapján Pál Viktor számítása.

6. táblázat: A háztartási jövedelmi különbségek alakulása régióként, 2003

Régió	Fajlagos nettó jöved.* 2003	Fajlagos nettó jöved. 2003* (az orsz. átlag %-ban)	Fajlagos nettó jöved. változása 2003/1996
Közép-Magyarország	776624	119,9	143,3
Budapest	848525	131,0	147,8
Közép-Dunántúl	641794	99,1	129,3
Nyugat-Dunántúl	630703	97,4	127,8
Dél-Dunántúl	608073	93,9	125,2
Észak-Magyarország	530586	81,9	113,9
Észak-Alföld	587571	90,7	132,6
Dél-Alföld	606819	93,7	126,1
Összesen	647859	100,0	131,1

*Egy főre jutó háztartási jövedelmek

**Országos átlag=100,0

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, 1996, 2003.

7. táblázat: A háztartási jövedelmek összetételének változása, 1997, 2003

Régió	Munkajövedelem		Társadalmi jövedelem		Egyéb jövedelem	
	1996	2003	1996	2003	1996	2003
Közép-Magyarország	69,6	75,1	29,7	23,1	0,7	1,8
ebből: Budapest	70,6	74,8	28,8	23,3	0,6	1,9
Közép-Dunántúl	67,7	73,7	31,7	26,4	0,6	-0,1
Nyugat-Dunántúl	67,6	76,4	31,9	23,2	0,5	0,4
Dél-Dunántúl	63,8	66,9	35,4	31,9	0,8	1,2
Észak-Magyarország	60,8	62,2	38,4	37,5	0,8	0,3
Észak-Alföld	61,7	67,5	37,7	32,0	0,6	0,5
Dél-Alföld	62,8	70,1	36,4	28,6	0,8	1,3
Magyaró. összesen	65,8	71,5	33,5	27,5	0,7	1,0

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv, 1996, 2003.

8. táblázat: Az adózott jövedelmek térbeli különbségeinek alakulása, 1997, 2003

Megye	szja változása 2003/1996	szja alap változása 2003/1996	szja alap az országos átlag %-ában 2003
Pest megye Budapesttel	125,4	132,1	133,7
Fejér	115,1	126,8	111,2
Komárom-Esztergom	125,5	137,0	107,1
Veszprém	109,6	124,8	106,3
Győr-Moson-Sopron	117,6	128,1	110,2
Vas	110,3	126,4	109,3
Zala	110,2	126,4	96,7
Baranya	124,9	140,0	85,6
Somogy	114,1	126,5	77,9
Tolna	104,2	124,6	83,3
BAZ	111,2	129,8	77,5
Heves	128,1	137,2	89,9
Nógrád	124,1	137,6	82,5
Hajdú-Bihar	113,5	128,0	79,8
Jász-Nagykun-Szolnok	112,6	126,7	81,1
Szabolcs	119,5	137,3	66,3
Bács-Kiskun	116,7	130,5	77,0
Békés	104,2	120,1	76,2
Csongrád	109,8	119,4	87,9
Oszágos átlag	119,2	130,1	100,0

Forrás: APEH, 1997, 2003.

10. táblázat: A háztartások fogyasztási struktúrája országos három „modell-régióban”
(Országos átlag=100,0)

Árucsoport	1996			2000			2003		
	Közép-Magyaró.	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Közép-Magyaró.	Észak-Alföld	Dél-Alföld	Közép-Magyaró.	Észak-Alföld	Dél-Alföld
Élelmiszer	102,3	94,9	109,0	101,9	97,2	106,4	103,5	102,5	107,8
Élvezeti cikk	106,6	97,3	98,2	107,1	98,0	98,2	114,4	98,7	91,3
Ruházati cikk	107,9	90,6	102,5	111,5	91,1	96,6	107,0	101,8	109,2
Háztartás- és lakásfelsz.	111,3	84,3	96,7	102,9	91,9	86,1	123,1	106,7	78,8
Kultúra, szabadidő	130,8	74,8	87,1	176,7	78,7	91,3	139,1	79,8	91,3
Közlekedés, hírközlés	125,5	78,2	90,1	113,5	89,7	84,4	11,7	87,0	92,2
Összesen	111,7	89,9	96,9	111,0	89,9	94,3	116,9	92,3	96,8

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv 1994, 1997, 2001, 2003.

11. táblázat: A munkanélküliségi ráta alakulása (1996-2003)

	1996*	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Ország	10,5	7,8	7,8	7,0	6,4	5,7	5,8	5,9
Budapest	5,0	7,0	5,5	5,3	5,2	4,2	3,7	3,6
Dél-Alföld	10,8	7,3	7,1	7,0	5,2	5,4	6,2	6,5
Bács-Kiskun megye	10,3	7,6	7,8	6,4	5,7	6,4	6,2	7,3
Békés megye	13,6	7,9	8,1	6,2	5,8	6,0	6,9	7,1
Csongrád megye	9,0	6,4	5,4	4,5	3,9	3,7	5,5	5,0
Csongrád helyezése	5-6	4	2	2	4-5	3	6	6

Forrás: MeTeIR.

* A KSH módszertani változás után (2000-ben), 1997-ig visszamenőlegesen korrigálta a mutatókat. Az 1996-os adatok korrigálás nélkül állnak a rendelkezésünkre.

13. táblázat: A munkanélküliek életkor szerinti megoszlása a megyében, 2003.

	Létszám	Megoszlás (%)	Változás (%) (100% = 1998. évi adatok)	Változás (%) (100% = 2000. évi adatok)
- 16	47	0,3	65,9	70,1
17 - 20	633	4,0		80,0
21 - 25	2.628	16,7	106,4	106,4
26 - 35	4.513	28,8	105,5	106,4
36 - 45	3.654	23,3	86,9	89,9
46 - 50	2.050	13,1	122,4	101,0
51 - 55	1.371	8,7		91,2
56 - 60	737	4,7	266,9	108,2
61 -	61	0,4		277,3
Összesen	15.694	100,0	104,1	103,7

Forrás: MeTeIR..

14. táblázat: A munkanélküliek és a pályakezdő munkanélküliek iskolai végzettség szerinti megoszlása a megyében, 1998-2003.

Munkanélküliek összesen	1998 (fő)	1999 (fő)	2000 (fő)	2001 (fő)	2002 (fő)	2003 (fő)
8 általánosnál kevesebb	488	464	463	401	427	392
Befejezett általános iskola	4822	4763	4677	4108	4299	4652
Szaktanulmányok végző	5205	5323	4993	4562	4634	4995
Szakisola	317	328	318	299	321	347
Szakközépiskola	2084	2246	2079	1925	2074	2341
Technikum	609	660	665	575	612	705
Gimnázium	1226	1309	1262	1060	1174	1281
Főiskola	462	501	504	475	505	680
Egyetem	178	199	180	183	231	301
Összesen	15391	15783	15141	13588	14277	15694
Ebből: férfi	7987	7984	7653	7052	7196	7564
nő	7404	7799	7488	6536	7081	8130

Pályakezdők	1998 (fő)	1999 (fő)	2000 (fő)	2001 (fő)	2002 (fő)	2003 (fő)
8 általánosnál kevesebb	14	22	28	26	34	35
Befejezett általános iskola	226	277	301	257	344	382
Szaktanulmányok végző	247	249	285	213	238	239
Szakisola	24	23	33	31	44	41
Szakközépiskola	243	298	264	248	330	352
Technikum	108	129	120	89	144	149
Gimnázium	164	200	168	117	184	182
Főiskola	46	81	80	90	127	186
Egyetem	24	31	32	32	73	106
Összesen	1096	1310	1311	1103	1518	1672
Ebből: férfi	541	578	634	549	708	766
nő	555	732	677	554	810	906

Forrás: MeTeIR..

15. táblázat: Regisztrált munkanélküliek a munkavállalási korú népességben, kistérségenként, 2003.

Kistérség	A munkanélküliek aránya, %
Csongrádi	5,4
Hódmezővásárhelyi	5,8
Kisteleki	6,9
Makói	7,6
Mórahalmi	8,4
Szegedi	4,8
Szentesi	5,8
Összesen	5,7
Dél-Alföld	6,3
Ország összesen	5,5

Forrás: Csongrád Megyei Munkaügyi Központ adatai.

16.a. táblázat: A települések szociális intézményi ellátottsága és szociális szolgáltatásai, 2003

Település	Rendszeres szociális segélyben részesült			Bölcsődék száma			Időskorúak otthonainak száma			Nappali ellátást nyújtó idősek klubjainak száma		
	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003
Hódmezővásárhely	814	347	506	3	3	3	1	1	1	3	3	3
Szeged	1887	736	1019	16	16	15	8	7	7	12	12	12
Csongrád	287	193	87	2	2	2	2	3	3	2	2	2
Kistelek	190	58	68				1	1	1	1	1	1
Makó	185	60	56	2	2	2	1	2	2	3	3	3
Mindszent	258	98	88	1	1	1				1	1	1
Mórahalom	72	41	17	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Szentes	567	190	41	1	1	1				3	3	3
Algyő	n.a.	68	66	n.a.			n.a.			n.a.	1	1
Ambrózfalva	16	18	13							1	1	1
Apátfalva	157	43	54							1	1	1
Árpádhalom	31	9	6							1	1	1
Ásotthalom	117	94	74						1	1	1	1
Baks	33	6	23							1	1	1
Balástya	1	2	6									
Bordány	15	35	16							1	1	1
Csanádalberti	6	22	17							1	1	1
Csanádpalota	41	16	35	1	1	1				2	2	2
Csanytelek	55	29	23				1	1	1	1	1	1
Csengele	12		3									
Derekegyház	49	18	15									
Deszk	33	18	25									
Dóc	40	10										
Domaszék	22	25	21		1							
Eperjes	6	8	2									
Fábiánsebestyén	29	15	3				1	1	1	1		
Felgyő	1	1	3									
Ferencszállás	3	8	2									
Forráskút	6	9	21								1	1
Földeák	21	8	12	1	1					1	1	1
Királyhegyes	10	5	4									
Kiszombor	72	14	23	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Klárafalva	11	3	7									
Kövegy	27	12	7							1	1	1
Kübekháza	26	21	7							1	1	1
Magyarcsanak	106	61	62							1	1	1
Maroslele	51	34	3							1	1	1
Mártély	6	2	8							1	1	1
Nagyér	18	9	10							1	1	1
Nagylak	12	4	3									
Nagymágocs	36	18	9				1	2	2	1	1	1
Nagytóke	5	2	1									

Folytatás a következő oldalon

16.b. táblázat: A települések szociális intézményi ellátottsága és szociális szolgáltatásai, 2003

Település	Rendszeres szociális segélyben részesült			Bölcsődék száma			Időskorúak otthonainak száma			Nappali ellátást nyújtó idősök klubjainak száma		
	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003
Óföldreák	5		16				1	1	1			
Ópusztaszer	28	14	28							1	1	1
Öttömös	26	1	12									
Pitvaros	15	6	14							1	1	1
Pusztamérges	4	9	24									
Pusztaszer	14	6	5									
Röszke	44	24	16			1		1				
Ruzsa	87	45	76	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Sándorfalva	127	35	62	1	1	1				1	1	1
Szatymaz	70	24	42							1	1	1
Szegvár	54	22	23	1						1	1	1
Székkutas	23	12	11							1	1	1
Tiszasziget	19	9	7									
Tömörkény	7	29	16					1	1	1	1	1
Újszentiván	26	9	16									
Üllés	67	29	25							1	1	1
Zákányszék	25	11	20						1	1	1	1
Zsombó	66	17	19									
Városok összesen	4260	1723	1882	26	26	25	14	15	15	26	26	26
Községek összesen	1781	942	1016	6	6	5	6	9	10	30	31	31
Megye összesen	6041	2655	2898	32	32	30	20	24	25	56	57	57

Forrás: T-STAR adatbázis.

17. táblázat: Befejezett iskolai évek (elvégzett átlagos osztályszám), kistérségenként, 2001.

	Elvégzett átlagos évfolyamszám*
Csongrádi	9,12
Hódmezővásárhelyi	9,42
Kisteleki	8,50
Makói	8,95
Mórahalmi	8,67
Szegedi	10,35
Szentesi	9,16
Összesen	9,67
Dél-Alföld	9,27
Ország	9,59

* A 7 évesnél idősebb népesség alapján.

Forrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyv 2003. (Népszámlálás 2001 adatai alapján a 2003-as kistérségi beosztásra aggregálva.)

19. táblázat: A nappali tagozatos középiskolai és szakmunkás (szakiskolai) tanulók számának alakulása Csongrád megye kistérségeiben 1996-ban és 2003-ban

Kistérség	Középiskolások*			Szakmunkások, szakiskolások**		
	Létszáma		Változás (%) 2003/1996	Létszáma		Változás (%) 2003/1996
	1996	2003		1996	2003	
Csongrádi	1.100	1.542	140,2	313	274	87,5
Hódmezővásárhelyi	2.194	2.952	135,2	1.184	913	77,1
Kisteleki	229	323	141,1	0	0	0
Makói	1.219	1.766	144,9	445	423	95,1
Mórahalmi	–	177	–	82	319	389,0
Szegedi	10.908	11.887	109,0	3.388	2.870	84,7
Szentesi	1.658	2.004	120,9	804	764	95,0
Összesen	17.308	20.651	119,3	6.216	5.563	89,5

*A 6 és 8 osztályos gimnáziumok tanulóival együtt.

**1996-ban a szakmunkástanulók száma a szakmunkásképző intézetekben, 2003-ban a nappali tagozatos szakiskolai és speciális szakiskolai tanulók együttesen,

Forrás: MeTeIR, T-STAR 1996–2003 KSH.

20. táblázat: A Csongrád megyei középiskolák tanulóinak megoszlása lakhely szerint illetve a megyében élő középiskolások iskolaválasztása 1996–2003

	1996	2003
A Csongrád megyei középiskolások létszáma (fő)	17.308	20.651
A középiskolai tanulók szüleinek lakóhelye (%)		
Csongrád megye	85,4	87,3
Csongráddal szomszédos megyék	10,9	8,8
Magyarország más része	3,7	3,9
A Csongrád megyében élő középiskolások létszáma (fő)	15.431	18.943
A tanulók iskolájának székhelye (%)		
Csongrád megye	95,8	95,2
Csongráddal szomszédos megyék	2,8	2,5
Magyarország más része	1,4	2,3

Forrás: Csongrád megye statisztikai évkönyve 1996., 2003.

21. táblázat: Az ajánlott és elfogadott képzések eredménymutatói
Csongrád megyében 2003-2004-ben

Mutatók	Ajánlott képzés			Elfogadott képzés		
	2003.	2004.	Változás (%) 2003/2004.	2003	2004.	Változás (%) 2003/2004.
Válaszadók aránya (%)	83,4	75,9	-7,5	85,8	85,2	-0,6
Elhelyezkedettek aránya (%)	47,8	38,1	-9,7	41,3	42,5	+1,2
Szakirányban elhelyezkedettek aránya (%)	91,0	79,0	-12,0	82,4	80,7	-1,7
Egy főre jutó összes költség (ezer Ft)	173,6	204,5	117,8	81,2	86,0	105,9
Egy főre jutó képzési támogatás (ezer Ft)	124,9	153,7	123,0	77,7	83,7	107,7
Egy órára jutó képzési támogatás (fő/óra)	254	257	101,2	213	235	110,3
Tanfolyamok óraszáma	490	599	122,2	365	356	97,5
Követéskor munkában állókra jutó támogatás (fő/ ezer Ft)	384,6	622,3	161,8	202,7	208,3	102,8

Forrás: Fejes Ágnes: A 2004. évben befejezett aktív munkaerő-piaci programok hatékonyságának vizsgálata monitoring módszer alkalmazásával Csongrád megyében. (Csongrád megyei Munkaügyi Központ, kézirat).

23. táblázat: A Csongrád megyei pályakezdő munkanélküliek megoszlása
iskolai végzettségük szerint 2003-2004.

Iskolai végzettség	2003. I–III. negyedév				2004. I–III. negyedév			
	Nyitó létszám	Belépő	Kilépő	Záró létszám	Nyitó létszám	Belépő	Kilépő	Záró létszám
8 általános alatt	34	93	85	42	35	76	76	35
8 általános	344	906	869	381	382	959	922	419
Szaktanulmányi képző, szakiskola	282	687	665	304	280	619	540	359
Szakközépiskola, technikum	474	1.195	1.055	614	501	1.093	918	250
Gimnázium	184	513	452	245	182	460	392	250
Főiskola, egyetem	200	643	457	386	292	716	520	488
Összesen	1.518	4.037	3.583	1.972	1.672	3.923	3.368	2.227

Forrás. Rövidtávú munkaerő-piaci prognózis Csongrád megyében 2005. év (Csongrád megyei Munkaügyi Központ kézirat).

24. táblázat: A kutatás-fejlesztés főbb Csongrád megyei adatai, 1996, 2000-2003

Megnevezés	1996	2000	2001	2002	2003
Kutató-fejlesztőhely	157	154	178	187	178
Az összes dolgozó tényleges létszáma	4.511	3.336	3.896	4.455	4.272
Ebből kutató-fejlesztő	1.891	1.941	2.065	2.240	2.074
Számított létszám	1.721	1.646	1.657	1.530	1.469
Ebből kutató-fejlesztő	747	935	969	957	890
Folyó költség (millió Ft)	2.835	5.262	6.405	7.774	7.419
Beruházás (millió Ft)	218	560	865	1.504	1.676
Kutatási téma, fejlesztési feladat	1.071	1.282	1.290	1.611	1.510

Forrás. MeTeIR.

27. táblázat: A lakásállomány minőségének alakulása
Csongrád megyében és országosan (1996, 2003) (%)

Területi egység	Három- és több szobás lakások aránya		Fürdő-, mosdóhelyiséggel ellátott lakások aránya	
	1996.	2003.	1996.	2003.
Csongrád megye	37,0	43,9	76,9	87,4
Magyarország	41,0	46,5	79,6	89,1

Forrás: A lakás- és kommunális ellátás adatai 1996, Lakásstatistikai évkönyv 2003.

28. táblázat: Az időszak alatt épített lakások közműellátottsága
Csongrád megye kistérségeiben (1996-2003)

Terület, kistérség	Az időszak alatt épített,						
	Összes	Gázveze- téssel ellátott	Fürdőszó- bával ellátott	Közülemi vízveze- téssel ellátott	Házi vízveze- téssel ellátott	Közcator- nával ellátott	Házi csatornával ellátott
	lakások száma						
Csongrádi	212	183	209	206	6	80	132
Hódmezővásárhelyi	520	455	513	501	16	313	206
Kisteleki	216	154	192	182	34	26	188
Makói	362	288	361	357	2	22	340
Mórahalmi	313	245	308	263	49	88	225
Szegedi	3712	3619	3664	3658	37	2513	1198
Szentesi	304	245	301	286	15	79	225
Megye összesen	5639	5189	5548	5453	159	3121	2514

Forrás: MeTeIR.

29. táblázat: A lakások közműellátottsága Csongrád megye kistérségeiben (2003)

Kistérség, terület	Vezetékes gáz fogyasztó háztartások a lakásállomány %-ában	Közülemi vízhálózatba	Közülemi szennyvízcsatorna- hálózatba
		bekapcsolt lakások aránya, %	
Csongrádi	76,8	85,8	32,0
Hódmezővásárhelyi	81,1	92,5	60,2
Kisteleki	59,0	65,3	4,8
Makói	77,7	95,3	10,5
Mórahalmi	51,0	54,2	17,1
Szegedi	98,6	94,0	67,8
Szentesi	72,7	93,5	24,8
Megye összesen	84,8	89,4	46,9
Ország összesen	73,5	93,3	59,1

Forrás: MeTeIR.

30. táblázat: Fajlagos beruházások megyék szerint, Ft, %*, 1997, 2000, 2003

Megye	1996	1996%	2000	2000%	2003	2003%
Budapest	175 767	190,59	441731,5	158,33	511968,8	140,18
Pest	67 319	73,00	289860,2	103,89	380541,5	104,20
Fejér	116 188	125,98	330033,3	118,29	404018,9	110,62
Komárom-Esztergom	130 485	141,49	345785,7	123,94	473151,7	129,55
Veszprém	64 942	70,42	241971,3	86,73	362049,2	99,13
Győr-Moson-Sopron	147 876	160,34	417998,5	149,82	513659,4	140,64
Vas	121 928	132,21	350132	125,50	358794,3	98,24
Zala	61 936	67,16	325284,5	116,59	366542,5	100,36
Baranya	45 616	49,46	181123,9	64,92	312129	85,46
Somogy	44 261	47,99	184473,4	66,12	348498	95,42
Tolna	81 663	88,55	211335,6	75,75	302510,8	82,83
Borsod-Abaúj-Zemplén	80 899	87,72	237921,3	85,28	356898,3	97,72
Heves	63 907	69,30	262029,7	93,92	288990	79,13
Nógrád	46 593	50,52	146534,5	52,52	152415,1	41,73
Hajdú-Bihar	48 708	52,81	201798,1	72,33	319111,7	87,38
Jász-Nagykun-Szolnok	64 980	70,46	205223,9	73,56	258423,8	70,76
Szabolcs-Szatmár-B.	36 668	39,76	186240,4	66,75	230979	63,24
Bács-Kiskun	58 731	63,68	174603,5	62,58	253397,4	69,38
Békés	54 362	58,95	154104,8	55,23	238666,6	65,35
Csongrád	83 532	90,58	167948,8	60,20	278140,4	76,16
Összesen	92 224		278999,3		365218,1	

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyv.

* - az országos átlag százalékában

32. táblázat: A mezőgazdaság súlya a GDP előállítás alapján, 2003 (%)

Megnevezés	Bács-Kiskun megye	Békés megye	Csongrád megye	Régió	Ország
Teljes gazdaságon belül	12,3	11,9	8,4	10,8	4,3
Az ország mezőgazdaságán belül	10,5	7,2	6,7	24,4	100,0

Forrás: KSH.

33. táblázat: Alkalmazásban állók száma, 1996, 2003, fő

Megnevezés	Év	Bács-Kiskun megyében	Békés megyében	Csongrád	Dél-alföldi régióban	Országosan
Alkalmazásban állók, 1000 fő	1996	-	-	-	-	-
	2003	109,2	75,4	95,0	279,6	2 752,8
Ezen belül az alkalmazásban állók aránya a	1996	15,8	16,2	15,3		8,0
mezőgazdaságban (%)	2003	8,6	9,9	5,9	8,0	3,9

Forrás: Csongrád Megye Statisztikai Évkönyv 1996; 2003.

34. táblázat: Néhány fontosabb növény termelése Csongrád megyében, 1996-2000, 2002, 2003

Megnevezés	1996-2000 évek átlaga	2002	2003	előző év=100,0	1996-2000. Évek átlaga=100,0
betakarított terület, hektár					
Búza	61 439	69 144	70 029	101,3	114,0
Kukorica	57 132	57 748	57 789	100,1	101,1
Burgonya	3 613	3 950	4 810	121,8	133,1
Napraforgó	23 919	21 970	21 929	99,8	91,7
Cukorrépa	3 138	2 850	2 524	88,6	80,4
Őszi árpa	16 983	19 270	16 957	88,0	99,8
Összes termelés, tonna					
Búza	243 830	228 096	179 296	78,6	73,5
Kukorica	325 291	230 536	171 844	74,5	52,8
Burgonya	82 846	85 012	64 935	76,4	78,4
Napraforgó	44 422	47 031	40 225	85,5	90,6
Cukorrépa	132 123	117 369	89 577	76,3	67,6
Őszi árpa	62 371	54 958	37 305	67,9	59,8
Termésátlag, kg/ha					
Búza	3 970	3 300	2 560	77,6	64,5
Kukorica	5 690	3 990	2 974	74,5	52,3
Burgonya	18 960	20 040	13 500	67,4	71,2
Napraforgó	1 860	2 140	1 834	85,7	98,6
Cukorrépa	42 100	41 180	35 490	86,2	84,3
Őszi árpa	3 670	2 850	2 200	77,2	59,9

Forrás: MeTeIR..

35. táblázat: Néhány fontosabb növény termésátlaga Csongrád megyében
gazdálkodási forma szerint, 1996-2000, 2003 (kg/ha)

Megnevezés	1996-2000. évek átlaga	2003	Ebből	
			gazdasági szervezetek	egyéni gazdálkodók
Búza	3 970	2 560	2 780	2 380
Kukorica	5 690	2 974	3 320	2 860
Burgonya	18 960	13 500	10 140	13 920
Napraforgó	1 860	1 834	2 000	1 540
Cukorrépa	42 100	35 490	38 060	27 800
Őszi árpa	3 670	2 200	2 420	2 140

Forrás: Csongrád Megye Statisztikai Évkönyv 2003.

36. táblázat: Száz hektár mezőgazdasági területre jutó állatállomány, 1997, 2003 (db)

Megnevezés	1997					2003				
	Országosan	Dél-Alföld	Csongrád	Békés	Bács-Kiskun	Országosan	Dél-Alföld	Csongrád	Békés	Bács-Kiskun
			megyében					megyében		
Szarvasmarha	14	12	15	13	9	13	11	12	12	10
Sertés	80	103	128	105	86	84	102	122	106	88
Juh	11	13	10	4	21	22	25	17	14	39

Forrás: KSH ÁMÖ.

37. táblázat: Az állatállomány alakulása, 1997, 2003 (ezer db)

Megnevezés	1997					2003				
	Országosan	Dél-Alföld	Csongrád	Békés	Bács-Kiskun	Országosan	Dél-Alföld	Csongrád	Békés	Bács-Kiskun
			megyében					megyében		
Szarvasmarha	871	166	51	59	56	739	148	38	54	56
Sertés	4 931	1 434	432	487	515	4 913	1 352	394	470	488
Juh	858	210	32	33	145	1 296	333	54	62	217
Tyúk	30 983	6 345	1 431	1 512	3 402	37 502	8 074	2 390	1 571	4 113

Forrás: KSH ÁMÖ.

38. táblázat: Állatállomány alakulása Csongrád megyében gazdálkodási forma szerint (ezer db)

Megnevezés	Év	Gazdasági szervezetek	Egyéni gazdálkodók	Összesen	1996=100,0
Szarvasmarha	1996	35	17	52	72,9%
	2003	21	17	38	
Sertés	1996	202	243	445	88,5%
	2003	161	233	394	
Juh	1996	10	39	49	109,9%
	2003	7	47	54	
Tyúk	1996	-	-	-	-
	2003	1 125	1 265	2 390	

Forrás: Csongrád Megye Statisztikai Évkönyv 1996; 2003.

42. táblázat: A mezőgazdasági hasznosítású földterület művelési ág szerinti szerkezete, 2000 (%)

Megnevezés	szántó	konyhakert	gyümölcsös	szőlő	gyep, erdő, nádas, halastó	összesen
Csongrádi	77,37	0,59	0,36	2,38	19,30	100,00
Hódmezővásárhelyi	85,85	0,36	0,24	0,08	13,47	100,00
Kisteleki	65,24	0,96	3,44	1,14	29,22	100,00
Makói	90,80	0,75	0,15	0,02	8,28	100,00
Mórahalmi	68,39	1,26	4,39	2,22	23,74	100,00
Szegedi	53,13	0,74	1,99	0,48	43,66	100,00
Szentesi	81,75	0,41	0,43	0,09	17,32	100,00

Forrás: KSH ÁMÖ.

43. táblázat: Az állatállomány alakulása a megyében kistérségenként, 2000, (db, %)

Megnevezés	szarvasmarha		sertés		juh		kecske		tyúk	
	db	%	db	%	db	%	db	%	db	%
Csongrádi	2 154	4,23	27 709	6,74	5 318	9,63	400	9,03	55 140	3,09
Hódmezővásárhelyi	17 907	35,21	79 313	19,29	11 311	20,48	910	20,54	174 195	9,76
Kisteleki	2 391	4,70	23 417	5,69	8 430	15,26	263	5,94	86 196	4,83
Makói	5 634	11,08	48 224	11,73	6 117	11,07	976	22,03	150 058	8,41
Mórahalmi	2 799	5,50	24 862	6,05	2 263	4,10	287	6,48	105 953	5,94
Szegedi	5 493	10,80	87 336	21,24	6 817	12,34	881	19,89	838 627	47,00
Szentesi	14 486	28,48	120 352	29,27	14 977	27,12	713	16,09	374 302	20,98
Összesen:	50 864	100,00	411 213	100,00	55 233	100,00	4 430	100,00	1 784 471	100,00

Forrás: KSH ÁMÖ.

46. táblázat: Ipari termelés alakulása és megoszlása megyénként, 1997-2003(MFt, %*)

Megye	1997	1997%	1998	1998%	1999	1999%	2000	2000%	2001	2001%	2002	2002%	2003	2003%
BP	1100295	18,45	1246762	16,61	1406295	15,89	1806604	15,62	1941630	15,50	2046863	16,18	2202964	15,95
Pest	471454	7,90	587475	7,83	693551	7,84	905457	7,83	962527	7,68	974050	7,70	1236502	8,95
Fejér	835628	14,01	1135301	15,12	1336613	15,10	1849808	16,00	1855211	14,81	1606654	12,70	1257844	9,11
Komárom-Esztr	259057	4,34	317481	4,23	366868	4,14	646308	5,59	924919	7,38	1003014	7,93	1520621	11,01
Veszprém	193435	3,24	232898	3,10	257123	2,91	336455	2,91	383192	3,06	378460	2,99	411167	2,98
Győr-Moson-S	439549	7,37	794232	10,58	1148923	12,98	1485832	12,85	1386369	11,06	1352536	10,69	1475294	10,68
Vas	319803	5,36	409509	5,46	511060	5,77	543261	4,70	495725	3,96	520851	4,12	594375	4,30
Zala	175588	2,94	230858	3,08	296752	3,35	426296	3,69	474839	3,79	538983	4,26	590541	4,28
Baranya	130078	2,18	169610	2,26	197751	2,23	237382	2,05	215012	1,72	236987	1,87	258408	1,87
Somogy	111048	1,86	135610	1,81	170469	1,93	262664	2,27	300047	2,39	331621	2,62	400690	2,90
Tolna	106823	1,79	139233	1,85	172801	1,95	176728	1,53	190697	1,52	206900	1,64	192715	1,40
Borsod-A-Z	420325	7,05	457756	6,10	493556	5,58	644320	5,57	712779	5,69	715145	5,65	774952	5,61
Heves	159414	2,67	194742	2,59	207223	2,34	234357	2,03	364524	2,91	335262	2,65	349162	2,53
Nógrád	82324	1,38	94049	1,25	100013	1,13	133435	1,15	141211	1,13	138358	1,09	152747	1,11
Hajdú-B	201753	3,38	252520	3,36	270682	3,06	330820	2,86	387711	3,09	413588	3,27	442597	3,20
Jász-N-Sz	236376	3,96	264549	3,52	299249	3,38	382608	3,31	456489	3,64	479938	3,79	514851	3,73
Szabolcs-Sz-B	161967	2,72	208180	2,77	243815	2,75	293906	2,54	361238	2,88	382837	3,03	403955	2,93
Bács-Kiskun	190395	3,19	228829	3,05	269559	3,05	331108	2,86	379950	3,03	407272	3,22	423525	3,07
Békés	173754	2,91	179231	2,39	178984	2,02	244592	2,12	260783	2,08	255427	2,02	270209	1,96
Csongrád	187963	3,15	227504	3,03	229572	2,59	291916	2,52	335026	2,67	326482	2,58	337119	2,44
Összesen	5965201		7506328		8850859		11563857		12529879		12651227		13810237	

Forrás: Statisztikai Havi Értesítő, KSH.

* - az országos termelési érték %-ban

47. táblázat: Fajlagos ipari termelés értéke és szintje megyénként, 1997-2003 (ezer Ft, %*)

Megye	1997	1997%	1998	1998%	2000	2000%	2002	2002%	2003	2003%
BP	590,6	100,34	678,7	91,72	997,6	87,51	1186,6	95,69	1281,3	94,10
Pest	469,1	79,70	577,1	77,99	876,5	76,89	880,7	71,02	1118,6	82,15
Fejér	1957	332,48	2665	360,14	4373,1	383,61	3753,9	302,73	2936,1	215,63
Komárom-Esztergom	835,7	141,98	1024,1	138,39	2071,5	181,71	3164,1	255,17	4819,5	353,95
Veszprém	514,5	87,41	621,1	83,93	904,4	79,33	1011,9	81,60	1112,0	81,67
Győr-Moson-Sopron	1034,2	175,71	1873,2	253,14	3504,3	307,39	3102,1	250,17	3360,2	246,78
Vas	1188,9	201,99	1528	206,49	2042,3	179,15	1950,8	157,32	2222,6	163,23
Zala	589,2	100,10	779,9	105,39	1454,9	127,62	1808,7	145,86	1982,7	145,61
Baranya	321,2	54,57	420,9	56,88	592	51,93	585,1	47,19	638,5	46,89
Somogy	332,5	56,49	408,5	55,20	796	69,82	987	79,60	1193,6	87,66
Tolna	432,5	73,48	568,3	76,80	724,3	63,54	830,9	67,01	774,0	56,84
Borsod-Abaúj-Zemplén	568,8	96,64	622,8	84,16	882,6	77,42	959,9	77,41	1040,9	76,45
Heves	489	83,08	601,1	81,23	725,6	63,65	1031,6	83,19	1074,2	78,89
Nógrád	375,9	63,86	431,4	58,30	617,8	54,19	631,8	50,95	696,1	51,12
Hajdú-Bihar	369,5	62,78	464,2	62,73	610,4	53,54	749,3	60,43	802,0	58,90
Jász-Nagykun-Szolnok	566,8	96,30	637,5	86,15	930,9	81,66	1153,7	93,04	1237,2	90,86
Szabolcs-Szatmár-Bereg	283,2	48,11	364	49,19	515,6	45,23	653,3	52,69	689,1	50,61
Bács-Kiskun	354,6	60,24	427,7	57,80	622,4	54,60	747,3	60,27	778,4	57,16
Békés	436,6	74,18	453,7	61,31	624	54,74	645	52,02	682,1	50,10
Csongrád	445,4	75,67	541,7	73,20	698,4	61,26	764,6	61,66	789,8	58,01
Átlagosan	588,6		740		1140		1240		1361,6	

Forrás: KSH adatai alapján Nagy Gábor számítása.

* - az országos fajlagos termelési érték százalékában

48. táblázat: Az ipar ágazati szerkezete (értékesítés székhely szerint, MFt) 1996, 2000, 2003

Ágazat	Bács-Kiskun			Békés			Csongrád			Ország		
	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003
Bányászat	0	359	417	0	0	1818	27	54	0	48016	56543	62478
Élelmiszeripar	52950	78487	107030	48892	64319	73880	53768	107809	104819	962715	1609177	1911566
Textil, ruházati, bőrterm	8076	17157	10307	7003	9129	6861	8200	14744	12129	191504	410167	379881
Fa, papír, nyomdaipar	17021	30939	35315	9740	9531	16446	1925	4563	7027	236012	564664	655683
Vegyipar	3609	16391	18453	20197	2491	2736	9286	27729	37848	818013	1727656	1841023
Építőanyag ipar	423	2153	1317		29491	24650	10466	19378	22737	136982	281773	357628
Kohászat, fémfeld.	5667	17899	22905	4038	6809	7270	5036	13177	11784	414338	840387	990143
Gépipar	19949	80303	113279	8143	21422	36376	9409	17109	22402	977717	4897071	5427476
Gép- és berendezésgy.				6658			4961	7042	8022		431573	673947
Híradás, vákuumtechn.							2180	4700	7034		801005	919680
Egyéb ipar	2251	4701	7002	3192	3917	2916	2080	3105	7470	53545	124723	138016
Energetika stb.	2209	5806	8183	1311	2284	2262	35124	62287	84073	533749	1030131	1328849
Összesen	112154	254195	324208	102517	149392	175215	135322	269956	310394	4801754	11542291	13766692
ebből export %	39	46,5	45,4	37,4	38,5	35,1	25,2	29,7	29,6	33,2	53,5	55,4
								5 fő alatti cégekkel együtt			51,1	53,1

Forrás: Megyei és Területi Statisztikai Évkönyvek.

49. táblázat: Az ipar ágazati szerkezete (foglalkoztatás, fő) 1996, 2000, 2003

Ágazat	Bács-Kiskun			Békés			Csongrád			Dél-Alföld			Ország		
	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003	1996	2000	2003
Bányászat	325	258	371	0	23	55	170	96	34	495	377	460	15893	6580	5812
Élelmiszeripar	10658	10428	12135	8873	8475	7767	7191	7812	6929	26722	26715	26831	123151	122759	124916
Textilipar	8135	9155	5739	6242	6712	5245	5444	5655	4119	19821	21522	15103	115748	124139	95567
Fa, papír, nyomdaipar	3111	4065	3502	1538	2001	2088	1223	1548	1502	5872	7614	7092	43151	56805	62275
Vegyipar	1971	2837	2973	1419	1553	1213	2670	3070	2955	6060	7460	7141	81242	79880	74349
Építőanyag ipar	200	407	350	2199	1566	1332	2517	2897	2665	4916	4870	4347	30329	30484	27425
Kohászat, fémfeld.	1734	3214	3163	1535	1637	1429	2125	2723	1879	5394	7574	6471	65527	75194	74278
Gépipar	5945	10303	9812	2625	4565	5271	4216	4135	3988	12786	19003	19071	152788	236106	237587
Egyéb ipar	1253	1685	1292	1506	1586	941	1620	1649	1749	4379	4920	3982	20720	27748	25682
Energetika stb.	2148	2036	1948	2110	1912	1256	3152	2839	2507	7410	6787	5711	88871	72661	61302

Forrás: Megyei és Területi Statisztikai Évkönyvek.

50. táblázat: Megyei székhelyű építőipar vállalkozásai gazdálkodási forma szerint, 1996, 2000, 2003 (db)

Év	Megye	Regisztrált vállalkozás							Működő vállalkozás						
		Társas	RT	Kft	Szöv.	Bt.	Egyéni	Összes	Társas	RT	Kft	Szöv.	Bt.	Egyéni	Összes
1996	Bács-Kiskun	679	4	250	22	302	2773	3452	525	4	212	11	228	1964	2489
	Békés	310	3	112	19	125	1750	2060	269	3	108	11	110	1302	1571
	Csongrád	780	4	258	32	410	2263	3043	603	4	227	18	308	1589	2192
	Dél-Alföld	1769	11	620	73	837	6786	8555	1397	11	547	40	646	4855	6252
	Ország	19963	186	9413	358										
2000	Bács-Kiskun	1134	5	477	15	565	2397	3531	980	4	418	3	506	2231	3211
	Békés	520	5	175	16	276	1431	1951	463	5	156	8	264	1383	1846
	Csongrád	985	6	362	16	563	1910	2895	897	6	337	12	516	1745	2642
	Dél-Alföld	2639	16	1014	47	1404	5738	8377	2340	15	911	23	1286	5359	7699
	Ország		213	12960			42765	72135							
2003	Bács-Kiskun	1465	7	627	13	761	2465	3930	1282	5	543	2	689	2249	3531
	Békés	683	4	256	13	374	1550	2233	610	4	231	7	343	1483	2093
	Csongrád	1285	8	506	13	724	1972	3257	1211	8	483	12	676	1818	3029
	Dél-Alföld	3433	19	1389	39	1859	5987	9420	3103	17	1257	21	1708	5550	8653
	Ország		207	16693			43455	80086							

Forrás: TSTAR Adatbázis.

51. táblázat: Működő építőipari vállalkozások létszámkategória szerint, 2003 (db)

Létszám	Csongrád							Dél-Alföld						
	Társas	Rt	Kft	Szöv.	Bt.	Egyéni	Összes	Társas	Rt	Kft	Szöv.	Bt.	Egyéni	Összes
0 és ism.	259	0	74	10	162	1502	1761	811	0	246	13	514	4357	5168
1-9	807	1	296	0	495	309	1116	1908	1	707	1	1147	1153	3061
10-19	81	1	62	0	17	7	88	192	2	158	2	40	38	243
20-49	44	1	36	2	2	0	44	124	5	103	5	5	2	126
50-249	18	5	13	0	0	0	18	52	9	41	0	1	0	52
250-X	2	0	2	0	0	0	2	3	0	2	0	1	0	3

Forrás: TSTAR Adatbázis.

53. táblázat: A kereskedelembe működő gazdasági szervezetek számának alakulása megyénként, 1997-2003 (db)

Megye	Működő vállalkozások 2003	Egyéni vállalkozások 2003	Működő vállalkozások számának változása 1997-2003	Egyéni vállalkozások számának változása 1997-2003	Működő keresk.váll/ összes működő váll. 1997	Működő keresk.váll/ összes működő váll. 2003
Budapest	27481	10875	78,4	48,0	16,3	12,0
Pest	13833	8305	89,8	67,2	21,0	15,7
Fejér	4896	3287	90,4	75,8	20,3	15,6
Komárom-E.	3773	2597	87,1	74,2	20,8	15,6
Veszprém	4612	3366	85,8	74,8	21,6	16,3
Győr-M-S.	5379	3582	84,9	69,6	20,6	14,5
Vas	3111	2139	91,0	77,5	21,6	16,6
Zala	3931	2730	82,0	68,9	20,7	16,2
Baranya	5183	3388	75,0	63,7	23,8	16,9
Somogy	4139	3069	76,4	67,1	23,0	17,7
Tolna	3096	2350	92,9	84,4	21,7	17,7
Borsod-A-Z.	7397	5152	84,9	73,5	25,4	18,7
Heves	3758	2783	89,1	77,2	23,5	17,9
Nógrád	2175	1614	88,2	77,2	24,0	17,8
Hajdú-B.	6193	4030	84,9	70,7	22,8	17,8
Jász-Nk.-Sz.	4585	3379	92,3	82,4	22,9	19,1
Szabolcs-Sz-B.	8944	5073	117,7	80,1	26,0	26,1
Bács-Kiskun	6769	4778	84,3	72,7	22,8	18,0
Békés	4425	3431	84,9	75,2	23,2	19,2
Csongrád	5315	3631	75,9	71,2	21,6	16,1
Ország össz.	128996	79560	85,2	68,0	20,6	15,9

Forrás: KSH TSTAR, 1997, 2003.

55. táblázat: A kiskereskedelmi üzletek számának alakulása megyénként, 1997-2003 (db)

Megye	Kiskeres- kedelmi üzletek száma, 2003	Egyéni vállalkozók által üzemeltetett üzletek száma, 2003	Kisker. üzletek számának változása, 2003/1997	Egyéni vállalkozók által üzemeltetett üzletek számának változása 2003/1997	Kisker. üzletek ezer lakosra jutó száma, 1997	Kisker. üzletek ezer lakosra jutó száma, 2003
Budapest	31452	7519	151,6	93,9	12,2	18,4
Pest	15687	7319	141,7	103,9	9,8	14,0
Fejér	5912	3012	115,2	94,1	12,0	13,8
Komárom-E.	5144	2572	135,4	106,9	12,0	16,3
Veszprém	6557	3389	118,3	103,6	15,0	17,8
Győr-M-S.	7768	3524	125,7	99,7	14,0	17,7
Vas	4358	1881	111,3	94,5	14,7	16,4
Zala	5600	2579	124,7	109,1	15,1	18,9
Baranya	6417	2695	112,5	92,8	14,2	16,0
Somogy	7175	3580	126,9	111,5	16,9	21,5
Tolna	4300	2206	121,9	111,8	14,3	17,4
Borsod-A-Z.	10072	4827	133,5	119,6	10,2	13,6
Heves	5100	2763	123,5	106,1	12,8	15,8
Nógrád	3065	1626	121,6	102,3	11,6	14,1
Hajdú-B.	8584	3949	144,5	117,6	10,8	15,6
Jász-Nk.-Sz.	6114	3009	123,8	106,5	11,9	14,8
Szabolcs-Sz-B.	9688	5432	127,5	113,9	13,0	16,6
Bács-Kiskun	9163	4523	129,9	112,3	13,0	16,9
Békés	6048	3484	122,4	109,2	12,6	15,4
Csongrád	7040	3434	131,9	110,6	12,5	16,5
Ország össz.	165244	73323	131,6	105,6	12,4	16,3

Forrás: KSH Területi Statisztikai Évkönyvek, 1997, 2003.

56. táblázat: A kereskedelmi beruházások alakulása megyénként, 1996-2003 (MFt)

Megye	Kereskedelmi beruházások (MFt), 1996-99	Kereskedelmi beruházások ezer lakosra jutó értéke (MFt), 1996-1999	Kereskedelmi beruházások (MFt), 2000-03	Kereskedelmi beruházások ezer lakosra jutó értéke (MFt), 2000-2003	Beruházások értékének növekedése, 96-99/00-03
Budapest	265152,7	154,2	312520,7	181,8	117,9
Pest	76325,9	69,0	121502,7	109,9	159,2
Fejér	23671,4	55,3	27695,0	64,6	117,0
Komárom-E	10307,2	32,7	25109,5	79,6	243,6
Veszprém	15153,2	41,0	24978,8	67,6	164,8
Győr-Moson-S	17802,6	40,5	31597,5	72,0	177,5
Vas	14775,4	55,2	22014,6	82,3	149,0
Zala	9760,7	32,8	22662,4	76,1	232,2
Baranya	17125,4	42,3	18060,8	44,6	105,5
Somogy	12101,0	36,0	17357,1	51,7	143,4
Tolna	6393,3	25,7	11873,4	47,7	185,7
Borsod-A-Z.	22619,4	30,4	23528,7	31,6	104,0
Heves	9268,5	28,5	12682,2	39,0	136,8
Nógrád	2173,8	9,9	6254,6	28,5	287,7
Hajdú-Bihar	24283,3	44,0	26372,2	47,8	108,6
Jász-NK-SZ	11281,6	27,1	22405,9	53,8	198,6
Szabolcs	23397,6	39,9	23185,9	39,6	99,1
Bács-Kiskun	29714,6	54,6	27235,1	50,1	91,7
Békés	16387,6	41,4	21194,2	53,5	129,3
Csongrád	20894,4	49,0	24000,1	56,2	114,9
Össz	628590,1	62,0	825211,9	81,4	131,3
Vidék	363437,4	43,1	512691,2	60,9	141,1
M Ft, 2003-as összehasonlító áron					

Forrás: KSH Megyei Statisztikai Évkönyvek, 1996-2003.

57. táblázat: Az üzleti szolgáltatásokat nyújtó ("K" szektorban működő) vállalkozások számának alakulása, 1999-2003 (db)

Területi egység	Működő vállalkozások száma 2003	Működő vállalkozások számának alakulása 2003/1999 (%)	Működő vállalkozások a "K" szektorban, 2003	A "K" szektorban működő vállalkozá- sok számának alakulása 2003/1999 (%)	A "K" szektorban működő vállalkozások ezer lakosra jutó száma, 2003	Működő társas vállalkozások a K szektorban, 2003	A "K" szektorban működő társas vállalkozások számának alakulása 2003/1999 (%)	A "K" szektorban működő társas vállalkozások ezer lakosra jutó száma, 2003
Bács-Kiskun megye	40476	108,1	9138	131,5	16,9	3621	136,2	6,7
Békés megye	24600	106,7	5379	129,5	13,7	1655	129,7	4,2
Csongrád megye	35303	104,8	10087	119,9	23,7	3915	122,1	9,2
Csongrádi kistérség	1726	119,0	382	143,1	15,3	97	138,6	3,9
Hódmezővásárhelyi kistérség	4572	109,5	1087	128,3	18,3	344	129,3	5,8
Kisteleki kistérség	1110	105,0	155	108,4	8,0	28	100,0	1,4
Makói kistérség	2781	107,7	584	125,9	11,7	145	127,2	2,9
Mórahalmi kistérség	1299	106,2	223	151,7	8,5	53	151,4	2,0
Szegedi kistérség	20742	101,9	6879	117,1	34,2	3012	120,0	15,0
Szentesi kistérség	3073	108,6	777	116,0	17,3	236	127,6	5,3
Ország, összesen	882064	110,0	269716	128,9	26,7	139343	137,1	13,8
Vidék összesen	632471	112,0	164145	134,7	19,5	69593	140,0	8,3

Forrás: KSH TSTAR, 1999, 2003.

59. táblázat: Az idegenforgalmi szempontból fontosabb, rendszeresen ismétlődő fontosabb rendezvények a településeken, 2004. évi állapot

Csanytelek	1
Csongrád	5
Felgyő	1
Csongrádi kistérség	7
Hódmezővásárhely	5
Mártély	2
Mindszent	5
Hódmezővásárhelyi kistérség	12
Balástya	1
Kistelek	5
Ópusztaszer	14
Kisteleki kistérség	20
Csanádpalota	4
Földeák	1
Makó	7
Makói kistérség	12
Ásotthalom	1
Forráskút	2
Mórahalom	1
Pusztamérges	1
Zákányszék	1
Mórahalmi kistérség	6
Deszk	2
Domaszék	1
Kübekháza	2
Röszke	1
Sándorfalva	2
Szatymaz	1
Szeged	29
Szegedi kistérség	38
Fábiánsebestyén	1
Szegvár	2
Szentes	15
Szentesi kistérség	18
Csongrád megye összesen	113

Forrás: Csongrád megye idegenforgalmi vonzerő és szolgáltatásleltár, Kézirat, Csongrád Megyei Tourinform Iroda. A Csongrád Megyei Önkormányzat Hivatalának adatai alapján.

60. táblázat: A Móra Ferenc Múzeum és fiálái, valamint az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark látogatottsága, 1996-2004

Települések/Emlékpark	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Szeged	90.172	98.384	80.975	75.812	72.879	79.186	78.452	86.665	125.086
Hódmezővásárhely	17.417	18.782	21.949	17.015	18.369	15.614	14.785	17.307	18.178
Szentes	6.200	5.218	4.329	3.718	3.961	6.605	6.626	5.281	6.409
Csongrád	8.419	12.028	4.031	2.896	10.910	9.757	14.400	9.219	10.784
Makó	5.402	11.198	12.596	6.177	10.228	7.404	10.260	9.057	9.236
Megyei múzeumok összesen	127.610	145.610	123.880	105.618	116.347	118.566	124.523	127.529	169.693
Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark*	517.294	424.672	345.000	326.988	318.000	254.000	282.000	248.185	240.651

*2000 óta kht-ként üzemel.

Forrás: Móra Ferenc Múzeum – Csongrád Megyei Önkormányzat Múzeuma; Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark.

61. táblázat: A vendégek és vendégéjszakák számának alakulása a kereskedelmi szálláshelyeken Csongrád megyében, 2002-2005

Év	A belföldi	A külföldi	Az összes	A belföldi	A külföldi	Az összes
	vendégek száma			vendégéjszakák száma		
2002	103.641	48.992	152.633	206.703	78.697	285.400
2003	122.680	47.763	170.443	255.862	79.018	344.880
2004	120.689	53.811	174.450	250.769	90.349	341.118
2005	135.850	53.839	189.689	306.863	94.095	400.958
Növekedés (fő), 2005/2002	32.209	4.847	37.056	100.160	15.398	115.558

Forrás: DARIB, 2005. év a KSH előzetes adatai alapján

62. táblázat: A Csongrád megyei kereskedelmi szálláshelyek kapacitása és vendégforgalma regionális és országos összehasonlításban*, 1996, 2000, 2003

Mutató	1996	2000	2003
Összes férőhely, Csongrád megye	6.724	8.641	10.329
Összes férőhely, Dél-Alföld	22.541	24.187	27.697
Összes férőhely, Magyarország	303.313	312.714	347.277
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	22,8	35,7	37,3
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	2.	2.	1.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	2,2	2,8	3,0
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	16.	15.	14.
Szállodai férőhelyek			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	30,4	29,0	32,4
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	2.	3.	2.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	1,8	1,7	2,0
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	13.	14.	13.
A vendégek száma a kereskedelmi szálláshelyeken			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	39,5	39,6	39,9
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	1.	1.	1.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	3,2	2,6	2,8
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	11.	11.	11.
Ebből: a külföldi vendégek száma			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	41,6	41,2	45,3
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	2.	1-2.	1.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	2,2	1,6	1,6
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	9.	10-11.	10.
A vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	31,0	30,1	32,8
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	3.	3.	3.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	2,0	1,6	1,8
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	15.	16.	14.
Ebből: a külföldi vendégéjszakák száma			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	28,6	27,3	31,7
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	2.	2.	2.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	1,0	0,7	0,8
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	15.	15.	15.
A vendégek száma a szállodákban			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	38,0	34,0	37,1
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	2.	2.	1.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	2,6	1,8	2,0
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	12.	12.	11.
Ebből: a külföldi vendégek száma			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	41,6	42,3	48,6
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	2.	1-2.	1.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	1,9	1,4	1,4
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	9.	10-11.	10.
A vendégéjszakák száma a szállodákban			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	28,6	25,4	30,8
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	3.	2.	2.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	1,7	1,1	1,4
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	15.	13.	15.
Ebből: a külföldi vendégéjszakák száma			
Csongrád részesedése a Dél-Alföld mutatójából, %	30,1	32,5	39,3
Csongrád helyezése a Dél-Alföld megyéinek rangsorában	2.	2.	2.
Csongrád részesedése Magyarország mutatójából, %	1,0	0,7	0,7
Csongrád helyezése Magyarország megyéinek rangsorában	15.	15.	15.

*Pest megyét és Budapestet együtt számítva.

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek 1996, 2000, 2003.

64. táblázat. A vendégéjszakák számának alakulása a magánszállásokon településenként, valamint ebből a külföldiek aránya, 1999-2003 (fő, %)

Település	1999		2000		2001		2002		2003	
	összes	ebből: külföldi	összes	ebből: külföldi	összes	ebből: külföldi	összes	ebből: külföldi	összes	ebből: külföldi
Csanytelek	38	0	26	0	32	0	44	0	11	0
Csongrád	769	27,4	2535	47,4	2324	75,7	1887	25,8	1501	33,4
Hódmezővásárhely	4733	3,2	9842	1,0	1961	0,0	7343	1,3	12232	1,2
Mártély	74	0,0	42	71,4	200	2,5	141	0,0	105	0,0
Mindszent	246	3,3	241	0,4	143	15,4	198	1,5	227	2,6
Balástya	162	40,1	149	62,4	119	71,4	133	65,4	98	55,1
Ópusztaszer			74	10,8	397	7,6	986	1,1	156	3,2
Pusztaszer	154	72,7	211	68,7	196	93,9	202	89,1		
Apátfalva	57	42,1	27	55,6	202	17,8	418	9,3	98	26,5
Ferencszállás							5	100,0	221	17,6
Makó	1047	95,7	1146	92,3	748	93,6	460	80,2	365	57,3
Nagylak	280	3,2	236	44,1	73	20,5	184	43,5	150	33,3
Ásotthalom	20	0,0	20	0,0	531	0,0	805	0,0	131	0,0
Mórahalom	18	100,0	47	6,4	499	1,6	955	0,8	513	6,0
Öttömös	176	40,3	359	13,6	69	20,3	170	21,2	8	0,0
Pusztamérges	2062	34,4	507	32,7	359	18,1	184	28,8	40	0,0
Ruzsa	62	41,9	72	27,8	104	14,4	142	80,3	512	10,4
Üllés	27	100,0	40	100,0	16	100,0	4	100,0	0	
Zákányszék	84	10,7	11	18,2	35	45,7	26	0,0	94	0,0
Deszk	64	87,5	250	2,0	365	35,6	541	61,4	94	53,2
Szatymaz	84	42,9	384	84,9	276	78,3	168	80,4	76	0,0
Szeged	23820	16,7	45500	3,7	18487	7,4	10290	7,4	23361	12,5
Zsombó	0		0		0		255	4,7	367	0,0
Derekegyház	50	0,0	58	0,0	159	0,0	135	23,7	191	22,0
Fábiánsebestyén									10	60,0
Szegvár	247	2,4	165	29,7	251	17,1	193	0,0	458	40,0
Szentes	2848	9,4	728	5,5	1284	4,9	1281	9,0	691	5,2
Összesen	37122	18,3	62670	8,2	28830	16,6	27150	10,9	41710	10,5

Forrás: MeTeIR.

65. táblázat. A települések részesedése a megye magánszállás-forgalmából, 1999-2003
(vendégéjszakák, %)*

Település	1999	2000	2001	2002	2003
Szeged	64,2	72,6	64,1	37,9	56,0
Hódmezővásárhely	12,7	15,7	6,8	27,0	29,3
Csongrád	2,1	4,0	8,1	7,0	3,6
Szentes	7,7	1,2	4,5	4,7	1,7
Makó	2,8	1,8	2,6	1,7	0,9
Mórahalom	0,0	0,1	1,7	3,5	1,2
Városok	89,5	95,4	87,8	81,8	92,7
Ópusztaszer	0,0	0,1	1,4	3,6	0,4
Apátfalva	0,2	0,0	0,7	1,5	0,2
Ásotthalom	0,1	0,0	1,8	3,0	0,3
Pusztamér	5,6	0,8	1,2	0,7	0,1
Deszk	0,2	0,8	1,3	2,0	0,2
Szegvár	0,7	0,3	0,9	0,7	1,1
Egyéb	3,7	2,6	4,9	6,7	5,0

* Legalább egy évben 1,0% felett.

Forrás: MeTeIR.

66. táblázat: Távbeszélő fővonalak száma 1000 lakosra, 1996-2003

Megye	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Budapest	440	471	498	519	485	599	597	587
Pest	251	302	330	346	338	342	330	324
Győr-Moson-Sopron	284	310	339	367	355	382	374	372
Vas	248	290	318	342	336	355	351	348
Zala	244	279	316	341	329	350	347	344
Fejér	234	286	312	334	324	335	328	322
K-E	197	276	311	338	326	339	333	330
Veszprém	198	297	325	346	342	344	338	327
Baranya	255	286	316	337	322	340	333	329
Somogy	238	270	311	340	332	341	331	325
Tolna	237	266	304	335	316	321	318	316
B-A-Z	221	245	270	302	289	290	317	282
Heves	240	269	307	339	322	334	330	330
Nógrád	156	238	272	310	311	306	306	302
Hajdú-Bihar	200	236	277	306	301	306	299	295
Jász-Nagykun-Szolnok	206	241	273	305	304	302	292	289
Szabolcs-Szatmár-Bereg	150	191	224	256	260	249	244	242
Bács-Kiskun	229	266	297	318	311	304	304	301
Békés	113	254	266	285	295	285	281	274
Csongrád	249	302	331	350	335	317	306	299
Ország	261	305	335	359	347	368	362	357

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

68. táblázat: 100 háztartásra jutó mobiltelefonok száma régióként, 1996-2003

Régió	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Közép-Magyarország	4	6	10	16	29	55	87	124
Budapest	5	6	12	17	34	63	94	124
Közép-Dunántúl	3	5	7	15	35	64	99	142
Nyugat-Dunántúl	3	4	6	11	22	46	85	130
Dél-Dunántúl	2	4	7	12	25	50	78	122
Észak-Magyarország	1	2	3	7	19	49	69	111
Észak-Alföld	2	4	5	11	28	50	88	122
Dél-Alföld	2	4	5	14	25	43	77	120
Ország összesen	3	4	7	13	27	52	84	124

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

70. táblázat: Informatikai és kommunikációs célú kiadások régióként háztartásonként, 1996-2003 (Ft/év)

Régió	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Közép-Magyarország	8042	11727	16222	20612	25784	30917	36134	44774
Budapest	9477	13198	18033	23222	29485	34276	41036	50893
Közép-Dunántúl	4329	8722	12305	15771	18575	22890	26077	33217
Nyugat-Dunántúl	5553	7988	10560	14222	18240	20668	25280	32864
Dél-Dunántúl	5405	7584	9524	13646	16026	20612	21536	30441
Észak-Magyarország	4823	7543	8883	12620	14992	20434	22483	26904
Észak-Alföld	4606	5983	8498	12428	14930	19839	22851	28966
Dél-Alföld	3904	6261	9528	14097	16204	19228	21315	31003
Országos átlag	5654	8495	11587	15649	19007	23425	26776	34383

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

71. táblázat: 100 háztartásra jutó PC-k száma régióként, 1996-2003

Régió	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Közép-Magyarország	12	11	12	13	17	21	29	37
Budapest	14	13	15	16	20	26	33	37
Közép-Dunántúl	7	9	10	15	22	23	25	34
Nyugat-Dunántúl	9	11	11	14	15	14	19	31
Dél-Dunántúl	6	8	7	9	10	16	18	26
Észak-Magyarország	5	6	7	10	12	18	17	25
Észak-Alföld	7	7	7	10	12	15	19	27
Dél-Alföld	5	6	6	8	10	10	13	20
Ország összesen	8	9	9	11	14	17	21	30

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek.

72. táblázat: Az államigazgatás számítástechnikai területi adatai (1998-2002)

a) Informatikai beruházás (MFt)

Év	Ország	Vidék	Dél-Alföld	Bács-Kiskun	Békés	Csongrád
1998	15929	3617,3	625,5	346,0	137,0	169,4
1999	26499	3802,7	769,4	262,1	251,8	255,5
2000	31322	3739,0	502,0	197,0	161,0	144,0
2001	49158	4881,0	723,0	266,0	266,0	191,0
2002	66072	4552,0	729,0	294,0	211,0	224,0

Forrás: A közigazgatás informatikai eszközei és információs tevékenysége, 2003., KSH.

b) Számítógépet használó alkalmazottak aránya (%)

Év	Ország	Dél-Alföld	Bács-Kiskun	Békés	Csongrád
1998	61,13	51,33	49,64	39,59	68,83
1999	65,16	56,46	53,65	48,50	71,09
2000	61,01	58,77	59,77	46,19	73,43
2001	64,01	60,66	54,71	54,47	78,76
2002	70,17	62,67	57,38	56,34	80,03

Forrás: A közigazgatás informatikai eszközei és információs tevékenysége, 2003., KSH.

74. táblázat: A domain név regisztrációk száma és változása 1998 és 2004 között

Megye	Domain név regisztrációk száma (db)		A regisztrációk megyei eloszlása (%)		1000 főre jutó domain név regisztrációk száma 2004 márciusában (db)
	1998	2004. márc.	1998	2004. márc.	
Bács-Kiskun	78	2793	1.59	2.39	5.13
Békés	47	1179	0.96	1.00	2.98
Csongrád	145	3344	2.95	2.86	7.83
Dél-Alföld összesen	270	7316	5.50	6.25	5.35
Baranya	92	2791	1.88	2.39	6.90
Somogy	53	1551	1.09	1.33	4.62
Tolna	28	793	0.57	0.68	3.18
Dél-Dunántúl	173	5135	3.54	4.40	5.14
Hajdú-Bihar	103	2547	2.10	2.17	4.62
Jász-Nagykun-Szolnok	50	1280	1.02	1.09	3.08
Szabolcs-Szatmár-Bereg	41	1908	0.84	1.63	3.25
Észak-Alföld	194	5735	3.96	4.89	3.69
Fejér	106	2561	2.16	2.19	5.98
Komárom-Esztergom	55	1574	1.12	1.34	4.99
Veszprém	73	2297	1.49	1.96	6.21
Közép-Dunántúl	234	6432	4.77	5.49	5.78
Borsod-Abaúj-Zemplén	70	2516	1.43	2.15	3.38
Heves	46	1457	0.94	1.24	4.48
Nógrád	26	639	0.53	0.55	2.91
Észak-Magyarország	142	4612	2.90	3.94	3.58
Budapest	3435	70261	70.06	60.00	40.87
Pest	245	11023	4.99	9.42	9.97
Közép-Magyarország	3680	81284	75.05	69.42	28.78
Győr-Moson-Sopron	116	3418	2.36	2.92	7.79
Vas	45	1510	0.92	1.29	5.65
Zala	49	1634	1.00	1.40	5.49
Nyugat-Dunántúl	210	6562	4.28	5.61	6.53
Összesen	4903	117076	100.00	100.00	11.54

Forrás: Internet Szolgáltatók Tanácsa 2004.

75. táblázat: Az IKT vállalkozások megyei eloszlása, 1992, 2004 (db, %)

Megyék	Összes IKT vállalkozás*		Összes vállalkozás*		IKT/Összes vállalkozás (%)	
	1992	2004	1992	2004	1992	2004
Bács-Kiskun	77	555	2847	16653	2,70	3,33
Békés	38	242	1377	7814	2,76	3,10
Csongrád	96	618	2539	13238	3,78	4,67
Dél-Alföld	211	1415	6763	37705	3,12	3,75
Baranya	93	602	2656	15366	3,50	3,92
Somogy	44	291	1651	9381	2,67	3,10
Tolna	30	226	1104	6536	2,72	3,46
Dél-Dunántúl	167	1119	5411	31283	3,09	3,58
Hajdú-Bihar	71	585	2346	16312	3,03	3,59
Jász-Nagykun-Szolnok	44	341	1459	9563	3,02	3,57
Szabolcs-Szatmár-Ber.	71	393	1876	14871	3,78	2,64
Észak-Alföld	186	1319	5681	40746	3,27	3,24
Borsod-Abaúj-Zemplén	91	679	3208	18364	2,84	3,70
Heves	27	289	1038	8042	2,60	3,59
Nógrád	24	140	902	4493	2,66	3,12
Észak-Magyarország	142	1108	5148	30899	2,76	3,59
Fejér	115	697	2493	14661	4,61	4,75
Komárom-Esztergom	57	435	1960	11112	2,91	3,91
Veszprém	33	332	1844	11130	1,79	2,98
Közép-Dunántúl	205	1464	6297	36903	3,26	3,97
Budapest	1853	12379	32036	179490	5,78	6,90
Pest	302	3208	6361	51868	4,75	6,18
Közép-Magyarország	2155	15587	38397	231358	5,61	6,74
Győr-Moson-Sopron	88	618	2412	16115	3,65	3,83
Vas	30	276	1041	7698	2,88	3,59
Zala	44	267	1633	10119	2,69	2,64
Nyugat-Dunántúl	162	1161	5086	33932	3,19	3,42
Összesen	3228	23173	72783	442826	4,44	5,23

Forrás: KSH Cég-Kód-Tár 2004/3.

* A jogi személyiségű gazdasági társaságok nyilvántartásba vétele a székhelyük alapján történt.

76.a. táblázat: Foglalkozási szerkezet (foglalkozási főcsoportok szerint, fő, %), 1996

Főcsoport	Bács-Kiskun		Békés		Csongrád		Dél-Alföld		Ország		DALF/ORSZ
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	%
Törvényhozó	9370	4,96	6639	5,29	7566	4,95	23575	5,05	216529	6,21	10,89
Egyetem, főiskola	16521	8,75	11409	9,09	16568	10,83	44498	9,53	402645	11,55	11,05
Ffokú, vagy kfokú	21523	11,39	15583	12,41	19942	13,04	57048	12,22	488418	14,02	11,68
Irodai, ügyviteli	9473	5,01	6276	5,00	8544	5,59	24293	5,20	217578	6,24	11,17
Szolgáltatási	28597	15,14	18748	14,93	24699	16,15	72044	15,43	525586	15,08	13,71
Mezőgazd, erdőgazd	16049	8,50	11313	9,01	13752	8,99	41114	8,81	122863	3,53	33,46
Ipari, építőipari	42701	22,60	29680	23,64	31108	20,34	103489	22,17	783032	22,47	13,22
Gépkezelő, járművez	23998	12,70	12714	10,13	14657	9,58	51369	11,00	378992	10,88	13,55
Segéd, betanított	16990	8,99	11394	9,07	13586	8,88	41970	8,99	292563	8,40	14,35
Honvédelem	3126	1,65	1814	1,44	2539	1,66	7479	1,60	56619	1,62	13,21
Összesen	188905	100,00	125570	100,00	152961	100,00	466879	100,00	3484825	100,00	13,40

Forrás: Mikrocenzus, KSH..

76.b. táblázat: Foglalkozási szerkezet (foglalkozási főcsoportok szerint, fő, %), 2001

Főcsoport	Bács-Kiskun		Békés		Csongrád		Dél-Alföld		Ország		DALF/ORSZ
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	%
Törvényhozó	12800	6,68	8989	7,18	11033	7,16	32822	6,97	299763	8,12	10,95
Egyetem, főiskola	17054	8,90	12085	9,66	18859	12,23	47998	10,19	455437	12,34	10,54
Ffokú, vagy kfokú	21312	11,13	15582	12,45	20410	13,24	57304	12,17	540900	14,66	10,59
Irodai, ügyviteli	9191	4,80	6154	4,92	8555	5,55	23900	5,08	209593	5,68	11,40
Szolgáltatási	30961	16,16	19551	15,62	24566	15,93	75078	15,94	581909	15,77	12,90
Mezőgazd, erdőgazd	18031	9,41	8332	6,66	13094	8,49	39457	8,38	115519	3,13	34,16
Ipari, építőipari	40957	21,38	27880	22,28	29263	18,98	98100	20,83	743924	20,16	13,19
Gépkezelő, járművez	21474	11,21	14016	11,20	14451	9,37	49941	10,61	417536	11,31	11,96
Segéd, betanított	14866	7,76	10155	8,11	11095	7,20	36116	7,67	256062	6,94	14,10
Honvédelem	4904	2,56	2407	1,92	2848	1,85	10159	2,16	69626	1,89	14,59
Összesen	191550	100,00	125151	100,00	154174	100,00	470875	100,00	3690269	100,00	12,76

Forrás: Népszámlálás, KSH.

77.a. táblázat: Foglalkozási szerkezet (nemzetgazdasági ágazatok szerint, fő, %), 1996

Ágazat	Bács-Kiskun		Békés		Csongrád		Dél-Alföld		Ország		DALF/ORSZ
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	%
Mezőgazd, erdőgazd	29805	15,82	20347	16,20	23466	15,34	73598	15,76	279370	8,02	26,34
Bányászat	399	0,21	425	0,34	2142	1,40	2966	0,64	28543	0,82	10,39
Feldolgozóipar	46809	24,85	32750	26,08	29352	19,19	108911	23,33	810793	23,27	13,43
Energetika	3344	1,78	3326	2,65	3942	2,58	10612	2,27	94547	2,71	11,22
Építőipar	8857	4,70	4250	3,38	8811	5,76	21918	4,69	204352	5,86	10,73
Kereskedelem	25328	13,45	13847	11,03	19898	13,01	58983	12,63	468687	13,45	12,58
Szálláshely	5017	2,66	3558	2,83	3661	2,39	12236	2,62	110332	3,17	11,09
Szállítás, posta, távk	12622	6,70	8424	6,71	11652	7,62	32698	7,00	315764	9,06	10,36
Pénzügy-biztosítás	3242	1,72	2506	2,00	2418	1,58	8166	1,75	78713	2,26	10,37
Ingatlan, gazd.szolg	4549	2,42	2264	1,80	4964	3,25	11777	2,52	135259	3,88	8,71
Közigazgatás, TB	13483	7,16	8919	7,10	9658	6,31	32060	6,87	260648	7,48	12,30
Oktatás	15197	8,07	11023	8,78	13802	9,02	40022	8,57	302248	8,67	13,24
Egészségügy, szoc	12278	6,52	9138	7,28	11108	7,26	32524	6,97	222553	6,39	14,61
Egyéb	7508	3,99	4793	3,82	8107	5,30	20408	4,37	173016	4,96	11,80
Összesen	188348	100,00	125570	100,00	152961	100,00	466879	100,00	3484825	100,00	13,40

Forrás: Mikrocenzus, KSH..

77.b. táblázat: Foglalkozási szerkezet (nemzetgazdasági ágazatok szerint, fő, %), 2001

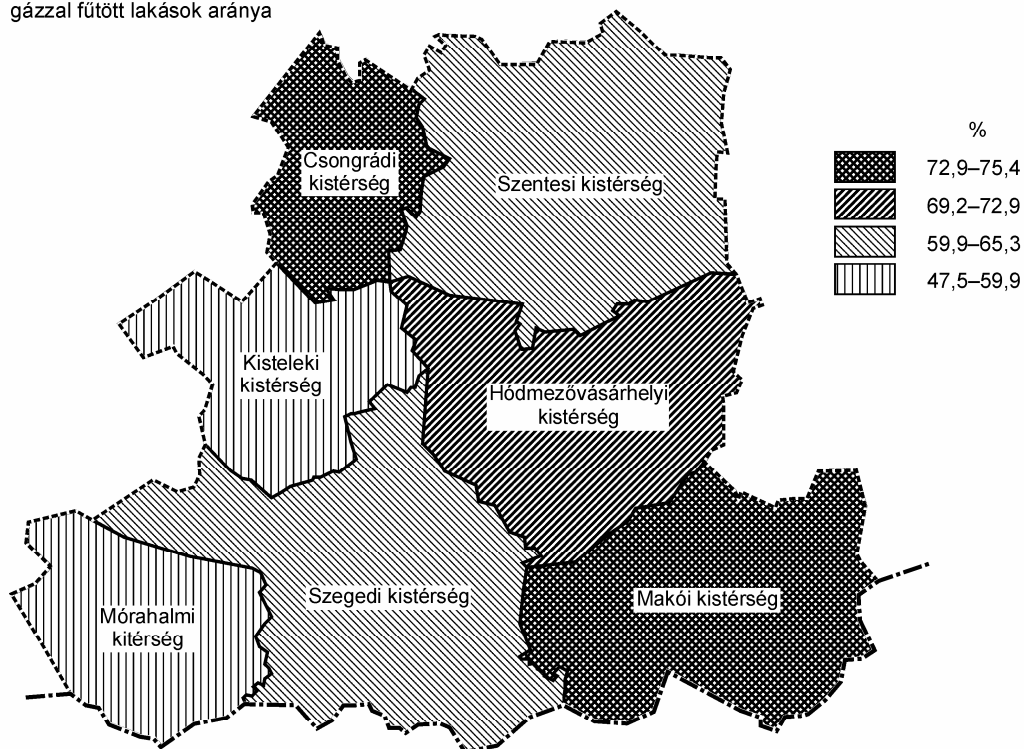
Ágazat	Bács-Kiskun		Békés		Csongrád		Dél-Alföld		Ország		DALF/ ORSZ
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	%
Mezőgazd, erdőgazdaság	26244	13,70	14385	11,49	18250	11,84	58879	12,50	325820	8,83	18,07
Bányászat	311	0,16	106	0,08	210	0,14	627	0,13	7992	0,22	7,85
Feldolgozóipar	48313	25,22	33235	26,56	33162	21,51	114710	24,36	896869	24,30	12,79
Energetika	2363	1,23	2115	1,69	2748	1,78	7226	1,53	71374	1,93	10,12
Építőipar	10998	5,74	6305	5,04	8925	5,79	26228	5,57	236380	6,41	11,10
Kereskedelem	26325	13,74	15540	12,42	21113	13,69	62978	13,37	520677	14,11	12,10
Szálláshely	6193	3,23	4634	3,70	4963	3,22	15790	3,35	133953	3,63	11,79
Szállítás, posta, távközlés	11513	6,01	8378	6,69	10254	6,65	30145	6,40	288938	7,83	10,43
Pénzügy-biztosítás	2562	1,34	1859	1,49	2220	1,44	6641	1,41	69678	1,89	9,53
Ingatlan, gazd.szolg.	9127	4,76	5057	4,04	10611	6,88	24795	5,27	279138	7,56	8,88
Közigazgatás, TB	15424	8,05	9491	7,58	10506	6,81	35421	7,52	279789	7,58	12,66
Oktatás	14308	7,47	10831	8,65	14421	9,35	39560	8,40	309512	8,39	12,78
Egészségügy, szoc.	11945	6,24	9368	7,49	11443	7,42	32756	6,96	241636	6,55	13,56
Egyéb	5924	3,09	3847	3,07	5348	3,47	15119	3,21	151227	4,10	10,00
Összesen	191550	100,00	125151	100,00	154174	100,00	470875	100,00	3690269	100,00	12,76

Forrás: Népszámlálás, KSH..

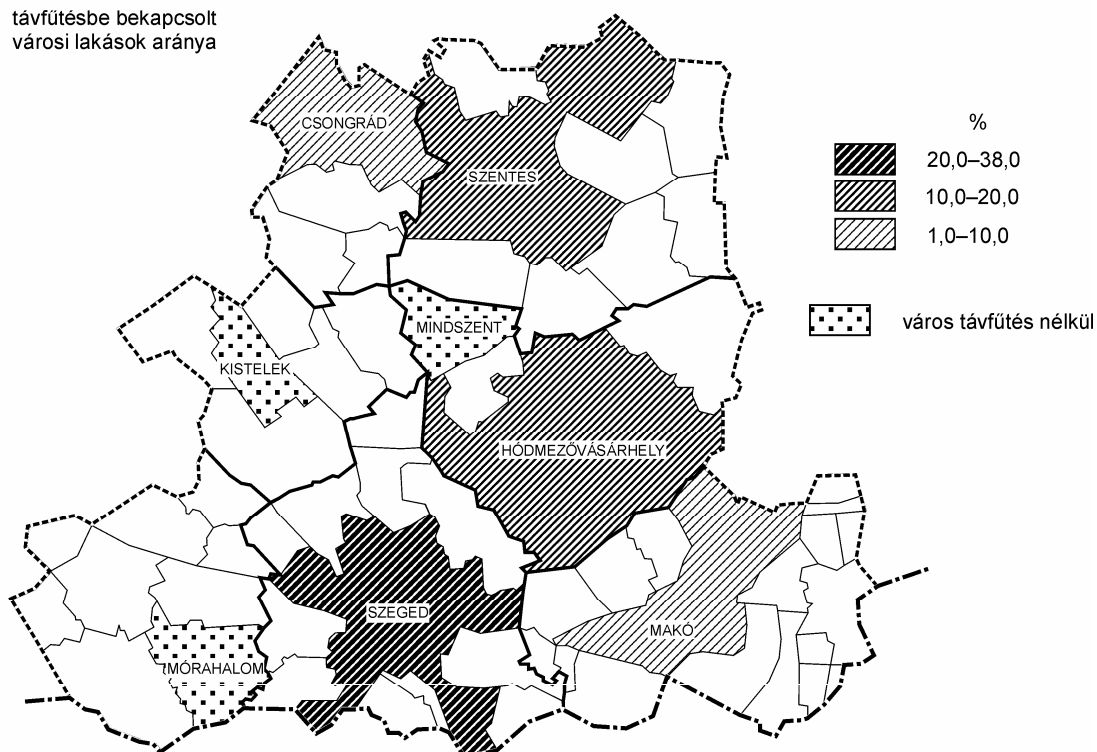
ÁBRÁK

1. ábra: Gázzal fűtött és távfűtésbe bekapcsolt lakások aránya 2003

gázzal fűtött lakások aránya

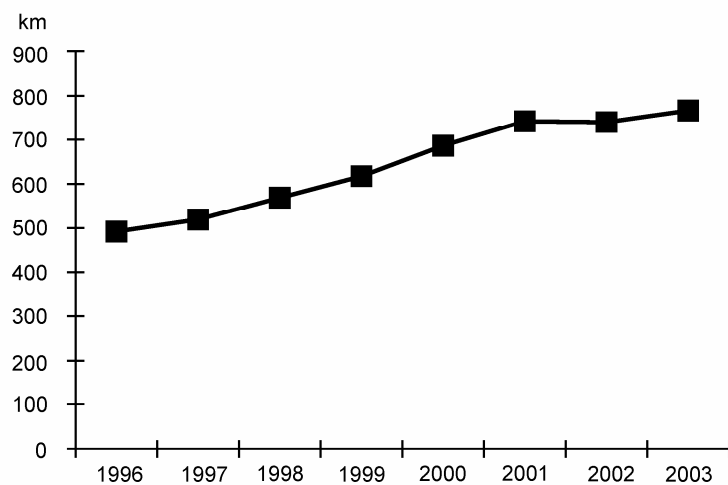

távfűtésbe bekapcsolt városi lakások aránya

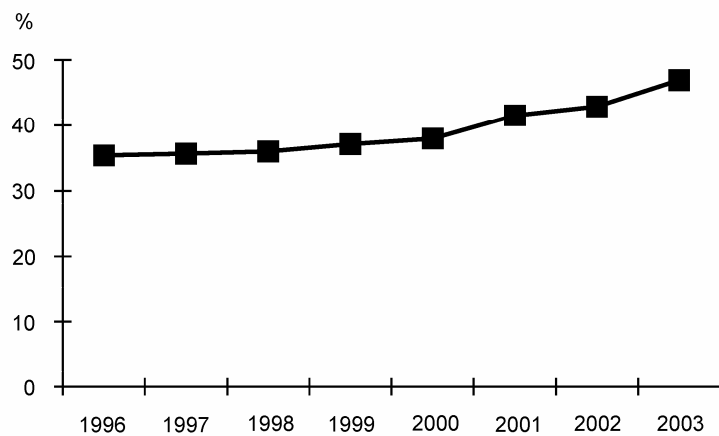
Forrás: MeTeIR

4. ábra: Közütemi szennyvízcsatorna-hálózat hossza, (km) 2003

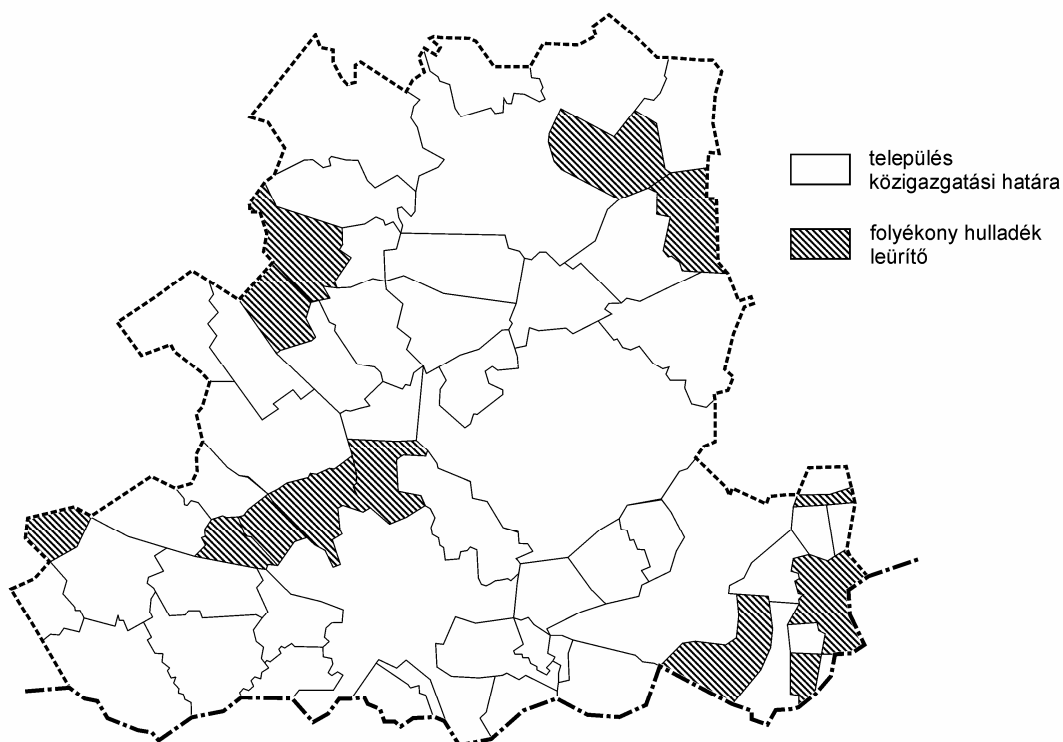
Forrás: KSH TSTAR, 2003

5. ábra: Közcsatornahálózatba bekapcsolt lakások aránya, (%) 2003

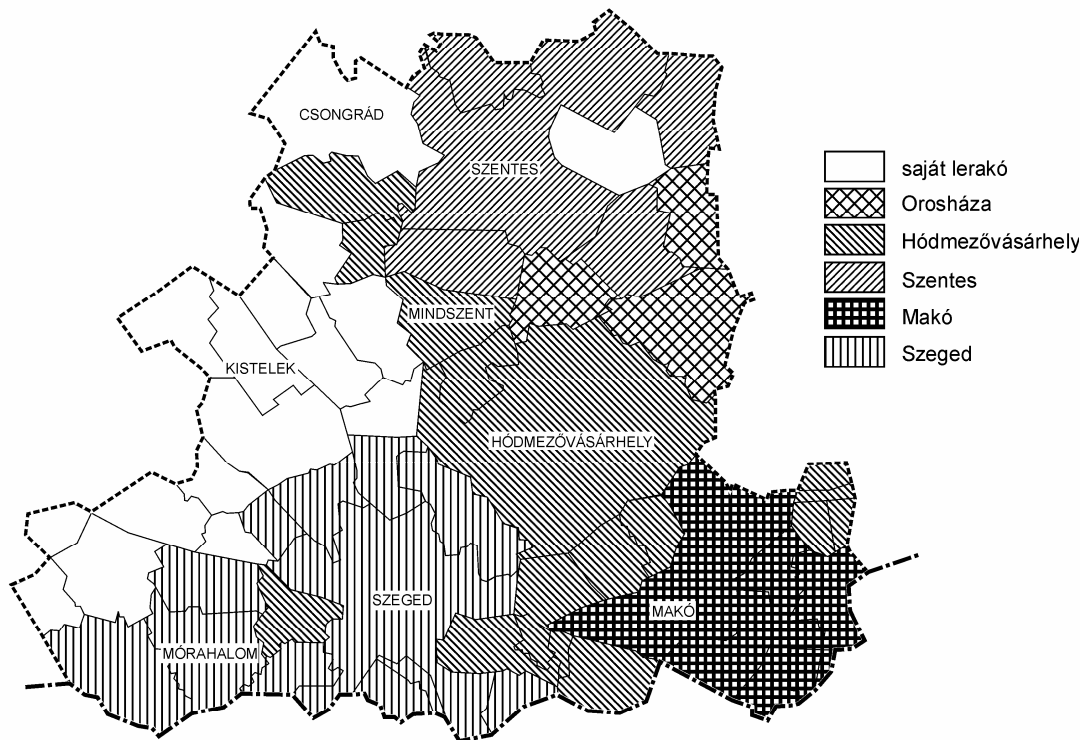
Forrás: KSH TSTAR, 2003

7. ábra: Folyékony hulladékot a földfelszínre leürítő helyek, 2003

Forrás: A Dél-Alföld Statisztikai Régió hulladékgazdálkodási terve

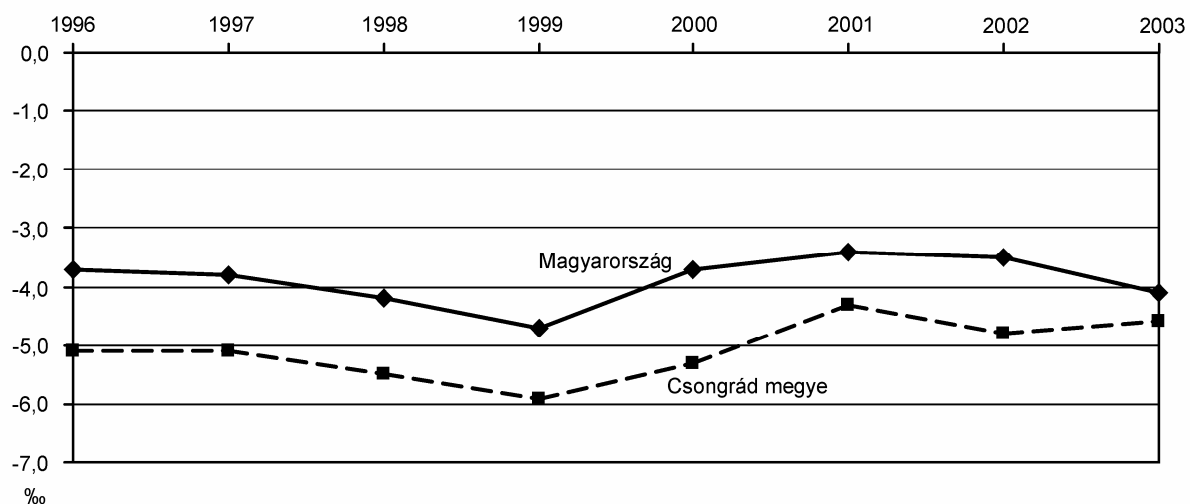
8. ábra: Működő hulladéklerakók gyűjtőközrizei, 2003

Forrás: A Dél-Alföld Statisztikai Régió hulladékgazdálkodási terve

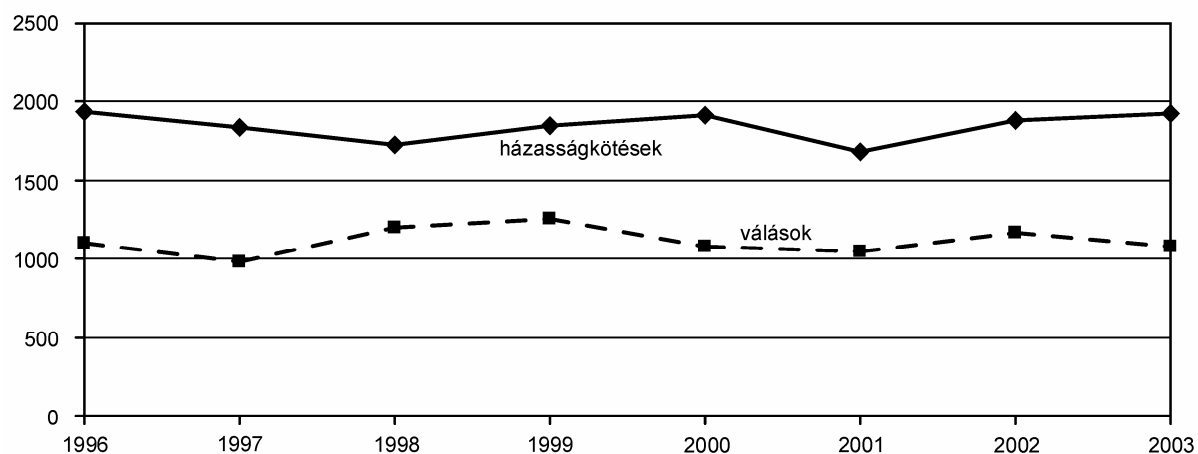
© MTA RKK ATI Békéscsaba

9. ábra: A természetes szaporodás alakulása Csongrád megyében és országosan (1996–2003)

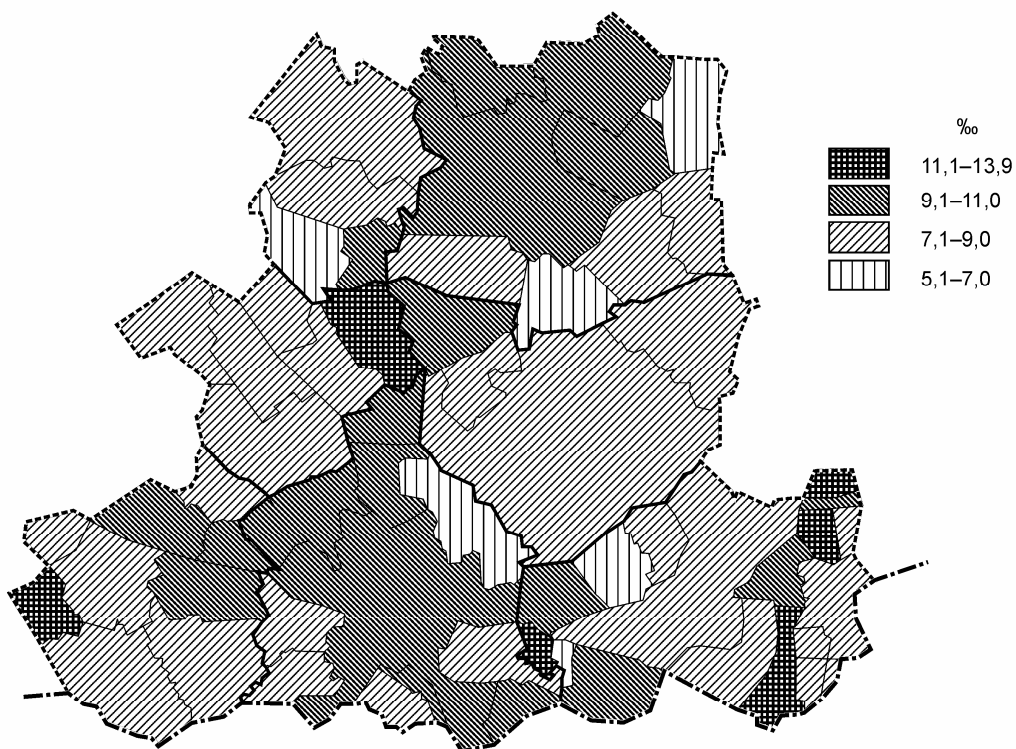
Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

10. ábra: A házasságkötések és a válások számának alakulása Csongrád megyében (1996–2003)

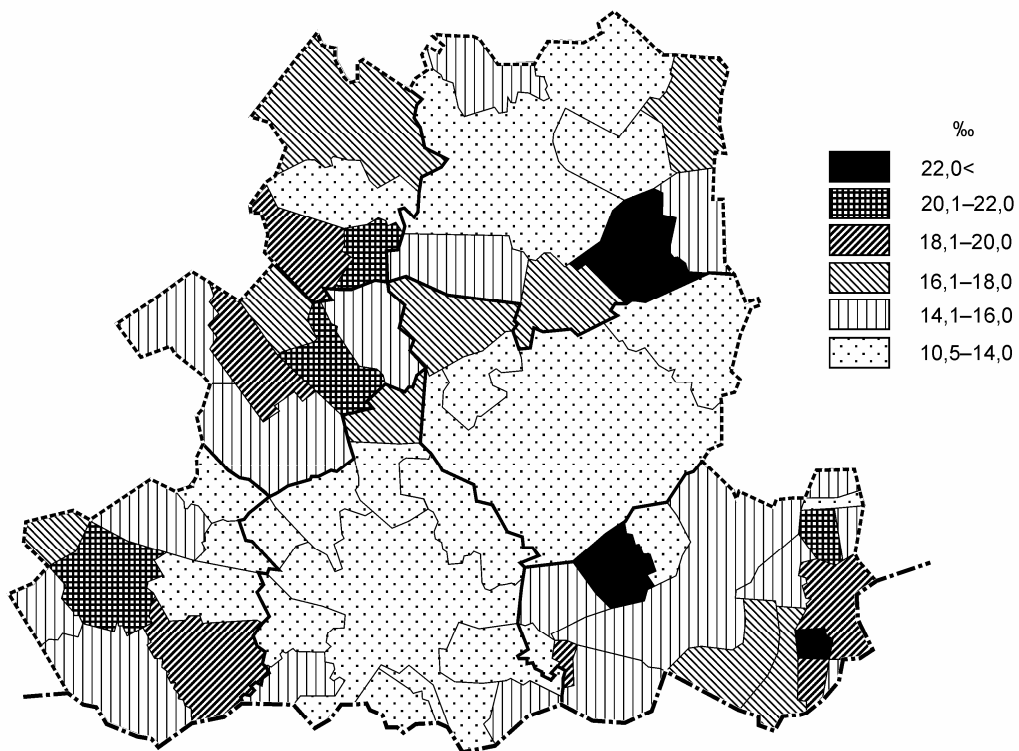
Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

11. ábra: Születési ráta Csongrád megye településein (1996–2003)

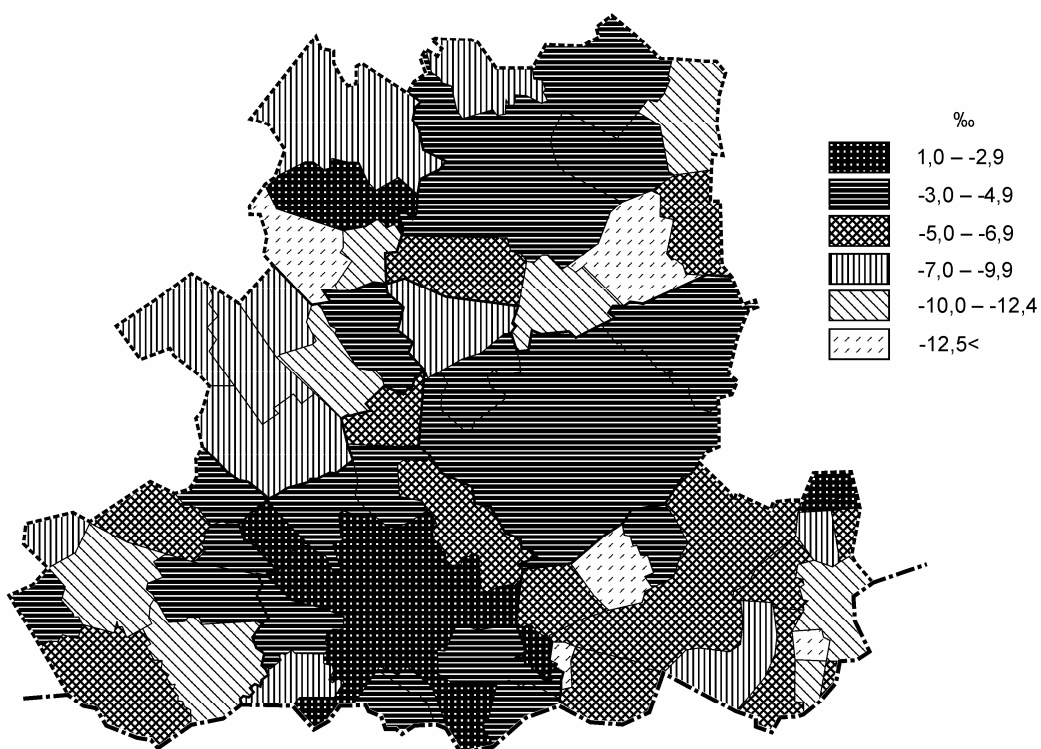
Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

12. ábra: Halálozási ráta Csongrád megye településein (1996–2003)

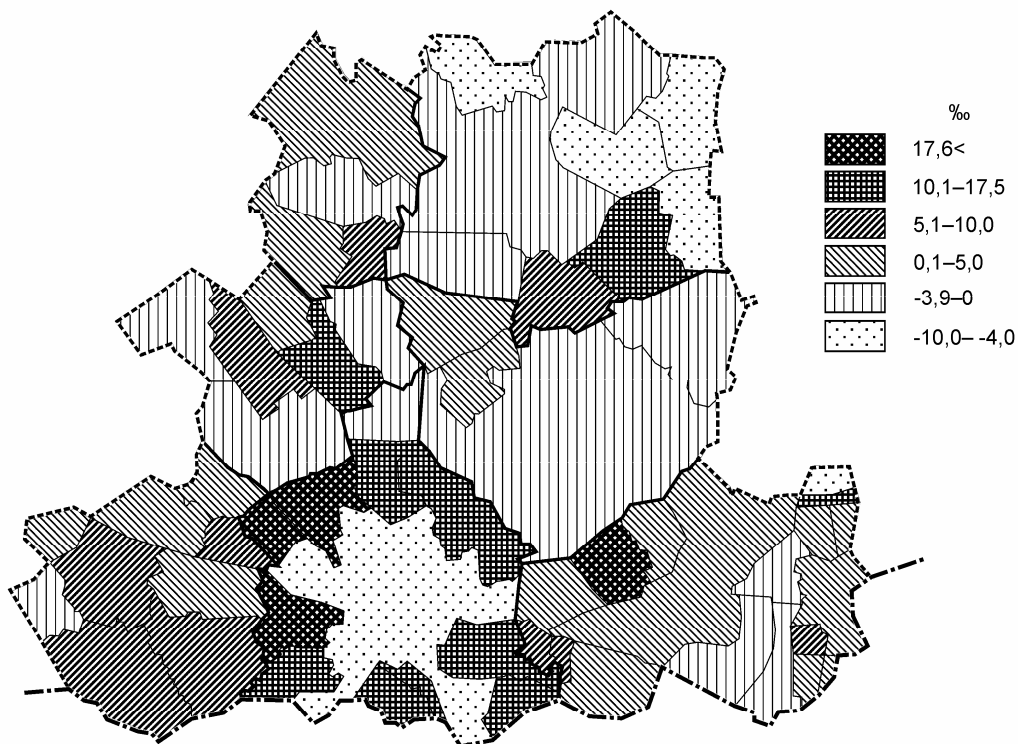
Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

13. ábra: Természetes szaporodás Csongrád megye településein

Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

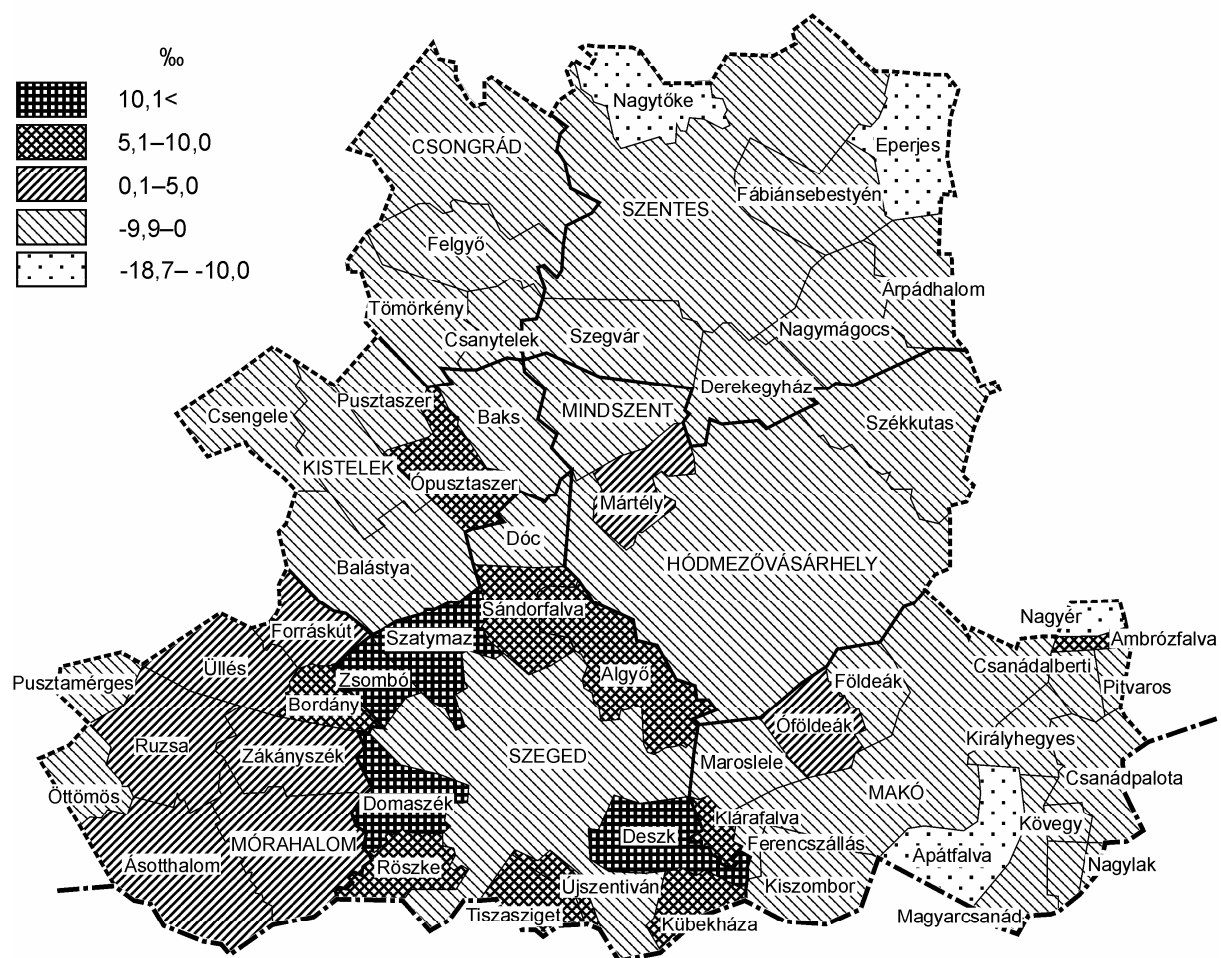
14. ábra: Belföldi vándorlási különbözet Csongrád megye településein (1996–2003)

Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

© MTA RKK ATI Békéscsaba

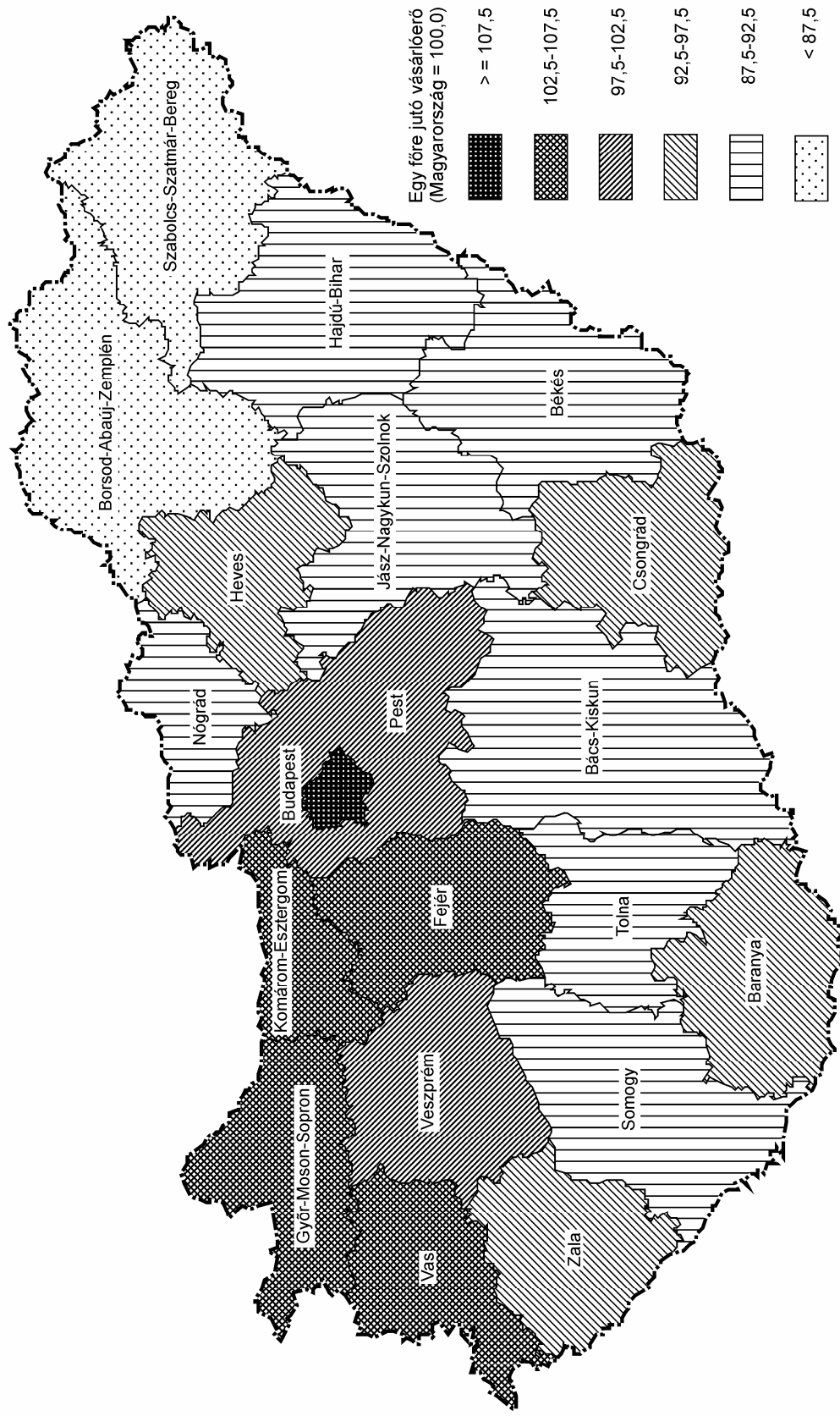
15. ábra: Tényleges szaporodás Csongrád megye településein (1996–2003)

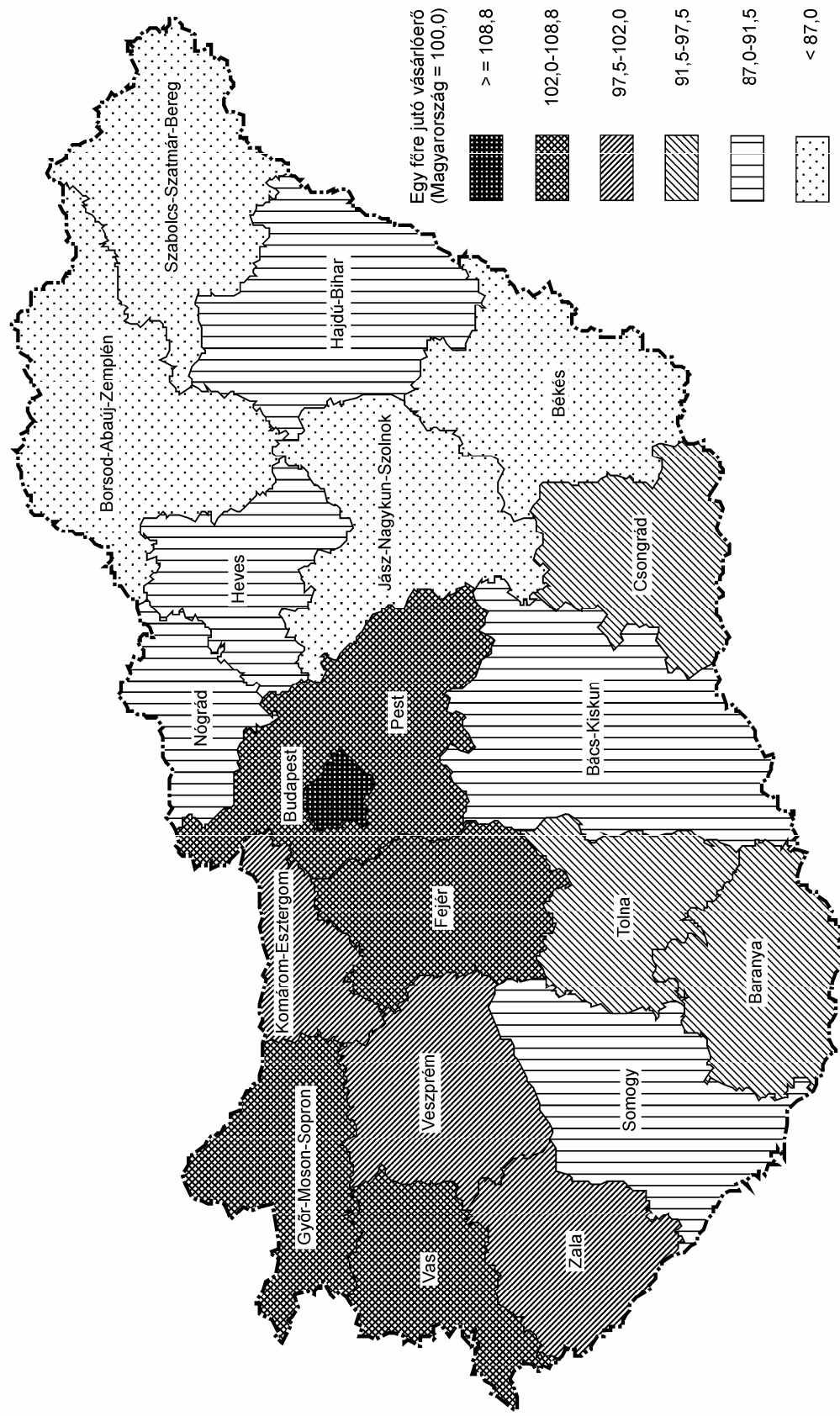
Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

© MTA RKK ATI Békéscsaba

17. ábra: Vásárlóerő Magyarországon, 2002

18. ábra: Vásárlóerő Magyarországon, 2004

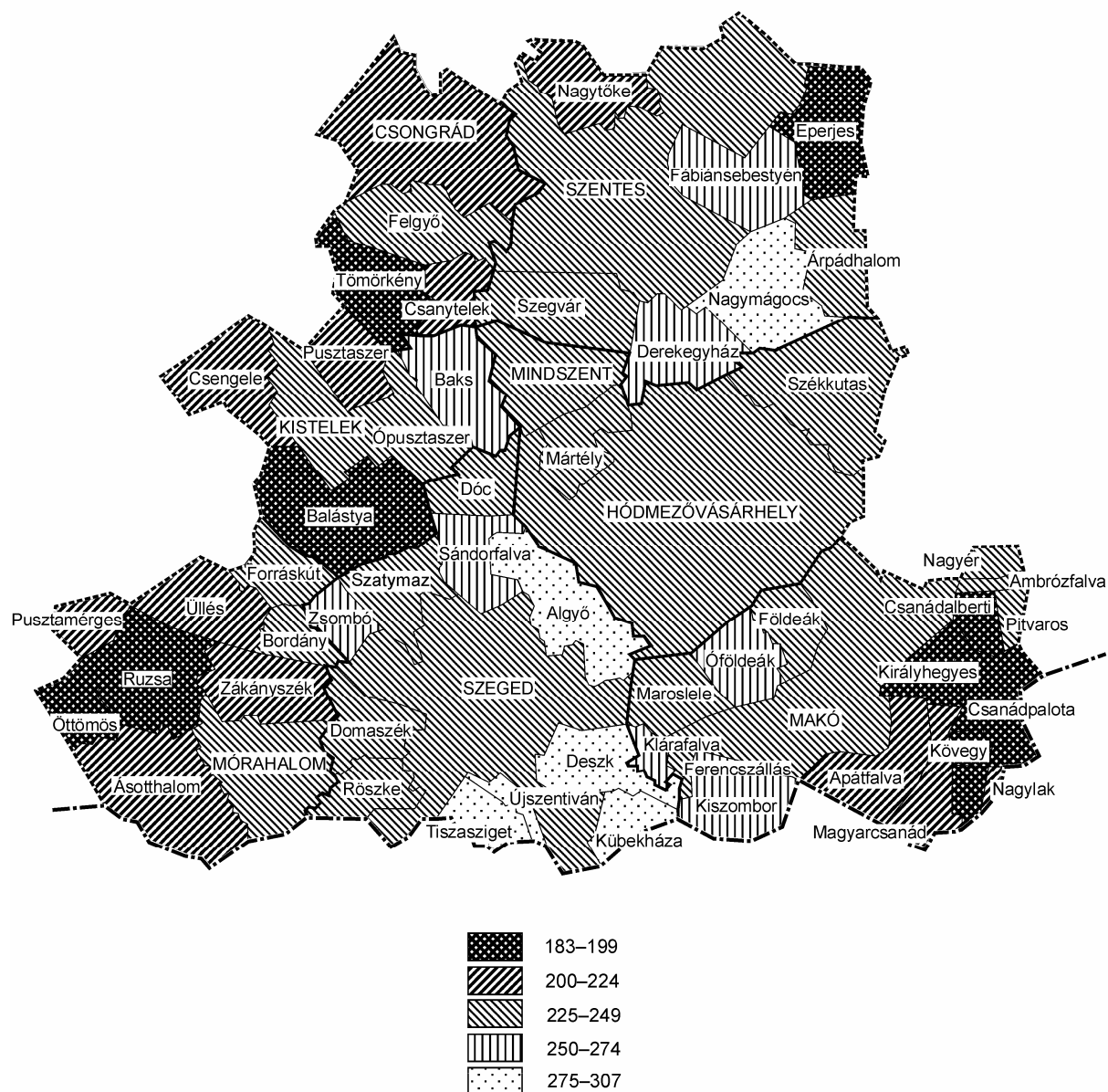

19. ábra: A gazdasági szervezetek, valamint a munkavállalók által kezdeményezett létszám csökkenések főbb állománycsoportok szerinti megoszlása, 2004, 2005

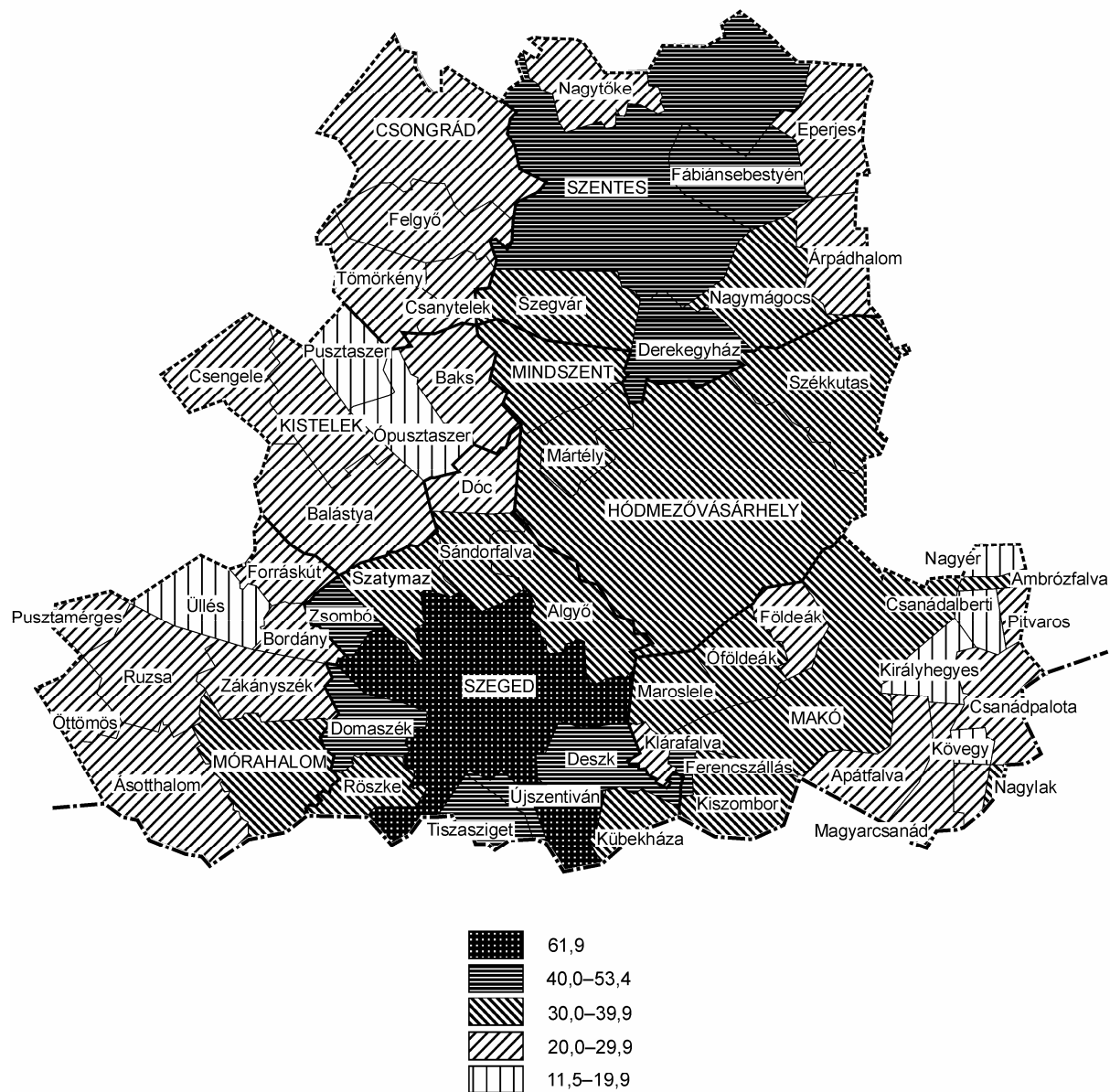
Forrás: Rövidtávú munkaerőpiaci prognózis Csongrád megyében. (Csongrád Megyei Munkaügyi Központ)

21. ábra: A 100 lakásra jutó népesség településenként (2003)

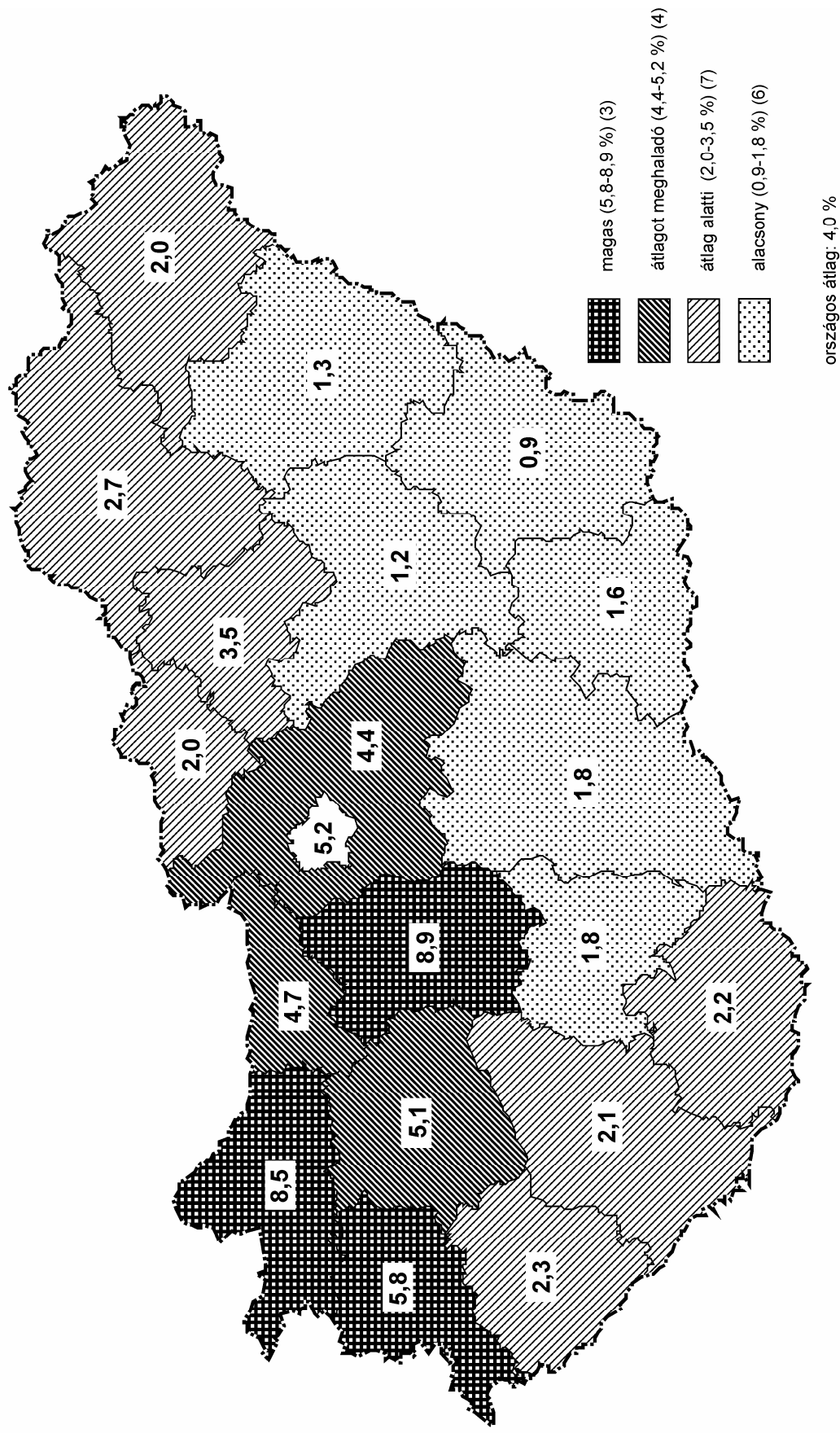
Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

**22. ábra: Az összkomfortos lakások aránya Csongrád megye településein
(2001.február 1., %)**

Forrás: A KSH adatai alapján Horváth Csaba számítása

24. ábra: Az egy főre eső GDP átlagos éves növekedése megyénként (1996-2003, %)

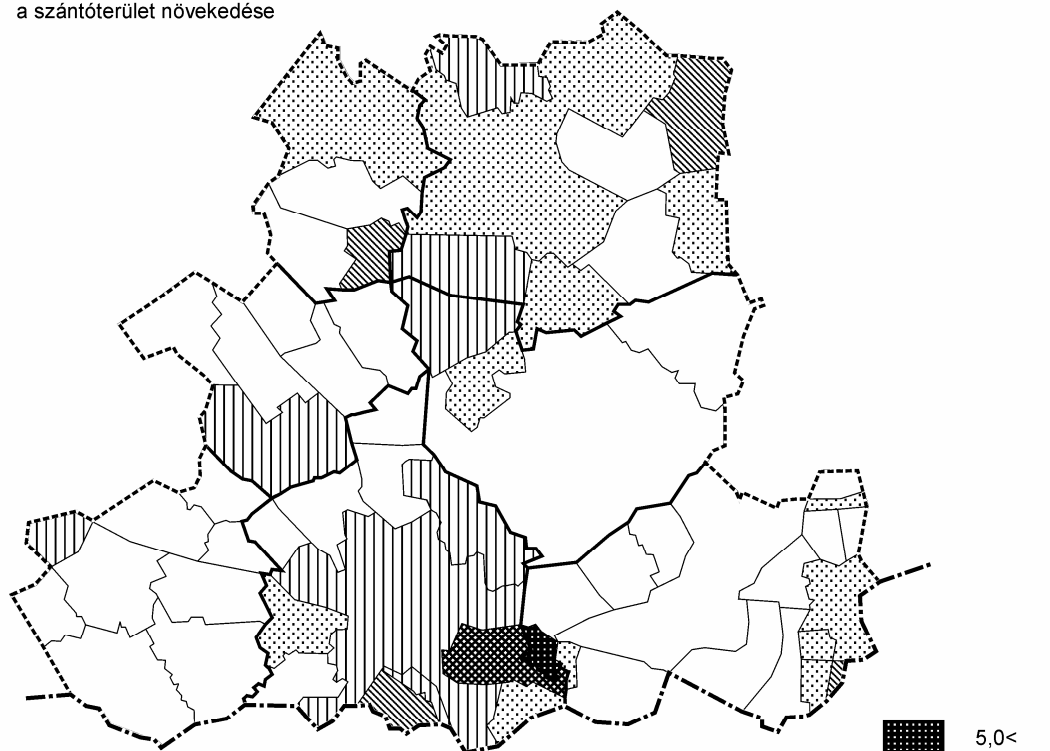

Forrás: Kiss János Péter számítása.

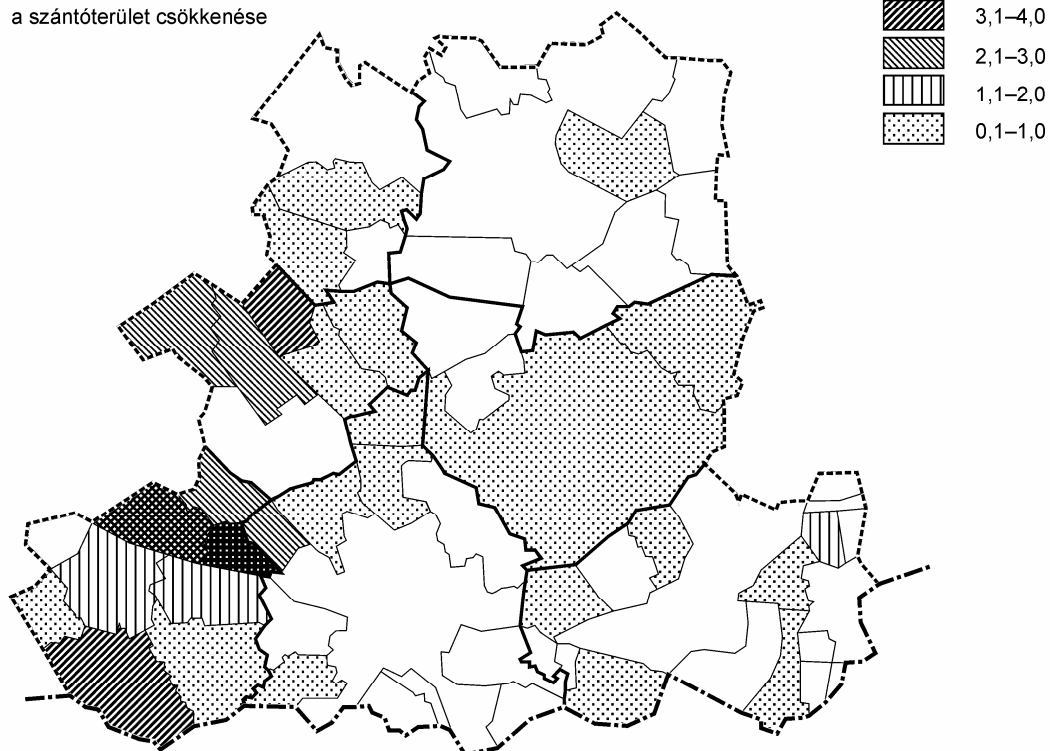
© MTA RKK ATTI Békéscsaba

25. ábra: A szántóterület változása településenként 1998 és 2003 között, %

a szántóterület növekedése

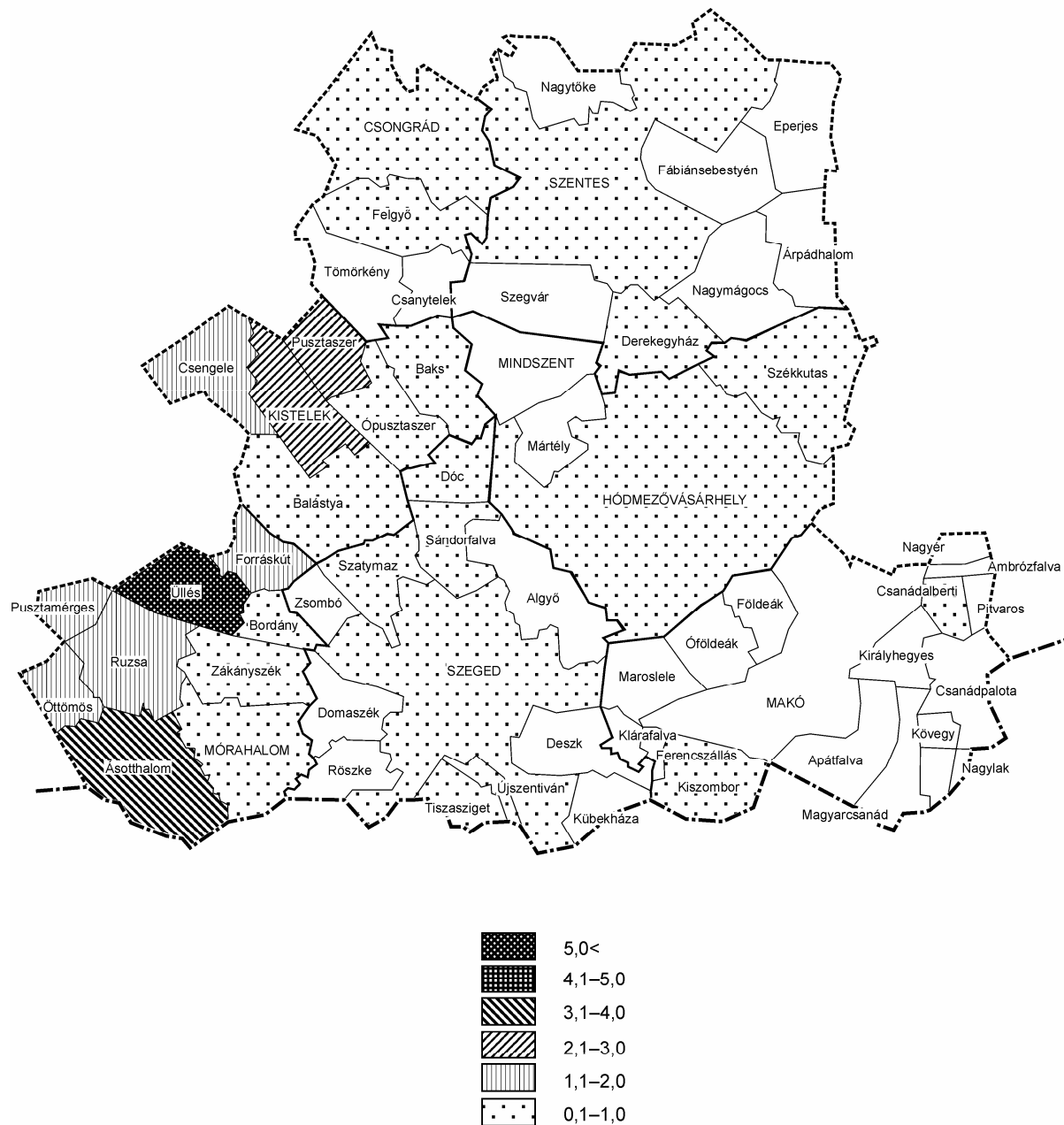

a szántóterület csökkenése

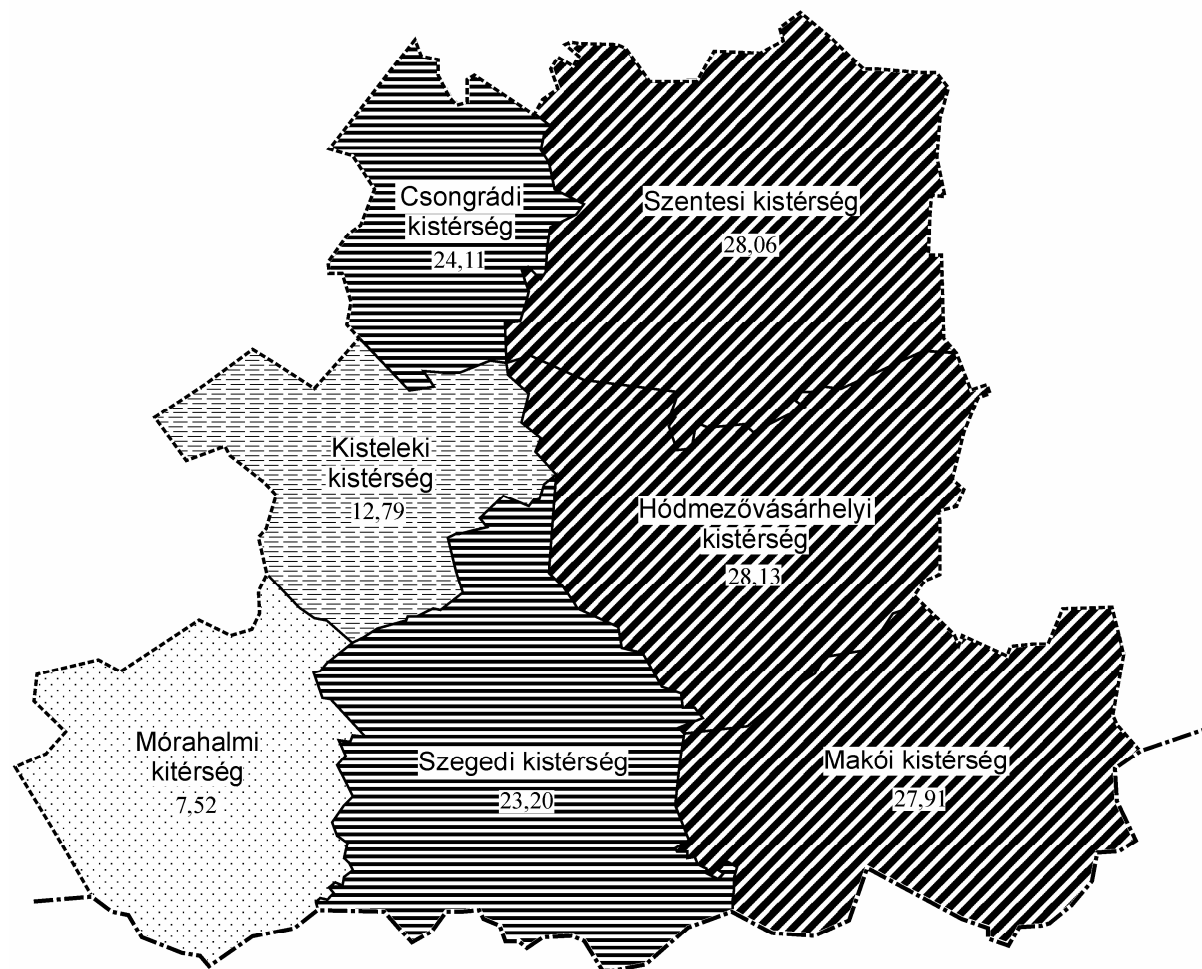
Forrás: Csongrád Megyei Földhivatal törzskönyvei; www.csmfhiv.hu

26. ábra: Az erdőterület változása településenként 1998 és 2003 között, %

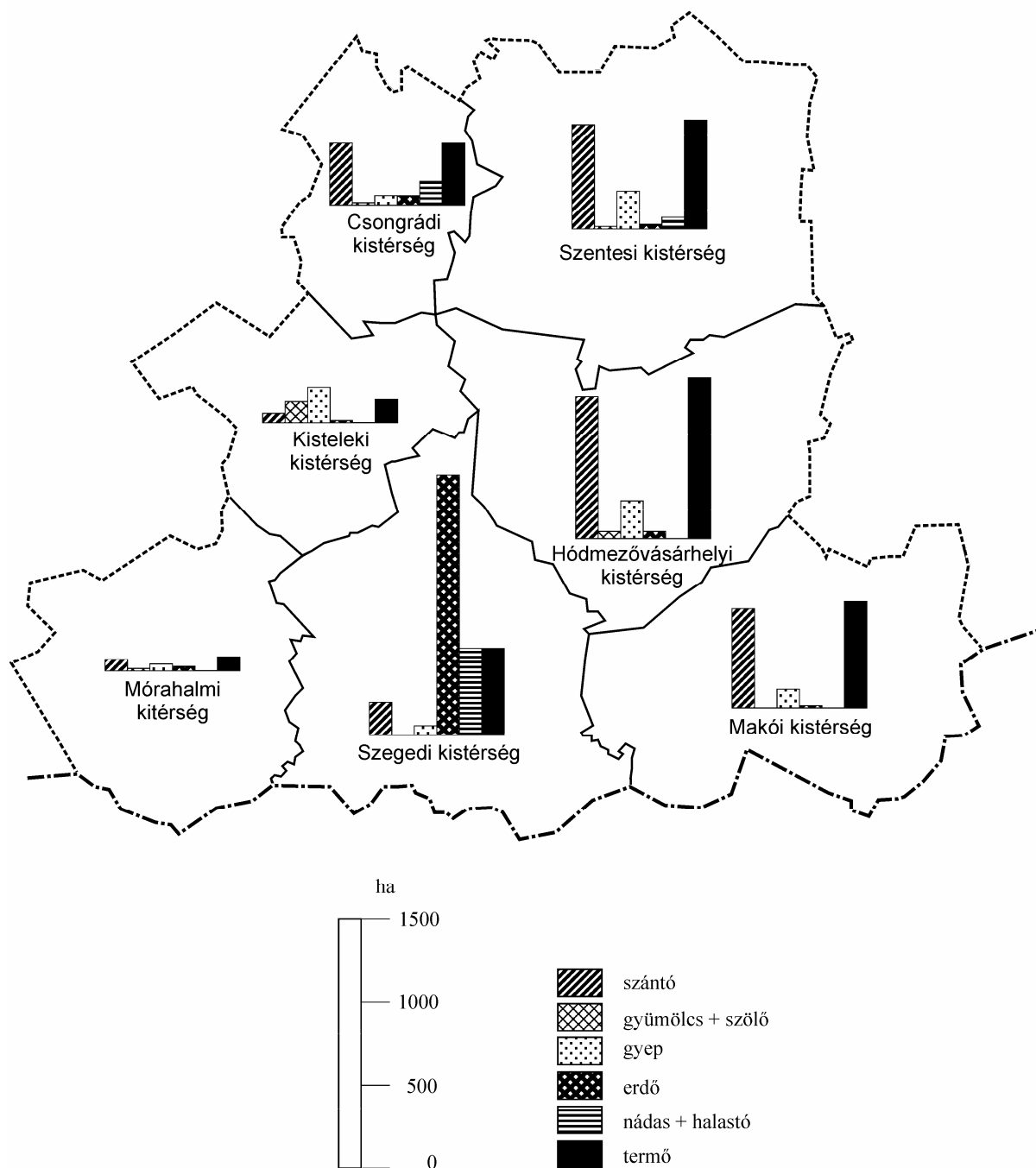

Forrás: Csongrád Megyei Földhivatal törzskönyvei; www.csmfhiv.hu

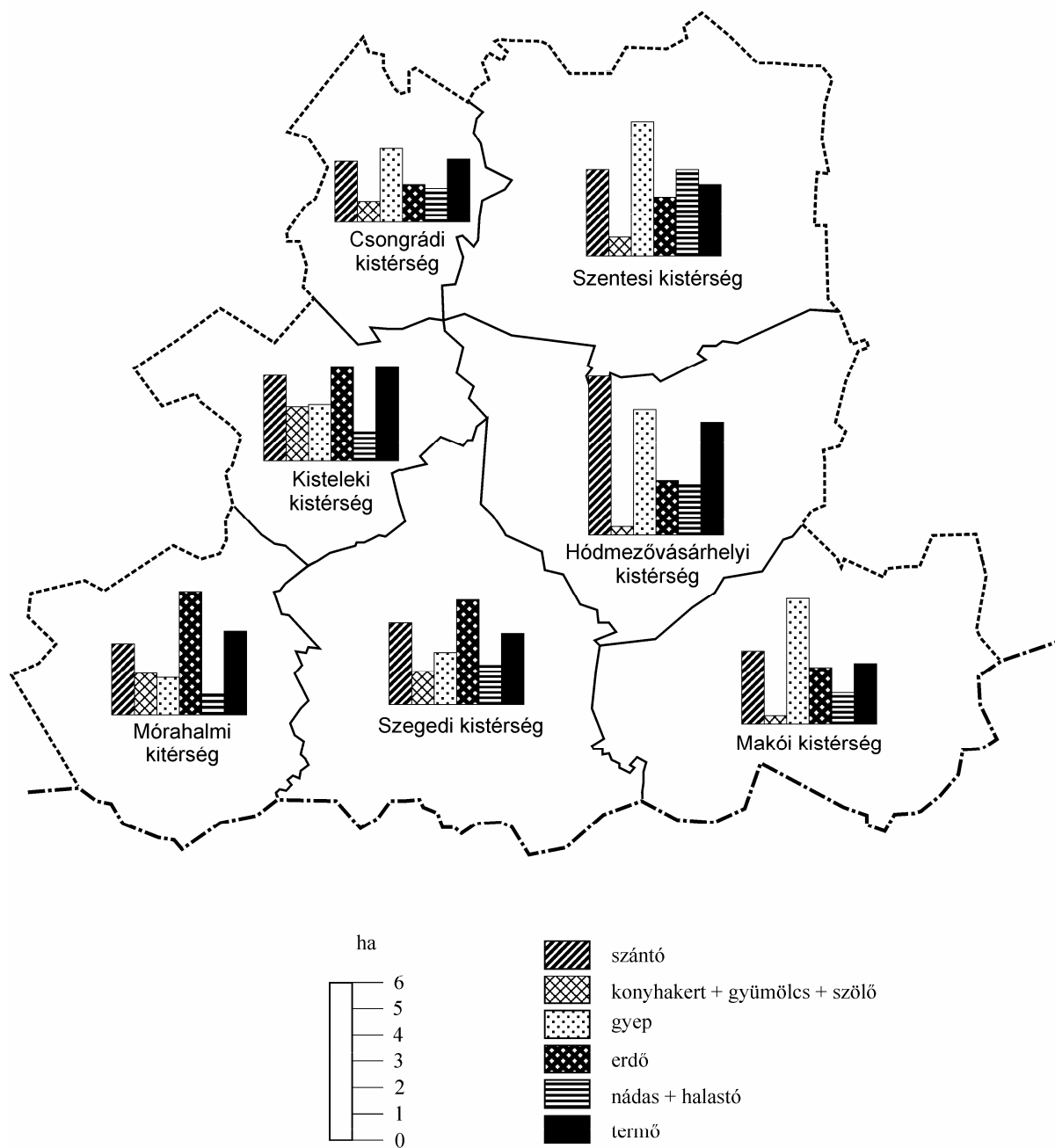
27. ábra: A szántóterületek aranykoronaértéke kistérségenként (2000, Ak/ha)

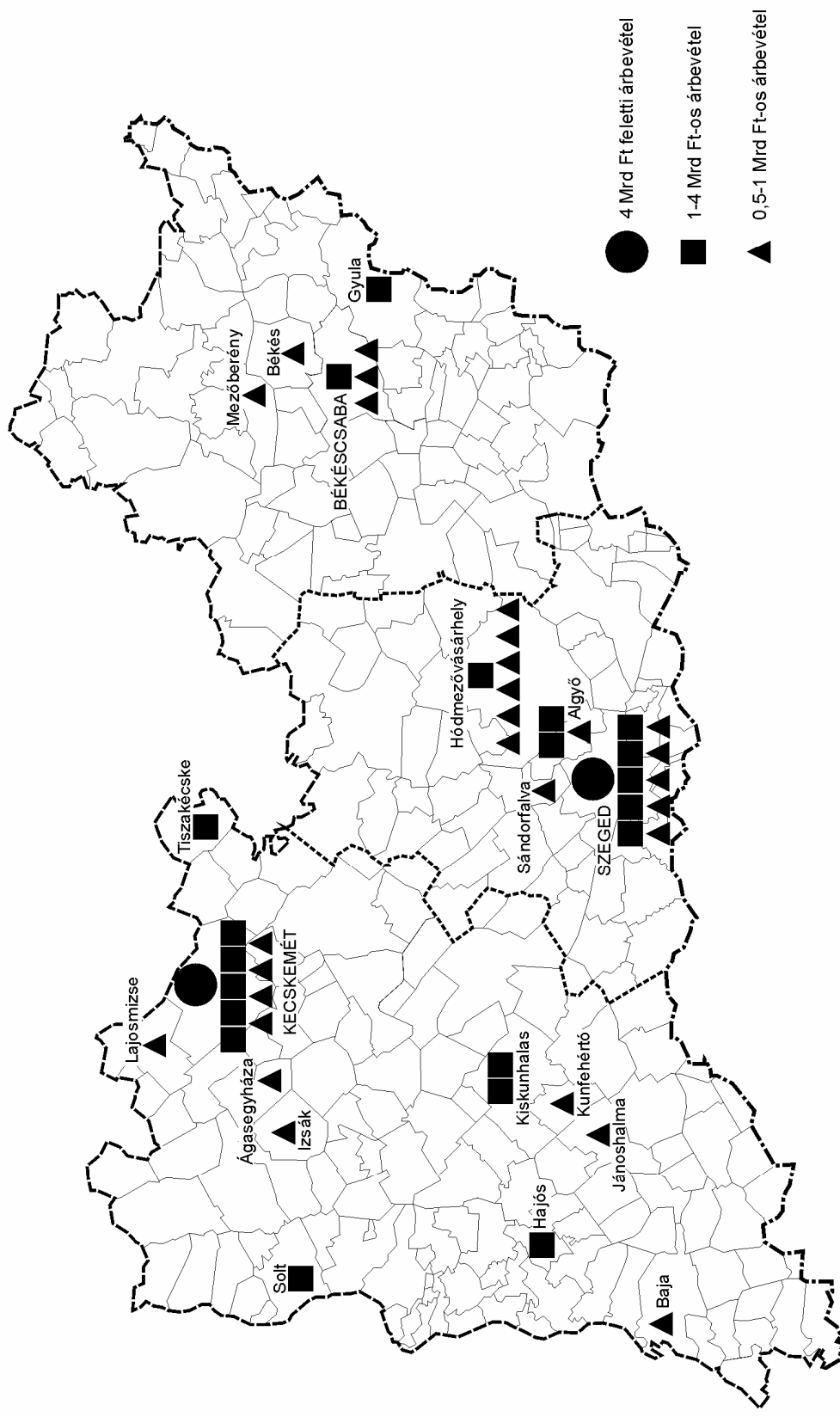
28. ábra: A művelési ágak átlagos területe a gazdálkodó szervezetekben (2000, ha)

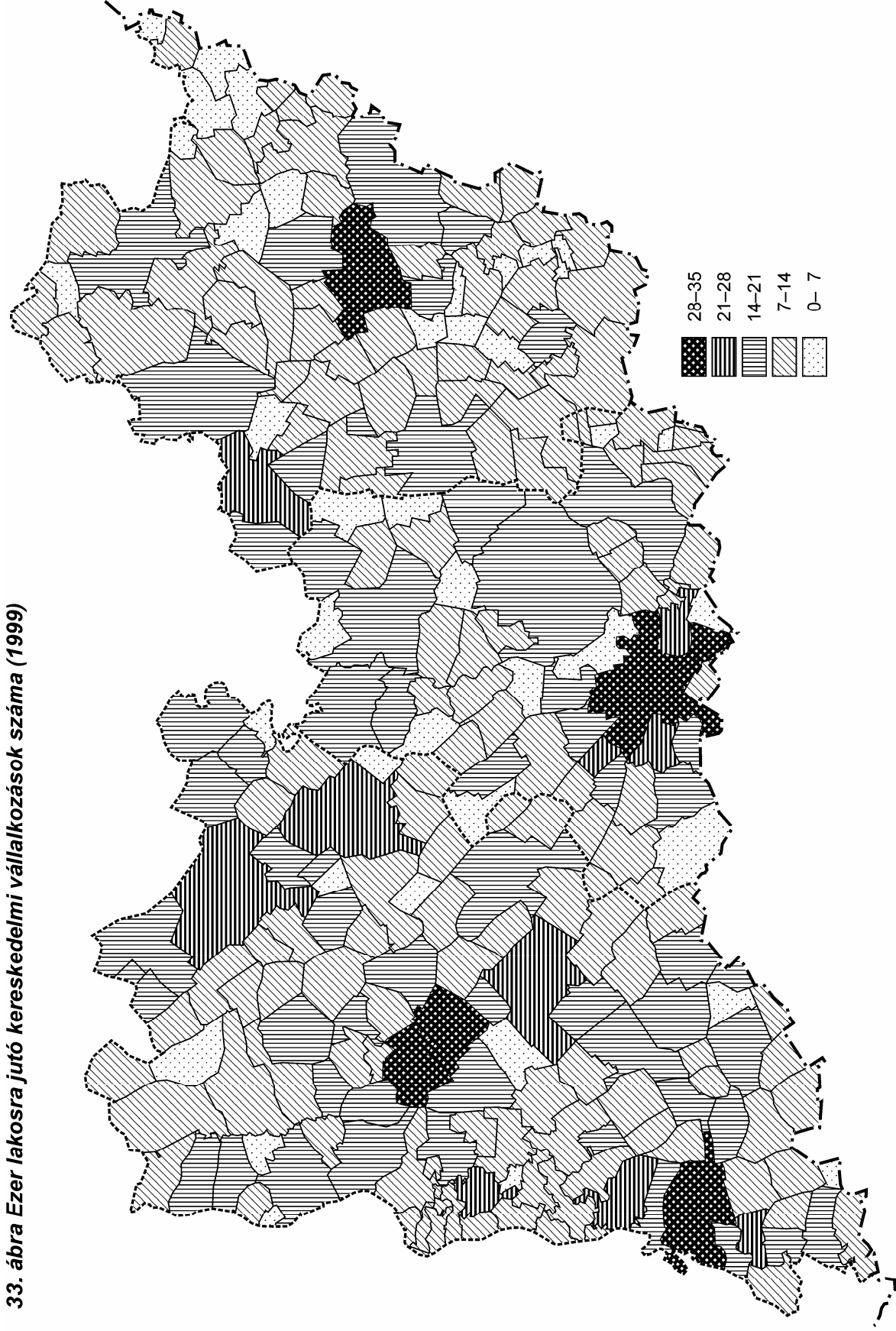
29. ábra: A művelési ágak átlagos területe az egyéni gazdaságokban (2000, ha)

30. ábra: Az építőipar meghatározó vállalkozásainak székhelye a Dél-Alföld régióban, (2003)

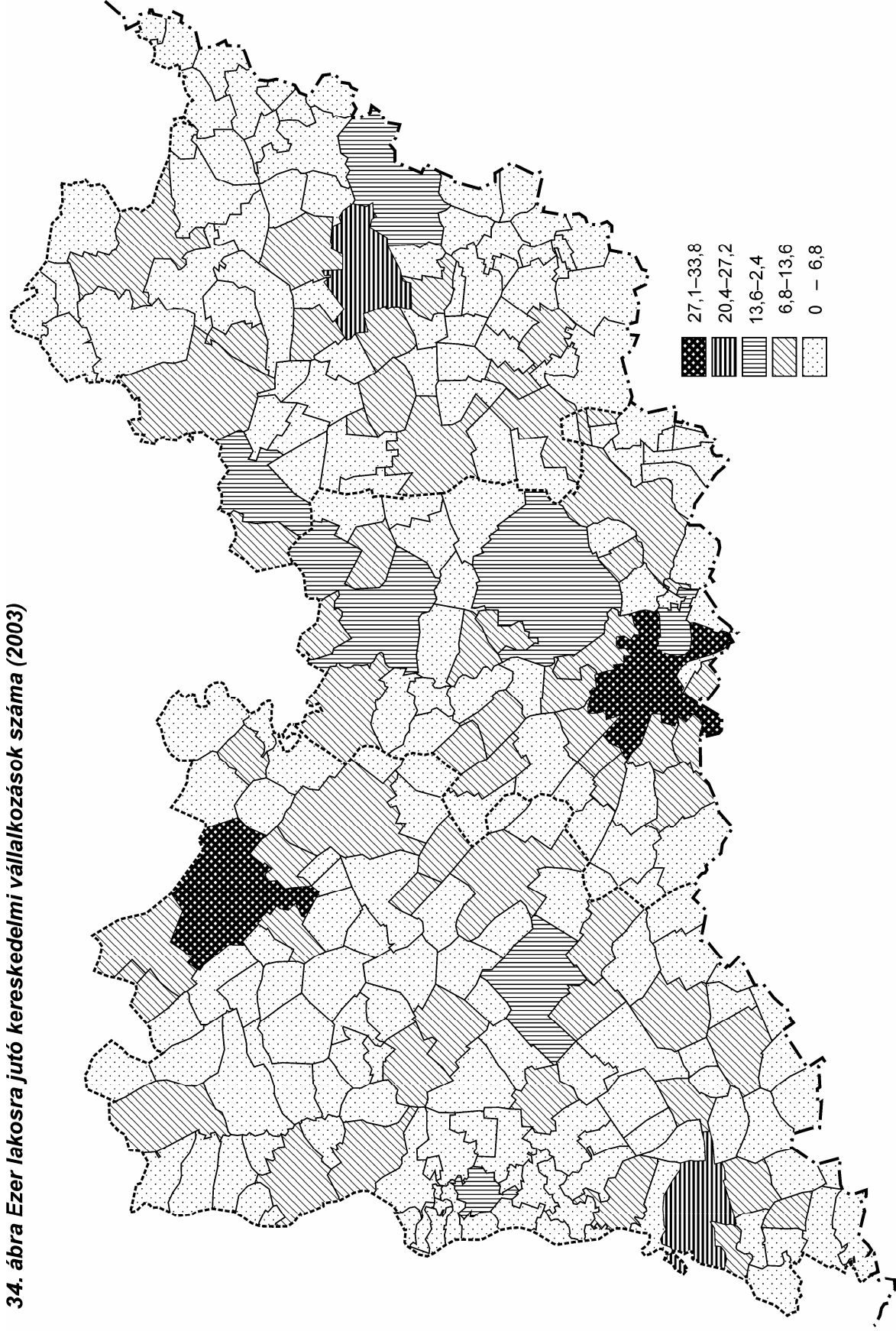

33. ábra Ezer lakosra jutó kereskedelmi vállalkozások száma (1999)

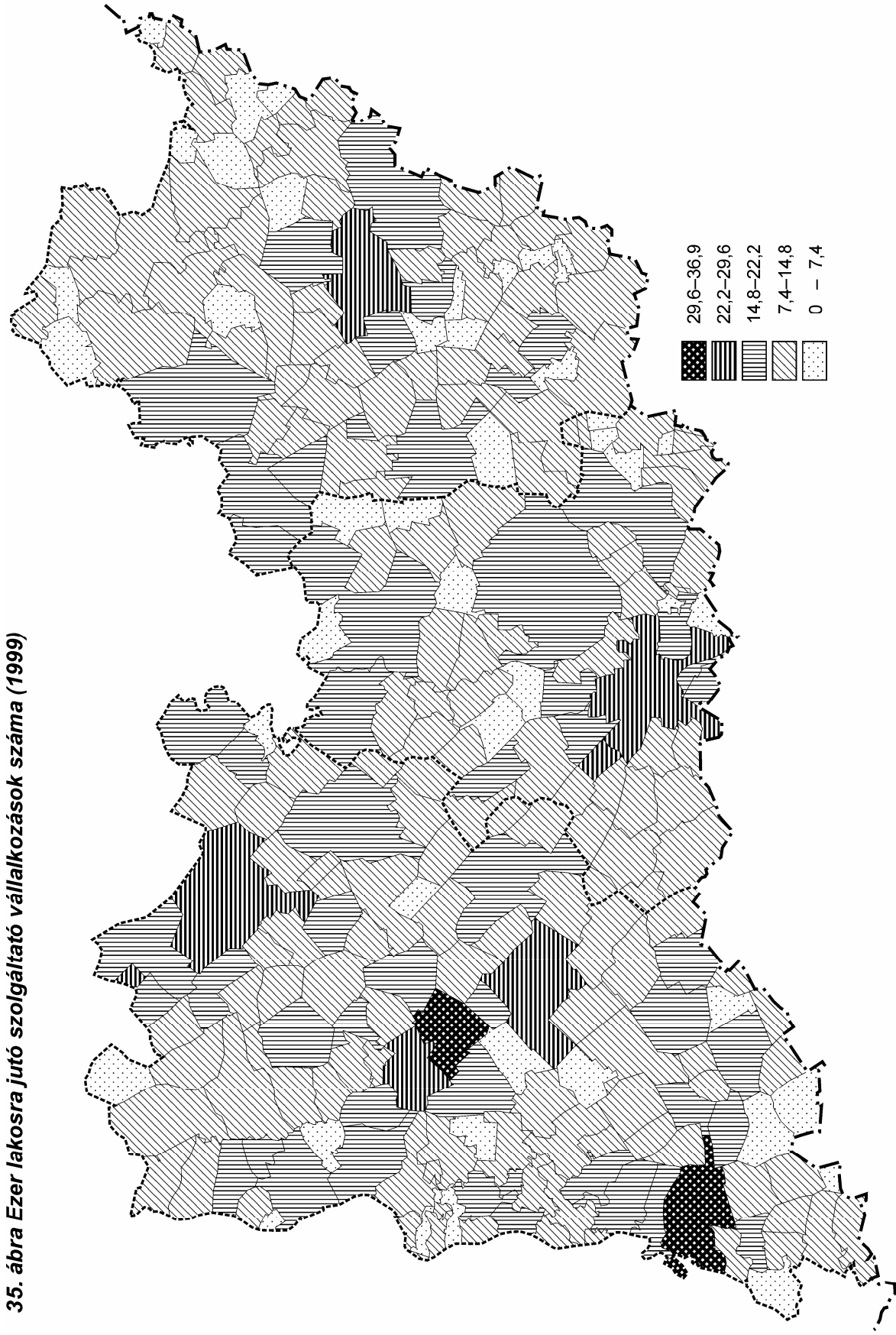
Forrás: T-STAR 1999

34. ábra Ezer lakosra jutó kereskedelmi vállalkozások száma (2003)

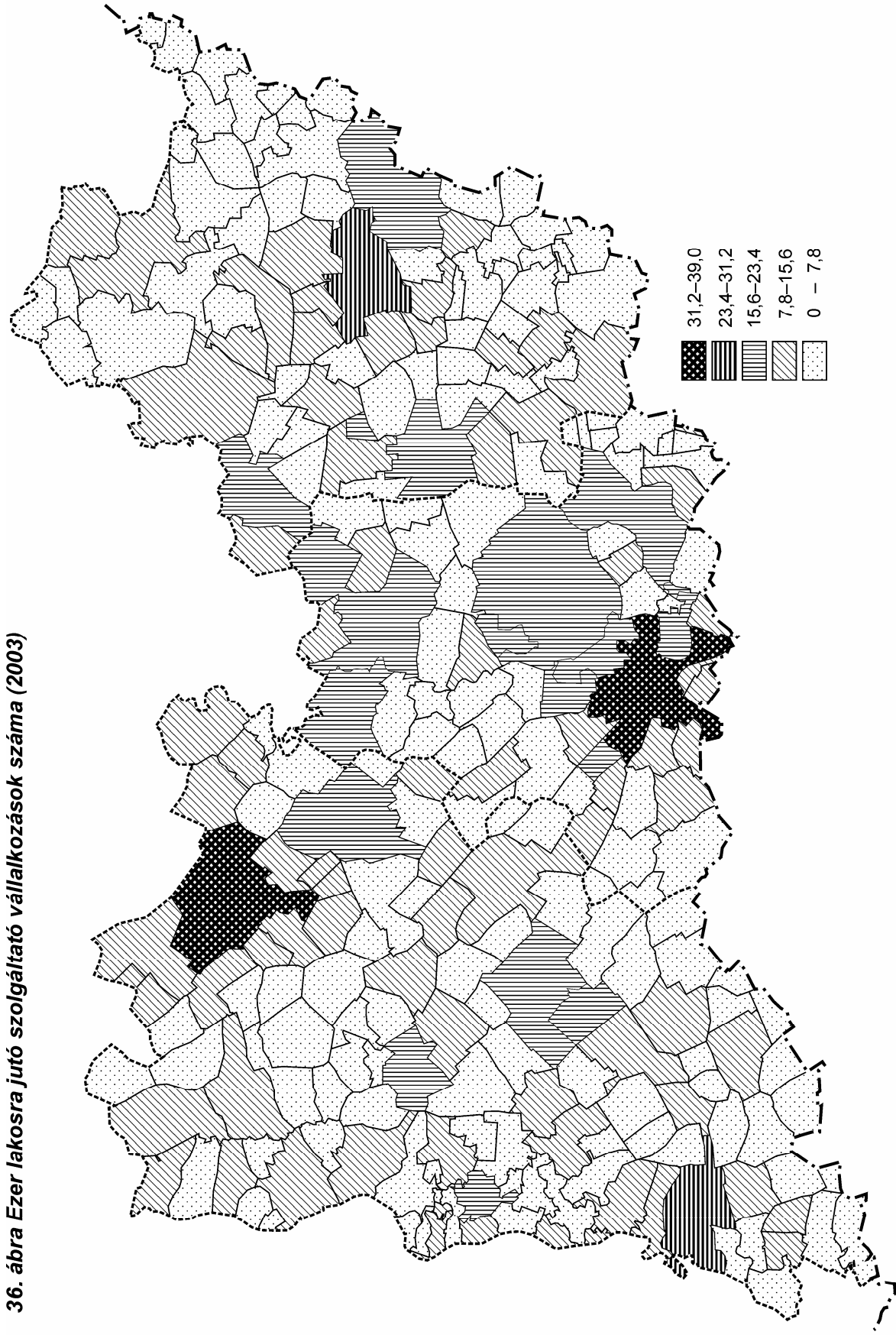
Forrás: T-STAR 2003

35. ábra Ezer lakosra jutó szolgáltató vállalkozások száma (1999)

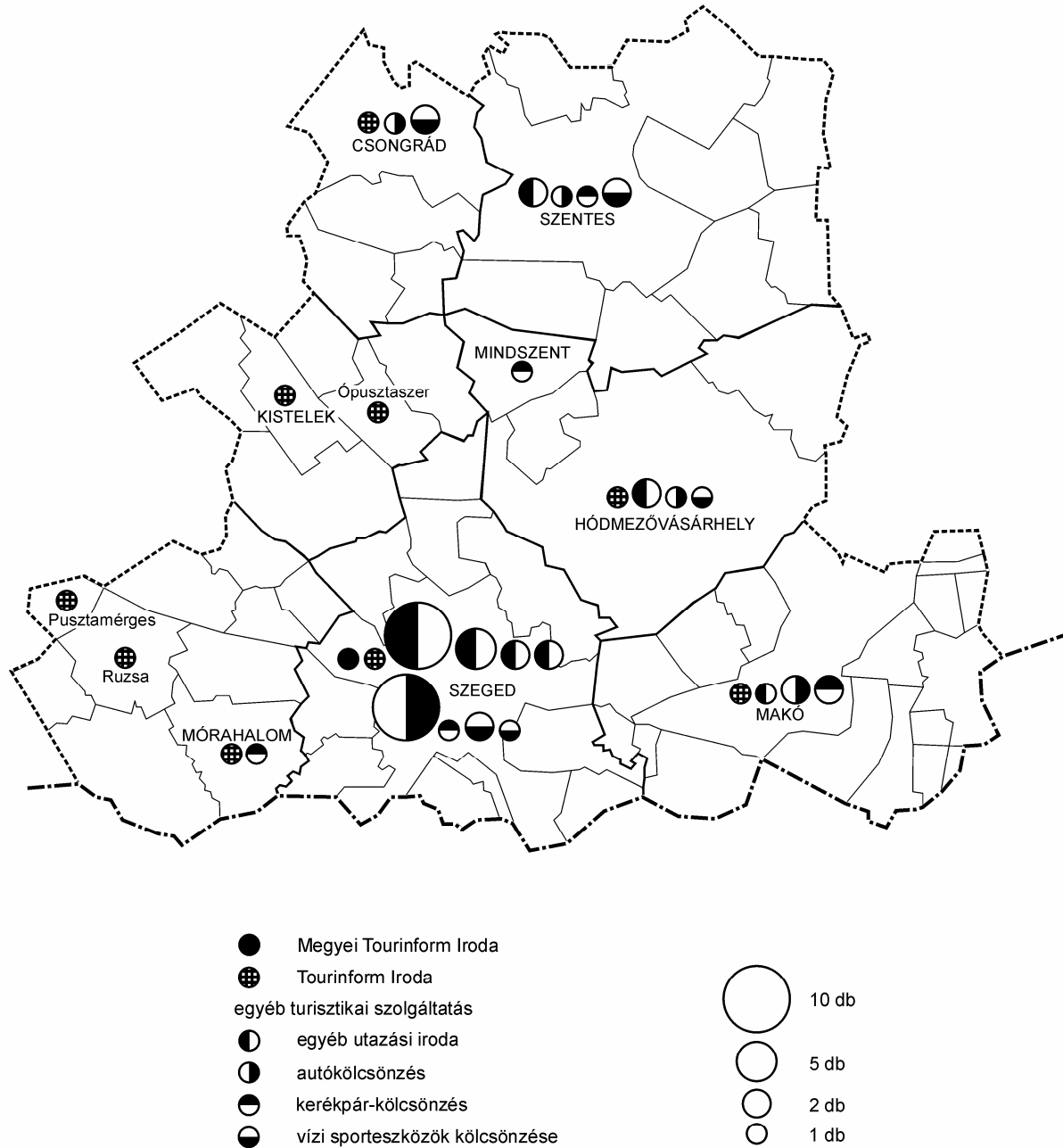
Forrás: T-STAR 1999

36. ábra Ezer lakosra jutó szolgáltató vállalkozások száma (2003)

Forrás: T-STAR 2003

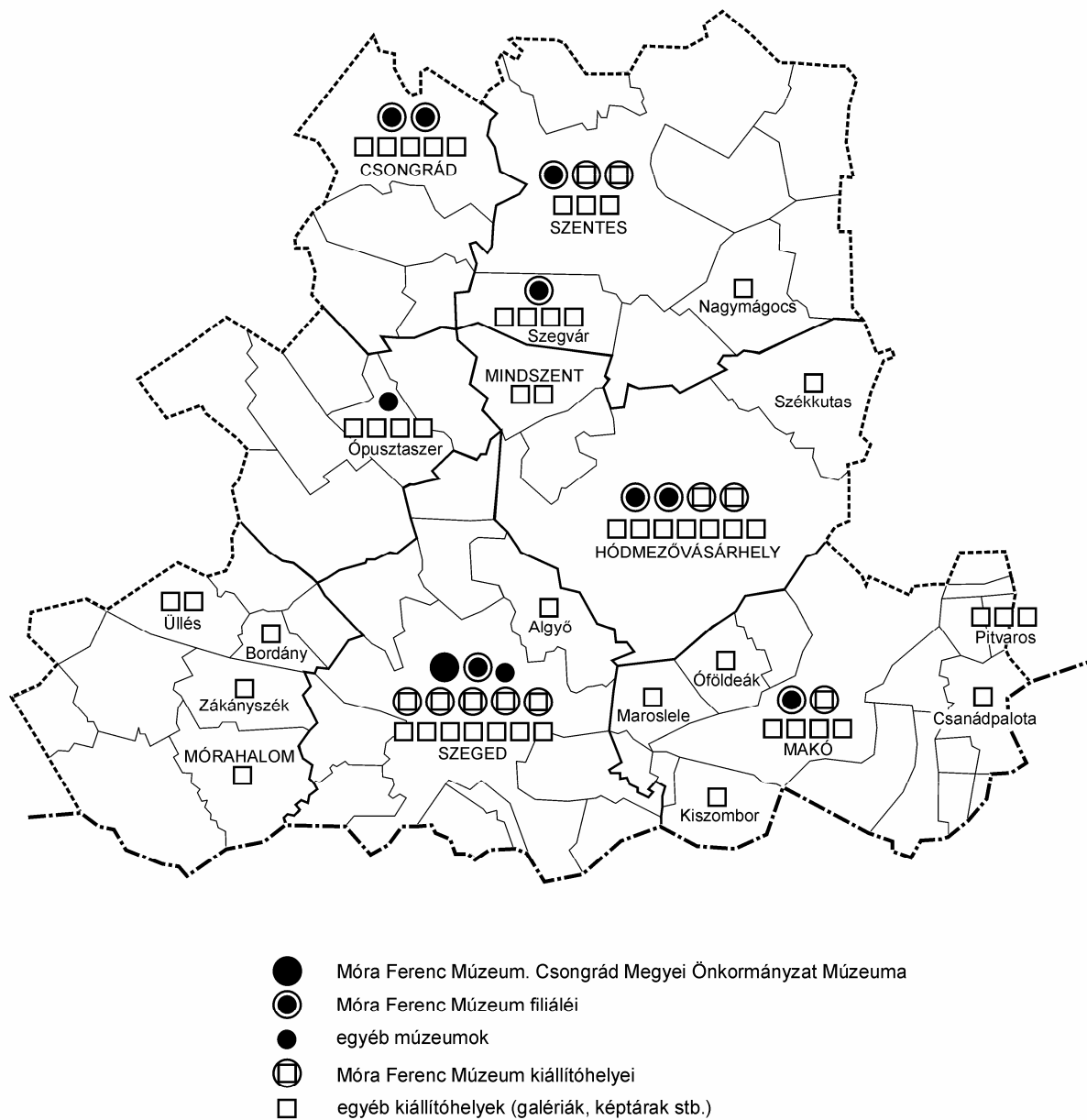
37. ábra: Turisztikai szolgáltatás, 2005

Forrás: Csongrád megye idegenforgalmi vonzerő és szolgáltatásleltár, Kézirat, Csongrád Megyei Tourinform Iroda a Csongrád Megyei Önkormányzat Hivatalának adatai alapján

© MTA RKK ATI Békéscsaba

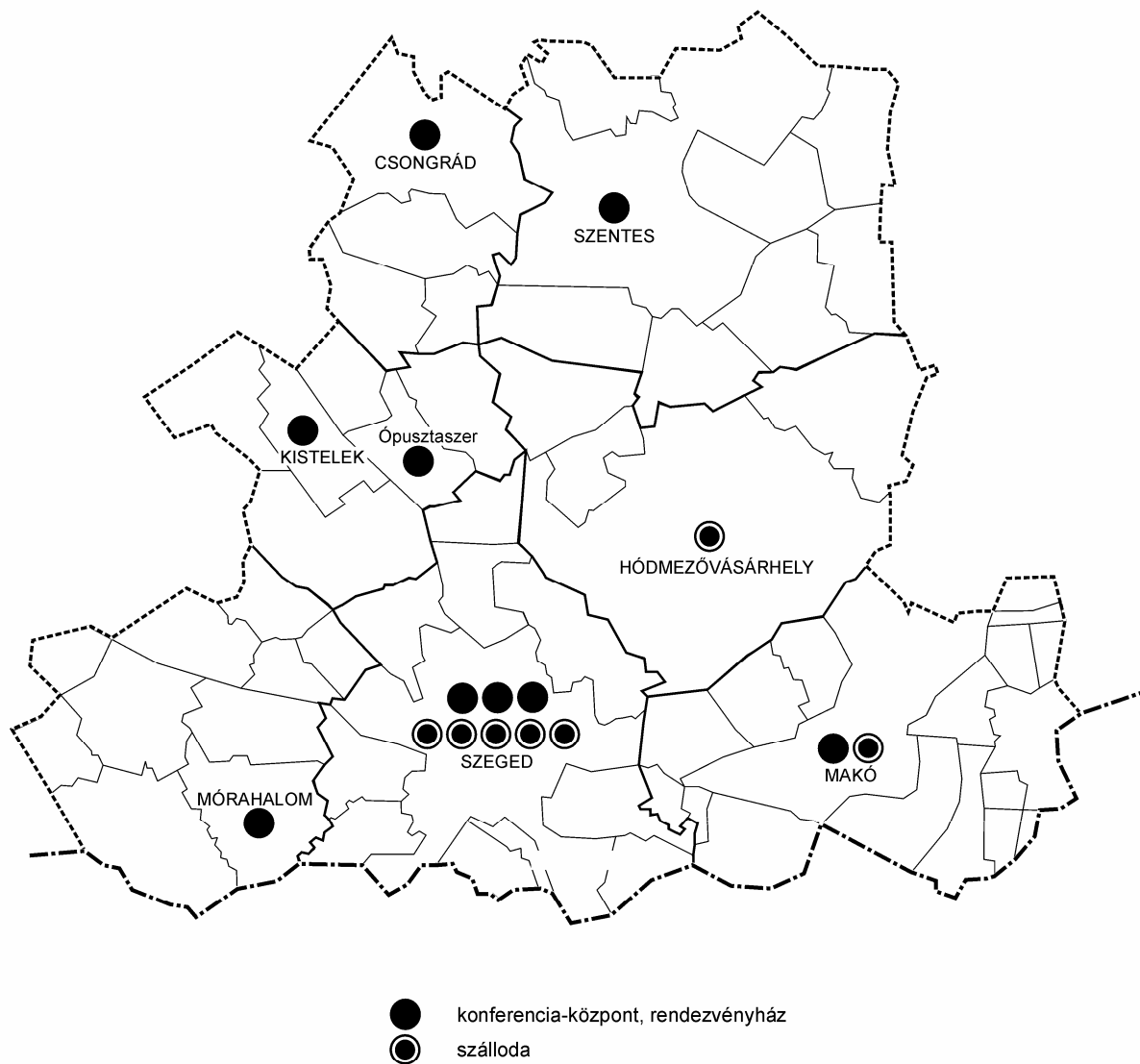
38. ábra: Múzeumok, kiállítások, emlékkiállítások, gyűjtemények, galériák, 2005

Forrás: Csongrád megye idegenforgalmi vonzerő és szolgáltatásleltár, Kézirat, Csongrád Megyei Tourinform Iroda a Csongrád Megyei Önkormányzat Hivatalának adatai alapján

© MTA RKK ATI Békéscsaba

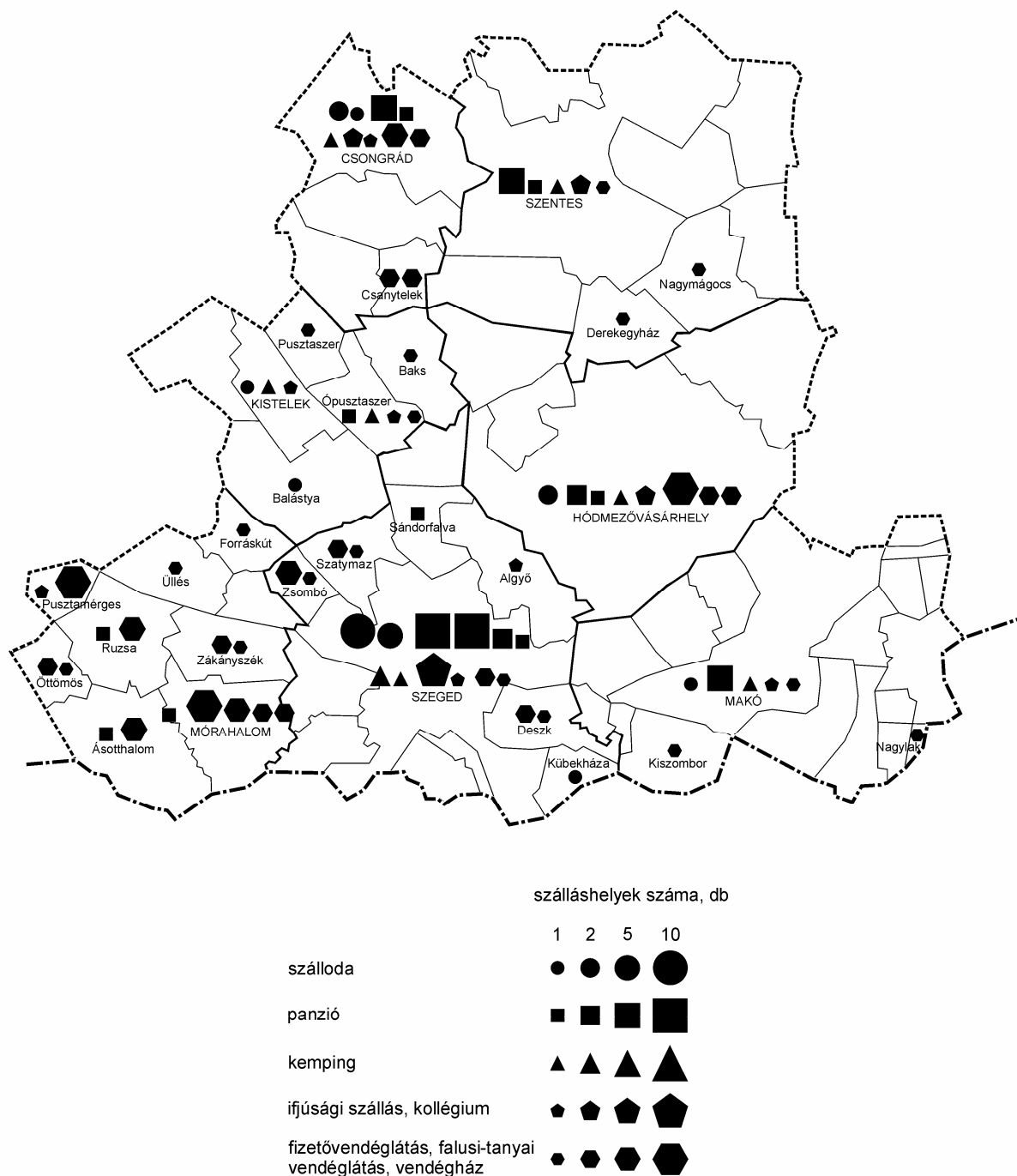
39. ábra: Konferencia-helyszínek, 2005

Forrás: Csongrád megye idegenforgalmi vonzerő és szolgáltatásleltár, Kézirat, Csongrád Megyei Tourinform Iroda a Csongrád Megyei Önkormányzat Hivatalának adatai alapján

© MTA RKK ATI Békéscsaba

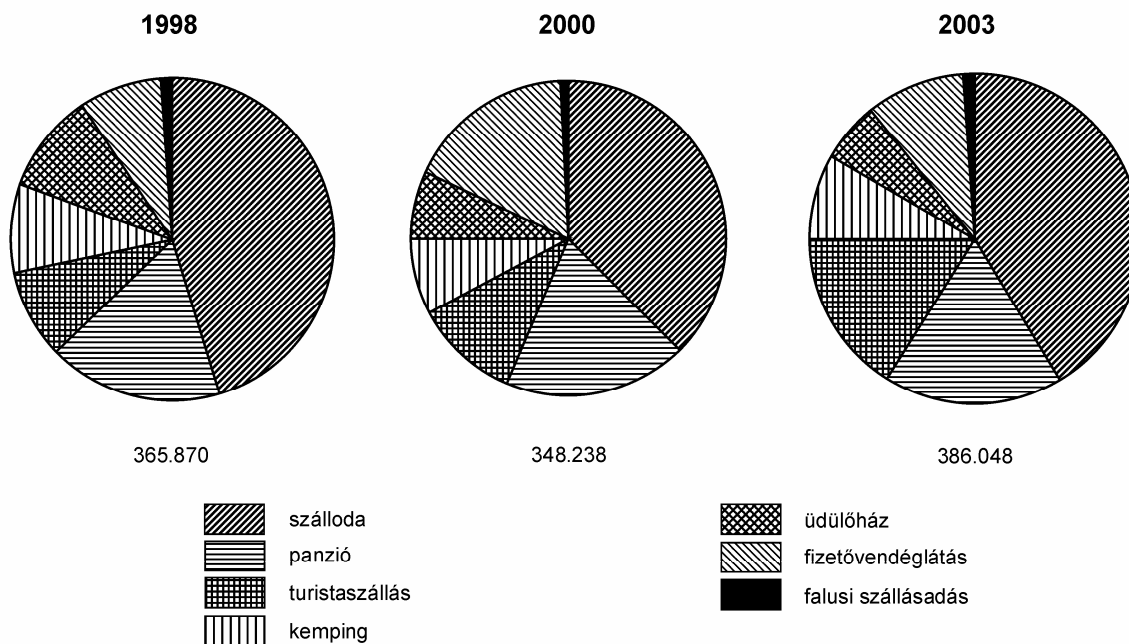
41. ábra: A szálláshelyek száma településenként, 2005

Forrás: Csongrád megye idegenforgalmi vonzerő és szolgáltatásleltár, Kézirat, Csongrád Megyei Tourinform Iroda a Csongrád Megyei Önkormányzat Hivatalának adatai alapján

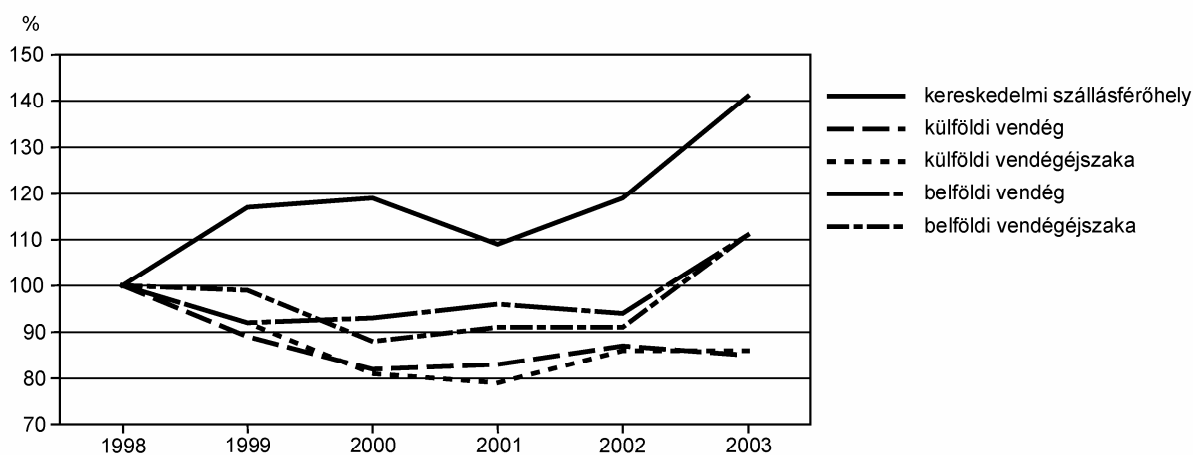
© MTA RKK ATI Békéscsaba

42. ábra: A vendégéjszakák száma és megoszlása a kereskedelmi és a magánszálláshelyeken a megyében, 1998, 2000, 2003

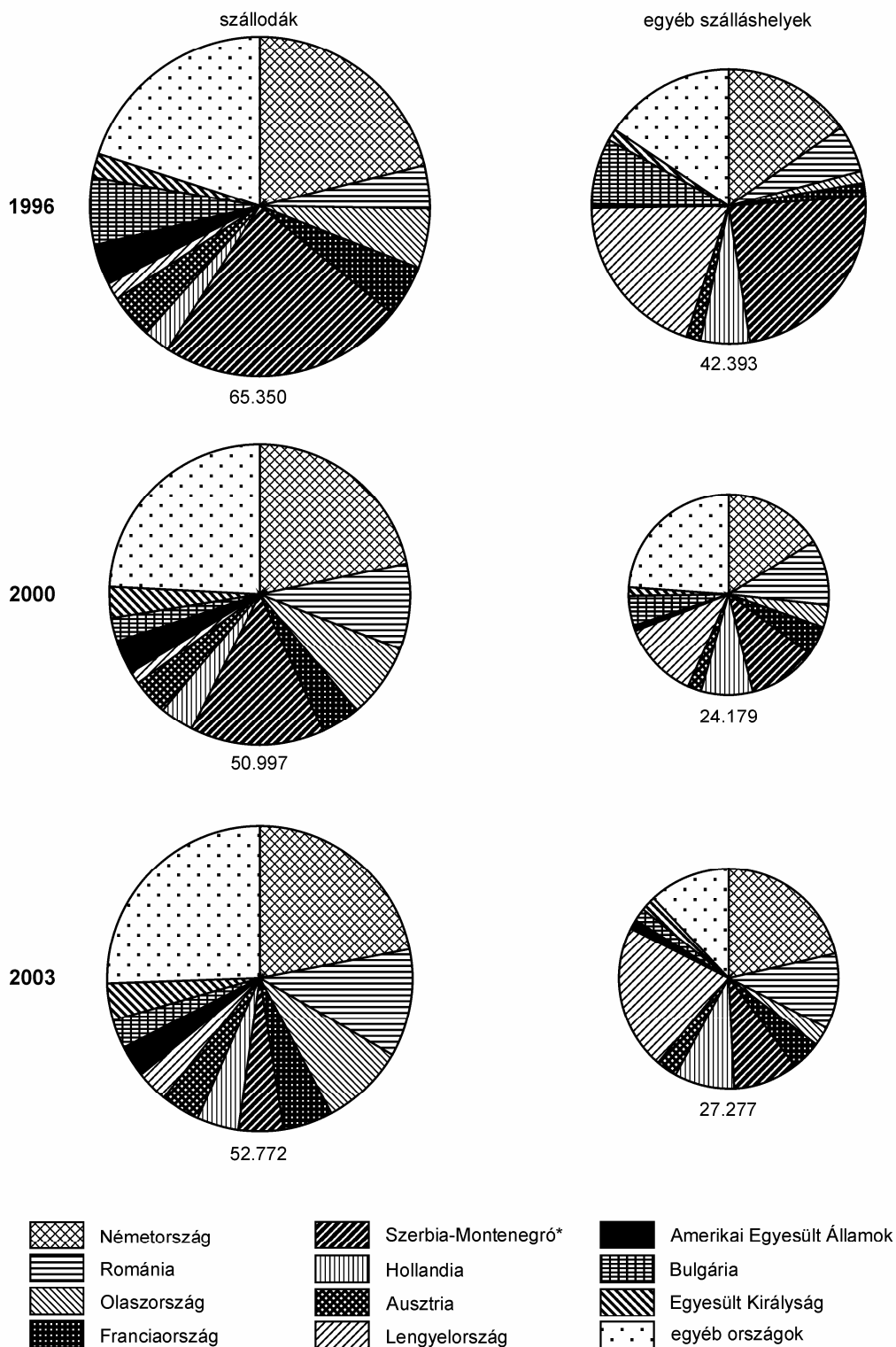
Forrás: Csongrád Megye Statisztikai Évkönyvei 1998, 2000, 2003

43. ábra: A szállásférőhelyek, a vendégek és a vendégéjszakák alakulása a megyében 1998 és 2003 között a kereskedelmi szálláshelyeken (1998=100%)

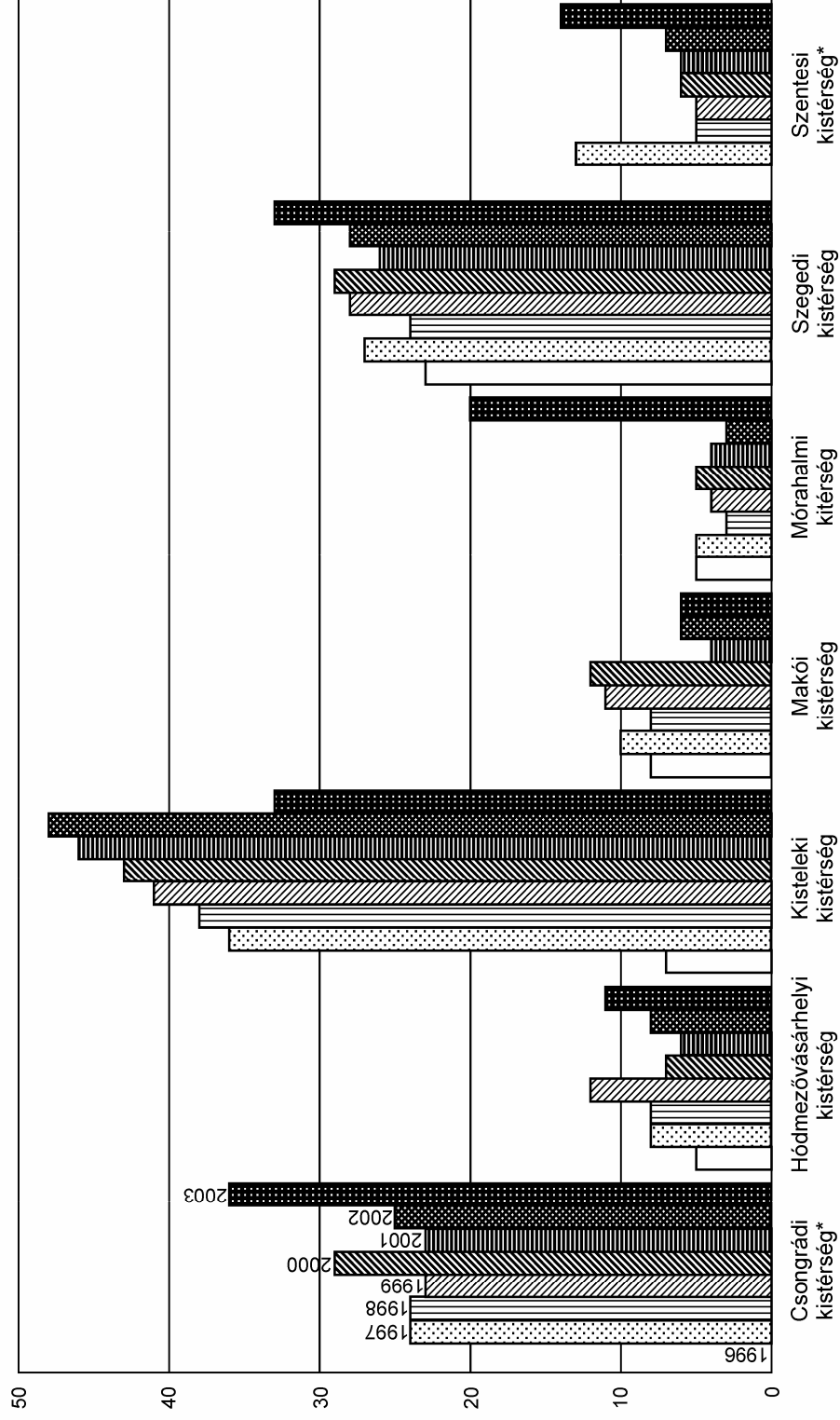
Forrás: Csongrád Megye Statisztikai Évkönyvei 1998–2003

44. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek külföldi vendégforgalma és megoszlása a megyében országok szerint, 1996, 2000, 2003

*1996, 2000: Jugoszláv Szövetségi Köztársaság

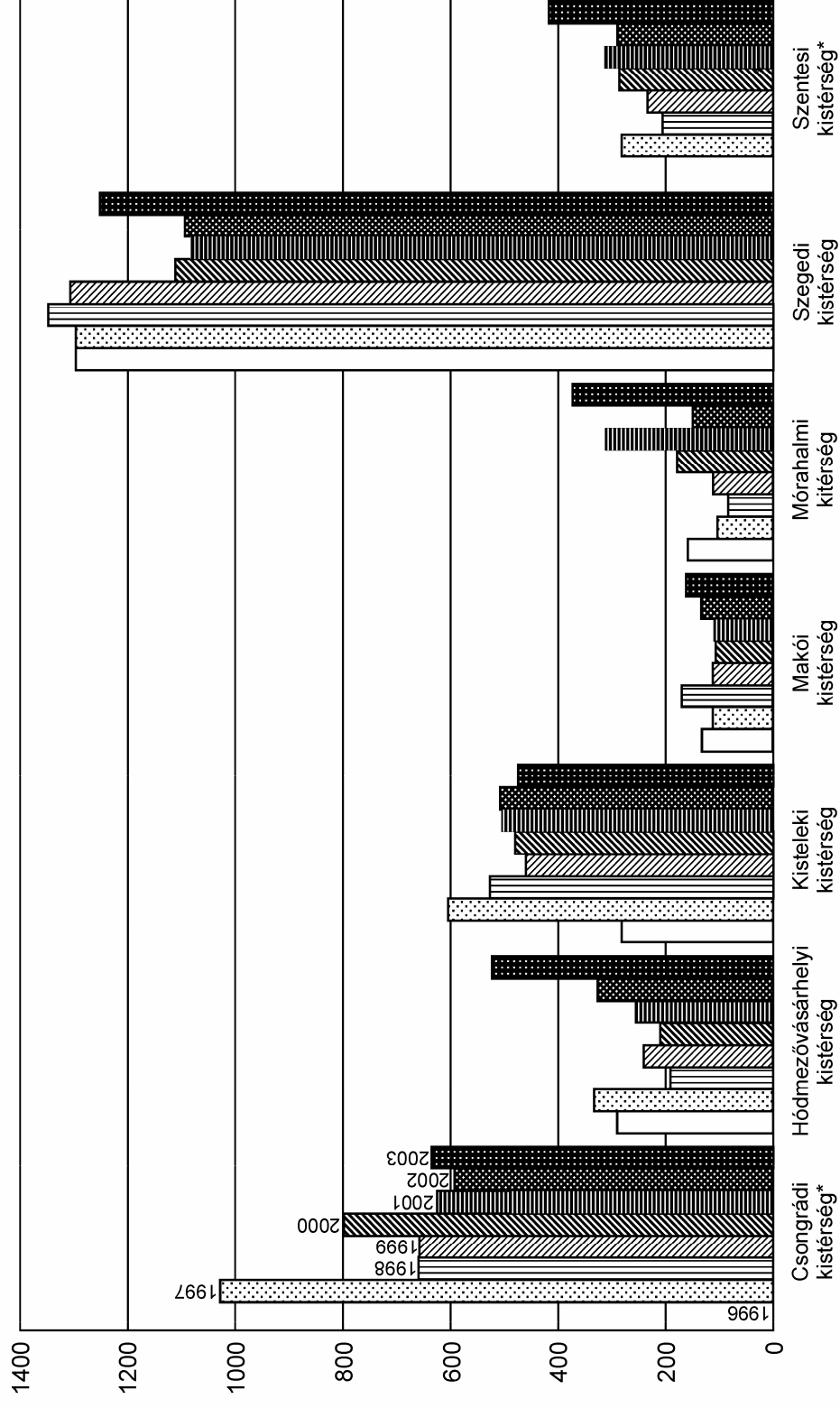
45. ábra: A szállásférőhelyek száma 1000 lakosra a kereskedelmi szálláshelyeken a kistérségekben

Megjegyzés: *1996-ban Csongrád-szentesi kistérség

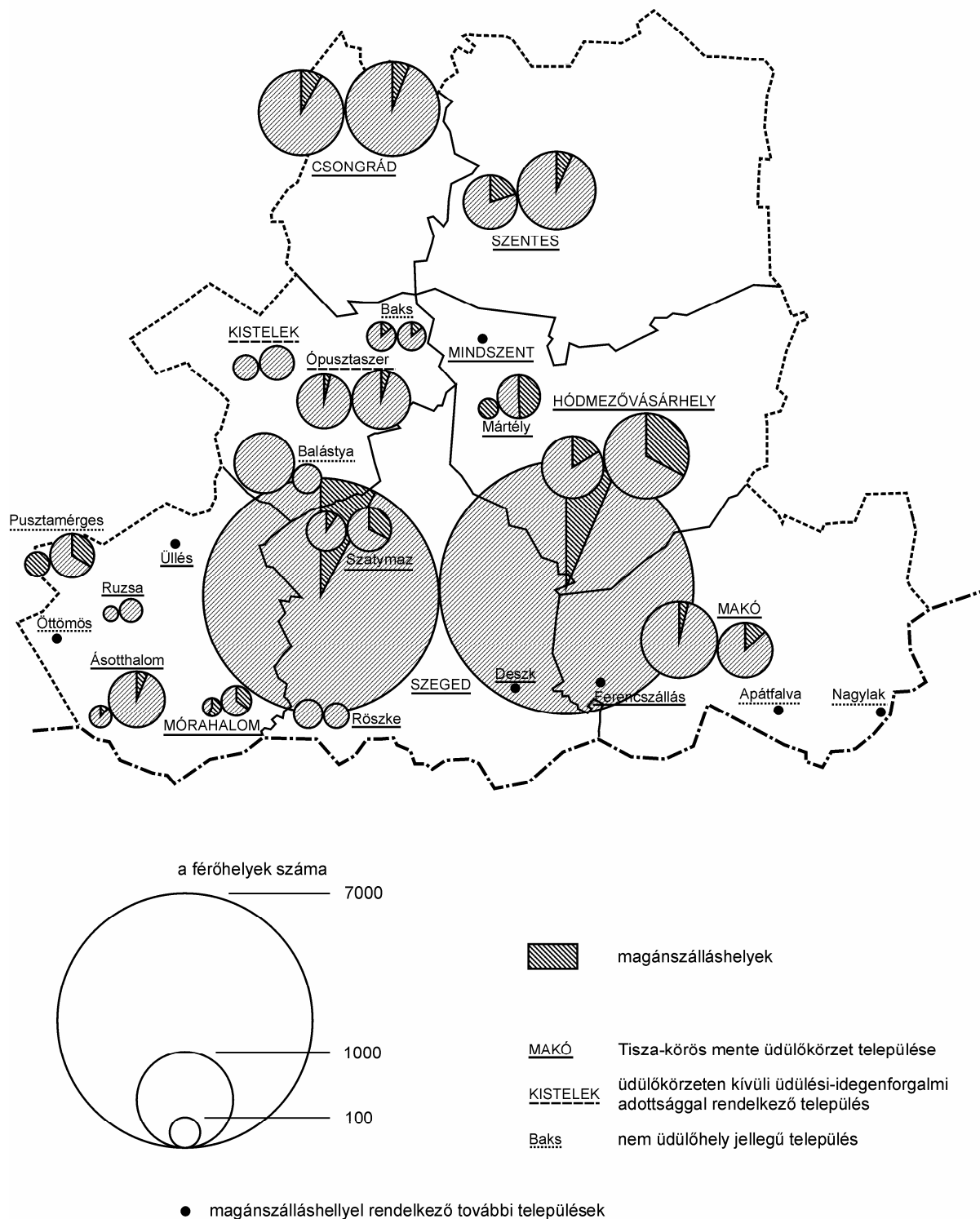
Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek

46. ábra: A vendégéjszakák száma 1000 lakosra a kereskedelmi szálláshelyeken a kistérségekben

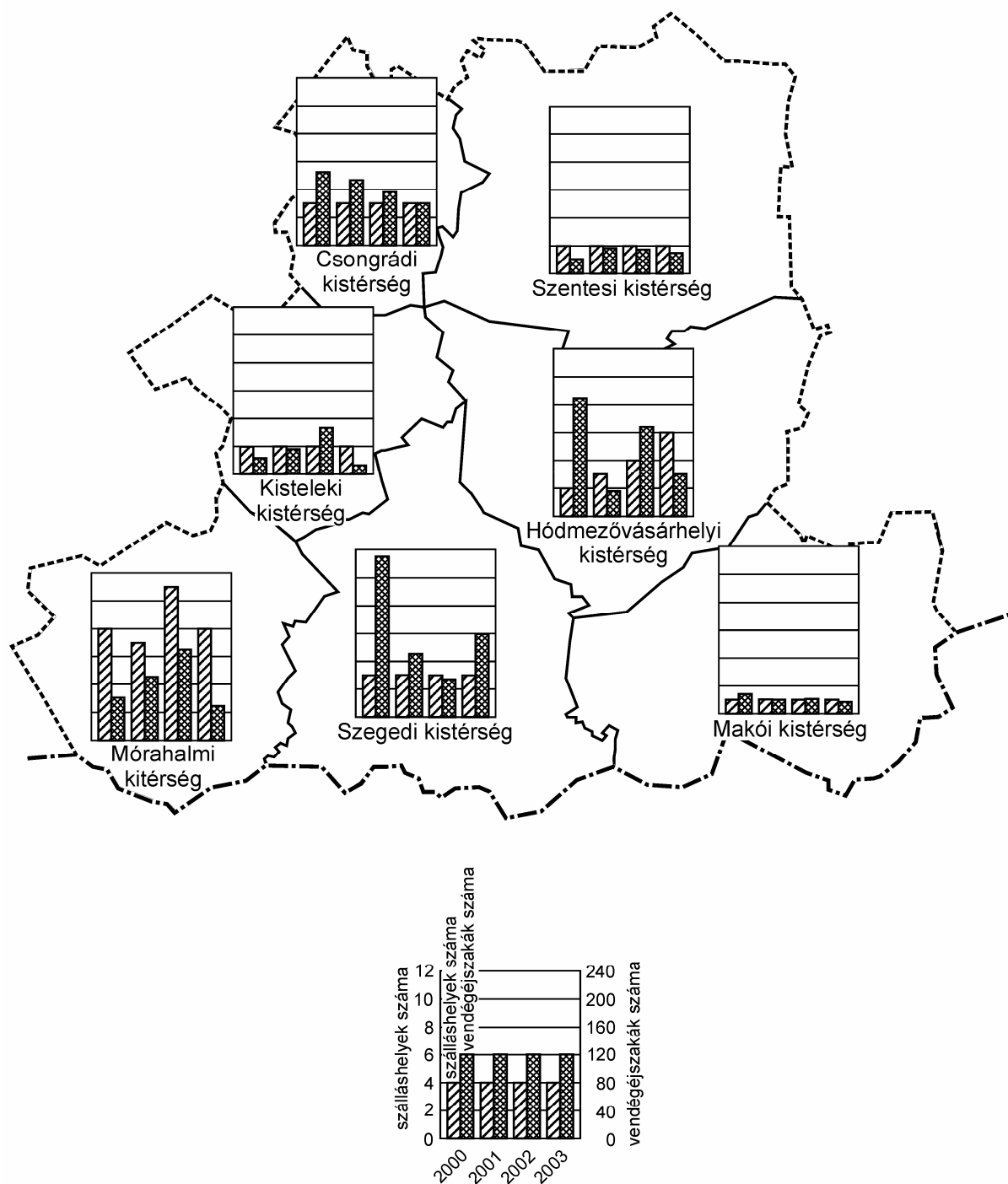
Megjegyzés: *1996-ban Csongrád-szentesi kistérség

48. ábra: A magánszálláshelyek férőhelyeinek aránya az idegenforgalmi szálláshelyek férőhelyeiből a (2003-ban 50 feletti összes férőhellyel rendelkező) településeken, 2000, 2003

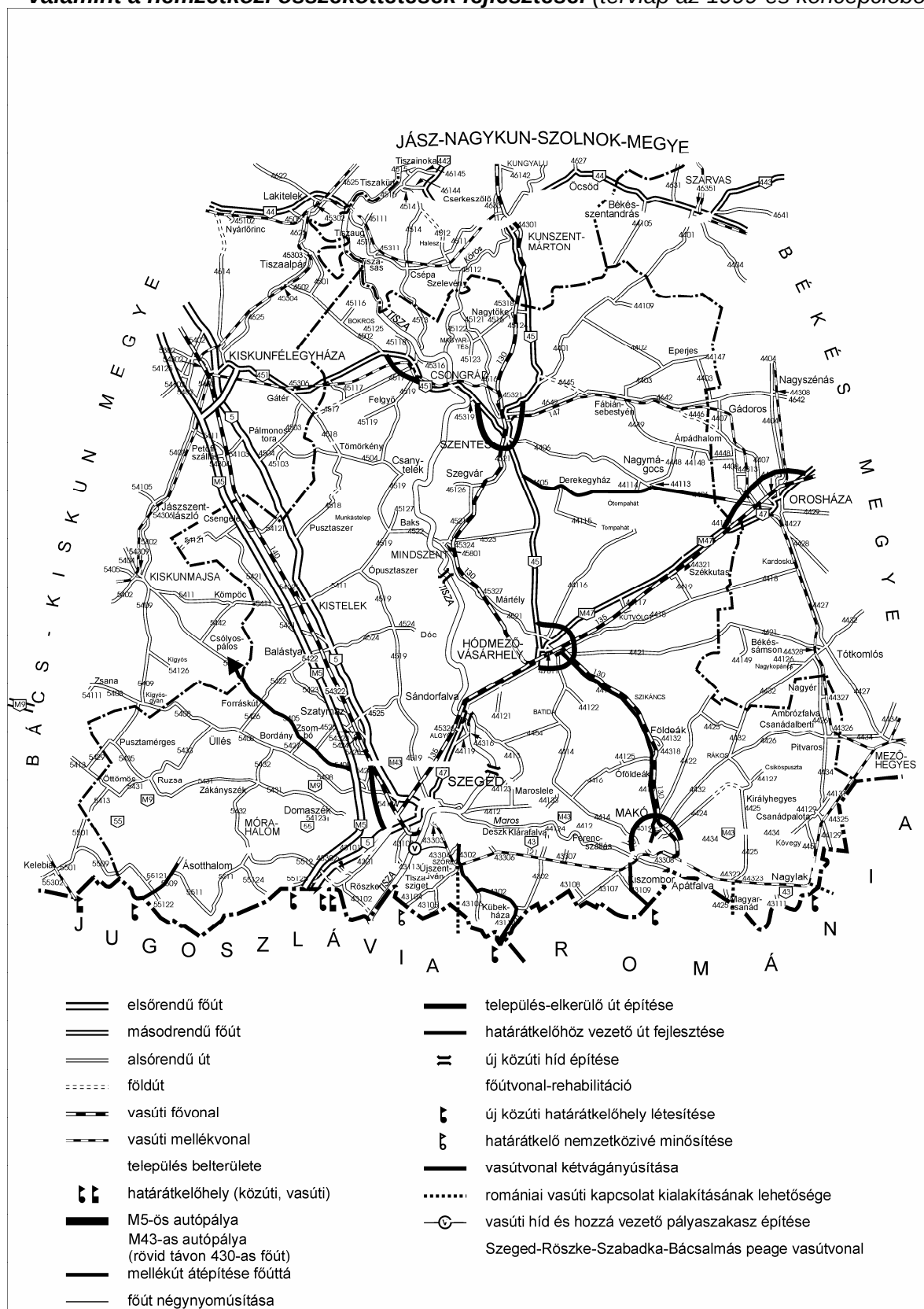
Forrás: MeTeIR

49. ábra: A szállásférőhelyek és a vendégéjszakák száma 1000 lakosra a magán szálláshelyeken a kistérségekben, (2000–2003)

Forrás: Területi Statisztikai Évkönyvek 2000, 2001, 2002, 2003

50. ábra: A közúti és vasúti törzshálózatok, valamint a nemzetközi összeköttetések fejlesztései (tervlap az 1999-es koncepcióból)

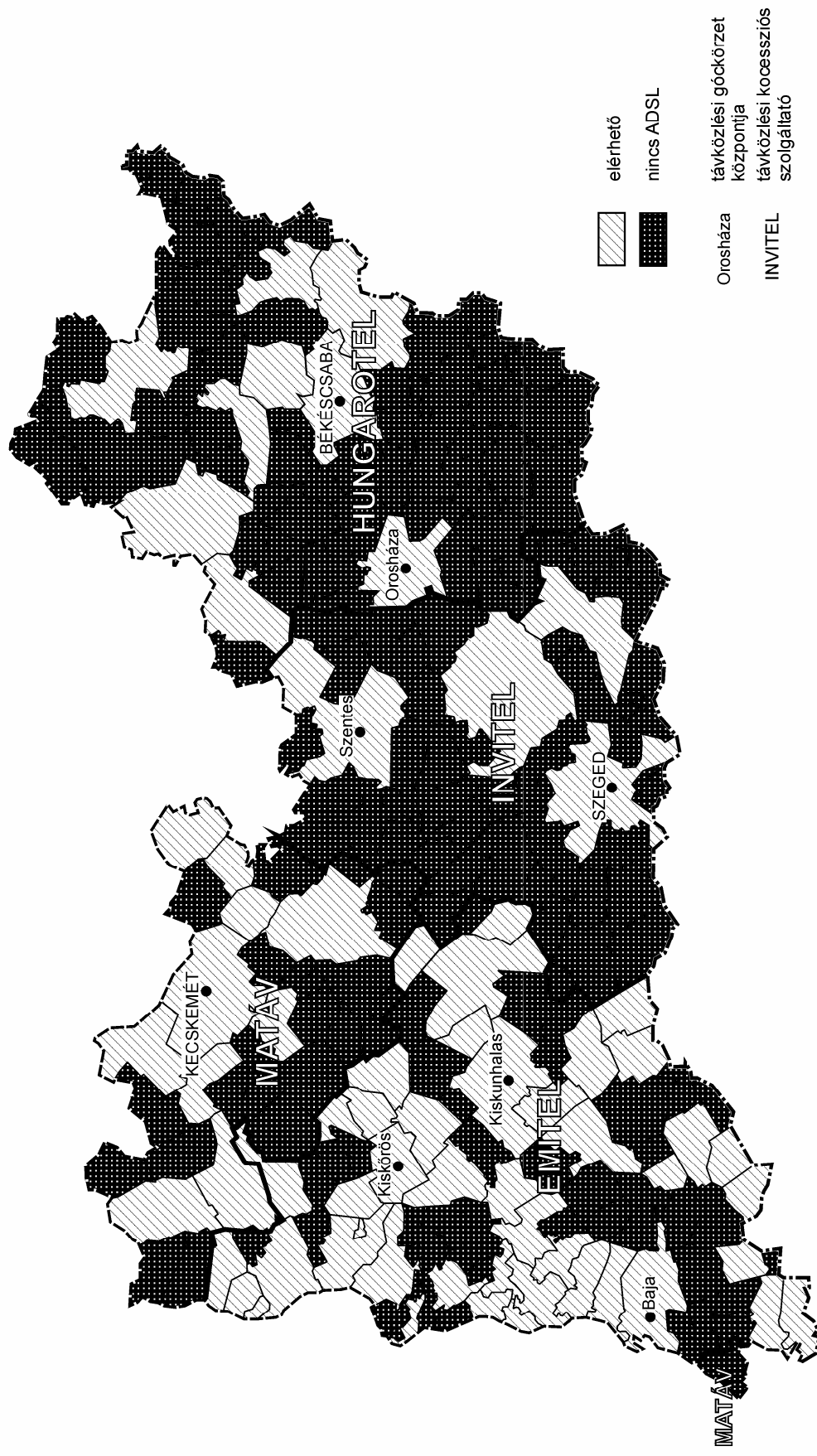

Megjegyzés: Az ábrán szereplő nyomvonalak a fő irányokat jelzik, csak tájékoztatásul szolgálnak.

Alaptérkép: Csongrád Megyei Állami Közútkezelő Kht.

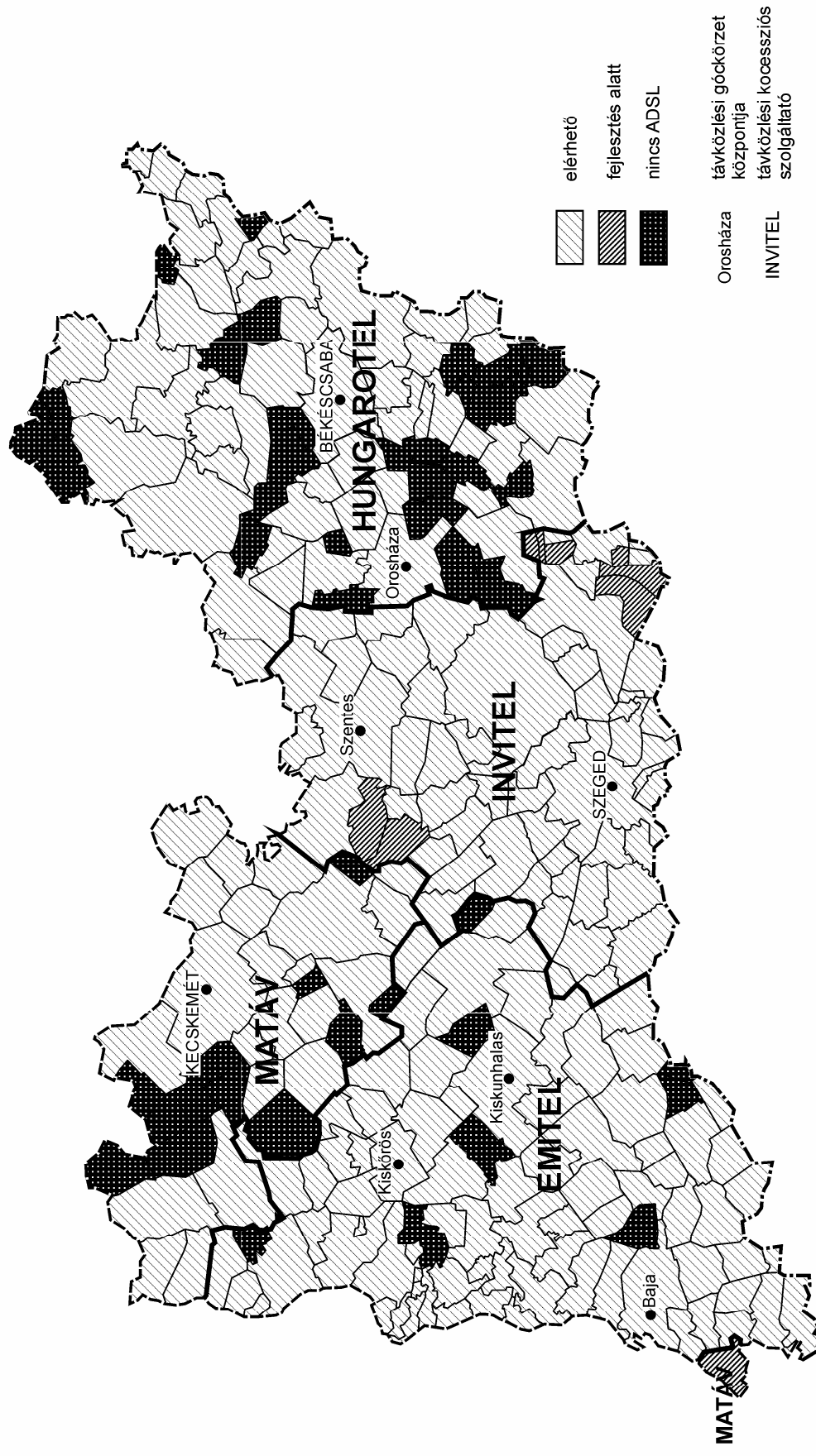
© MTA RKK ATI Békéscsaba

51. ábra: ADSL elérhetőség a Dél-Alföldön, (2003. okt.)

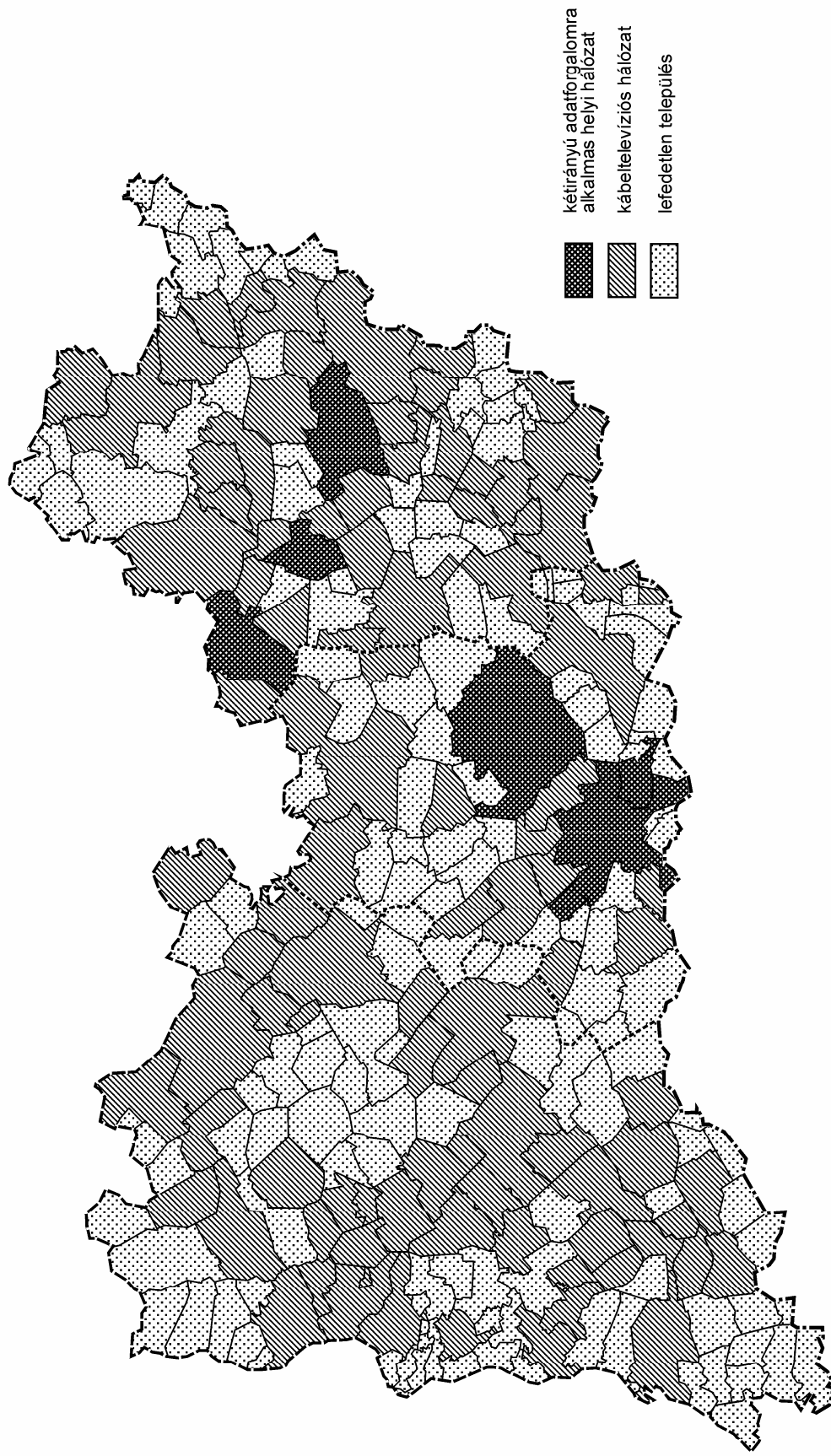
Forrás: A távközlési szolgáltatók honlapjai

52. ábra: ADSL elérhetőség a Dél-Alföldön, (2005 aug.)

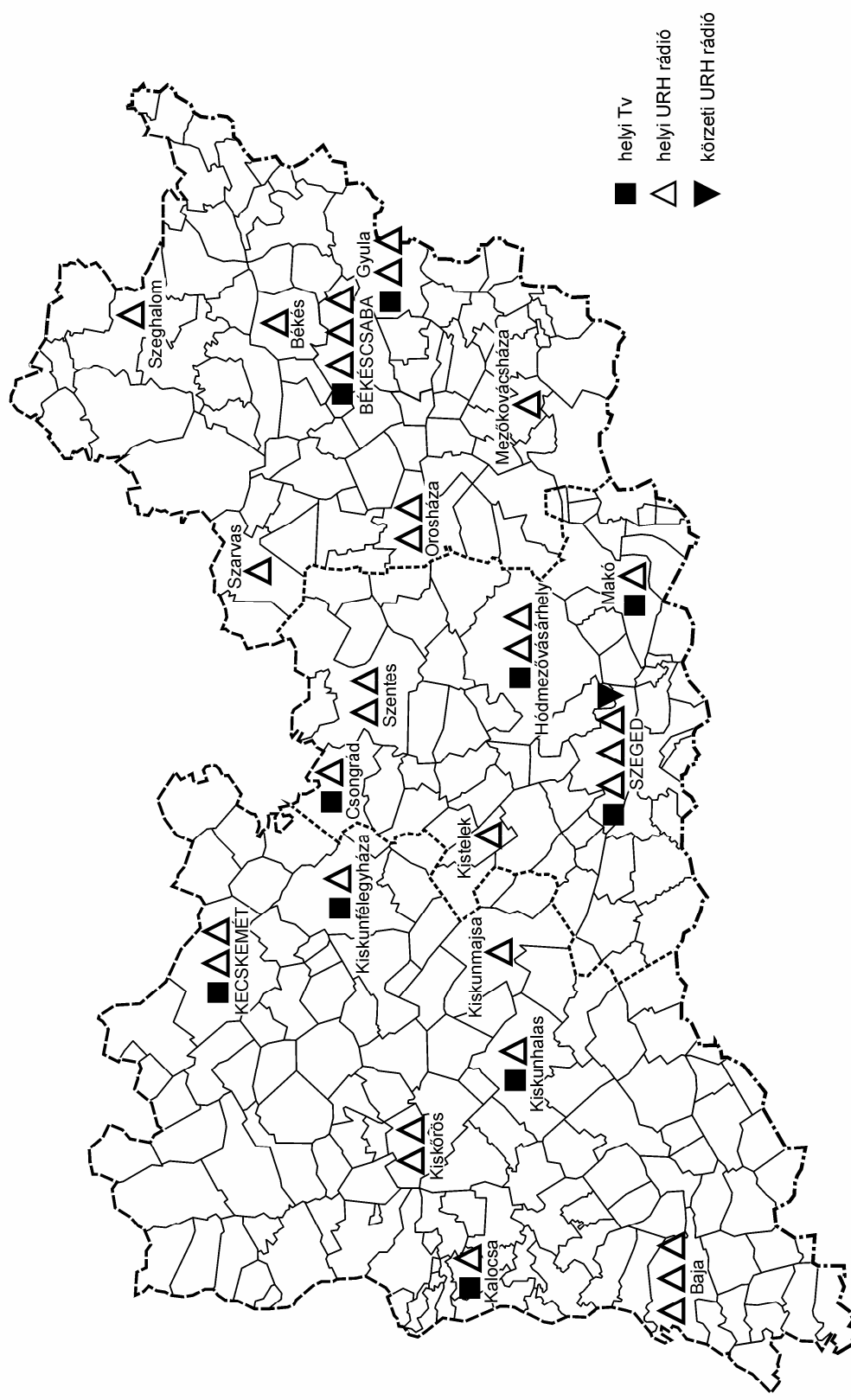

Forrás: A távközlési szolgáltatók honlapjai

53. ábra: Kábeltelevíziós helyi hálózat megléte a Dél-Alföldön, (2003)

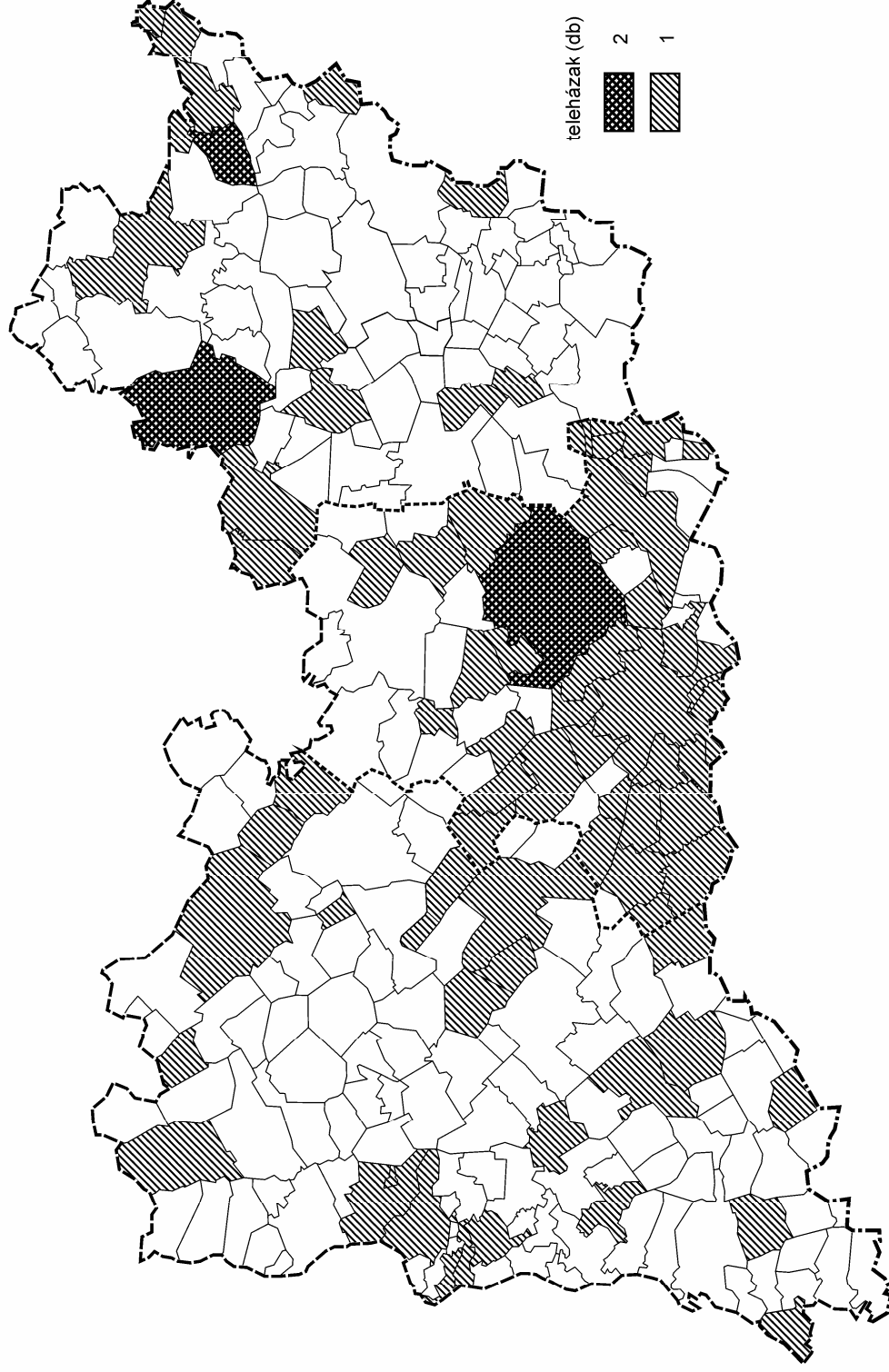
54. ábra: Helyi elektronikus média a Dél-Alföldön, 2005.

Forrás: Nemzeti Hírközlési Hatóság

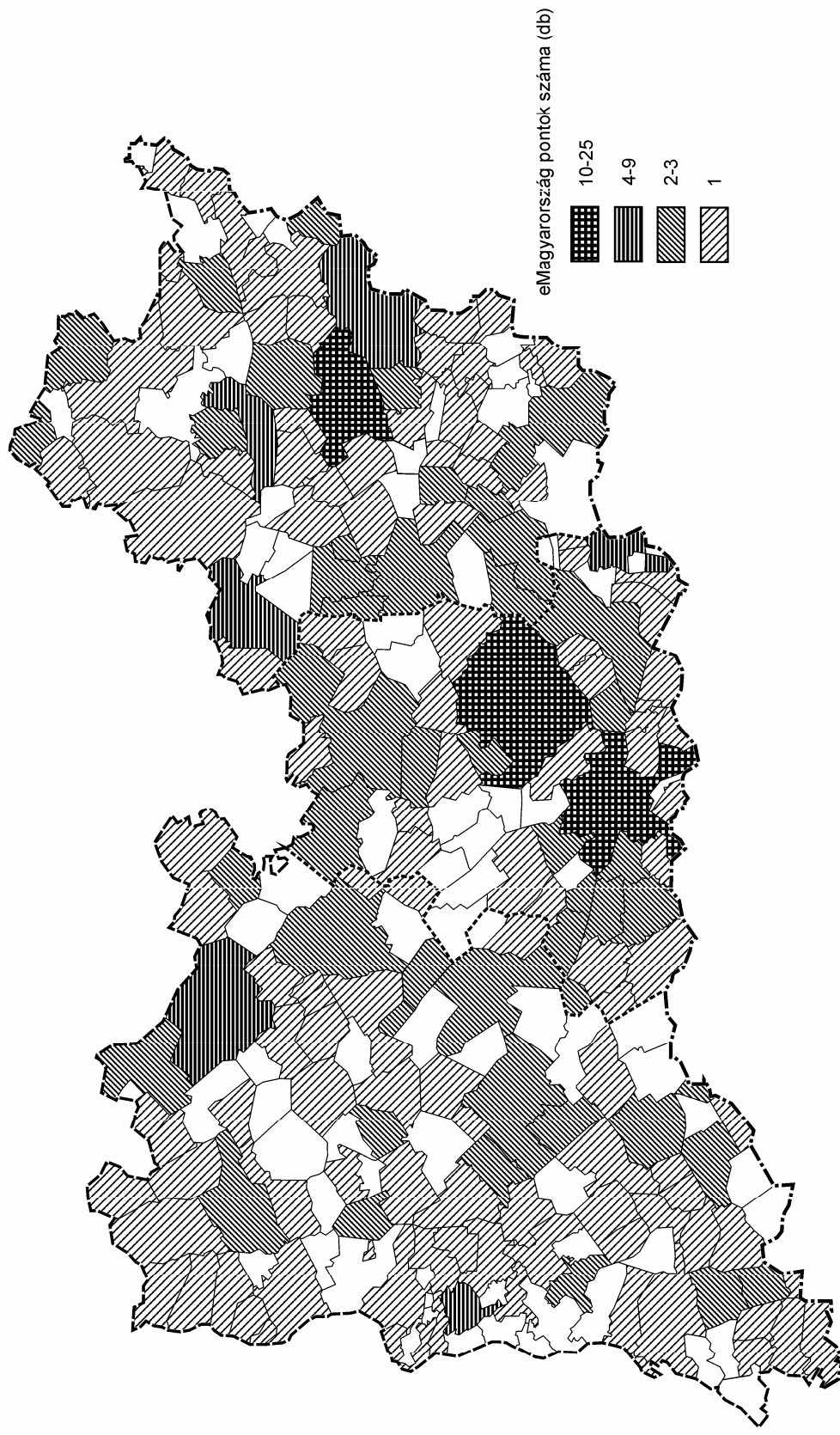
© MTA RKK ATTI Békéscsaba

55. ábra: Teleházzal rendelkező települések a Dél-Alföldön, (2005)

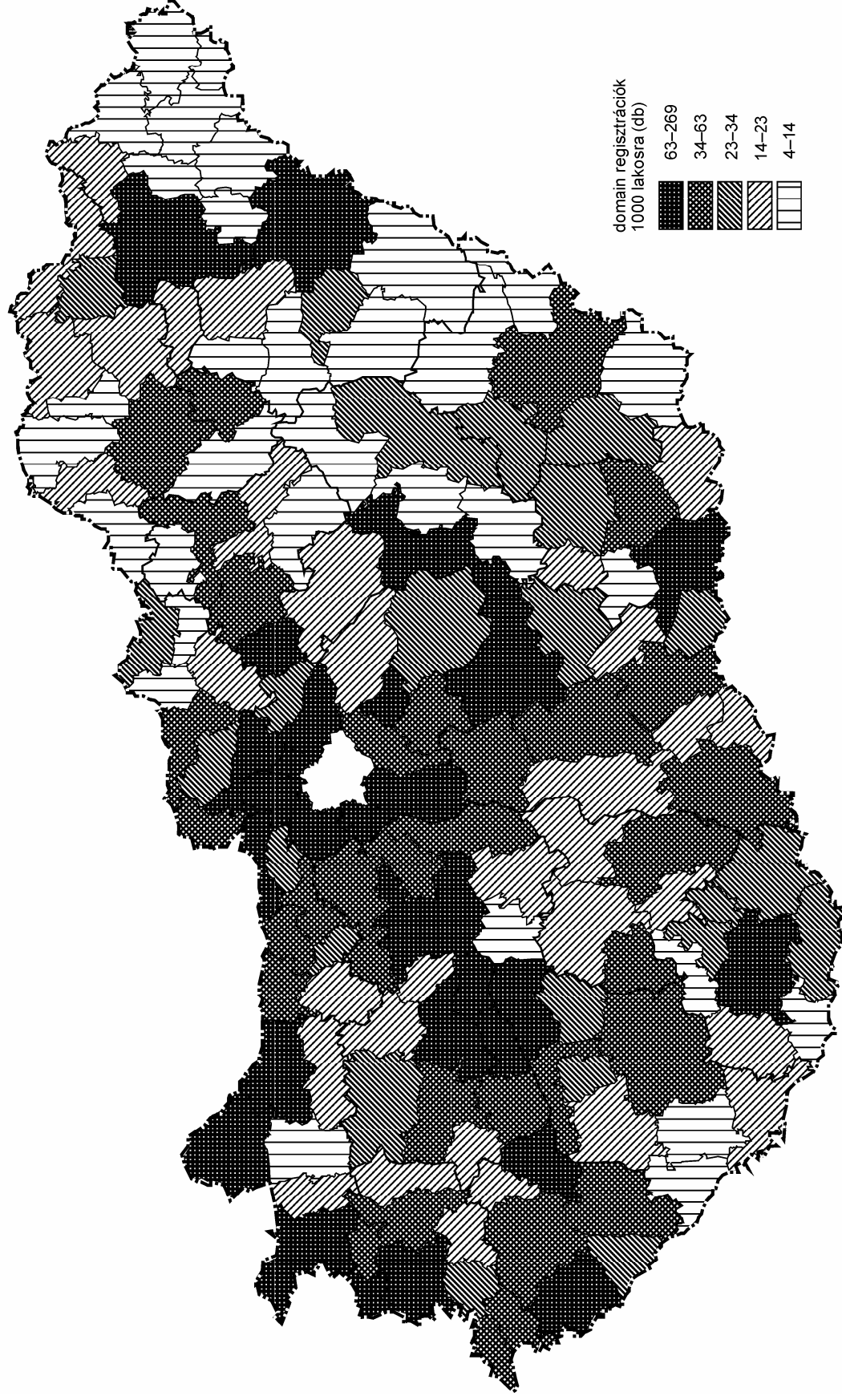

Forrás: Teleház Szövetség adatai

56. ábra: eMagyarország pontok területi elhelyezkedése a Dél-Alföldön, (2005)

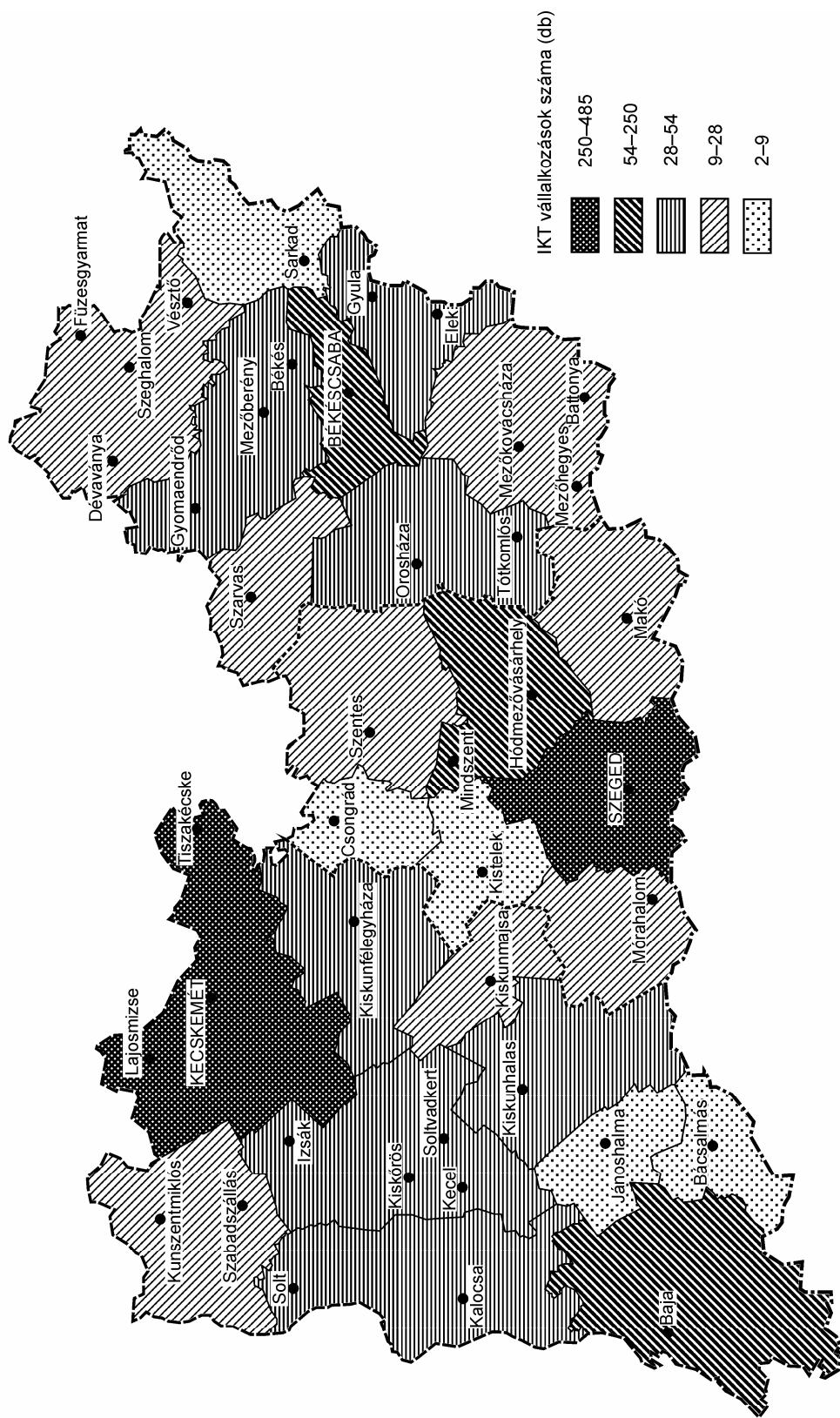

57. ábra: A domain név regisztrációk 1000 lakosra jutó száma kistérségeként (2004. március)

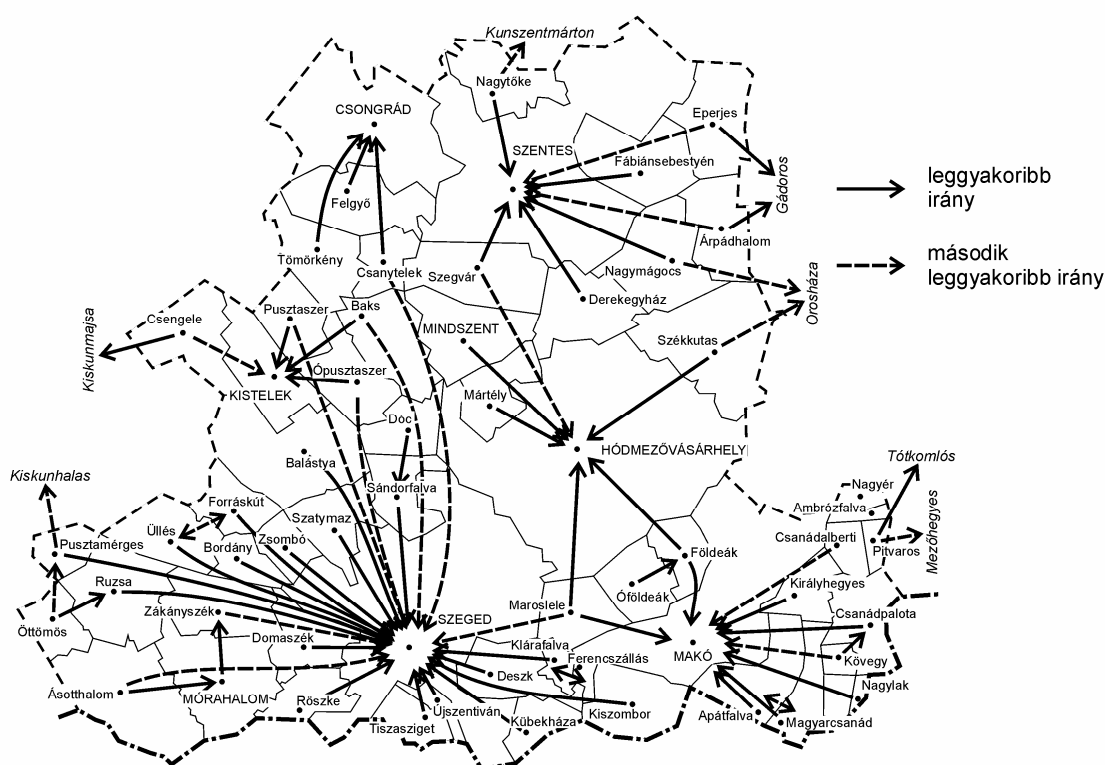

Forrás: Internetszolgáltatók Szövetsége

58. ábra: Az IKT vállalkozások területi elhelyezkedése a Dél-alföldön 2004-ben

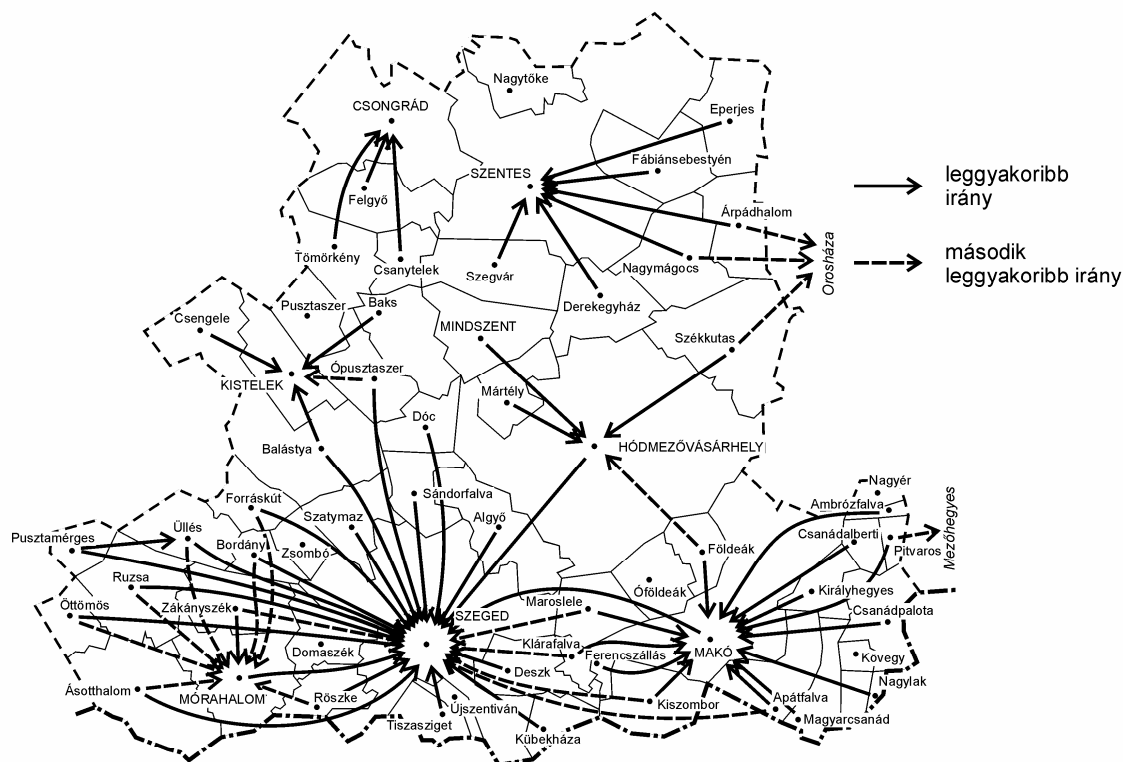

59. ábra: Településkapcsolatok a lakosság véleménye alapján, 1993

Forrás: Mészáros R. (szerk.) 1993: Gazdasági, társadalmi folyamatok és a kistérségek szerveződése Csongrád megyében. Szeged, JATEPress

60. ábra: Településkapcsolatok a lakosság véleménye alapján, 2005

Forrás: MTA RKK Békéscsabai Osztály 2005; Önkormányzati kérdőíves felmérés